

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Tomas BUTKUS

KULTŪRINIŲ FUNKCIJŲ
RAIŠKA MIESTO ERDVINĖJE
STRUKTŪROJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03H),
skulptūra ir architektūra (H312)

Vilnius, 2008

Disertacija rengta 2004–2008 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Darbo mokslinis vadovas

prof. dr. Zigmas Jonas Daunora (Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
humanitariniai mokslai, menotyra – 03H).

<http://leidykla.vgtu.lt>

VG TU leidyklos TECHNIKA 1572-M mokslo literatūros knyga

ISBN 978-9955-28-382-9

© Butkus, T. 2008

© VG TU leidykla TECHNIKA , 2008

VILNIUS GEDIMINAS TECHNICAL UNIVERSITY

Tomas BUTKUS

THE EXPRESSION OF
CULTURAL FUNCTIONS IN
THE CITY'S SPATIAL STRUCTURE

Doctoral Dissertation

Humanities Sciences, History and Theory of Arts (03H),
Sculpture and Architecture (H312)

Vilnius, 2008

Reziუმэ

Pagrindinė disertacijos mintis suformuluota remiantis rumunų kilmės vokiečių architekto Güntherio Zampo Kelpo *architektūros kaip įvykio* idėja bei ispanų sociologo Manuelio Castellso *tinklaveikos visuomenės* studija ir skamba taip: informacijos amžiuje, paslaugų ekonomiką keičiant ekonomikai, kuri remiasi kūrybiškumu ir kuri sutampa su naujomis socialinėmis visuomenės transformacijomis (šeimos instituto, valstybės ir patriarchalizmo krize), miestą imame suvokti ne tiek kaip *formą*, kiek kaip *įvykį*. Šios transformacijos ašis – kultūra ir kūrybiškumas – disertaciniame darbe įvardytos kaip kultūrinės funkcijos, o jų sklaidos laukas – miesto erdvinė struktūra. Kultūrinių funkcijų raiška miesto erdvinėje struktūroje nagrinėjama postmaterialistinės pasaulėžiūros ir vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis.

Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Įvade pristatoma darbo struktūra ir turinys. Pirmoje darbo dalyje nagrinėjama teorinė kultūrinių funkcijų samprata. Šią dalį sudaro trys skyriai: kultūrinių funkcijų kontekstas, tyrimo kryptis ir tyrimo metodika. Pirmos dalies gale pateikiamas kultūrinių funkcijų objektas. Antroje darbo dalyje tiriamas miesto kultūrinis potencialas. Čia aptariama kultūrinių funkcijų koncepcija, identifikuojamos nominaliosios vertės ir jų sistema, aiškinamasi kultūrinio potencialo sąrangos principai ir pristatomas Vilniaus kultūrinio potencialo natūrinis tyrimas. Trečioje darbo dalyje nagrinėjamos kultūrinių funkcijų raiškos formos ir modeliai, aiškinamasi jų plėtros sąlygos. Didelis dėmesys skiriamas raiškos formų arsenalui. Jų formuojantys baziniai modeliai tiriami pasitelkus klasikinius užsienio šalių pavyzdžius. Tolesnės urbanistinio kultūros planavimo perspektyvos atskleidžiamos istorinių XX a. miestų kultūros planavimo paradigmu šviesoje. Paskutinis darbo akcentas – miesto kultūrinio karkaso modelis, integruojantis atskiras teorinio darbo dalis ir iliustruojantis kultūrinių funkcijų sąveikos mechanizmą miesto erdvinėje struktūroje.

Abstract

The main idea of the dissertation, formulated on the basis of an idea of *architecture as event* presented by Günter Zamp Kelp, a German architect of Romanian background, and a study on a *network society* of a Spanish sociologist Manuel Castells, goes as follows: at the Information age when service economy is being replaced by the economy based on creativity and coincident with new social transformations of the society (a crisis of family institution, state and patriarchalism), we start perceiving a city more as an *event* rather than a *form*. In this dissertation the axis of this transformation – culture and creativity – is called cultural functions, meanwhile the dissemination area – the city’s spatial structure. The expression of cultural functions in the city’s spatial structure was examined under the conditions of late capitalism which was strongly influenced by post-materialist outlooks.

The dissertation consists of an introduction, three main chapters, the conclusion, a list of references and several appendices. The introduction presents the structure and contents of the work. The first chapter includes an analysis of the theoretical concept of cultural functions. This chapter consists of three parts: the context of cultural functions, the tendencies and the methods for their research. The final part of the first chapter displays the object of cultural functions. The second chapter of the work is an analysis of the cultural potential of the city. It discusses the concept of cultural functions, identifies nominal values and their system, explains the principles of arranging the cultural potential, and presents a field research of the cultural potential of Vilnius. The third chapter of the dissertation examines the forms and models of expression for cultural functions, as well as describes the conditions for their development. This chapter devotes close attention to the arsenal of forms of expression. The basic models shaping this arsenal are investigated by using the classical examples from other countries. Further prospects for cultural planning reveal in the light of the paradigms of urban cultural planning in the 20th century. Finally, the thesis puts emphasis on the model for an urban cultural framework that integrates separate parts of the theoretical work and illustrates the mechanism for interaction of cultural functions in the spatial structure of the city.

Žymėjimai

Santrumpos

BMKP	bendroji miesto kultūros problematika;
BVP	bendras vidaus produktas;
CIAM	<i>Congrès International d'Architecture Moderne</i> (Tarptautinis moderniosios architektūros kongresas);
CIE	<i>Creative Industries in Estonia</i> (Estijos kūrybinės industrijos);
CIMD	<i>Creative Industries Mapping Document</i> (Didžiosios Britanijos kūrybinių industrijų žemėlapis);
ISCED	<i>International Standard Classification of Education</i> (tarptautinis švietimo klasifikacijos standartas);
KF	kultūrinės funkcijos;
KI	kūrybinės industrijos;
KPD	Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos;
MKK	miesto kultūrinis karkasas;
NKP	nekilnojamas kultūros paveldas;
NT	nekilnojamas turtas;
SD	Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės;
VBP	Vilniaus miesto bendrasis planas;
VSDP	Vilniaus senamiesčio detalusis planas;
WOD	<i>Merriam-Webster's Online Dictionary</i> (Websterio internetinis žodynas).

Sąvokos

Gyvenamųjų terpių domenai – funkciškai homogeniškų gyvenamųjų teritorijų valdos, kurioms būdinga individualios gyvenamosios erdvės koncentracija.

Kaitovaizdis (angl. *replandscape*) – terminas, menininkų pradėtas vartoti paskutiniajame XX a. dešimtmetyje ir į urbanistinį diskursą patekęs kaip „kraštovaizdžio“ ir „miestovaizdžio“ perdirbinys, įkūnijantis naujas miestietiškos gyvenamos patirtis denatūralizuotoje aplinkoje. Geriausia kaitovaizdžio iliustracija yra hipermarketas. Šiame darbe sąvoka hipermarketas vartojama platesne prasme nei tik „labai didelis prekybos centras“: ji apima ir klasikinę pirkimo, ir istoriškai naują – pramogų funkciją.

Kultūrinės funkcijos – vietų, objektų ir reiškinių kompleksas, pasireiškiantis miesto erdvinės struktūros kuriamosiomis galiomis.

Kultūros posūkis (angl. *cultural turn*) – terminas, susisiejantis su postmoderniosios kultūros iškilimu pasaulinėje mokslo arenoje ir ypač socialinių mokslų (kultūros studijų, kultūros sociologijos) srityje septintajame XX a. dešimtmetyje.

Kūrybinės industrijos – veikla, kurios pagrindas yra individo kūrybiškumas, gebėjimai bei talentas ir kuri gali kurti materialią gerovę bei darbo vietas, kurdama intelektualinę nuosavybę (*Kūrybinės industrijos...* 2003).

Miesto erdvinė struktūra – miesto fizinės aplinkos elementų, jų išsidėstymo ir funkcionavimo ypatumų visuma, visada unikali ir kintanti.

Miesto morfologinės struktūros eksplozija – staigus, neproporcingas miesto sklypų užstatymo ploto ir tankio padidėjimas, palyginti su gretimbėmis.

Miesto morfologinės struktūros entropija – vidiniai miesto posesijinės struktūros pokyčiai, susiję su morfotipų byrėjimu, užstatymo netolygumu, erdvine hipertrofija (peraugimu).

Monadologinis principas remiasi holistiniu požiūriu ir apima daiktų ar reiškinių santykius, išreikštus visumos bei dalies sąveika. Pagal vokiečių filosofą G. L. Leibnizą monada – pradinis suvokiamos realybės mato vienetas, kartu tai aiškų reproduktyvinių pobūdį turintys erdvės tęsiniai, kur ankstesnių monadų pagrindu formuojasi naujos, galingesnės monados, esančios mikro- ir makropasaulio atspindžiais.

Morfotektoniniai dariniai – istoriškai susiklosčiusios tektoninės urbanistinės vietovės, kurių pagrindas – pagal vyraujančią užstatymo principą ir dėl vienodų socialinių bei ekonominių sąlygų susiformavę statinių kompleksai ir ansambliai.

Postfordizmas – industrinis gamybos modelis, pakeitęs fordistinį ir išsigalėjęs ekonominiuose kapitalistinio pasaulio santykiuose maždaug 1970-aisiais. Pagrindiniai jo bruožai – mažesnės ir lankstesnės įmonės; greita reakcija į rinkos pokyčius; prekės pagal klientų poreikius; „čia ir dabar“ filosofija visais ekonominių santykių etapais. Svarbus momentas: perėjimas nuo serijinės gamybos prie gamybos, orientuotos į diferencijuotas grupių salas, žymi monadologinį šio modelio charakterį.

Postmaterializmas – pasaulėžiūra, žyminti socialinę visuomenės transformaciją, išlaisvinančią individus nuo įgytų bazinių ar materialistinių poreikių streso. Sąvoka pirmą kartą pavartota amerikiečių mokslininko R. Ingleharto studijoje „Tylioji revoliucija: kintančios vertės ir politikos stiliai vakarų visuomenėse“ (1977).

Situacionistai – ultrakairiųjų sąjūdis, kuris nesutapo nei su komunistų partija, nei su anarchistais, nors rėmėsi kai kuriomis ir vienu, ir kitų idėjomis. Situacionistai pradėjo reikštis 1957 m., jie organizavo Paryžiaus ir kitų Prancūzijos miestų revoliuciją ir vadovavo jai 1968 m. gegužę. Situacionistų sąjūdis išsisklaidė 1972 m. (Mažeikis 2005b).

Urbantektoninis lūžis – tarpstruktūrinė siūlė, žyminti buferinę zoną tarp dviejų miesto rajonų, turinčių skirtingą erdvinę struktūrą. Urbantektoninio lūžio pagrindas – viešosios erdvės, žalieji plotai, neužstatytos teritorijos (urbanistinės dykros), painūs infrastruktūros koridoriai, pavieniai pastatai, įvairios urbanistinės anomalijos, atsiradusios kaip stichiškos miesto plėtros padarinys. Sąvokos analogas geografijos moksluose – tektoninis lūžis, atsiradęs judant dviem tektoninėms plokštėms.

Vėlyvasis kapitalizmas – terminas, kuriuo paprastai įvardijamas XX a. antrosios pusės laikotarpis pasaulio ekonominiams santykiams nusakyti. Ši sąvoka yra svarbus F. Jamesono kultūros posūkio teorijos komponentas.

Turinys

Reziumė	IV
Abstract	V
Žymėjimai	VI
Įvadas	1
Problemos aktualumas.....	1
Darbo tikslas ir uždaviniai.....	2
Tyrimo objektas.....	3
Tyrimo metodai ir principai.....	4
Darbo naujumas.....	5
Teorinė ir praktinė svarba.....	6
Ginamieji teiginiai.....	7
Rezultatų aprobavimas.....	7
Disertacijos struktūra.....	8
1. Teorinė kultūrinių funkcijų samprata	11
1.1. Kultūrinių funkcijų kontekstas.....	11
1.1.1. Tyrimo objekto masiškumas.....	12
1.1.2. Kultūrologinis diskursas ir kultūros industrijų kritika.....	15
1.1.3. Miestų sociologai ir sociologinis diskursas.....	18

1.1.4. Urbanistika ir kultūros planavimas.....	20
1.1.5. Lietuviška patirtis.....	23
1.2. Kultūrinių funkcijų tyrimo kryptis.....	27
1.2.1. Bendroji miestų kultūros problematika.....	28
1.2.2. Miesto koncepcijos kaita.....	30
1.2.3. „Šopingo“ efektas.....	33
1.2.4. Trauka, atraktyvumas.....	37
1.3. Kultūrinių funkcijų tyrimo metodika.....	42
1.3.1. Tyrimo metodiniai principai.....	43
1.3.2. Kultūrinių funkcijų tyrimo laukas.....	44
1.3.3. Kultūrinių funkcijų ir miesto erdvinės struktūros subordinacija.....	49
1.4. Pirmos dalies apibendrinimas.....	53
2. Miesto kultūrinio potencialo analizė.....	55
2.1. Kultūrinių funkcijų koncepcija.....	55
2.1.1. Vieta.....	55
2.1.2. Objektas.....	59
2.1.3. Reiškinytis.....	60
2.2. Nominaliųjų verčių sistema.....	63
2.2.1. Kultūrinių funkcijų turinys ir hierarchiniai principai.....	64
2.2.2. Tapatumas.....	65
2.2.3. Savitumas.....	66
2.2.4. Patrauklumas.....	68
2.2.5. Konkurencingumas.....	69
2.2.6. Reproduktyvumas.....	71
2.3. Miesto kultūrinio potencialo sektoriai.....	73
2.3.1. Kultūros paveldo terminalai.....	73
2.3.2. Kultūrinis turizmas ir rekreaciniai ištekčiai.....	75
2.3.3. Kūrybinės industrijos.....	76
2.3.4. Viešosios erdvės.....	79
2.4. Vilniaus kultūrinio potencialo natūrinis tyrimas.....	81
2.4.1. Tyrimo objektas ir metodika.....	81
2.4.2. Fizinis substratas.....	83
2.4.3. Institucinis substratas.....	88
2.4.4. Socialinis substratas.....	91
2.5. Antros dalies apibendrinimas.....	92
3. Kultūrinių funkcijų raiškos formos ir modeliai.....	95
3.1. Kultūrinių funkcijų raiškos formos: sąlygos, uždaviniai.....	95
3.2. Kultūrinių funkcijų formavimas: baziniai modeliai.....	99

3.3. XX a. kultūros planavimo paradigmos.....	111
3.4. Tolesnės kultūros planavimo perspektyvos.....	118
3.5. Miesto kultūrinio karkaso link.....	137
3.5.1. Miesto kultūrinio karkaso pagrindas.....	140
3.5.2. Miesto kultūrinio karkaso tinklas ir mazgai.....	143
3.5.3. Miesto kultūrinio karkaso produktyvumas.....	147
3.5.4. Integruoti miesto kultūrinių funkcijų modeliai.....	151
3.6. Trečios dalies apibendrinimas.....	153
Bendrosios išvados.....	155
Literatūros sąrašas.....	159
Autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas.....	172
Priedai.....	173
A priedas. Tyrimo lauko lokacija.....	174
B priedas. Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūriniai tyrimai.....	175

Ivadas

Problemos aktualumas

Gretinant istorinį ir poindustrinį miestus, susidaro įspūdis, kad šie du skirtingos evoliucijos organizmai yra dviejų, kardinaliai priešingoms estetinėms mokykloms priklausančių kūrėjų meno kūriniai. Ir vis dėlto, tyrinėjant jų raidos aplinkybes bei pačią sandarą, tenka nusivilti. Nepaisant skirtingos erdvinės organizacijos, pagrindine *miesto*, o tuo pačiu ir svarbiausio jo gaminio – *kultūros* – sklaidos logine grandine lieka *erdvinė struktūra*. Dar daugiau – pasaulio gyventojų skaičiui perkopus 50 procentų barjerą, didžiosios žmonijos dalies galutinai perimtas miestietiškos gyvensenos bei elgsenos modelis tapo nekvestionuojamu artefaktu. Šiam modeliui reikšmingi tiek lokalūs geografiniai, etniniai, rasiniai, lyčių ir įvairūs socialiniai kontekstai. Antra vertus, transnacionalinio kapitalo srautai ir neoliberalaus pobūdžio politika su savo visą žemės rutulį saistančia galia, yra globalinė regimybė, galimybės iš kurios pasitraukti yra labai ribotos. Šių dviejų makrolygmenų įtampoje, perkeltaje į miesto erdvinę struktūrą, ir yra nagrinėjamas disertacinio darbo objektas – kultūrinės funkcijos.

Pamatinis kultūrinių funkcijų supratimas visų pirma aprėpia miestą, kaip kūrinį. Urbanistikos mokslas, tirdamas jo anatomiją, kartu tiria ir jo gebėjimą reprodukuotis, įgauti naujas formas, kartu neprarandant senųjų. Fundamentali modernizmo direktyva, skaidžiusi ir fragmentavusi miestą į diferencijuotas funkcines skirtis, šiandien jau atmesta. Šio reiškinių pasekmes mes patiriame savo gyvenamuosiuose rajonuose, kurių „miegamoji“ reikšmė vis dėlto dar ilgam bus

paženklinta visaverčio miestietiško gyvenimo stygiumi. Iš vienos pusės, miesto raidą suprantant kaip nuolatinę kaitą, visos jos tūrinių ir erdvinių formų bei socialinių srautų trasuotės bei mazgai reikalauja galutinio jų suplanavimo misijos atmetimo. Antra vertus, miestas yra juridiškai įveiksminta teritorija, turinti konkrečius planinius parametrus, nustatančius tikslinę tos teritorijos artikuliaciją ir nukreipiančius į laikinę perspektyvą, paremtą socialinių žaidėjų interesais. Svarbu ir tai, kad XXI a. pradžioje, miestams iš valstybių perimant svarbius geopolitinės galios svetus, kuriasi naujos ekonominės konkurencijos erdvės. Šitaip ne tik atsiveria naujų priėgų prie vietinių kultūros išteklių, bet ir daugėja jų panaudojimo galimybių globaliu mastu. Kokią reikšmę čia turi kultūrinės funkcijos? Jos lemia tai, kad pažangiai ir kūrybiškai mėstančios tarptautinės kompanijos atsisako pigesnės darbo jėgos, gerokai žemesnių nekilnojamojo turto kainų ir renkasi brangesnę, tačiau tolerantiškesnę aplinką. Miestai, šiai naujai socialinei klasei nesugebantys pasiūlyti atitinkamos paslaugų, pramogų ir komforto įvairovės, pasirašo savo mirties nuosprendį, o konkurencinę kovą laimi kūrybingų bei talentingų žmonių traukos vietos. Miestai, gebantys pritraukti progresyvių, į šiuolaikines technologijas orientuotų industrijų, užtikrina ir tokią institucinės aplinkos kokybę, be kokios šiuolaikinė poindustrinė visuomenė nebeįsivaizduojama. Institucinė aplinka lemia ir socialinės, ir fizinės aplinkos kokybę, o jos gerinimas įvardijamas kaip pagrindinis poindustrinių miestų kultūros politikos tikslas. Todėl strateginiame kultūros politikos planavimo bei valdymo lygmenyje Vakarų Europos šalyse, o ir Šiaurės Amerikoje, Australijoje bei kitur akcentuojamas urbanistinių problemų sprendimas, pasitelkiant kultūrinės funkcijas, apimančias tris miesto erdvinės struktūros grandis – fizinę, socialinę ir institucinę. Planuoti kultūrinės funkcijas – tai ne tik puoselėti senamiesčius ar kurti tradicines kultūros įstaigas (teatrus, muziejus, bibliotekas). Be viso to, kultūrinės funkcijos nukreiptos ir į tam tikros kultūrinės infrastruktūros – kavinių, meno galerijų, pėsčiųjų takų, parkų ir skverų – išlaikymą ir plėtojimą, taip pat į naujų ekonominės veiklos nišų kūrimą. Kitaip sakant – į veiksmų kompleksą, kurio sklaidos laukas yra miesto erdvinė struktūra, o rezultatas – *urban realm*, vidiniams miestiečių poreikiams skirta įkvėpimo erdvė.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Urbanistai ir kultūrologai jau gerus keturis dešimtmečius tyrinėja naujas miestų raidos sąlygas, F. Jamesono įvardytas kaip kultūros posūkis (cultural turn). Šis reiškinys susijęs ne tik su fiziniiais urbanistinės struktūros pakitimais, bet ir su pačios kultūros erdvinės organizacijos pokyčiais. Kultūros posūkio erdvėje nyksta Vakarų ir Rytų kultūrinė skirtis, kuriasi tinklaveikos visuomenė, formuojasi kūrybinė ekonomika. Šio reiškinio epicentre – miestų plėtos procesai. Ypač tie, kurie remiasi įvairiomis regeneracijos programomis, didelį dėmesį skiriančiomis viešųjų erdvių formavimuisi, kūrybinių industrijų klasterių kūrimuisi, rekreacinių išteklių

ir kultūros paveldo apsaugai bei panaudojimui. Tačiau tiek JAV, tiek atskirų Vakarų Europos ar posovietinių šalių patirtys šioje srityje gana skirtingos. Nors posovietinę patirtį galima būtų traktuoti kaip tam tikrą lietuviškosios urbanistikos tapatumą, šio darbo metodiniai principai remiasi vakarietiška miestų tradicija. Pagrindinis šio darbo tikslas yra:

įvertinti kultūrinių funkcijų reikšmę miesto erdvinei struktūrai (1) ir miesto plėtros procesams (2).

Keliami uždaviniai tikslui pasiekti:

⌘ atsižvelgiant į naujas miestų raidos sąlygas, suformuluoti ir metodiškai pagrįsti kultūrinių funkcijų koncepciją;

⌘ identifikuoti nominaliųjų verčių sistemą ir, ja remiantis, nustatyti miesto kultūrinio potencialo sektorius;

⌘ išnagrinėti būdingiausias kultūrinių funkcijų raiškos formas bei plėtros pavyzdžius užsienyje ir pateikti konkrečius modelius, kurie galėtų būti taikomi Lietuvos urbanistikos praktikoje;

⌘ apibrėžti kultūrinių funkcijų plėtojimo miesto erdvinėje struktūroje principus, suformuluoti miesto kultūrinio karkaso metmenis.

Tyrimo objektas

Plačiąja prasme

Darbe tiriama erdvinį charakterį turinti fizinė, institucinė ir socialinė aplinka, miesto erdvinėje struktūroje pasireiškianti kaip tam tikrą kultūrinį kodą turinti artefaktų visuma, apimanti tiek žmonijos sukurtą, tiek jos transformuotą (sukultūrintą) natūralią (gamtinę) aplinką.

Dalykine prasme

Disertacinio darbo tyrimo objektas – Lietuvos ir užsienio miestų kultūrinės funkcijos bei jų veikimo ir pasireiškimo miesto erdvinėje struktūroje būdai. Tai yra:

⌘ miesto erdvinės struktūros sistemos arba atskiri jų elementai, kurie vystymosi metu sugebėjo išsaugoti pirminius savo bruožus;

⌘ miesto erdvinės struktūros elementai, kuriais remiantis galima atkurti mikrostruktūros (istorinio priemiesčio, urbanistinio komplekso ir pan.) visumą ir kurie atsirado kaip tam tikrų istorinių (laikotarpis, stilius) arba socialinių (religinės,

etninės ir kitokios bendruomenės) kultūros reiškinių galios simboliai ar išliko kaip tam tikros tų sistemų reprezentacijos;

⌘ taip pat tie elementai arba jų sistema, kurie kaip nors yra susiję su trečiąja bazine socialinio laiko sfera, apimančia kūrybą, poilsį ir – iš dalies – pramogas.

Tyrimo metodai ir principai

Darbe naudotasi kompleksine metodų schema, kurios pagrindą sudaro dvi metodinių principų grandys: tradicinė ir tarpdalykinė. Pirmai grandžiai priskirti empirinis, statistinis, loginis ir lyginamasis tyrimo metodiniai principai. Antrąjį – darbo autoriaus suformuluoti ir pagrįsti monadologinis ir morfotektoninis principai.

⌘ Empirinis principas pagrįstas nuo 1996 m. žiemos vykdytais nuosekliais natūriniais miestų stebėjimais. Disertacijai praverė autoriaus patirtis, sukaupta per 12 metų: lankytasi virš 130 miestų (kurių dydis, su nedidelėmis išimtimis, viršija 50 tūkst. gyventojų), 33 valstybėse, 3 kontinentuose. Empirinio principo pagrindą sudaro Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūrinis tyrimas (2007), jį papildė Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties analizė (2006) ir Klaipėdos miesto branduolio erdvinės struktūros tyrimas (1999, 2007).

⌘ Empirinius tyrimus papildė statistiniu principu gauta informacija. Šis principas taikytas renkant duomenis apie įvairių šalių kultūrinių industrijų įmones miestuose, dirbančiųjų sektoriaus dydį, kultūros objektus, jų kaitos tendencijas. Renkant šią informaciją daugiausia naudotasi Vakarų Europos šalių studijomis, tyrimais, duomenų bazėmis, prieinamais internetu.

⌘ Lyginamasis principas padėjo nustatyti bendras kultūrinių funkcijų raidos tendencijas, jų priklausomybę nuo šalies ekonominės būklės, taip pat nuo institucinės ir socialinės aplinkos. Lyginant įvairias kultūros objektų charakteristikas, stengtasi atsižvelgti į miestų rangą ir kultūrinį kontekstą.

⌘ Loginis principas sudaro tradicinių metodinių principų, t. y. darbo pirmos metodinės grandies, stuburą. Juo remiantis, tai pat buvo suformuluota tarpdalykinė metodinių principų grandis ir išskirti ją sudarantys principai:

⌘ monadologinio principo pagrindas – miesto erdvinės struktūros vertinimas pagal *dalumo* ir *vientisumo* kriterijus, susiejančius sintetinę G. W. Leibnizo monadų ir sociologinę M. Castellso bemačio laiko koncepcijas. Vientisumas nusakomas indukciškai – nuo fragmento einant prie visumos. Tuo tarpu dalumas nustatomas einant nuo visumos prie fragmento, t. y. dedukciškai;

⌘ morfotektoninis principas remiasi urbanistine morfostruktūros baze. Pastaroji traktuojama kaip geografinė, erdvinį charakterį turinti tektoninė sistema, identifikuojama pasitelkiant morfotektoninius kompleksus ir urbantektoninius lūžius.

Šiam darbui būdingas tarpdalykinis požiūris. Tai dar vienas kultūros posūkio laikotarpio bruožas, be kurio negali išsiversti pagrindinės šiuolaikinio mokslo sritys, taip pat urbanistika. Kitas svarbus darbo aspektas yra susijęs su asmenine autoriaus patirtimi: ignoruoti 16 metų darbo praktiką įvairiose kūrybinių industrijų srityse (architektūra, dizainas, leidyba, literatūra, muzika) praktiškai buvo neįmanoma.

Darbo naujumas

Naujumo sąvoka disertaciniame darbe vartojama komplementariai – sena ir nauja tekste naudojamos kaip viena kitą papildančios sąvokos. Dar septintajame XX a. dešimtmetyje J. Jacobs teigė, kad „nauja reikalauja seno“, o žymus kūrybinės ekonomikos apologetas R. Florida perfrazavo ir pritaikė šią mintį vėlesniam laikui: „naujoms idėjoms reikalingi seni pastatai“. Analizuojant kultūrinių funkcijų sklaidos lauką, negalima nepastebėti kelių dalykų: postfordizmo ekonominė logika neįmanoma be praeities (pasireiškiančios įvairiausiomis projekcijomis – komunizmo, viduramžių, pankų kultūros, etc.) suprekinimo, virstančio permanenčiu „čia ir dabar“ akumuliaciniu kapitalu, kuri sudaro masinis kultūrinių kodų, ženklų ir reiškinių vartojimas. Antra vertus, pati kultūros posūkio idėja įprasmina kokybiškai naujų miestų raidos sąlygų išsigalėjimą. Tokiame kontekste šis darbas yra naujas kaip:

- ☞ funkcionalistinės, planinei ekonomikai adaptuotos planavimo tradicijos ir vakarietiškos urbanistinės kultūros planavimo mokyklos, pritaikytos rinkos ekonomikos sąlygomis, sintezė;

- ☞ lietuviškos patirties urbanistinio kultūros planavimo srityje vakuomo užpildymas;

- ☞ naujų koncepcijų (urbantektoninių lūžių, morfotektoninių kompleksų) įvedimas į lietuviško urbanistinio diskurso sritį.

Pirmas aspektas svarbus tuo, kad, nors jau du dešimtmečius Lietuvos miestai plėtojasi naujomis raidos sąlygomis, jų kultūrinių funkcijų pagrindą sudaro sovietmečiu planuota, bet iki galo taip ir neįgyvendinta visuomeninės ir rekreacinės paskirties objektų sistema, taip pat regeneruotos kultūros paveldo teritorijos. Antras aspektas susijęs ne tik su mokslo darbų, skirtų kultūrai, stygiumi bei Lietuvos urbanistikos bei socialinių mokslų fragmentiškumu (išimtį galbūt sudarytų tik kultūros sociologija), bet ir su statistinių bei empirinių duomenų trūkumu. Trečias aspektas yra nulemtas asmeninių autoriaus preferencijų ir adresuotas tarpdalykinei sričiai.

Sudėtingai disertacinio darbo temai atskleisti išskirti keturi diskursai, kurių kontūrai apima gana plačių mokslinių tyrimų sritis, prie jų pateikiami šiame darbe

dažniausiai minimi autoriai, nagrinėję įvairius teorinius bei praktinius kultūrinių funkcijų klausimus:

⌘ kultūros filosofija ir sociologija (Theodor W. Adorno, Jean Baudrillard, Guy Debord, David Harvey, Fredric Jameson);

⌘ sociologija ir miestų teorija (Pierre Bourdieu, Manuel Castells, Henri Lefebvre);

⌘ kultūros planavimas ir urbanistika (Franco Bianchini, Richard Florida, Jane Jacobs, Günter Zamp-Kelp, Rem Koolhaas, Charles Landry, Richard Sennet);

⌘ lietuviška miestų kultūros teorija ir urbanistika (Zigmas J. Daunora, Leonidas Donskis, Vytautas Jurkštas, Gintautas Mažeikis, Algimantas Miškinis, Vytautas Rubavičius).

Teorinė ir praktinė svarba

Teorinė svarba

Globalinės miestų ir regionų konkurencijos kovą laimi tie miestai, kurie pirmieji savo kultūrinį potencialą pritaiko kūrybinės ekonomikos sąlygoms bei iššūkiams. Būtent kūrybinės ekonomikos ir su ja susijusios socialinės erdvės transformacijos aspektas vyrauja beveik visose šiuolaikinių socialinių mokslų srityse, neišskiriant ir urbanistikos. Todėl disertaciniame darbe dėmesys skiriamas ne vien tradicinėms kultūrinio potencialo raiškos formoms – kultūros paveldui, rekreaciniams ištekliams, bet ir viešosioms erdvėms bei kūrybinėms industrijoms. Kultūrinio potencialo vertinimas, remiantis nominaliųjų verčių sistema ir jo raiškos formų fiksacija miesto erdvinėje struktūroje, leidžia formuluoti ir teoriškai pagrįsti dvi kultūrinių funkcijų modelių posistemes (bazinę ir taikomąją), sudarančias miesto kultūrinio karkaso pagrindą. Todėl teoriniu aspektu darbas svarbus kaip:

⌘ miesto kultūrinio potencialo sąrangos principų konceptualizacija;

⌘ istorinės XX a. kultūros planavimo paradigmos perspektyvos miesto erdvinėje struktūroje šaltinis;

⌘ miesto kultūrinio karkaso vizualizacija ir jo formavimo pavyzdžių užsienio ir Lietuvos miestuose panorama.

Praktinė darbo svarba (panaudojimas)

Disertacinis darbas galėtų būti panaudotas atliekant ne tik metropolinių miestų kultūrinio potencialo tyrimus, bet ir mažesnių miestelių kultūrinio karkaso studijas. Remiantis kultūrinių funkcijų koncepcija, galėtų būti atliekami kompleksiniai, taikomąjį ir rekomendacinį pobūdį turintys tyrimai, įeinantys į bendrųjų ir

specialiųjų planų sudėti. Atskiri disertacinio darbo elementai praverstų arba galėtų būti pasitelkti:

- ⌘ atliekant metropolinių miestų kultūrinio potencialo tyrimus;
- ⌘ kuriant regioninių centrų ir subcentrų kultūrinio karkaso studijas;
- ⌘ inicijuojant atskirų kultūrinio potencialo sektorių tyrimus, įeinančius į miestų bendrųjų ir specialiųjų planų sudėtį;
- ⌘ sudarant strateginius urbanistinio kultūros planavimo ir valdymo planus.

Ginamieji teiginiai

Disertacinio darbo stuburą sudaro trys teiginių grupės, iš dalies atitinkančios tris darbo dalis ir apimančios kultūrinių funkcijų koncepciją (1), kultūrinio potencialo struktūrą (2) bei kultūrinių funkcijų raiškos formas (3). Kultūrinės funkcijos – tai vietų, objektų ir reiškinių kompleksas, pasireiškiantis kaip reproduktyvinė miesto galia. Miesto kultūrinį potencialą formuoja miesto fizinė, socialinė ir institucinė aplinka, tai yra: nekilnojamas kultūros paveldas, rekreaciniai išteklių, kūrybinės industrijos ir viešosios erdvės. Kultūrinių funkcijų raiška priklauso nuo kultūros formų įvairovės. Šią įvairovę sąlygoja dviejų tipų modeliai (baziniai ir taikomieji), formuojantys ir miesto kultūrinį karkasą.

Rezultatų aprobavimas

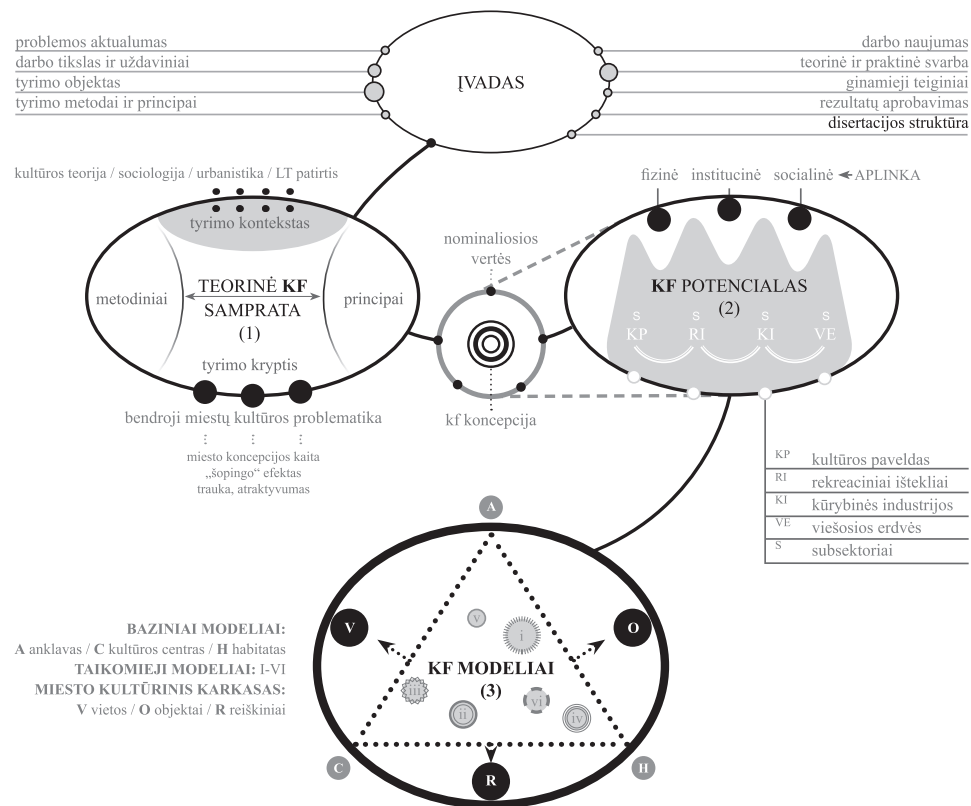
Disertacijos tema publikuoti 3 straipsniai Lietuvos mokslo tarybos patvirtinto sąrašo tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose, 2 straipsniai kituose recenzuojamuose leidiniuose (vienas iš jų – „Looking at European Architecture“ – skirtas pristatyti naujausias urbanistikos ir architektūros tendencijas Europos sąjungos šalyse; Butkus 2008b), 3 straipsniai kituose leidiniuose. Taip pat dalyvauta keliuose kūrybinių industrijų seminaruose Jungtinėje Karalystėje, Albanijoje, kultūrinių funkcijų koncepcija pristatyta Norvegijos mokslo ir technologijos universitete Trondheime. Atskiri disertacijos segmentai pristatyti sekančiose mokslinėse konferencijose:

- ⌘ Kultūrinės miesto funkcijos: objektas, problematika, perspektyvos. Jaunųjų mokslininkų konferencija „K. Šešelgio skaitymai 2005“. Vilnius, 2005 m. sausio 6 d.;
- ⌘ Miestas kaip įvykis (kultūrinės miesto funkcijos laikiniu aspektu). Mokslo konferencija „Kultūrinio identiteto perspektyva miesto plėtroje“. VGTU, Vilnius, 2005 m. spalio 21 d.;
- ⌘ „Lietuvos“ kino teatras: memorialinis kultūrinės funkcijos modelis. Jaunųjų mokslininkų konferencija „K. Šešelgio skaitymai 2006“. Vilnius, 2006 m. sausio 6 d.;

⌘ Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties urbanistinė analizė. Jaunųjų mokslininkų konferencija „K. Šešelgio skaitymai 2007“. Rokiškis, 2007 m. balandžio 26–27 d.

Disertacijos struktūra

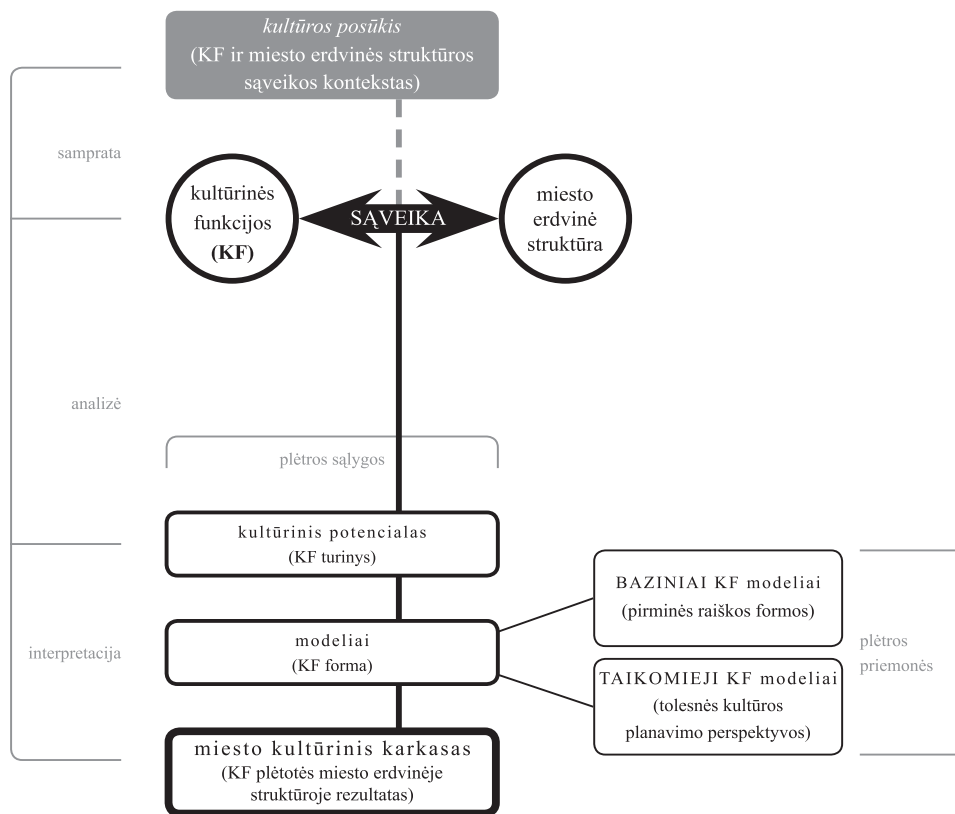
Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys (jų gale pateikiamas apibendrinimas), išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Įvade pristatoma darbo struktūra ir turinys. Pirmoje darbo dalyje nagrinėjama teorinė kultūrinių funkcijų samprata. Šią dalį sudaro trys skyriai: kultūrinių funkcijų kontekstas, tyrimo kryptis ir tyrimo metodika. Pirmos dalies gale pateikiama kultūrinių funkcijų specifikacija. Antroje darbo dalyje tiriama miesto kultūrinis potencialas. Čia aptariama kultūrinių funkcijų koncepcija, identifikuojamos nominaliosios vertės ir jų sistema, aiškinamasi kultūrinio potencialo sąrangos principai ir aptariamas Vilniaus kultūrinio

1 pav. Disertacinio darbo grafinė struktūra

potencialo natūrinis tyrimas. Trečioje darbo dalyje nagrinėjamos kultūrinių funkcijų raiškos formos ir modeliai, aiškinamasi jų plėtros sąlygos. Didelis dėmesys skiriamas raiškos formų arsenalui. Jį formuojantys baziniai modeliai (anklavai, kultūros centrai, habitatai) tiriami pasitelkus klasikinius užsienio šalių pavyzdžius. Tolesnės urbanistinio kultūros planavimo perspektyvos atskleidžiamos istorinių XX a. miestų kultūros planavimo paradigmu šviesoje. Paskutinis darbo akcentas – miesto kultūrinio karkaso modelis, integruojantis atskiras teorinio darbo dalis ir iliustruojantis kultūrinių funkcijų sąveikos mechanizmą miesto erdvinėje struktūroje.

Disertacinio darbo pagrindą sudaro urbanistikos, miestų planavimo, miestų ir kultūros sociologijos bei geografijos šaltiniai (221 pozicijos). Darbe pateikiamos 79 iliustracijos, 21 lentelė, 20 priedų. Disertacijos grafinė struktūra pateikiama atskiroje schemoje (1 pav.). Aiškumo dėlei pridedamas disertacinio darbo tyrimo objekto ir jo struktūros paaiškinimas (2 pav.).

2 pav. Disertacinio darbo tyrimo objektas ir struktūra

Teorinė kultūrinių funkcijų samprata

1.1. Kultūrinių funkcijų kontekstas

Šio darbo tyrimo objektas – kultūrinės funkcijos (toliau KF) – tiriamas ne tik urbanistiniu požiūriu, jį taip pat bandoma įtraukti į platesnius kultūrologinius svarstymus, kurie, viena vertus, nagrinėja kultūros proveržio reiškinį miestų kultūros teorijoje ir, antra, KF kompleksą aiškina kaip naujų ir neišvengiamų miestų raidos sąlygų rezultatą. Pirmoje darbo dalyje pateikiama miesto KF samprata, apimanti KF konteksto fiksaciją, tyrimų kryptį (bendrąją miesto kultūros problematiką) ir metodinius tyrimo principus.

1.1 skyriuje tiriamas KF kontekstas. Disertaciniame darbe laikomasi nuostatos, kad KF nėra tik vakarietiškos tradicijos urbanistinio diskurso tema. Jos glaudžiai susijusios ir su daugeliu kitų sričių (1 lentelė). Aiškinantis KF masiškumą, atkreipiamas dėmesys į tris diskursų telkinius: kultūrologinį, sociologinį ir urbanistinį. Kiekvienam iš jų charakterizuoti atliekami iškiliausių ir su KF tema labiausiai susijusių koncepcijų pjūviai. Atskirą analizės lauką sudaro Lietuvos kultūros teoretikų, urbanistų ir miesto planuotojų darbai.

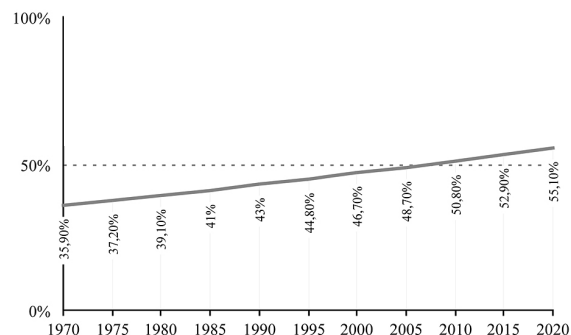
KF tyrimo kryptis nagrinėjama 1.2 skyriuje. KF vektorikos pagrindą sudaro trys probleminiai šiuolaikinio miesto mazgai, turintys tiesioginį ryšį su KF objektu bei jo „pririšimu“ prie miesto erdvinės struktūros. Miesto koncepcijų kaita, „šoppingo“ efektas ir traukos (atraktyvumo) paieškos įvardijamos kaip bendroji miesto kultūros problematika.

1.3 skyriuje pristatomi metodiniai KF tyrimo principai, atskleidžiantys sisteminį požiūrį į disertacinio darbo tyrimus. Keturi metodiniai tyrimo principai

(empirinis, statistinis, lyginamasis ir loginis) sudaro teorinį KF pagrindą, kuris aiškinamas papildomai pasitelkus monadologinius bei morfotektoninius principus. Skyriaus pabaigoje pateikiama KF elementų išsklotinė ir pirmos dalies apibendrinimas.

1.1.1. Tyrimo objekto masiškumas

Miesto ir kultūros temų masiškumą XXI a. geriausiai iliustruotų populiariausios pasaulyje „Google“ naršyklės duomenys (2 lentelė). Šios dvi dominantės (kultūra; miestas) yra pagrindiniai šiuolaikinės civilizacijos naratyvai, jų tekstas yra neaprėpiamo dydžio. Tačiau kuo didesnė įtampa lydi neišvengiamus lokalių ir globalių jėgų susidūrimus, tuo konkretesnes (nors ir ne visada lengviau paaiškinamas) formas įgyja miestų ir kultūros darinys. Taip XXI a. miestai pradeda įvardyti kūrybinės ekonomikos poligonu, o jų erdvinė struktūra – centrine tinklaveikos visuomenės baze (Short 2006: 102; 3 lentelė). Šių procesų neįmanoma paaiškinti tik planetos gyventojų gausėjimu (ir masine jų migracija į miestus) (3 pav.) bei miestų konkurencija globalinėse rinkose. Manuelis Castellsas, naudodamasis fundamentaliais sociologiniais tyrimais, pateikia įtikinamą kultūros dominavimo teoriją (Castells 2005: 453–461; Rubavičius 2004: 203) (4 pav.). Ši teorija istorinį postmodernizmo laikotarpį (kalbos ir tikrovės santykio registrą) sieja su kapitalizmo visuomenės raidos sąlygomis (transnacionaliniu kapitalizmu). Daugelis miesto sociologų ir urbanistų kaip šios sąsajos laidumo pagrindą įvardija informacines technologijas. Telegrafas, telefonas, modemas, galų gale – internetas iš pagrindų pakeitė erdvinę visuomenės struktūrą. Tai lėmė ne tik naujų socialinių darinių („a-topinės“, „atviro kodo“, virtualiosios bendruomenės) atsiradimą, bet ir ryškias transformacijas tradicinių visuomenių viduje. Kita vertus, vakarietiškosios tradicijos miestų erdvinę struktūrą XX a. 7-ame dešimtmetyje ištiko dezintegracija, o jos padarinių galima laikyti ir pamatinių urbanistikos principų eliminavimą iš miestų planavimo praktikos, ryškėjančias prekybos centrų dominavimo ir istorinių centrų apleistumo tendencijas. Šių procesų analizė sudaro probleminių KF pjūvių pagrindą. Tačiau plačiau apie tai – 1.2 skyriuje.

3 pav. Pasaulio gyventojų skaičiaus miestuose kaita
(šaltinis: World Urbanization... 2007)

1 lentelė. *Kultūrinių funkcijų ir miesto erdvinės struktūros sąveikos kontekstas*

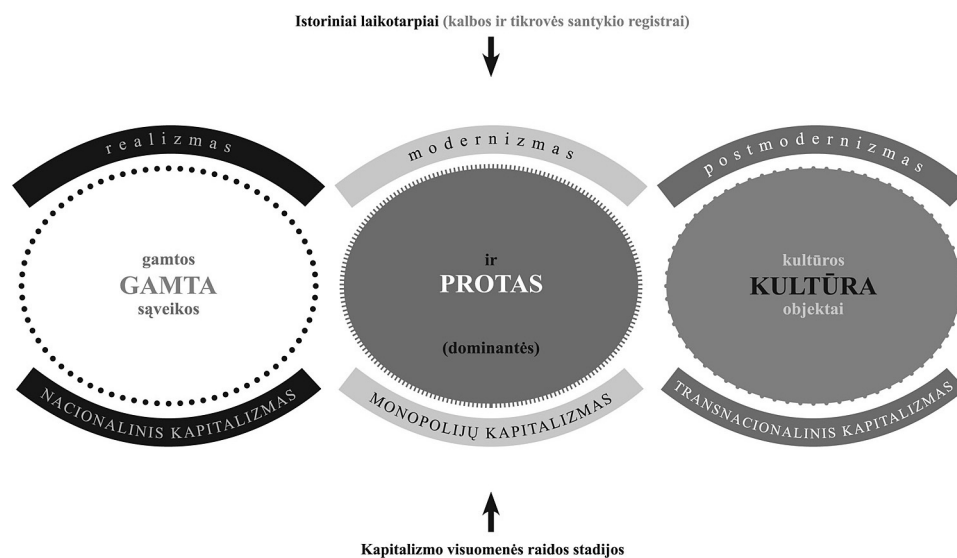
<i>Veiksny</i>	<i>Paradigma</i>	<i>Nuoroda</i>
Socialinis veiksnys	„Kultūra – aukščiausias socialinės koncentracijos pasireiškimas“	L. Mumfordas apie kultūros fenomeną (Mumford 1938: 492)
Psichologinis-mentalinis veiksnys	Kultūra – miestietiškos gyvensenos ašis ir dominantė	Šį tarpsnį F. Jamesonas įvardino <i>kultūros posūkio</i> laikotarpiu (Jameson 1984)
Ekonominis veiksnys	Kūrybinės industrijos – sparčiausiai besiplėtojanti ekonomikos sritis	Tai įrodė atliktas Didžiosios Britanijos kūrybinių industrijų tyrimas (CIMD 2001)
Geografinis-demografinis veiksnys	Miestai ir jų erdvinė struktūra – civilizacijos branduolys	JT duomenimis, 2007 m. pasaulio gyventojų skaičius miestuose perkopė 50% (3 pav.)

2 lentelė. *Kultūros ir miesto sąvokų vartojimo masiškumas (šaltinis: Google)*

„Google“ naršyklės duomenys (mln.)			
<i>Reikšmės ▼ Laikas ►</i>	2006 11 30	2007 11 12	2008 11 24
<CITY>	1080	921	1690
<CULTURE>	454	403	423
<CULTURAL FUNCTION>	4,4	3,2	4,4
<CITY SPATIAL STRUCTURE>	3,2

3 lentelė. *Vyraujančių visuomenės ir ekonomikos modelių raida*

<i>Etapas</i>	<i>Visuomenė</i>	<i>Ekonomika</i>	<i>Laikotarpis</i>
i	Žemdirbių-gyvulių augintojų	Žemės ūkio	... – XIV–XV a.
ii	Pirklių-amatininkų	Prekybos ir amatų	XIV–XV a. – XIX a. pr.
iii	Darbininkų	Pramonės	XIX a. pr. – 1930–1940 m.
iv	Paslaugų teikėjų-gavėjų	Paslaugų	1940 m. – 1990 m.
v	„Kūrybinė klasė“	Kūrybinė	1990 m. – ...

4 pav. Gamtos ir kultūros sąveikos pakopų koncepcija (pagal M. Castellsą)

5 pav. T. W. Adorno skveras Frankfurte prie Maino, Vokietija (S. Antanavičiaus fotografija, 2008)

1.1.2. Kultūrologinis diskursas ir kultūros industrijų kritika

Kalbant apie kultūros teoriją, reikia akcentuoti tuos kultūros teoretikų darbus, kurie ieško kultūros proveržio priežasčių ir sieja jį su pasikeitusiomis XX a. pab. urbanistinės gyvenamos ir miesto aplinkos sąlygomis. Postmodernizmo, postfordizmo, postmaterializmo, postindustrializmo laikotarpis ir jo privalomasis elementas „post“ tarsi savaime reikalaujant pripažinti istorijos pabaigą įvykusių faktų. Vis dėlto šiame darbe remiamasi tokio požiūrio alternatyva, kultūros proveržio laikotarpį įvardijančia kultūros posūkiu (Jameson 1998: 10–17). Pagrindinis argumentas: ši koncepcija artimesnė lietuviškajai urbanistikai ir ypač pokomunistinei jos patirčiai. Nors Frederico Jamesono teorija pristatoma kaip priklausanti marksistinės kultūros teorijos tradicijai, kuriai taip pat priskiriami Davido Harvey, Lawrence Grossbergo, Stuardo Hallo, Edwardo Sojos darbai (Gartman 1998), ji neturi nieko bendra su komunistine marksizmo adaptacija, kultūrą pavertusia instrumentaliizuotu masių valdymo įrankiu. Kitas argumentas yra tas, kad kultūros posūkiu koncepcija transnacionalinio kapitalo išskverbimo į vietos rinkas logiką aiškina kaip vienintelį įmanomą pozityvą, ir tai daro kultūros bei ekonomikos sričių susiliejimo šviesoje. Tuo metu kita kultūros teoretikų mokykla kultūros industrijas pasitinka negailestinga kritika: išpūdingi Theodoro L. W. Adorno (1947), Guy Debord'o (1967), Jeano Francois Lyotard'o (1979), Jeano Baudrillard'o (1981) veikalai, nors ir reprezentuoja skirtingas europietiškosios miestų kultūros trajektorijas, KF atžvilgiu formuoja atskirą kultūros teorijos kryptį.

Th. L. W. Adorno (1903–1969) yra vienas pirmųjų kultūros industrijos kritikų, jo darbai padėjo pagrindus Frankfurto kritikos teorijos mokyklai. Pagrindinis Th. L. W. Adorno taikinys yra masinė kultūra. O jo kritikos akiratyje atsidūrė kultūros transformacija ir masių visuomenė, tokios kultūros sritys kaip kinas ir televizija, kultūros administravimas ir biurokratizacija. Nors kultūriniam visuomenės poreikiams skirta ano laiko pramonė, palyginti su šiandienine masine gamyba, gali atrodyti nerimta, skaitant Th. L. W. Adorno, juokas neima: „Dalyvavimas masinėje kultūroje yra savaime paženklintas teroro ženklas. Susižavėjimas nėra paprasčiausia nesąmoningų troškimų apgavystė, skirta duotų iš viršaus nurodymų išskaitymui, jis tik atskleidžia nepaklusnumo baimę (...)“ (Adorno 2001: 96). Simboliška – šiandieninę Europos finansų sostinę puošia kultūros industrijų kritiko vardu pavadinta viešoji erdvė – skveras su stikliniu darbo kambariu ir veikiančiu metronomu (5 pav.).

G. Debord'o (1931–1994) „Spektaklio visuomenė“ yra nesenu, tačiau reikšmingų kultūros posūkiu įvykių liudytoja. Deboras pasižymėjo kaip paskutinės Paryžiaus revoliucijos (1968) organizatorius ir Situacionistų (žr. „Sąvokos“) lyderis. Pagrindinė šio reikšmingo socialinio ir politinio sąjūdžio kritika buvo

nukreipta prieš vartotojišką, konformistinę ir susvetimėjusią visuomenę, jos miestietiškos gyvensenos įpročius ir atributus. KF temai svarbus lygmuo yra ketvirtoji miesto erdvinės struktūros dimensija – laikas, projektuojamas į socialinio veiksmo sritį: G. Debord’as dėmesį koncentruoja į reginius ir spektaklio konstrukciją pasitelkia kaip neišvengiamą visuomeninių santykių ir kapitalo žadinimo formą. Spektaklis, pasak G. Debord’o, yra vienintelis modernios visuomenės gyvenimo formantas: „išstisęs visuomenių, kuriose viešpatauja modernios gamybos sąlygos, gyvenimas pasireiškia kaip milžiniška spektaklių sankaupa. Tai, kas buvo išgyventa tiesiogiai, pasitraukė į atvaizdavimo sritį“ (Debord 2006, 40). Debord’o „atvaizdavimo sritis“ siejama su realybės išnykimo tema, kurią vėliau perėmė ir išplėtojo kiti miesto teoretikai ir kritikai (taip pat J. Baudrillard’as). Ji siejasi ir su „bemačio laiko“ sąvoka, aptinkama sociologinėje M. Castellso tinklaveikos visuomenės teorijoje (Castells 2005, 419–448) ir vartojama aiškinantis postmoderniąją kultūros planavimo logiką. Svarbu paminėti ir tai, kad G. Debord’o idėjos, kalbant apie Lietuvą, sėkmės sulaukė tarp neformaliųjų judėjimų, bandančių kovoti už viešąsias miestų erdves (6 pav.).

Kitas prancūzų teoretikas J. F. Lyotard’as (g. 1924) priskiriamas poststruktūralizmo mokyklai. Svarbiausiame savo veikle „Postmodernus būvis“ šis mokslininkas kultūrą tyrinėja žinių visuomenės kontekste ir pagrindines kultūros grėsmes sieja su tarptautinių korporacijų politikos, informacijos valdymo ir apdo-

6 pav. Kova už viešąsias erdves ar meninė viešųjų ryšių akcija? Kino teatro Lietuva gelbėjimo darbai (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2007)

rojimo strategijomis, galios struktūrų manipuliacijomis legitimuotais ir kuriamais kultūriniais kodais. Šitaip kultūrinėje miesto geografijoje atsiranda naujos teritorijos – trasos, skirtos kultūrinio kodo pagrindu suformuotiems informaciniams koridoriams. Būtent informacijos kontrolę J. F. Lyotard'as įvardija pagrindine postmodernaus būvio galios centrų funkcija, išskirta į dvi grandis – pramonės bei komercijos ir politinę bei karinę (Lyotard 1984: 3–6). Analizuojant informacinius kanalus miesto erdvinėje struktūroje, kaip aktyviausia reiškimosi forma kultūros lauke buvo užfiksuota judriausioji viešosios erdvės dalis, susijusi su viešuoju bei asmeniniu transportu, lauko reklama ir informacinės infrastruktūros objektais. Išsamiau apie tai kalbama 1.2.2 poskyryje. Nors analogiškai veikia ir individo socialinės legitimacijos principas, pasireiškiantis individo suprekinimu, pastarajam sąmoningai (arba ne) pasirenkant tam tikrą aprangos – kultūrinio kodo – tipą informacijos sklaidai. Šitaip miesto viešoji erdvė tampa legitimuotų kodų podiumu (7 pav.).

J. Baudrillard'o (1929–2007) darbuose randamos naujos ir neabejotinai reikšmingos miestų kultūros teorinės konstrukcijos. Implozija, simuliacija ir simuliakrai šio filosofo ir kultūros teoretiko tekstuose kultūros sritį demaskuoja kaip kapitalizmo iliuzijų lauką. Viename iš įspūdingiausių tekstų aprašomas Beauborgo efektas, Paryžiaus Pompidu centras: „masės, užvaldytos neįveikiamo veržlumo, skuba Beauborgo link, tarytum čia būtų prasidėjęs didžiausias kataklizmas. Dar

7 pav. Viešoji erdvė kaip legitimuotų kodų podiumas: Jūros šventė Klaipėdoje (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2006)

8 pav. Pompidu agregatas naktį (šaltinis: The Moleskine... 2008)

daugiau: tai jie yra Beauborgo kataklizmas. Jų skaitlingumas, jų paniškas skubėjimas, susižavėjimas ir niežulys pamatyti viską, yra mirtinos ir katastrofiškos jų elgsenos objektyvumo sąlyga“ (Baudrillard 1994: 66; 8 pav.). Šios eilutės iliustruoja paradoksalią situaciją: pirkimas šiuolaikinei visuomenei nebėra pirminis poreikis, bet reginys, laisvalaikis ir pramoga. „Masių kaip kataklizmo“ reiškinys apie dešimtmetį jau pastebimas ir Lietuvoje: kalėdiniai išpardavimai hipermarketuose, kilometrines nežinoma kryptimi išsirikiavusių automobilių eilės-kamščiai didžiausiuose miestuose. Tačiau tai ne vienintelis J. Baudrillard'o teorijos pritaikymo KF analizei pavyzdys. Aiškinantis KF plėtros perspektyvas ir modelius, dar bus grįžtama prie Beauborgo efekto ir jo padarinio – miesto morfologinės struktūros entropijos (žr. 1.2.4 poskyrį).

1.1.3. Miestų sociologai ir sociologinis diskursas

Apskritai nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio jaučiamas ryškus miestų teorijos kultūros studijų antplūdis. Kultūrinių industrijų, masinės kultūros ir kultūros posūkio reiškiniai tapo neatskiriama vėlyvojo kapitalizmo visuomenės studijų baze, padėjusia susiformuoti įtakingoms prancūzų, amerikiečių, britų ir vokiečių teorinėms mokykloms. Ne išimtis ir socialiniai mokslai.

Vienas ryškiausių kultūros pokyčio laikotarpio sociologų Pierre'as Bourdieu (1930–2002) tyrinėja kultūros produkciją ir susieja ją su ekonominiais visuomenės sąrangos principais. Pasitelkęs lauko modelį, jis teigia, kad kapitalistinės visuomenės reproduktyvumas tiesiogiai priklauso nuo kultūros kapitalo formų. Kitaip kalbant, kultūros laukas P. Bourdieu teorijoje atsiduria socialiniame lauke, kur galioja bendri ekonominiai dėsniai, ir jis tampa naujos kapitalo rūšies – kultūrinio kapitalo – kaupimo vieta. Taip kultūra P. Bourdieu refleksyvosios sociologijos

teorijoje įgyja konkretų galios pavidalą, nes remiasi ne tik simboline, bet ir ekonomine kultūros reikšme (Gartman 2002). Aptariamo prancūzų sociologo teorijoje reikšmingą vietą užima ir habituso sistema. Jos turinį sudaro dispozicijos – individualios socialinio lauko subjektų patirtys. Šis conceptualus socialinės struktūros organizavimo principas pateikia kokybiškai naują socialinės miesto erdvės modeliavimo perspektyvą, reikšmingą ir lietuviškai miestų kultūros refleksijai (Trilupaitytė 2000). P. Bourdieu teorija svarbi tuo, kad pagrindžia KF kaip specifinio miesto erdvės modelio būtinybę ir praplečia jos aprėpties lauką įtraukiant ir kolektyvines, ir individualias subjektų patirtis. Todėl šiame darbe kalbama ne tik apie fizinių, institucinių, bet ir apie socialinį kultūrinio potencialo substratą (2.4 skyrius) bei jo reprezentaciją miesto erdvinėje struktūroje – bazinį habitato modelį (3.1.3 poskyris).

Kitas sociologiniam diskursui svarbus autorius, taip pat prancūzų kilmės, Henri Lefebvre'as (1901–1991) išgarsėjo sociologine studija „Erdvės gamyba“. Jo darbai padarė reikšmingą įtaką ne tik jau minėtam Situacionistų judėjimui, bet ir visai XX a. pab. sociologinei minčiai. Pagrindinė H. Lefebvre'o idėja yra ta, kad žmonijos patirtis yra kuriama (įprasminama, išprasminama) pasitelkiant ne vieną ir ne du erdvės tipus. Esama viso erdvių spektro: nuo primityvių ir abstrakčių iki sudėtingų socialinių darinių. „Socialinė erdvė yra socialinis produktas – tam tikru būdu sukurta (pagaminta) erdvė tarnauja kaip veiksmo ir minties įrankis. Tai ne tik gamybos, bet ir kontrolės priemonė. Vadinasi, ir jėgos bei dominavimo įgijimo priemonė“ (Lefebvre 1991: 26). H. Lefebvre'o erdvės gamybos teorija puikiai iliustruoja, kaip miestai tampa socialinės erdvės koncentratais, kaip kultūra, specifinis socialinės erdvės produktas, vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis įgyja reprodукtoriaus reikšmę. Šiame darbe kaip tik ir remiamasi reprodукtyvumo vertėmis, svarbiomis aiškinantis kultūros kapitalo kaupimo ir pasireiškimo formas miesto erdvinėje struktūroje (2.2.5 poskyris).

Anksčiau, nei pasirodė „Erdvės gamyba“ anglų kalba, marksistinį H. Lefebvre'o požiūrį sukritikavo ispanų kilmės sociologas ir miestų planuotojas M. Castellsas (g. 1942). Šio mokslininko indėlis į XX a. pab. sociologiją, ypač pripažįstant tinklaveikos teorijos – nenuneigiamas. Svarbiausiu socialinės dinamikos veiksniu įvardijęs informacines technologijas, šis mokslininkas sukūrė srautų erdvės teoriją, pagrįstą globalizuotų urbanistinių tinklų ir tarpnacionalinio kapitalo sąveika. Dar svarbiau – savo trijų tomų veikale „Informacijos amžius“, analizuodamas virtualios realybės erdvę ir sekdamas XVIII a. pradžios Gottfriedo Leibnizo teorija (Leibniz 1993), jis pateikia naują laiko sąvokos interpretaciją: „siūlau mintį, kad bematis laikas, kaip aš vadinu mūsų visuomenėje vyraujančią laiko modusą, pasireiškia tuomet, kai tam tikro konteksto – t. y. informacinės paradigmos ir tinklaveikos visuomenės – ypatumai ima sistemingai trikdyti tame

kontekste vykstančių reiškinių sekos tvarką“ (Castells 2005, 449). M. Castellso ryšys su Leibnizo teorija yra labai svarbus, nes leidžia sugretinti dvi skirtingoms epochoms priklausančių kultūrų koncepcijas: laiko kaip daiktų sekos ir bemačio laiko. Šiuo sugretinimu pagrįstas monadologinis principas bus taikomas nustatant morfotektoninius darinius (žr. „Sąvokos“) bei lokalizuojant kultūrinį Vilniaus potencialą (2.4 skyrius).

1.1.4. Urbanistika ir kultūros planavimas

Grįžtant prie urbanistinio diskurso, paminėtini tie autoriai bei teorijos, kurie susiję su KF problematika, išryškina jos sklaidos ir reprezentacinio potencialo matmenis.

Itin reikšmingų šios srities darbų yra parašyta amerikiečių autorių. J. Jacobs (1916–2006) knyga „The Death and Life of Great American Cities“ (1961) apie Amerikos didmiesčių gyvenimą ir baigtį tapo kultine. Šios knygos objektas nėra kultūra, veikiau Amerikos miestų gyvenimas, socialiniai ir kultūriniai miesto erdvinės struktūros ypatumai. Joje daug dėmesio skiriama kaimynijoms bei viešosioms erdvėms ir jų politikai, aiškinamasi, kokios yra didžiųjų Amerikos miestų senamiesčių apleistumo priežastys, kritikuojamos XX a. 6-ojo dešimtmečio racionalistinės JAV miestų planavimo tendencijos. Viename iš paskutinių interviu, duotame Pasaulio banko forume, J. Jacobs grįžta prie kertinių miesto kultūros klausimų: „kiekvieno miesto ir miestelio kultūrinį gyvenimą formuoja sankirtos (angl. *intersections*)“ (Hospers 2003). Grynai fizine prasme sankirta urbanistė laiko istorines gatvių jungtis. Ji išskiria Y, T ir X formos gatvių sankirtos tipus, ir ši mintis artima kito amerikiečių urbanisto Kevino A. Lyncho studijai „The Image of the City“ (1960), kurios rusiškas vertimas („Образ города“, 1982) padarė didelę įtaką Lietuvos miestų planavimui. Antra vertus, sankirtą reikėtų vertinti ir kaip teorinę konstrukciją, kurios atitikmuo K. A. Lyncho teorijoje – mazgas, angl. node (Lynch 1960, 72–77). KF kontekste šis elementas svarbus ne kaip forma, bet kaip loginis ryšys, pakartojantis įvairiuose teoretikės J. Jacobs darbuose akcentuojamą Amerikos miestų išskirtinumą – kultūrinę įvairovę, kuri ir yra skirtingų kolektyvinių patirčių sankirta. Tai esminė bet kurių miesto KF sąlyga, kurią akcentuoja ir kitas amerikiečių mokslininkas Richardas Sennettas (g. 1943): biblioteka, mokykla, kino teatras ar kitas visuomeninis centras turi atsirasti ne rajono viduje (tipinis sovietinės miestų planavimo mokyklos riktas), bet dviejų rajonų sankirtoje, šalinančioje socialinę atskirtį ir suponuojančioje kultūrinio dialogo bei kolektyvinės patirties mainus (Sennett 2000).

Nors R. Sennetto darbai pristatomi kaip sociologiniai tyrimai, šio mokslininko interesų laukas apima ir miestų teoriją. Jo teorijoje dėmesys atkreipiamas

į miesto socialinius ryšius, fizinius urbanistinės gyvensenos parametrus. Todėl R. Senetto pateikiama išskirtinumo, įvairovės, kompleksiško samprata persipina su KF aiškinimu. Rafinuota šio mokslininko miestietiškumo (angl. *urbanity*) teorija pristatoma remiantis šešiais kriterijais (Grönlund 1997). Pirma, išskiriamas miesto erdvių ir vietų turtingumas (a), tankis ir kompaktiškumas (b). Toliau minimas socialinių ryšių spontaniškumas, netikėtumas (c) ir kūniškoji, t. y. regėjimo, lytėjimo, bendravimo patirtis (d). Pabaigoje akcentuojamas skirtingumas per disonavimą su aplinka ir santykį su vyraujančiomis miestietiškos gyvensenos normomis (e) bei sąveikavimo tvarka (f). Nors ir kritikuojama dėl menkų ryšių su urbanistika, vizualiaisiais menais, kultūrinės-istorinės analizės paviršutiniškumo, terminologijos skolinių (ibid), R. Sennetto miestietiškumo teorija pasiūlo įtikinamus atsakymus į klausimus, kurie kyla aiškinantis nominaliąsias kultūrinio potencialo vertes ir jų hierarchiją.

Aptartina ir dar vieno amerikiečių mokslininko Richardo Floridos (g. 1957) teorija. Viena vertus, R. Floridos darbai kūrybinės klasės tema susiję su kūrybinės ekonomikos išsivyravimu pirmaujančiose industrinėse šalyse. Kita vertus, su amerikiečiams būdinga euforija keliose knygose ir specialiai šiai teorijai pristatyti sukurtame tinklalapyje (<http://creativeclass.com>) pristatoma koncepcija atspindi ir naujausias mokslo tendencijas. Tarptautiniu mastu išplėtotais viešaisiais ryšiais paremta individualistinė metodika aktualizuoja vėlyvojo kapitalizmo ir jo skverbimosi į kultūrinės industrijas, taip pat į mokslo sritis, logiką. Antra vertus, tai, kad R. Floridos darbai sukasi pačiame įvykių epicentre, sudaro galimybes mokslininkui pateikti gluminančias hipotezes – tokias kaip gėjų bendruomenių sąryšis su aukštųjų technologijų centrais, inovacinių korporacijų priklausomybė nuo talentų bazės bei kultūrinio potencialo lokacijos. Sunku patikrinti, ar iš tikrųjų (ir jei taip, tai kaip) penkiasdešimties Amerikos miestų aukštųjų technologijų pramonė nulėmė gėjų, lesbiečių ir kitų seksualinių mažumų radimąsi bei gausėjimą, nors San Francisko bei Bostono miestų pavyzdžiai patvirtintų, kad tokio ryšio esama (Florida 2004: 130, 178). R. Florida iš jam būdingos postmaterialistinės pozicijos aiškina kūrybinės klasės įpročius: talentingų žmonių rinkimosi vietos, tų žmonių miestietiškumo įpročiai ir elgsena formuoja kultūrinio kapitalo pasiūlą, gyvybiškai būtiną pažangiai mąstantiems technologijų centrams ir besidairantiems galingų tarptautinių finansinių injekcijų miestams (Florida 2004: 51). Pasak mokslininko, tarp stambaus kapitalo grupių ir smulkiųjų amatų, orientuotų į nišines ekonomikos sritis, yra susiklostęs palaikomasis santykis, o „neoburžuazinė“ talentų bazė ir socialiai aktyvūs bohemos atstovai bei subkultūrinės grupės sieja ryški priklausomybę (Florida 2004: 113–115). Tačiau nėra nekritikuojamos teorijos. Stevenas Malanga R. Floridos darbus vadina agresyvaus kolaboravimo su valdžios aparatu instrumentu, vedančiu nežabotos plėtros ir nevaldomo urbanizacijos proceso link (Malanga 2004). Oponento pateikiami skaičiai (lyginamieji kūrybingumo

9 pav. Kolektyvinė patirtis ir naujosios viešosios erdvės. Pasaulio prekybos centro Ground Zero duobė ir memorialas Rugsėjo 11-osios aukoms atminti. Niujorkas, JAV (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2002)

10 pav. Protesto akcija prieš Šiaulių amfiteatro sunaikinimą (L. Karklietytės fotografija, 2008)

indeksai) atskleidžia kitokius rezultatus, alternatyviose reitingavimo lentelėse atsiduria kiti miestai. Pateikiami šokiruojantys faktai ir pavyzdžiai (kelerius metus Kanados miesto Vinipego intensyviai vykdytų investicijų į kūrybinę ekonomiką padarinys – akivaizdžiai pablogėjusi kriminogeninė situacija). Kad ir kaip būtų, R. Floridos teorija šiame darbe aktuali nagrinėjant kultūrinį miesto potencialą, aiškinantis atskirų modelių perspektyvas. Juolab turint omenyje jei ne adekvačią, tai bent panašią politinę ir ideologinę Lietuvos laisvosios rinkos sinchronizaciją, sudariusią sąlygas į kultūros orbitą patekti ir ją transformuoti „Akropolio“, „Gugenheimo–Ermitažo“ ir kitiems besitęsiančio kultūros posūkio „meteoritams“.

1.1.5. Lietuviška patirtis

Lietuvių filosofas Leonidas Donskis (g. 1962), kultūros sąvoką nagrinėdamas sociokultūrinio ir ontokultūrinio lygmenimis, nubrėžė tokius miesto KF kontūrus: „kultūros formų kalbą supranta tik žmogus; kultūrą kaip didžiulį tekstą perskaito taip pat tik žmogus. Jei kultūra yra autentiškai ir adekvačiai „skaitoma“, realiame gyvenime ji tampa tuo, be ko žmonija negali egzistuoti – kolektyvine patirtimi ir jos modeliais, kolektyvine atmintimi ir jos formomis. Vadinasi, be minėtų dviejų kultūros bei jos funkcionavimo supratimo lygmenų neįmanoma analizuoti ir tyrinėti kultūros kaip visumos, taip pat jos formų ir sistemų ryšių. Jei nėra šių lygmenų koreliacijos, kiekvienas kultūros apibrėžimas neišvengiamai veda į jos redukciją. Štai dėl ko kultūra išvis negali turėti logiškai ir metodologiškai nepriekaištingos definicijos, ji gali turėti tik koncepciją“ (Donskis 1990: 27). Ši mintis urbanistiniam diskursui svarbi keliais aspektais. Kolektyvinės patirties modeliai ir kolektyvinės atminties formos yra socialinės miesto organizacijos substancija ir miesto erdvinėje struktūroje reiškiasi kaip jos reprezentacijos (9 pav.). Antra vertus, šios reprezentacijos yra pagrindas, sudarantis prielaidas KF nagrinėti kaip heterogenišką miesto plėtros veiksmų kompleksą. Todėl ir šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas veiksmų kompleksu pagrįstai miesto KF koncepcijai, o ne definicijai.

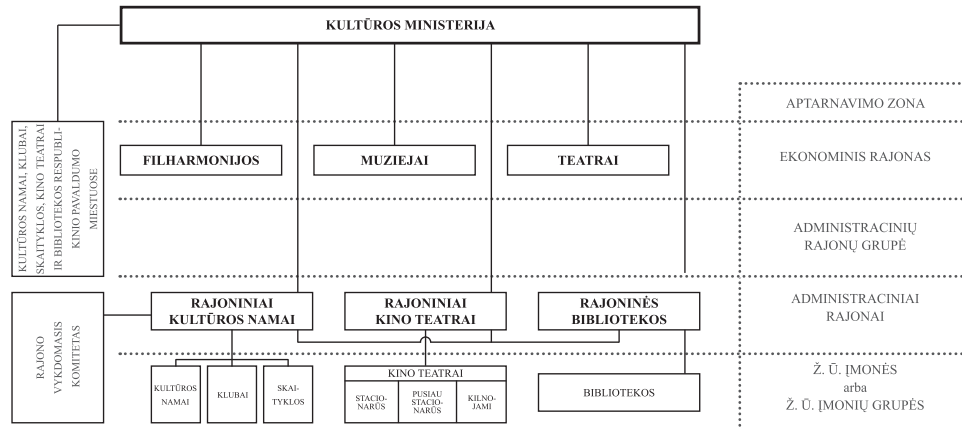
Vytautas Rubavičius (g. 1952), vienas iš sėkmingiausiai postmoderniąją kultūrą reflektuojančiųjų Lietuvos mokslininkų, remdamasis F. Jamesono vėlyvojo kapitalizmo kultūros logika (ja persismelkia ir kultūros posūkio koncepcija, kuri yra viena atraminių šio darbo teorinio lauko konstrukcijų), rašo: „vėlyvojo kapitalizmo logika, skverbdamasi į kultūros sritį, sunaikino santykinį jos savarankiškumą, kuris kaip tik ir leido būti jai praktinio pasaulio atspindžiu, teikiančiu pasaulio ir žmogaus suvokimo būdus, pasaulėvaizdžius, nustatančius tam tikrus pasaulio santvarkos kritikavimo režimus. Tuo santykinio savarankiškumo buvo paremtos visos kultūrų teorijos, ypač tos, kurios teigė romantikų įtvirtintą „aukštosios kultūros“ idealą. Kultūros savarankiškumo sunaikinimas yra paradoksalus dalykas: esmė ta, kad kultūra ne tik kad nebuvo sunaikinta, bet nepaprastai energingai ėmė

skverbtis į visas gyvenimo sritis (...)“ (Rubavičius 2003: 204). Ši citata atskleidžia ypatingą kultūros morfologiją, išryškina jos atsinaujinimo ir kaitos programas. Minėtojo paradokso šviesoje aiškesni tampa ir KF apibrėžties taškai. Kokie jie? Nagrinėjant šiandieninės urbanistikos problematiką, kultūros skverbimasi į visas gyvenimo sritis gerai iliustruoja miesto funkcinės struktūros transformacijos. Tačiau plačiau apie tai – kitame skyriuje.

Dar vieno lietuviškam KF diskursui reikšmingo autoriaus Gintauto Mažeikio (g. 1964) darbai priskiriami filosofijos ir kultūrinės antropologijos sritims. Kai kuriuose šio mokslininko darbuose tiriami socialiniai visuomenės įpročiai, įvairių subkultūrinių grupių elgsena ir vaizduotės industrijos (Mažeikis 2005a), nagrinėjama kūrybinių industrijų problematika (Mažeikis 2004, 2005b, 2006a, 2006b). Antroje disertacinio darbo dalyje pasitelkiamas ir pirmasis Lietuvos kūrybinių industrijų tyrimas (*Alytaus ir Utenos...* 2005) bei Nemuno Euroregiono kūrybinių industrijų tyrimas (*Euroregiono...* 2006), kurių vienas autorių – G. Mažeikis. Darbui reikšmingos ir šio filosofo refleksijos apie kūrybines industrijas, gilesnės kultūrologinės aprėpties įžvalgos – kad ir apie G. Debord'o „Spektaklio visuomenę“, taip pat unikali patirtis lietuviškos visuomenės pasipriešinimo veikloje dėl kultūros objektų ir kultūrinių vietų naikinimo (Mažeikis 2008; 10 pav.).

Pereinant nuo kultūrologinio lauko prie urbanistinio, paminėtinas tam tikras specifinės aplinkybės, lėmusios tiek šio darbo fizinę struktūrą, tiek ir minčių dėstymo bei argumentacijos logiką. Nors kardinaliai pasikeitė politinės, ekonominės ir socialinės sąlygos (nuo etatistinės planinės ekonomikos sistemos peršokome tiesiai į vėlyvojo kapitalizmo laisvosios rinkos sistemą, praleidę ankstesnes kapitalizmo raidos stadijas), mūsų gyvenamosios, darbo ir poilsio zonos liko realiu miesto erdvinės struktūros pagrindu, kurio didžioji dalis buvo suplanuota ir iš dalies įgyvendinta ankstesnės sistemos sąlygomis. Todėl, aiškinantis KF plėtotės prielaidas bei perspektyvas, reikia žvilgtelti ir atgal.

Vienas fundamentaliausių miestų planavimo darbų yra Kazio Šešelgio „Vieningos Lietuvos TSR teritorijos apgyvendinimo sistema“ (Шешелгис 1966). Tiesa, grynai modernistinės miesto sampratos KF teapima kultūrinio bei buitinio aptarnavimo sistemą, su nedidelėmis išimtimis įgyvendintą visuose Lietuvos miestuose bei miesteliuose. Aukštosios mokyklos ir bibliotekos, kino teatrai ir kultūros centrai sudarė tą kultūrinio karkaso antstatą, kuris šiandien suprantamas kaip institucinė kultūros aplinka. Ši sistema rėmėsi kiekybiniais rodikliais ir vedė į tolygaus kultūrinių reikmių paskirstymo centralizaciją (11 pav.). Poilsio ir turizmo sektorius buvo izoliuotas, tą patį būtų galima pasakyti ir apie urbanistinį kultūros paveldą. Tik maždaug po dvidešimties metų su miestų regeneracijos banga Vytauto Jurkšto darbuose (Jurkštas 1994) architektūrinis kultūros paveldas patenka į urbanistinį

11 pav. Kultūros įstaigų tinklas (K. Šešelgio „Vieningos Lietuvos TSR teritorijos apgyvendinimo sistema“; Шешелгис 1966)

diskursą (ši tema atskirai nagrinėjama 2.3.1 poskyryje). Pastarojo autoriaus atlikti autentiški Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos senamiesčių tyrimai dėl savo metodikos, nuoseklumo ir kompleksiško laikyti vienu pirmųjų urbanistikos darbų KF tema. Disertaciniam darbui svarbūs ir Algimanto Miškinio darbai: išskirtina šio autoriaus atlikta visuomeninių centrų plėtojimo planinės ekonomikos sąlygomis apžvalga (Miškinis 1991: 111–129), ypač reikšmingi nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio vykdyti Lietuvos miestų ir miestelių tyrimai, apimantys urbanistinį bei kultūrinį miesto erdvinės struktūros vystymąsi. Šio autoriaus pateikta fundamentali Lietuvos urbanistikos paveldo studija (Miškinis 1999, 2002, 2004, 2005, 2007) reikšminga aiškinantis kultūrinio potencialo nominaliąsias vertes.

Nors su kultūros sritimi besiribojančių disciplinų bei veikalų skaičius Lietuvoje irgi darosi beveik neaprepiamas, svarbesnių pastarojo dešimtmečio urbanistikos darbų apimtį nėra didelė. Zigmo J. Daunoros darbuose sprendžiami kultūriniai miestų plėtros uždaviniai (Daunora 1998, 2004), aiškinamasi tų uždavinių įgyvendinimo galimybes normatyviniuose dokumentuose (Daunora 2005). Kultūriniai plėtros klausimai taip pat akcentuojami viename pirmųjų tyrimų, skirtų Vilniaus vizualinio identiteto ir aukštybinių pastatų išplanavimo principams (Daunora et. 2004). Bene daugiausia darbų (monografijų, straipsnių Lietuvos periodikoje) KF tema skirta gamtinės miesto sistemos (rekreacinių išteklių) tyrimams. Tačiau daugumos jų tyrimo objektas – ne miesto erdvinė struktūra, bet vaizdas arba vizualinė struktūra (kraštovaizdis, miestovaizdis). Reikšmingi KF temai šaltiniai – Vlodo Stausko (Stauskas 1990, 1996) darbai. Kultūros paveldo tema taip pat paskelbta nemažai publikacijų. Didžioji dalis jų skirta kultūros

paveldo apsaugai, santykiui su naująja architektūra. Kultūros paveldo terminalų plėtra urbanistiniu bei ekonominiu aspektais – dar menkai nagrinėtas klausimas. Šio darbo temai aktualūs Jurgio Bučo (Bučas 1995, 2006), Jūratės Jurevičienės (Jurevičienė 1999, 2003, 2005), Jūratės Markevičienės (Markevičienė 2002, 2003, 2006) mokslo straipsniai. Kaip vieną įdomesnių medžiagų galima paminėti Rasos Čepaitienės kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje tyrimą (Čepaitienė 2005). Kūrybinių industrijų srityje turbūt reikšmingiausiais reikėtų laikyti Margaritos Starkevičiūtės tyrimus (Starkevičiūtė 2002, 2003a, 2003b). Urbanistikos srityje buvo apgintos ir kelios šiam darbui artimos daktaro disertacijos. Tomo Grunskio darbe „Sociokultūrinio konteksto įtaka miesto visuomeninių erdvių formavimui“ (Grunskis 2002) pateikiami visuomeninių erdvių tipai svarbūs viešųjų erdvių sektoriaus formavimui. Edgardo Neniškio disertacijoje „Visuomeninių procesų įtakos miesto ir regiono miesto erdvei struktūrai dėsningumai ir jų modeliavimas“ (Neniškis 2002) minimi kultūros rodikliai ir pateikiami jų įtraukimo į planavimo procesą principai. Inesos Alistratovaitės disertacija „Morfologinės struktūros transformacijos centriniame miesto rajone (Lietuvos pavyzdžiu)“ (Alistratovaitė 2004) svarbi urbanistinės morfologijos metodinių principų prasme. Reikėtų paminėti, kad visos disertacijos apgintos VGTU Urbanistikos katedroje. Keletas darbų, susijusių su kultūriniais habitatais, atlikta Kaune. Paminėtini Dainos K. Kuzmickaitės „Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai“ (Kuzmickaitė 2004) ir Egidijos Ramanaukaitės „XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai“ (Ramanaukaitė 2004).

12 pav. Niukaslo-Geitshedo Tūkstantmečio tiltas, Didžioji Britanija
(autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2004)

1.2. Kultūrinių funkcijų tyrimo kryptis

Šio darbo tyrimo kryptis netiesiogiai siejasi su inovacinių technologijų (IT) plėtra. IT veiksnys neabejotinai prisidėjo prie XX a. antroje įvykusių pusėje fundamentalių pokyčių ir padarė įtaką ne tik miestų teorijai, bet ir pačiai miesto erdvinei struktūrai. Teorinio tyrimo pagrindą sudaro bendroji miesto kultūros problematika, išskaidyta į tris atskiras temas. Taip akcentuojama miesto erdvinės struktūros transformacija: miestai ne tik plečiasi, ne tik didėja jų užstatymo tankis bei aukštumas. Kinta, tačiau šiek tiek kitaip, socialinis ir kultūrinis jų kontekstas: pagrindiniu miesto gyventoju įvardijama lanksčiais kultūriniais kodais pagrįsta informacijos visuomenė; esminiu plėtros veiksmu tampa vartojimas, skatinamas transnacionalinių kapitalo srautų. Kartu Vakarų Europos kultūrinių industrijų atstovai kalba apie naują ekonomiką, kuri grindžiama kūrybiškumu ir kuri keičia paslaugų ekonomiką (KI: 23). Ryškiausias pavyzdys – Didžioji Britanija, vykdanči grandiozinę miestų regeneracijos programą, aktyvinančią vietos bendruomenes ir kultūros sektorių, skatinančią regiono verslą ir pritraukiančią užsienio kapitalą, gaivinančią miestų kvartalus ir kuriančią naujus tarptautinės reikšmės kultūros centrus (*Regeneration...* 2004: 64). Niukaslas prie Taino ir Roderamas (12 pav.), Glazgas ir Kardifas (13 pav.), Birmingamas ir Belfastas – tai tik mažoji dalis miestų ir regionų, kuriuose vykdoma ši programa. Ji apima strateginį planavimą, miestų ir regionų pagrindinių planų rengimą, dizainą (plačiąja prasme), aplinkos inžineriją, bendruomenės, socialinę ir ekonominę plėtrą. Urbanistikai čia tenka

13 pav. Glazgo Mokslo technologijų ir kultūros kompleksas, Didžioji Britanija (F. McWalter fotografija, 2004)

išskirtinė vieta. Didžiojoje Britanijoje urbanistika, kaip ir architektūra, priskiriama kūrybinių industrijų sričiai ir regeneracijos projektuose atlieka meninės bei mokslinės pakraipos disciplinų mediuomo vaidmenį, o kultūrinės industrijos laikomos pagrindiniu kūrybiškumo generatoriumi, lemiančiu ir tolesnes atgaivinamos miesto erdvinės struktūros plėtojimo sąlygas (ibid).

Nagrinėjant jau įgyvendintus miesto KF pavyzdžius, apčiuopiamesni tampa ir šiame tekste aprašomi trys probleminio diskurso kontūrai: miesto koncepcijos kaitos problematika žymi urbanistinės logikos slinktį, pasireiškiančią projektuoto pasaulio ir visuomenės ryšio nykimu; „šopingo“ fenomenas komercializaciją ir vartotojiškumą įvardija kaip ribines miesto erdvinės struktūros plėtojimosi sąlygas; išskirtinumo ir traukos paieškos reikšmingos kaip atsvara miestovaizdžio unifikacijos sindromams, kaip urbanistinė strategija, naudojanti miestų planavimo, viešosios erdvės architektūros, kultūros išteklių koncepcijas, įtraukiant kūrybines industrijas, ir veikianti vėlesnius kultūros planavimo procesus.

1.2.1. Bendroji miestų kultūros problematika

Bendroji miesto kultūros problematika KF tyrimo darbe nagrinėjama iš grynai kultūrinės perspektyvos. Kitaip tariant, čia nesigilinama į socialines (socialinės atskirties ir skurdo, klasinės ir kitokios diskriminacijos, nusikalstamumo), ekologines (fizinio ir vizualinio užterštumo) ir transporto problemas. Nors tai nereiškia, kad KF veiksny su jomis nėra susijęs.

14 pav. Miesto ribos: nuõgos gyvenamosios struktūros ties pietine Klaipėdos miesto riba (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2008)

Pirmas bendrosios miesto kultūros problematikos pjūvis – tai šiuolaikinės miesto koncepcijos pokyčių dalis, tirtina geopolitiniais naujųjų technologijų, jų valdymo ir įtakos miesto erdvinės struktūros plėtojimui aspektais, susijusiais su laikinėmis jos charakteristikomis ir itin sparčia tų technologijų raida pastaraisiais dešimtmečiais.

Antras bendrosios miesto kultūros problematikos pjūvis nulemtas masinių „šoppingo“ efekto padarinių, pasireiškiančių miesto erdvinės struktūros vienodėjimu ir entropija (*Shopping...* 2002: 720). Šio proceso esmė dvejopa. Pirma, bet kurią šiuolaikinę urbanizuotą vietovę galima identifikuoti kaip analogiško turinio ir formos segmentų visumą (ne konkrečių pastatų ar erdvių, bet nuogós struktūros). Dėl šių segmentų tarpusavio ryšių ir istoriškai nusistovėjusios jų loginės sekos (senamiestis–naujamiestis–priemiestis etc.) urbanizuotos vietovės (dar ne miesto) panašumas tampa jos atpažinimo kodu. Antra, visą Žemės rytulį – ir dėl besiplečiančių infrastruktūros magistralių (skirtų žmonėms, prekėms, naudingosioms iškasenoms, informacijai ir t. t. iš vienos vietos į kitą perkelti), ir dėl įsiviraujančių vakarietiškos gyvenamosios prioritetų – nesunku suvokti kaip globalinę gyvenvietę. Tai liudija ir tas faktas, kad šiandieninio miesto ribos – tik grynai juridinis dalykas (Juškevičius 2007: 111; 14 pav.). Netgi jei nėra pagrindinių miesto elementų – aikštės, gatvės, namų, jau nekalbant apie socialines bei kultūrinės sankirtas, – nėra panaikinta galimybė gyventi miestietišką gyvenimą, laikytis miestietiškos gyvenamosios įpročių (Orskog 1999). Ir atvirkščiai – gyvenimas juridinėse miesto ribose dar nereiškia miestietiško gyvenimo (15 pav.). Su pastaruoju aspektu susijusi agrarinė

15 pav. Kaimas mieste: rudimentinė Vilniaus Baltupių rajono struktūra (atoriaus fotografija; © Vario burnos, 2008)

urbanizacija – lietuviškas fenomenas, kuris, nors tam tikru požiūriu gali pasirodyti patrauklus, reikšmingai iškreipia socialinį miesto turinį ir kartu pagrindinius jo informacinės bazės duomenis. Taigi „šoppingo“ problema susijusi su šiuolaikiniais komercializacijos, vartotojiškumo ir pačios „plėtros“ reiškiniais, arba miesto erdvinės struktūros plėtojimusi ekonominėmis vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis.

Trečias probleminis mazgas – trauka ir patrauklumas. Miesto koncepcijos pokyčių ir visa apimančio „šoppingo“ kontekste miesto erdvinės struktūros plėtra darosi vertintina kaip procesas, nulemiantis išitraukimo į globalines kultūras mastą ir vietos kultūrinio potencialo dalyvavimą šiame procese. Traukos ir patrauklumo veiksniai susiję su kokybiniais miesto erdvės bei bendruomeninės organizacijos parametrais, arba socialiniu urbanistinės terpės organizuotumu. Kiekvieną iš šių pjūvių verta aptarti atskirai.

1.2.2. Miesto koncepcijos kaita

Ir ankstesniais istoriniais laikotarpiais, ir kultūros posūkio metu vyrauja įsitikinimas, kad perėjimas iš vieno miesto raidos etapo į kitą sutampa su tam tikrais įvykiais. Postmoderniosios kultūros atskaitos pradžia britų architektas Richardas Rogersas laiko kosminio palydovo paleidimą 1957 m. (Rogers 1997: 3), amerikiečių architektūrologas Charlesas Jencksas – 1972 m. liepos 15 d. gyvenamųjų namų demontavimą Sent Luise, JAV (Jencks 1984: 9), „Cyber Reader“ įvardija ketletą virtualiosios eros manifestų, tarp jų Williama S. Burroughso romaną „Nuogi pusryčiai“ („Naked Lunch“, 1959) (Spiller 2002: 9–16). Galima paminėti dešimtis pavyzdžių (pvz., legendinės grupės „The Beatles“ 1967 m. albumą „Sgt. Pepper’s Lonely Hearts Club Band“), kurie dar geriau apibūdintų patį kultūros posūkio laikotarpį, jo idėjų bei požiūrių pliuralizmą, bet, kalbant apie visumos vaizdą, niekas negalėtų konkuruoti su jau minėta miestų sociologo M. Castellso informacijos amžiaus studija (Castells 2005–2007). Tačiau, norint aiškiau perprasti XXI a. miesto erdvinės struktūros transformacijas ir dešifruoti KF koduotę, iš akių reikia neišleisti abiejų rakursų. Ir rafinuota miestietiškos kultūros įvairovė, ir dėl inovacinių technologijų besiformuojančios tinklaveikos srautai bei naujos kapitalo formos keičia miesto sampratą. Kokie šie pokyčiai? Remiantis srautų erdvės teorija (Castells 2005, 373–375), toliau kaip tik ir bandoma pateikti kritinius miesto koncepcijos kaitovaizdžio taškus.

Pirmas kritinis taškas – miesto erdvinės struktūros dezintegracija ir išcentrinimas. Ilgą laiką Vakarų Europos miesto branduolį sudarė senamiestis, vienintelis istorinis centras, o maždaug XX a. 7-ame dešimtmetyje pradėjo ryškėti decentralizacijos poslinkiai, lėmę vėlesnius dezintegracijos įtrūkius. Tai nereiškia, kad istorinis centras prarado centro funkcijas ar jas perėmė modernizmo epochoje pradėti kurti naujųjų miesto rajonų centrai, greičiau šis procesas aiškintinas kaip

16 pav. *Forma ir įvykis: Las Vegaso panorama (šaltinis: Wikipedia)*

neišvengiama miesto raidos sąlyga, kurios atsiradimą lėmė naujų plėtros galimybių veiksniai – nekilnojamojo turto rinkos augimas ir spekuliacijos juo, infrastruktūros plėtra, kultūros paveldo suvaržymai. Tačiau regimas ir kitas, labiau socialinis, aspektas, susijęs su V. Rubavičiaus įvardytuoju kultūros paradoksu. Šiuolaikiniai vokiečių sociologai, nagrinėdami deteritorializacijos sąlygas, kalba apie a-topinę visuomenę, gyvenančią pasaulyje, kurio pagrindą sudaro nebe konkrečios šalys bei miestai, bet nematerialus komunikacinis pasaulis (Werber 2002; Willke 2001). A-topinės bendruomenės erdvė – tai tokios ryšių formos, dinamiškos komunikacinės figūros ir komunikaciniai mazgai. Šiuolaikinės bendruomenės mieliau renkasi naujas vietas negu istorines (nes pastarosios jau užimtos), jos geriau kuria tapatumus, nukreiptus į naujai besiformuojančius kultūros segmentus, nei sieja save su jau egzistuojančiais kolektyvinės patirties modeliais ar tradicinėmis kolektyvinės atminties formomis (Japp 1999). Šis reiškinys gali paaiškinti, kodėl miestas nebėra tai, kuo buvo laikomas anksčiau: atskiriems miesto centrams įgijus traukos galią, istorinis senamiestis liko tik fiksuotos miesto atskaitos simboliu, jis nebeturi didesnės įtakos fizinei miesto plėtrai; miesto kaip formos samprata apskritai tapo komplikauta (16 pav.). Būtent kultūros skverbimasis į visas gyvenimo sritis geriausiai iliustruoja miesto kaip pulsuojančios išcentruotų darinių konsteliacijos idėją.

Miesto koncepcijos kaitos slinktis susijusi ir su informacijos visuomenės raidimusi. Miesto kaip kultūros įvykio gimimą tiksliai apibūdina rumunų kilmės vokiečių architektas Güntheris Zampas Kelpas: „XXI amžiaus pradžioje mes vėl tampame nomadais, tačiau vidine prasme. Neturėdami būtinybės persikelti, patiriame projektuotą pasaulį, kuris slenka pro mus. Neišvengiamai pakitęs mūsų suvokimo pojūtis turės poveikį architektūrai. Atsisveikinimas su mechanizuotu pasauliu, apie kurį dažnai diskutuojama, reiškia ir atsisveikinimą su aiškiais ir apibrėžtais kontekstais. (...) Pasikeitė santykis tarp erdvės ir visuomenės. Tad pakito ir pastatų, miestų ir kraštovaizdžių prasmė tiek visuomenėje, tiek ir mūsų suvokime. (...) Architektūra nustojo būti monumentalistika, padedanti mums susiorientuoti. Ji tapo dalimi su laiku susijusių scenarijų, susidedančių iš fizinių ir virtualių veiksmų. Fizinis monumentas tapo nebesvarbus, jį pakeičia televizijos reportažas. Jei erdvė ir architektūra sieks išlaikyti savo vietą visuomenėje, joms teks įgyti įvykio bruožų. Erdvė taps įvykių ir akcijų vieta, o architektūra ir jos paviršius tokioms laikinoms scenoms suteiks foną“ (Schmiedeknecht 2000: 116–125; Kelp 2002: 112–113). Pratešiant architekto mintį, galima formuluoti, kad patys miestai, siekdami išlaikyti įtaką ir geopolitiniame, ir regioniniame miestų kultūros tinkle, siekdami likti aktyviomis informacijos visuomenės saugyklomis ir generatoriais, turi tapti tuo, ką šiandien įvardijame kaip įvykį (angl. *event*). Ir, vėl pasitelkiant M. Castellso srautų erdvės teoriją, galima teigti, kad miestų erdvės išplėtimas vyksta tradicines vietų erdves ne naikinant, bet greičiau jas absorbuojant srautų erdvėmis, kurios yra ne kas kita, kaip visuminės žmogaus veiklos ir nenutrūkstamos technologijų plėtotės laikas.

17 pav. Ženklinių sistemų erdvė: Almatos Arbatas – centrinė pėsčiųjų arterija (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2007)

Būtent technologijos aktyvina kultūros lauką, kuriame medija yra pranešimas arba miestas yra įvykis. Kiekviena technologija, pasak Maxo Frischo, „yra sugebėjimas taip sutvarkyti pasaulį, kad mums nereikėtų jo patirti“ (Lapham 2003: 13). Miesto kaip medijos arba komunikacijos ir informavimo technologijos koncepcija svarbi aiškinantis procesus, vykstančius viešojoje postmodernaus miesto erdvėje. Nesibaigiantys reklamos plotai ant fasadų, standai su nepaliamajam sriegiama neegzistuojančio rojaus žinute į pasąmonės sritį pėsčiųjų arterijose, galų gale – susisiekimo priemonės kaip kinetinės viešųjų ryšių mašinos šiurkštinę miestą verčia suvokti kaip atraktyvią erdvę, per ženklų sistemas sujungtą į posturbanistines tektonines konfigūracijas (17 pav.). Šiems dariniams nebereikalinga į išbaigtumą ir visumą orientuota erdvinė struktūra, jie patys yra baigtiniai urbanistinio karkaso elementai, tiesa – srautiniai. Tačiau komunikacija negali išsiversti be infrastruktūros. Šitaip mieste pagrindinį vaidmenį pradeda vaidinti gatvės, keliai, koridoriai. Greitkeliai miestus ima jungti į konurbacijas, aglomeracijas, megamiestą, globaliąsias gyvenvietes. Daugiau nei prieš keturiasdešimt metų Marshallas McLuhanas rašė: „atsiradus greitkeliams, kelias virto siena tarp žmogaus ir kaimo. Kitame etape greitkelis tapo miestu, nenutrūkstamai besitęsiančiu per visą žemyną. Jis išardė visų ankstesnių miestų sienas, pavertė miestus netvarkingai besidriekiančia mase, kuri šiandien gyventojams kelia neviltį“ (McLuhan 2003: 104). Urbanistams ir miestų planuotojams neviltį kelia suvokimas, kad organišką miestų vystymąsį ima įgyti utopijos bruožų. Šis suvokimas pagrįstas stebėjimais, pagal kuriuos galima teigti, kad miesto erdvinės struktūros plėtotė grynai fiziniu lygmeniu vyksta dviem kryptimis – užstatymo ir infrastruktūros, kuri jau yra ir informacinė, taigi – kultūrinė; dinamiški automobilizacijos procesai daro įtaką atvirų visuomeninių erdvių, vadinamųjų public realm, nykimui, atskirtumui, vaizdinei bei garsinei taršai. Galima būtų kelti ir miesto kaip medijos hipotezę, nes miestas veikia panašiai kaip ir bet kuri kita mums žinoma masinė informacijos priemonė, derinanti jau esančią formą su nauju turiniu – informaciniai koridoriai skirti ne tik keleiviams ar kroviniams pervežti, bet ir naujos formos kultūrinei informacijai perduoti. Užstatymas, kaip vieta, kurioje praleidžiame didesniąją savo dienos ar nakties dalį, skirtas ne tik konkrečioms socialaus individo funkcijoms atlikti (darbui, pirkimui, miegui), bet ir informacijos srautams (kurie pirmiausia yra kultūriniai, nes mes juos renkames arba jie mus) apdoroti, panaudoti ir nukreipti – kol kas dar nežinoma linkme.

1.2.3. „Šoppingo“ efektas

„Pirkimas tikriausiai yra paskutinė likusi viešojo aktyvumo forma. Vis grobuoniškesnių formų pirkimo divizionai sugebėjo kolonizuoti ar net išstumti beveik visus urbanistinės gyvenamosios aspektus. Istoriniai miestelių centrai, priemiesčiai, gatvės, o dabar dar ir geležinkelio stotys, muziejai, ligoninės, mokyklos,

18 pav. Pripučiamą bažnyčia ir pramogų bendruomenė
(C. Wright fotografija, 2008)

internetas, netgi kariuomenė yra vis labiau formuojami pirkimo mechanizmų ir erdvių. Bažnyčios mėgdžioja prekybos centrus, kad pritrauktų šalininkų. Oro uostai, konvertuodami keleivius į vartotojus, tapo smarkiai pelningi. Muziejai pasuko prekybos linkme, kad išgyventų. Tradicinis Europos miestas pirkimui priešintis kartą jau bandė, tačiau dabar tai – amerikietiško stiliaus vartotojiškumo mašina“ (*Shopping...* 2002: 125). Šie Harvardo universiteto tyrimų grupės žodžiai iliustruoja realią šiandieninės urbanistikos patirtį. Situacija, regis, neturi analogų istorijoje. Tiesa, paminėtas Europos miesto bandymas priešintis prekybai, tačiau jei omenyje turėtas prekijų išvaymas iš šventyklos prieš gerus du tūkstančius metų – tai ne pats geriausias miesto plėtros pavyzdys. Kaip, beje, ir kita alternatyva – anglų dizainerių sukurtas pripučiamas sakralinės paskirties pastatas, pritaikytas norintiesiems suteikti beveik visas maldos namų paslaugas bet kurioje pasaulio vietoje (Wallmont 2003; 18 pav.). „Šoppingo“ esmę sudaro ne tai, kad vietoj nunykusio vertės ir hierarchijos elemento matome tik tam tikrą abstrakciją (vaizdinį), kad mūsų gyvenamoji, darbo ir poilsio erdvė yra praktiškai absorbuota prekybos centrų, nebeturinčių nieko bendra su miesto idėja (kuri apima ne tik vartojimą ir pirkimą), bet tai, kad visuomenėje nyksta visos bendravimo formos, išskyrus pirkimo bei pardavimo operacijas.

„Šoppingas“ ne tik heterogeniškas, jis, skirtingai nei KF, ir visa apimantis (Rubavičius 2005a). Pagrindinės šios ypatybės priežastys yra kelios. Pirmą: paklausos ir pasiūlos mechanizmas kaip socialinių santykių norma „laisvosios rinkos“ Lietuvoje įdiegtas per rekordiškai trumpą laiką (tarpukario patirtis laikytina veikiau ne kapitalistinių santykių formavimosi pradžia, suteikusia tęstinumo garantą antram nepriklausomybės laikotarpiui, bet siauru, nišiniu rinkos segmentu, kurio pagrindas – „Smetonos laikų“ kultūrinis kodas, postmodernistinėje Lietuvos urbanistikoje kol kas mažai teplėtotas). Antra: minėtajai schemai tapus svarbiausia miesto plėtros stimuliatoriu, vietoj struktūrinių-sisteminių miesto planavimo priemonių įsivyravo estetinės-pragmatinės. Pirmiausia tai išryškėjo primityvistiniuose komercinės architektūros pavidaluose – dėl jos temų ir koncepcijų diktato. Antra vertus, miestas priimti rimtas erdvinės struktūros korektūras nebuvo pasirengęs – tiek dėl teisinės bazės, tiek dėl strateginio mąstymo ir politinės valios vakuumo (Juškevičius 2007: 216–217).

„Šoppingas“ sąlygojo ne tik vertybinę bei hierarchinę mus supančios fizinės aplinkos niveliaciją, bet ir smarkiai paveikė institucinę bei socialinę aplinkas. Kaip simbolines šio proceso išraiškas galima paminėti sporto įvykius, rinkimus, pramogines šventes ir kitus panašius komercinius renginius, kurių rinkodaros, darbo organizavimo ir pelnodaros modeliai tapo analogiški (Sassen 1994: 1–13), o tai rodo, kad jie tėra skirtingos to paties proceso modifikacijos, vienaip ar kitaip orientuotos į produktyvumą, tiksliau – į sąlyginę jo formų įvairovę. Erdvės gamybos paradigma siūlytų miestą lyginti su substanciniu gamybos subjektu – įmone. Standartinei įmonei produktas (daiktas, paslauga, pranešimas) yra gamybos rezultatas, o miestui, siekiančiam išsiveržti iš nežinomybės sąstingio ir rasti savo vietą globaliniame miestų tinkle, gamybos rezultatas būtų nukreiptas į kažką daugiau. Todėl pozityvistinė „šoppingo“ veikimo schema atrodytų šitaip: miesto erdvinė struktūra būtų pagrindinis gamybos (šiuo atveju – KF) agregatas, tikslas – kokybiškai naujos erdvės gamyba, o rezultatas – miesto galių reprodukcija. Tuo tarpu negatyvistinė „šoppingo“ veikimo schema būtų nukreipta į tikslią individų mobilizaciją, palaikomą viešųjų ryšių mašinerijos ir uždaros suprekinčių socialinių santykių grandinės. Kiek realūs šie scenarijai? Vienareikšmio atsakymo turbūt nėra. Ir estiška „šoppingo“ patirtis (Keller 2005), ir globalizuotų kultūrinių industrijų kritika (Kien 2004) siūlytų šį klausimą kvestionuoti kaip siekiamybės arba vengiamybės imperatyvą.

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną dalyką. „Šoppingas“ laikytinas nauju reiškiniu dėl savo masto ir formos, bet ne dėl turinio. Tai galima aiškinti modernizacijos epochą irėmintą sekinančių pasaulinių karų ir pasibaigusią Šaltuoju karu bei visuotiniu išitraukimu į masinę gamybą, lydėjusia nauja kapitalistinių santykių banga, pasiūliusia atlikti „žmogiškųjų išteklių perskirstymą“ (Roberts 2003). Šis perskirstymas pirmiausia reiškė tai, kad, laikui bėgant, buvo atsisakyta bombų gamybos (iš dalies, ir tai netinka kalbant apie didžiąsias karines valstybes) ir pereita, tarkime, prie

kompaktinių plokštelių gamybos. Naujas aspektas šiuo atveju toks, kad visuomenei (ne išrinktajai „buržuazinei“ mažumai, bet absoliučiai daugumai – miestiečiams ir kaimo žmonėms, atvykstantiems į miestą apsipirkti ir kartu papramogauti) pirkimas pradėjo tapti socialinių įtampų išmintojų, atpalaiduojančiu ir suteikiančiu individui taip trokštamą pasirinkimo laisvės iliuziją. Iliuziją, nes hipermarketas (kitai – prekybos centras), kaip dar XX a. 8-ajame dešimtmetyje pastebėjo J. Baudrillard'as, apima „visas būsimas kontroliuojamos socializacijos formas“, tai yra: darbą, poilsį, maistą, higieną, transportą, medijas, kultūrą (Baudrillard 2002: 92). Prekė čia pat gaminama, sandėliuojama, reklamuojama, parduodama ir suvartojama. Regis, pats hipermarketas tampa nauju loginiu tipu, manifestuojančiu ir naują architektūros kokybę. Tačiau hipermarketas jau nebėra pastatas. Tai interjeras – be pradžios ir galo: „pirkimas istoriškai turėjo privilegiją veikti šalia išorės, turint omenyje nenuspėjamą gamtos trukdymą komercijai plėtotis. Vietoj to jis sukuria nuosavą vidaus erdvių karalystę: rytietišką turgų, pasažą, ir galiausiai prekybos rajonas ima egzistuoti kaip linijinė prieaugio kontrolė ir prieaugio autonomija nuo išorės sąlygų“ (*Shopping...* 2002: 128). Tuo pat metu hipermarketo funkcinės sąrangos principai pakartoja ir tradicinius miesto elementus: pagrindinės gatvės su nesibaigiančiais žmonių srautais; aikštės – pasažų sankryžos; privačių parduotuvėlių blokai – „butikai“; sodai – dirbtinio poilsio oazės su augmenija, visai nebūdinga vietinėms gamtinėms sąlygoms. Visa tai išdėstyta gerai ventiliuojamoje, eskaluojamoje, belangėje erdvėje. Ir tuo ši išgrynintų artefaktų kompozicija nesibaigia – interjero dalimi tampa ir autostrados, automobilių stovėjimo aikštelių laukai, žalieji infrastruktūros koridoriai. Kaitovaizdis pasidaro vienintele išore, sugeriančia į save miestietiškos gyvenamosios likučius.

Posovietinius formavimosi sunkumus išgyvenančiai Lietuvai kol kas negresia amerikietiško masto pirkimas ir su juo susijusi architektūros komercializacija. Tačiau daugelis minėtų dalykų jau regimi ir Lietuvos erdvėje. Pirmiausia paminėtinas elementarių miesto planavimo principų ignoravimas ir su tuo susijusių lietuviškų „vartojimo katedrų“ siekis monopolizuoti miestietiškos gyvenamosios modelius. Didžiųjų respublikos miestų hipermarketai yra vis dar besitęsiančios Lietuvos miestų planavimo krizės padarinys: apeinant paprasčiausius miesto planavimo principus, buvo sukurti dirbtiniai centrai, savavališkai perdirbę urbanistinės sanklodos prioritetus. Taigi pirma „šoppingo“ problema yra miesto erdvinės struktūros permutacija (nauji didelės traukos centrai tam nepritaikytose vietose). Kitas aspektas susijęs su kultūrinio kodo „nulaužimu“, pasireiškiančiu nusistovėjusių vertybinių parametrų sukeitimu. Geriausias pavyzdys – prekybos ir laisvalaikio centras „Mega“. Ką tik užbaigtas, šis grandiozinis komercinis objektas dėl viduje įrengto 440 m³ talpos akvariumo priskirtas prie lankytinų kultūros vietų, taigi prilygintas nacionaliniams bei regioniniams parkams, valstybiniais gamtos rezervatams, gamtiniais ir kompleksiniais draustiniais. Kitaip sakant,

pažymėtas kaip lankytinas objektas, hipermarketas tapo kultūros paveldo vieta ir sukūrė beprecedentį įvykį, griaunantį išgalėjusią kultūros sampratą.

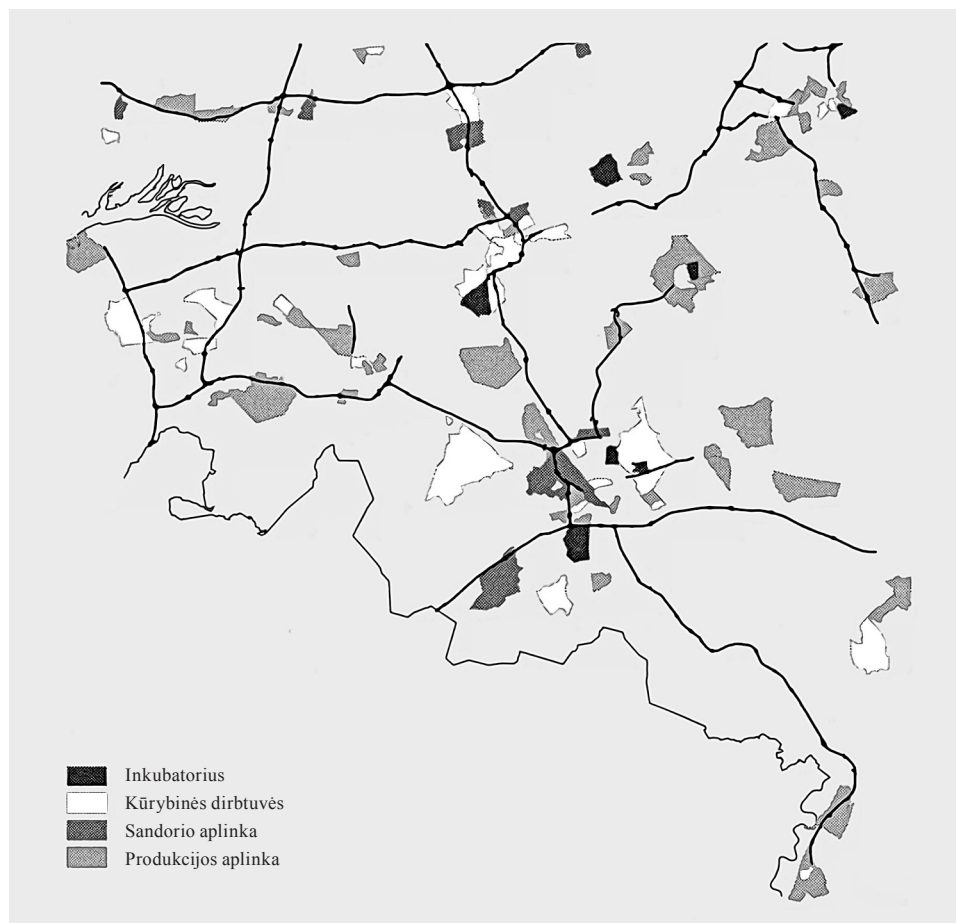
1.2.4. Trauka, atraktyvumas

„The Next American City“ straipsnyje, skirtame miesto traukos ir atraktyvumo problemoms, pateikiami išpūdingi skaičiai: nuo 1995 m. iki 2000 m. iš Niujorko išvyko apie 1,37 milijono gyventojų, o migracija priešinga kryptimi buvo beveik dvigubai mažesnė: atvyko tik 826 tūkstančiai gyventojų (Hirschman 2004). Kaip pagrindinės šio proceso priežastys įvardijamos geresnės ekonominės ir socialinės sąlygos kaimyninėse valstijose: perpus pigesnė nekilnojamojo turto nuoma, geresnis susisiekimasis, mažesnė tarša. R. Florida, aiškindamasis „Lycos“ pasitraukimą iš Pitsburgo į Bostoną, traukos priežastimi laiko ir talentų trūkumą, t. y. prastą socialinę kultūrinio potencialo aplinką (Florida 2005a). Vilniaus metropolio atveju traukos jėgas reprezentuotų lokalizacinio mobilumo erdvė: miesto kryptimi, palyginti su kryptimi regiono link, ji taip pat mažesnė – atitinkamai 9 ir 13 proc. gyventojų (Juškevičius et. 2007: 66). Nagrinėjant socialinį mobilumą ir aiškinantis jo poveikį kultūrinių miesto funkcijų plėtotei, vis dėlto reikia įvesti skirtį. Viėna yra masinė žmonių migracija (imigracija ir emigracija), kai ieškoma geresnių gyvenimo sąlygų norint patenkinti pirminius (pragyvenimo) poreikius, ir kita yra ūmonių dalies valdymo sistemų ar visų korporacijų perkėlimas iš vieno regiono į kitą. Pastebėta, kad abu šie procesai būdingi dideliems miestams, ypač globalizuotų ekonominių erdvių megapoliams (Short 2006: 86). Traukos rūšis taip pat reikia skirti: ir finansinio, ir socialinio, ir kultūrinio kapitalo srautams reikalingos nevienodos miestų atraktyvumo galios. Dubajaus, pagal imigrantų skaičių be konkurencijos pirmaujančio pasaulyje miesto (net 82 proc. gyventojų sudaro atvykėliai), pavyzdys rodo, kad miesto atraktyvumo modelis gali remtis tik finansiniu kapitalu. Tačiau Dubajus veikia išimtis, kuri patvirtina taisyklę, kad KF plėtotei socialinio ir kultūrinio kapitalo konsolidacija bei pritraukimas turi didesnės reikšmės nei finansinių srautų teikiama užuovėja.

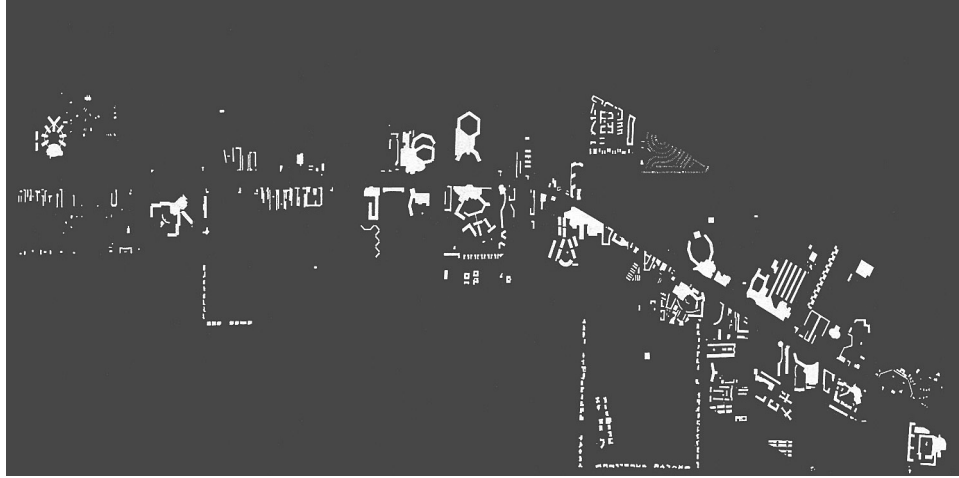
Sąvoką socialinis kapitalas pirmas pavartojo Vakarų Virdžinijos valstijos inspektorius Lyda Judson Hanifanas, o į urbanistinį diskursą įvedė J. Jacobs XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje (Jacobs 1961: 138). Tikslėnę šios sąvokos definiciją pateikė ir jos koncepciją 1983 m. išplėtojo P. Bourdieu (Bourdieu 1983). Socialinio kapitalo pagrindą sudaro grupinė narystė, giminingumas, socialinės įtakos ir pagalbos tinklas, kurį prancūzų antropologas įvardija „faktinių ir potencialių išteklių visuma, susijusia su ilgalaikiu tinklo, kurį sudaro daugiau arba mažiau institucionalizuoti abipusio pažinimo ir pripažinimo santykiai, valdymu“ (Bourdieu 1986). Į klausimą, kas sudaro kultūrinį kapitalą, nagrinėjant kultūrinį potencialą ir jo raiškos formas, bandoma atsakyti kitame skyriuje. Grįžtant prie bendrosios miestų problematikos, miestų traukos gebas reikia susieti su miesto erdvinės

struktūros dezintegracija ir išcentrinimu. Olandų mokslininkai, tirdami kultūrinių industrijų sklaidą regionų centruose, pastebėjo, kad kuo didesnis savarankiškų centrų skaičius, tuo visuminės struktūros traukos gebos silpnėja (Saris et. 2005: 137; 19 pav.). Šis silpnėjimas pasireiškia morfologinės miesto struktūros entropija – posesijų byrėjimu, užstatymo netolygumu, miesto erdvės hipertrofija (20 pav.). Dėl šios priežasties, aiškinantis naujas miesto erdvinės struktūros raidos sąlygas, disertaciniame darbe daugiau dėmesio skiriama ne miesto erdvinei struktūrai in corpore, bet didesnę ar mažesnę vientisumą išlaikantiems traukos centrams – centrui kaip formai (Werber 2002) – ir tarpstruktūrinėms jungtims – tam, ką urbanistinių konfiguracinių sistemų tyrėjai vadina erdvine konvergencija (susiliejimu) (Krafta 2001).

Jei trauka susijusi su pamatinių miesto funkcijų gyvybingumu, tai atraktyvumas sietinas su miesto erdvinės struktūros reprezentacija, taip pat – su miesto kultūriniu tapatumu ir simboliniu kapitalu (Steenhoven 2005). Atraktyvumą (angl. *attraction*), kalbant apie santykį su aplinka, „Wikipedija“ (atviroji virtuali

19 pav. Eindhoveno regiono kūrybinės terpės
(J. Sariso ir J. Brouwerio schema, 2005)

20 pav. Miesto formos komplikacija: užstatymas Las Vegaso „Strip“ gretimybėse (Venturi et. 1972: 25)

enciklopedija) įvardija kaip teatrinį gaminį, o tai primena ir garsiąją miestų teoretiko Lewiso Mumfordo išvalgą, kad „miestas yra socialinis teatras“ (Mumford 1938: 480). Taigi atraktyvumas yra laikinių miesto erdvinės struktūros matavimų išraiška, kurios turinį sudaro reginys, spektaklis, įvykis (Debord 2006). Toliau galima kalbėti apie miesto kultūrinio potencialo patrauklumą, kuris vertintinas atsižvelgiant į renginių bei įvykių kiekį, formą, sezoniškumą, jų sklaidą miesto erdvinėje struktūroje, kitus dinامينius parametrus. Šių parametrų pagrindu įvesti atraktyvumo indikatoriai padėtų įvertinti ne tik tikslesnes miesto traukos gebas, bet ir nustatyti aiškesnius KF kontūrus.

KF sampratai svarbūs ne tik teoriniai svarstymai, bet ir praktiniai plėtotės pavyzdžiai. Todėl prisimintini tokie atvejai Europoje kaip Paryžiaus traukos centre esantys Triumfo arka, Eifelio bokštas, Pompidu centras; Berlyno – Brandenburgo vartai, Reichstagas, Berlyno siena; Venecijos – Šv. Morkaus aikštė, kanalų labirintai, bienalės paviljonų erdvės. Tačiau tai tik vienas atraktyvumo aspektas, nukreiptas į europietišku metropolijų traukos gebas, lietuviškajai patirčiai svarbias ne kaip sektina KF plėtotės kryptis (mastelio problema), bet kaip europietiško kultūros lauko raidos poliai, formuojantys ir lemiantys tam tikrus Lietuvos miestų raidos dėsningumus. Kitos atraktyvumo perspektyvos atramos taškais galima laikyti amerikietiškąją regioninių miestų ir miestelių kultūros sampratą. Didindamas traukos gebas beveik kiekvienas didesnis Amerikos miestas bando susikurti vienokį ar kitokį tapatumą ir pagal tai orientuoti savo simbolinį bei kultūrinį kapitalą: Ajova Sitis (Ajovos valstija) – studentų miestas, žinomas dėl universitetinės literatūros mokyklos, Vidurio lygumų agrarinės

21 pav. Ajova Sičio viešosios erdvės: Orašokio fontanas (šaltinis: Wikipedia, 2007)

22 pav. Flagstafas – legendinės Rytų ir Vakarų jungties „Route 66“ pusiaukelė (autorius fotografija; © Vario burnos, 2006)

kultūros centras (21 pav.); Flagstafas (Arizonos valstija) – vienas iš greitkelių kultūros lopščių, legendinio JAV rytų ir vakarų transporto koridoriaus „Route 66“ pusiaukelė (22 pav.); Los Alamos (Niu Meksikos valstija), išgarsėjęs kaip atominės bombos starto vieta (čia buvo įkurta JAV nacionalinė laboratorija, iš kurios Hirosimos ir Nagasakio link buvo nuskraidinta pirmoji pasaulyje atominė bomba; pastarieji miestai po šio kraupaus įvykio taip pat išgarsėjo), šiandien žymus kaip regioninis mokslo muziejų ir bibliotekų centras; arba Taosas (taip pat Niu Meksikos valstija) – miestelis, turintis ir kaimo, ir miesto statusą ir garsus dėl indėniško Taoso pueblo anklavo (23 pav.), dėl kurio net tokios hiper korporacijos kaip McDonald’s priverstos keisti joms įprastą architektūrinę „pakuotę“. Galima paminėti daugybę kitų pavyzdžių, kai vienokie ar kitokie kultūriniai ypatumai miestams suteikia pranašumo, ir jie tampa svarbiais valstybės ar regiono traukos centrais.

Trečią perspektyvą formuotų posovietinėje erdvėje esančių Rytų Europos miestų ir regiono centrų KF samprata. Vroclavas – turbūt vienintelis pasaulio miestas, įsirengęs viešąją erdvę, skirtą kitos viešosios erdvės – didžiausios pasaulyje aikštės – kruviniems Tiananmenio įvykiams atminti (24 pav.). Kaip netipiškos atraktyvios erdvės pavyzdys paminėtinas Utca Fő (Fő gatvės) vyninių tinklo zona Budapešte. Albanijos sostinė Tirana, po pusšimtį metų trukusios komunistinės izoliacijos ir penkiolikos totalinio šalies bankroto metų, atsigauti mėgina naudodama paprastas, bet efektyvias miesto vizualinio tapatumo gerinimo priemones (25 pav.). Šiame kontekste praverstų ir konceptualūs svarstymai apie Lietuvos miestų atraktyvumą. Kuo atraktyvi galėtų būti mūsų sostinė? Dėl geografinio Europos centro gretimybės, kaip kaimietiško miestovaizdžio metropolija ir žaliausia sostinė Rytų Europoje (tokia sostinė šiuo metu jau renkama; daugiau žr. „European Green Capital“), dėl Senamiesčio kultūrinio bei meninio anklavo, senosios baltų religijos elementų išlaikiusių religinių bei kalendorinių švenčių,

23 pav. Taoso Pueblo anklavas
(autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2006)

24 pav. Monumentas Tiananmenio aikštės įvykiams atminti Vroclave, 1999 m.
(šaltinis: Wikipedia, 2005)

25 pav. Tapybiška Tiranos (Albanija) viešosios erdvės architektūra (autorius fotografija; © Vario burnos, 2006)

tokių kaip Kaziuko mugė, Verbų sekmadienis ar Užgavėnės (Butkus 2007c). Po kelių sėkmingų tarptautinių tekstilės bienalės parodų (2003, 2005, 2007) Kaunas linksnuojamas kaip Europos tekstilės sostinė, be to, antrasis pagal dydį Lietuvos miestas turėtų išlaikyti Krepšinio kultūros mekos statusą, nesikratyti tarpukario Laikinosios sostinės auros. Klaipėdos vardas jau nebeatsiejamas nuo Jūros šventės ir Pilies džiaz festivalio, kurie nemenką vaidmenį atlieka ir ekonominiame miesto gyvenime. Kita vertus, uostamiesčio atraktyvumo programa galėtų būti labiau susijusi su tam tikromis nišinėmis kultūros sritimis (pramoginiais šokiais), kultūrinio savitumo formomis (marinistinė architektūra) ar pačiu kultūriniu Lietuvos kontekstu (Mažąja Lietuva, Kuršių nerija, Lietuvos vartais į pasaulį) (Butkus 2002). Į tai turėtų būti orientuota ne tik miesto, bet ir viso regiono kultūros politika.

1.3. Kultūrinių funkcijų tyrimo metodika

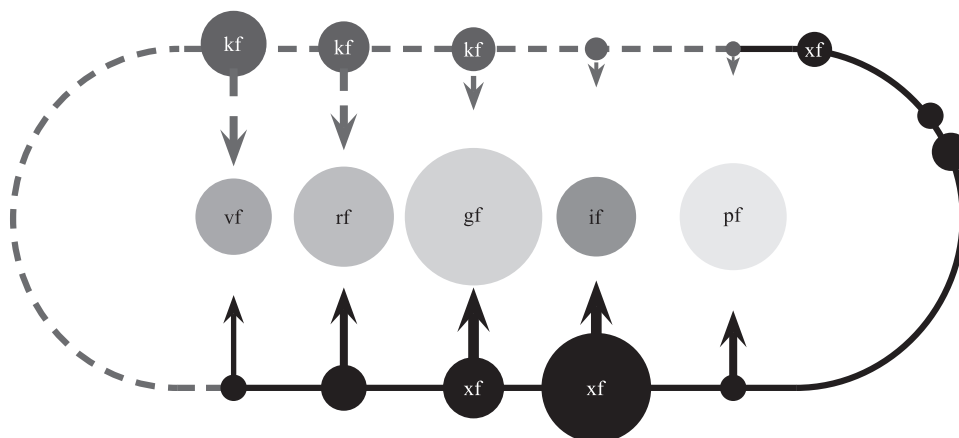
Trečias KF sampratos skyrius skiriamas tyrimo metodikai. 1.3.1 poskyryje pristatomi ir detaliau aptariame darbe pasitelkiami teoriniai ir metodiniai tyrimo principai. Išskiriami keturi metodiniai principai (empirinis, statistinis, lyginamasis ir loginis) padeda tiksliau nustatyti KF objekto koordinates, jo santykį su miesto erdvine struktūra. 1.3.2 poskyryje pateikiamas tyrimo analizės stuburą sudarančio monadologinio principo pagrindimas. Šioje darbo dalyje taip pat daug dėmesio skiriama urbantektoninių lūžių ir morfotektoninių darinių koncepcijai. Teoriniai svarstymai, susiję su KF objektu, pateikiami 1.3.3 poskyryje. Jie skiriami kompleksinei KF organizacijai ir santykiui su miesto erdvine struktūra.

1.3.1. Tyrimo metodiniai principai

KF tyrimas remiasi empiriniais miestų stebėjimais, atliktais daugiau nei dešimtį metų. Pirmieji stebėjimai atlikti 1997–2002 m., antrieji – disertacijos rašymo laikotarpiu, t. y. 2003–2008 metais. Jų pagrindą sudaro dalykinės, pažintinės ir turistinės kelionės, apimančios tris kontinentus, 33 valstybes, 130 miestus (A lentelė). Į šiuos tyrimus neįtrauktos tos šalys, kuriose teko lankytis tik oro uostų teritorijoje (JAE, Kuba, Olandija, Rusija), taip pat miestai ir miesteliai, neturintys 50 tūkst. gyventojų. Išimtį sudaro Visbis (Švedija, 22 tūkst. gyventojų, 2005), Koperis (Slovėnija, 48 tūkst. gyventojų, 2002) ir keli mažesni Lietuvos miestai (Kėdainiai, Kupiškis). Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad teoriniam tyrimui labai svarbus taktinis santykis su miesto kultūriniu ir socialiniu kontekstu, nesvarbu, ar tai miesto centras, ar periferiniai miesto rajonai. Todėl pirmenybė teikiama tiems miestams (su tam tikromis išimtimis), kuriuose darbo autoriui teko lankytis. Detalesniam tyrimui pasirinkti tie miestai, kuriuose būta galimybių atlikti išsamesnius stebėjimus ir KF fiksaciją. Išsamesni stebėjimai apima pagrindinių miesto erdvinės struktūros elementų analizę, socialinės ir kultūrinės situacijos vizualizaciją. KF fiksaciją sudaro kultūros objektų organizavimo principų nustatymas, jų santykis su miesto erdvine struktūra ir jos prioritetais.

Statistiniai duomenys daugiausia naudojami aiškinantis tas traukos gebas, kurios reprodukuojamos ekonomiškai aktyviausių KF sektorių. Pirmiausia – tai kūrybinės industrijos, kurių produktyvumas nusakomas pagal dirbančiųjų atskirose srityse skaičių bei įnašą į bendrą šalies vidaus produktą. Pagal svarbą toliau eina turizmo industrijos ir rekreacinių išteklių sektorius, nustatomas suskaičiuotą jo plotą palyginant su viso miesto teritorija. Viešųjų erdvių sektoriaus produktyvumui nustatyti naudojami statistiniai duomenys, susiję su renginių, švenčių ir kitokių viešų miesto įvykių skaičiumi. Į šiuos skaičiavimus neįtraukiami radijo, televizijos ir kitų medijų priemonių išplatinti viešieji įvykiai, nes jie su miesto erdvine struktūra nėra susiję tiesiogiai. Siekiant gauti bei apdoroti naujausius ir išsamiausius duomenis, reikėtų pasitelkti labai didelius žmogiškuosius resursus, taigi dėl šios priežasties šiame darbe remiamasi tais Lietuvos Respublikos statistikos departamento, Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, kitų institucijų oficialiai pateikiamais duomenimis, kurie darbo autoriui buvo prieinami. Kultūros paveldo sektoriaus statistiniai duomenys apima kultūros paveldo objektų skaičių, be to, laikomasi nuostatos, kad prasminga jį susieti su viso miesto teritorija ir nustatyti santykinę jo proporciją miesto administraciniame kontekste.

Kitas tyrimo metodas pritaikomas analizuojant surinktus duomenis ir juos lyginant tarpusavyje. Prioritetas teikiamas Baltijos jūros regiono miestams, nors kaip alternatyva nagrinėjami ir kitų Europos bei Amerikos regionų KF pavyzdžiai. Pastebima, kad nors Amerikos bei Europos urbanistikos ir miestų planavimo tradicijų skirtumai fundamentalūs, KF lauke naudojamosi daugmaž panašia

HETEROGENIŠKOS TERPĖS
kf < kultūrinės funkcijos / xf < komercinės funkcijos

HOMOGENIŠKOS TERPĖS
gf < gyvenamosios funkcijos / vf < visuomeninės funkcijos / rf < rekreacinės funkcijos
pf < gamybinės funkcijos / if < susisiekimo (infrastruktūros) funkcijos

26 pav. Miesto funkcinė struktūra vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis

metodika ir principais. Dėl savaimė suprantamų priežasčių vengiama naudoti planinės ekonomikos metodika ir šaltiniai, nors kai kuriais atvejais sovietinės miestų planavimo mokyklos patirtis Lietuvos miestuose traktuojama kaip išeities situacija, kurios ypatumui geriausiai atsiskleidžia vertinant stichiškos šių dienų plėtros akivaizdoje.

Metodologinės analizės stuburą sudaro loginis metodas. Pasitelkiant jį, bandoma susieti empirinius bei statistinius duomenis ir lyginimo būdu nustatyti tam tikrus miesto erdvinės struktūros dėsningumus. Šie dėsningumai ir sudaro KF objekto lauką, susietą su bendrąja miesto kultūros problematika ir naujomis miesto raidos sąlygomis. Taip homogenišką funkcijų žemėlapi keičia heterogeninių miesto terpių geografija (26 pav.). Dar daugiau – kultūra traktuojama kaip vyraujančių miesto prieauglio kontrolės sektorių ir jų dominančių – „vartojimo katedrų“ – alternatyva (Varnelis 2005).

1.3.2. Kultūrinių funkcijų tyrimo laukas

Šiame poskyryje pateikiami charakteringiausi KF tyrimo lauko pjūviai. Taip pat bandoma išsiaiškinti vidinius jo sąrangos principus ir sudedamųjų KF objekto dalių, tiesiogiai susijusių su miesto erdvine struktūra, tarpusavio sąryšingumą.

UNESCO, vienos įtakingiausių tarptautinių bendruomenių, dokumente KF samprata grindžiama kultūros paveldu. Jį apibrėžiant pateikiamos trys elementų grupės: monumentai (angl. *monuments*), pastatų grupės (angl. *groups of buildings*) ir vietos (angl. *sites*). Pirmai grupei priskirti architektūros, monumentaliosios skulptūros ir tapybos kūriniai, archeologinio pobūdžio elementai ir struktūros. Antrai – pavienių ar sujungtų pastatų grupės, išsiskiriančios savo architektūra, homogeniškumu ar vieta kraštovaizdyje. Trečiai grupei priskirti žmogaus arba žmogaus ir gamtos kūriniai bei zonos, apimančios archeologines vietas. Kultūros paveldo objektai svarbūs dėl savo išskirtinių universalių verčių istorine, meno ar mokslo prasme (UNESCO 1972, I skyrius, 1 punktas).

Remiantis amerikietiška direktyvine metodika, KF išskiriamos kaip atskiras objektas (*Unified Development...* 2006: 6–13; 4 lentelė). KF traukos centre atsiduria ne tik stambūs bei smulkesni objektai (pastatai) ir institucijos, bet ir vietos bei vietovės traktuojamos kaip reikšmingi miesto erdvinės struktūros elementai. Objektai ir institucijos miesto erdvinėje struktūroje pasirodo kaip istoriniai kultūrinės galios centrai, o vietos bei vietovės laikomos naujosiomis kultūrinio kapitalo formomis. Analogiškais plėtros modeliais remiasi ir kiti kūrybinės ekonomikos srityje pirmaujantys JAV miestai: San Franciskas, Bostonas, Niujorkas, Vašingtonas, Ostinas, Sietlas (Sereda 2007: 23).

Bandant atrasti europietišką KF tyrimo lauko apibrėžimą, reikia kalbėti apie bendras Europos miestų tendencijas. Jos pirmiausia susijusios su nuo XX a. 8-ojo–9-ojo dešimtmečių vykstančiu stambiosios, o pastarąjį dešimtmetį – jau ir lengvosios pramonės perkėlimu į besivystančias šalis, t. y. su miestų bandymu ieškoti naujo perspektyvaus pragyvenimo šaltinio. Sėkminga Bilbao, Niukaslo prie Taino, Glazgo patirtis visą kontinentą užkrėtė „kultūros kaip katalizatoriaus“ idėja (Del Cerro 2005; Minton 2003: 22–23). Tačiau dauguma sėkmingų projektų ne tik inkorporavo atskirus objektus į miesto audinį, bet ir neapėjo kompleksinių KF plėtros projektų, tokių kaip Barselonos krantinių ar Hamburgo uosto planavimo projektai, kurie buvo skirti ne tik pramoninės zonos plėtrai, bet ir naujiems kultūros centrams statyti bei kokybiniais viešųjų erdvių parametrams gerinti. Nors su miesto erdvine struktūra mažiau susiję (dėl objekto atokumo miesto atžvilgiu), tačiau taip pat paminėtini atskiri projektai, apimantys apleistų pramonės teritorijų ir objektų konversiją į postindustrinius parkus, pramogines bei kultūrinės erdves. Vieni įdomesnių: „Zeche Zollverein“ Esene (*Talking cities...* 2006: 5–20), „Westergasfabriek“ Amsterdame (Hospers et. 2005), „Insel Hombroich“ meno parkas Diuseldorfo–Kelno aglomeracijoje (27 pav.). Visos šios plėtros kryptys praverčia aiškinantis KF objekto apimtis, o konkretūs pavyzdžiai smulkiau nagrinėjami trečioje darbo dalyje.

Bandant pateikti išsamesnį KF arsenalą, iš miesto erdvinės struktūros išskiriami tie elementai, kurie naujomis miesto raidos sąlygomis įgyja naujus –

4 lentelė. *San Antonio (JAV) kultūrinių funkcijų vertinimo kriterijai*
(šaltinis: Unified Development... 2006)

(1)	<i>Architektūriniai ir istoriniai ištekliai</i>
A	Nuosavybės, sudarančios specifinio architektūrinio ar istorinio laikotarpio bei įvykio reprezentacijos pagrindą ir yra klasterio (ansamblio) dalis.
B	Nuosavybės, kurių indėlis turėjo įtakos istorinės miesto dalies plėtotei.
C	Statiniai, objektai ar struktūros, traktuotini kaip ypatingi arba unikalūs architektūros tipo ar istorinio laikotarpio pavyzdžiai.
D	Architektūrinės retenybės: garsių architektūrinių stilių bei laikotarpių ar konstruktyvinių sprendimų, ypatingų regioninių bruožų turintys pavyzdžiai; tarptautinės reikšmės architektų kūriniai, taip pat mažiau reikšmingi statiniai.
E	Ištekliai, kaip nors susiję su šeimomis ir asmenimis, svarbiais miesto istorijai.
(2)	<i>Kultūriniai ištekliai</i>
A	Statiniai arba vietos, reprezentuojantys miesto kultūros paveldą ne trumpiau nei 25 metus.
B	Parkai, visuomeniniai ir prekybos centrai, tiltai, gatvės, pėsčiųjų takai, vaizdai ir objektai, turintys ypatingą kultūrinę, istorinę arba architektūrinę reikšmę, įskaitant menininkų, rašytojų ar muzikantų studijas, susijusias su reikšmingiausią jų kūrybine veikla.
C	Institucijos, sudarančios miesto kultūros istorijos pagrindą (bažnyčios, universitetai, meno centrai, teatrai, laisvalaikio ir pramogų centrai). Taip pat verslai ir kitos nuosavybės formos, fiziškai įprasminančios skirtingų etninių grupių patirtį.
D	Turgūs ir komercinės struktūros ar kvartalai, svarbūs miesto kultūriniam gyvenimui. Taip pat pastatų grupės, struktūros ir vietos, reprezentuojančios tam tikro laikotarpio ypatingą socialinę, etninę ar ekonominę grupę arba atstovaujančios jai.
E	Archeologinės vietos, turinčios kultūrinę reikšmę vietos žmonėms, socialinėms ar etninėms grupėms ir svarbios kaip istorinių įvykių lokacija, istorinės ar priešistorinės kapavietės, mūšio vietos arba šventyklos.
(3)	<i>Miesto aplinkos ištekliai</i>
A	Užstatymas, sudarantis fiziniu ir erdviu požiūriais specifinę istorinę ar architektūrinę aplinką arba architektūriniu, istoriniu ar kultūriniu aspektais susietų pastatų ansamblį, reprezentuojantį specifinio bendruomenės ar kaimynijos segmento standartus ir skonį.
B	Atsietos struktūros, reprezentuojančios istorinę arba kultūrinę raidą, taip pat stilių ir funkcijų įvairovę, miestovaizdžių ir gatvėvaizdžių, kuriančių vietos tapatumus, darną.
C	Objektai: fontanai, laikrodžiai, paminklinės lentos, skulptūros, tiltai, susiję su specifine vieta ir svarbūs istoriniam bei kultūriniam miesto gyvenimui.
D	Ištekliai, reikšmingai prisidedantys prie istorinio vietos charakterio ir keliantys svarbesnių struktūrų ar išteklių architektūrinę vertę.
E	Ištekliai ar struktūros, prisidedantys prie kaimynijos tapatumo kūrimo ir, stiprinant klasterinius ryšius arba statant reikšmingus pastatus ir t. t., sudarantys sąlygas tolydžiai plėtrai teritorijos viduje.
F	Pėsčiųjų takai, atviros pievos ir prieigos abipus pagrindinės miesto upės, specialūs apžvalgos taškai ir perspektyvos šalia visuomeninių ir prekybos centrų, parkų ir krantinių.

27 pav. „Insel Hombroich“: erdvė meno kūriniams be pavardžių ir pavadinimų. Pagrindinė galerija, arch. T. Ando (S. Valiaus fotografija, 2007)

heterogeniškus – požymius. KF objektą sudaro trys grupės – permanentinės, temporalinės ir derivacinės funkcijos, kurių atitikmuo miesto erdvinėje struktūroje – fizinė, socialinė ir institucinė aplinka (5 lentelė).

Permanentinės (ilgalaiškės) funkcijos

Permanentinės funkcijos apima fizinę miesto aplinką, t. y. stabiliausius miesto erdvinės struktūros elementus: tūrinius objektus, erdvines struktūras ir mažąsias architektūros formas. Pirmiesiems priskirtini įvairūs pastatų kompleksai bei ansambliai (gynybiniai įtvirtinimai, bažnyčios, rūmai, mokyklos etc.), pavieniai pastatai (rotušės, bibliotekos, skaityklos, kino teatrai, muziejai, interneto kavinės etc.) ir atskiri miesto erdvinės struktūros elementai (specifiniai kultūros objektai, užimantys pastato arba pastatų komplekso dalį – galerijos, kultūros centrai, salės etc.). Antrą grupę sudaro želdynai (parkai, sodai etc.), atviros erdvės (aikštės, skverai, gatvės, promenados, pasažai etc.) ir jų dalys (regyklos, miestiečių rinkimosi vietos etc.). Paskutinį pogrupį sudaro mažosios architektūros formos: monumentai (paminklai, skulptūros) ir pavieniai objektai (arkos, fontanai etc.).

Temporalinės (trumpalaikės) funkcijos

Remiantis tokia miesto samprata, kurioje vietų erdvės atžvilgiu ima vyrauti srautų erdvė, išskiriama nauja kategorija elementų, išsiskiriančių laikinėmis charakteristikomis. Paprasčiau – tai socialinė miesto aplinka. Pagrindinis šių elementų bruožas susijęs su miesto gyvybingumo rodikliais, nusakančiais miesto erdvinės struktūros traukos ir produktyvumo gebas. Temporalinę funkciją sudaro įvairios politinio, socialinio ir kultūrinio aktyvumo formos. Pirmajai jų priskiriamos valstybinės ir miesto šventės, taip pat įvairūs idėjiškai organizuotų žmonių susibūrimai (mitingai, streikai, akcijos etc.). Socialinio ir kultūrinio aktyvumo

5 lentelė. *Kultūrinių funkcijų objektas*

Fizinė aplinka (permanentinės funkcijos)	
I Tūriniai objektai	a) Pastatų kompleksai
	b) Atskiri pastatai
	c) Pastatų dalys
II Erdvinės (gyvosios) struktūros	d) Želdynai
	e) Atviros erdvės
	f) Želdynų arba atvirų erdvių fragmentai
III Mažosios architektūros formos	g) Objektai, svarbūs istoriniu aspektu
	h) Objektai, svarbūs estetiniu aspektu
	i) Objektai-simboliai
Socialinė aplinka (temporalinės funkcijos)	
IV Politinio aktyvumo formos	a) Valstybinės šventės
	b) Miesto šventės
	c) Protesto arba palaikymo akcijos
V Socialinio aktyvumo formos	d) Visuomeniniai renginiai
	e) Įvairių socialinių grupių aktyvumo formos
	f) Viešo pobūdžio kūno kultūros renginiai
VI Kultūrinio aktyvumo formos	g) Populiariosios kultūros renginiai
	h) Meniniai renginiai
	i) Subkultūrinių grupių veikla
Institucinė aplinka (derivacinės funkcijos)	
VII	a) Tūriniai objektai ir politinio aktyvumo formos
	b) Erdvinės struktūros ir politinio aktyvumo formos
	c) Tūriniai objektai ir socialinio bei kultūrinio aktyvumo formos
	d) Erdvinės struktūros ir socialinio bei kultūrinio aktyvumo formos
	e) Mažosios arch. formos ir socialinio bei kultūrinio aktyvumo formos

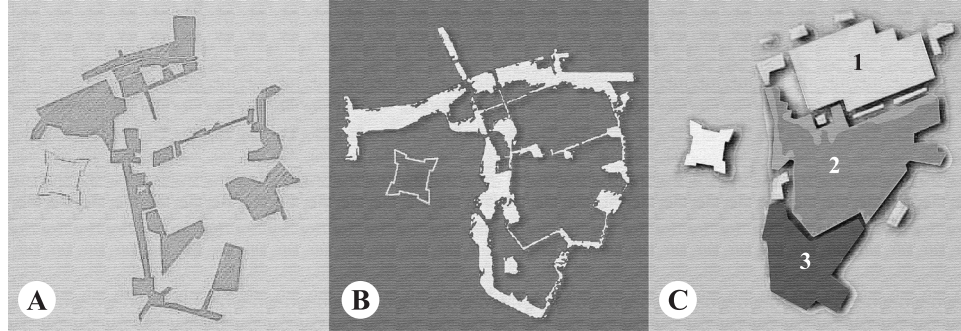
formos sudaro kitus du pogrupius. Antrąją temporalinių funkcijų grupę sudaro įvairios visuomeninės akcijos (eitynės, paradai etc.), atskirų socialinių grupių (etninių, religinių ir kitų) aktyvumo formos bei viešo pobūdžio kūno kultūros renginiai (gatvės krepšinis, kroso bėgimas etc.). Trečiam pogrupiui priskirtini populiariosios kultūros (dainų šventės, koncertai etc.), meno renginiai (akcijos, performansai etc.) ir subkultūrinių grupių veikla (*dragracing, rollerskating, street-jumper, flashbar* etc.). Temporalinių funkcijų turinys priklauso ne tik nuo miesto kultūros politikos, gatvės kultūros lygio, bet ir pačios urbanistinės kultūros sampratos, socialinių veikėjų interesų ir bendradarbiavimo su vykdomosios valdžios institucijomis.

Derivacinės (išvestinės) funkcijos

Tai miesto erdvinės struktūros kompleksas, susijęs su erdvės išplėtimo idėja. Jis pasireiškia kaip specifinės kultūrinio ir socialinio konteksto sąlygos, aprotuotos istoriškai arba technologiškai pagrįstos koncepcijos. Galima skirti penkis tų sąlygų pogrupius: tūrinis objektas ir politinio aktyvumo forma; viešoji erdvė ir politinio aktyvumo forma; tūrinis objektas ir socialinio bei kultūrinio aktyvumo forma; viešoji erdvė ir socialinio bei kultūrinio aktyvumo forma; simbolinės vietos (miestiečių nuolatinių susitikimų vieta, žymių kultūros veikėjų gyvenamoji arba žūties vieta, literatūros personažų sukūrimo vieta). Ši funkcijų grupė svarbi tuo, kad, plėtodamasi ant miesto erdvinės struktūros pagrindo, sulieja atskirus jos elementus su tam tikra socialine terpe ir taip miesto raidos procese tampa legitimi. Kitaip sakant, ši funkcijų grupė – tai institucinė miesto aplinka, struktūruojanti ir formalius, ir neformalius kultūros reiškinius ir kartu reikalaujanti detalesnės pačių KF ir miesto erdvinės struktūros subordinacijos principų analizės.

1.3.3. Kultūrinių funkcijų ir miesto erdvinės struktūros subordinacija

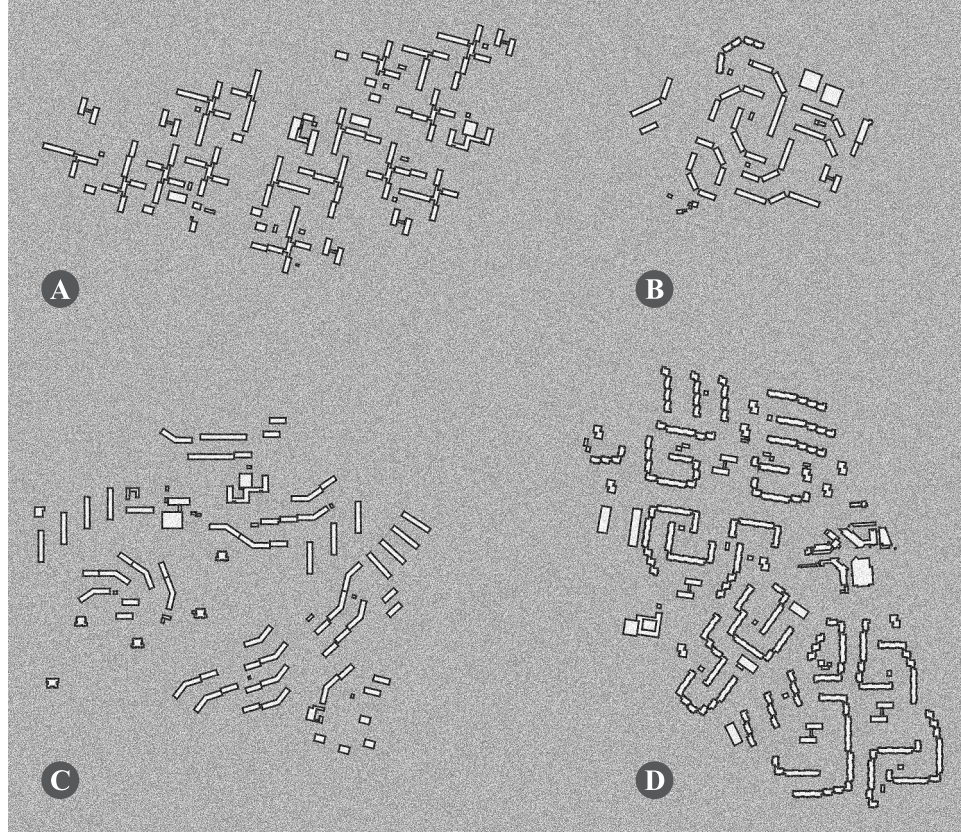
Tiriant fizinę, socialinę ir institucinę aplinką kaip galimų KF ir miesto erdvinės struktūros sąveikų lauką, iš pradžių reikia remtis gamtinės, antropogenizuotos ir urbanizuotos aplinkos santykiu, taip pat pastarojo laiko Lietuvos miestų patirtimi. Paženklininti ekstensyvos tarpukario industrializacijos ženklais, po Antrojo pasaulinio karo visi be išimties Lietuvos miestai (kaip, beje, ir Latvijos bei Estijos) patyrė šuolišką sovietinę urbanizaciją (Miškinis 1991; Krupickaitė 2003). Nuo 1990 m. urbanizacijos procesai sulėtėjo, gal tik didesnius miestus palietė naujosios plėtros banga. Įdomu, kad, maždaug nuo 7-o XX a. dešimtmečio tuometinės Lietuvos TSR urbanistikoje imta savitai interpretuoti branduolinę miesto erdvinės struktūros plėtojimo logiką, atsispindėjusią naujų gyvenamųjų mikrorajonų planuose. Istorinis senamiestis, naujamiestis buvo atskirti nuo

28 pav. *Monadologinis principas: Klaipėdos istorinio senamiesčio erdvinės struktūros pagrindas (A – esamo užstatymo fragmentai; B – erdvės formavimas urbantektoninių lūžių pagrindu; C – senamiestis ir suverenios jo dalys: 1 – Salos miestas, 2 – Frydricho miestas, 3 – Bevardis miestas)*

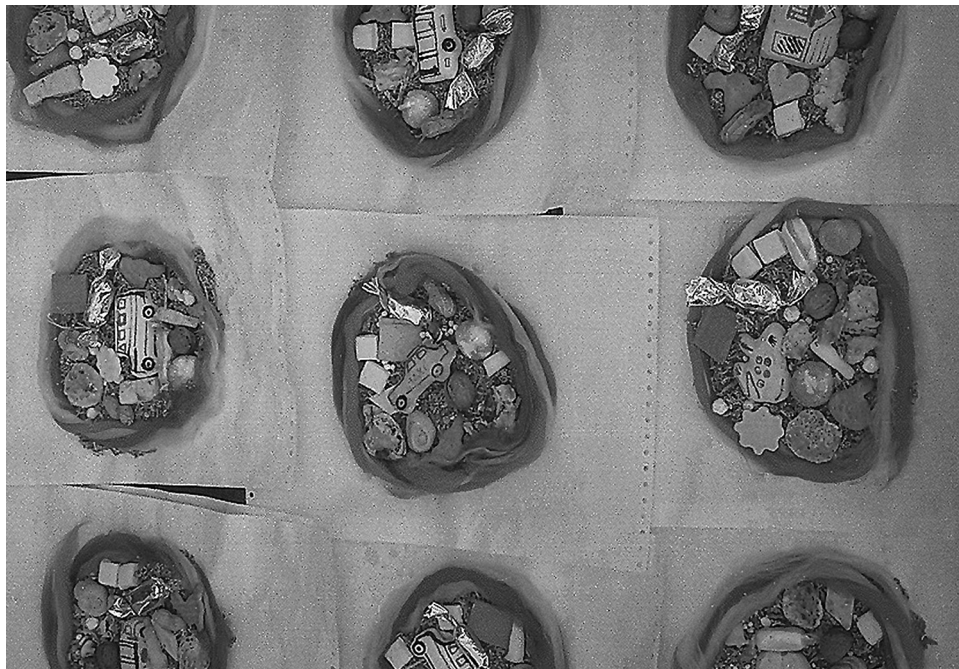
naujųjų miesto statybų, kurios didesniuose miestuose įgijo istorinio polio ir gamtinės aplinkos santykių pakartojančių monadologinių bruožų (28, 29 pav.). Iš karto po nepriklausomybės atkūrimo agresyvi vėlyvojo kapitalizmo logika, pasitelkusi istoristinę ir tarptautinio stiliaus architektūrą, pradėjo miesto erdvinės struktūros niveliacijos laikotarpį. Šis procesas susijęs ir su neišvengiama miesto tankinimo bei metropolizacijos problema. Tai, ką sovietmečiu buvo įmanoma atpažinti kaip atskirą miesto rajoną ir įvardyti kaip morfologinį ansamblį, nuo 1990-ųjų (imtinai) ir vėliau pasidarė individualistinių architektų ir užsakovų eksperimentų lauku. Antra vertus, miesto plėtros procesams buvo reikalingos naujos vietos, todėl apleisti industriniai rajonai, žalieji plotai, net kultūros objektai tapo rezervinėmis nekilnojamojo turto plėtros, o kartu ir spekuliacijos, teritorijomis. Dėl šios priežasties, bandant perprasti KF „žaidimo taisykles“ naujosios plėtros sąlygomis, juntamas poreikis jas sinchronizuoti ne tik su istorine miesto erdvine struktūra, bet ir su sovietinės urbanizacijos „paveldu“. Šį paveldą sudaro homogenizuotos monadologinės struktūros – funkcinio pagrindu suplanuoti gyvenamieji, pramonės rajonai ar atskiri sveikatos, mokslo ir švietimo įstaigų miesteliai.

Monadologinis principas remiasi struktūriniu visumos ir dalies santykiu bei pakartoja G. Leibnizo filosofinę monadų teoriją (1714). Tačiau čia monados, kitaip nei vokiečių mokslininko apibrėžime, suvokiamos ne kaip nedalūs elementai (neturėdamas vidinės struktūros, elementas praktiškai negali turėti ir išorinės struktūros, kitaip sakant, tęstinumo, ką vėliau įrodė kvantinė fizika), bet kaip erdvės tęsiniai, kurių pagrindu formuojasi naujos, galingesnės monados, kurios yra mikro- ir makropasaulio atspindžiai (30 pav.). Galima teigti, kad analogiškai plėtojasi ir miesto erdvinė struktūra: pirminiai ir antriniai elementai naujomis

29 pav. *Monadologinis principas: Vilniaus gyvenamųjų rajonų erdvinės struktūros pagrindas (A – Karoliniškės; B – Lazdynai; C – Viršuliškės; D – Šeškinė)*

sąlygomis įgyja naujų charakteristikų. Dar daugiau – M. Castellsas išveda paralelę tarp monadologijos („daiktų“ sekos tvarkos, kuri G. Leibnizui ir yra pats laikas) ir bemačio laiko. Ši paralelė atskleidžia fundamentalias tinklaveikos visuomenės, kartu ir pačios miesto erdvinės struktūros plėtotės sąlygas: „šitaip visas reikšmingų įvykių išsidėstymas praranda vidinį, chronologinį ritmą ir yra organizuojamas į laiko sekas, kurias lemia socialinis jų utilizavimo kontekstas. (...) Bematasis laikas (...) pasireiškia tuomet, kai tam tikro konteksto – t. y. informacinės paradigmos ir tinklaveikos visuomenės – ypatumai ima sistemingai trikdėti tame kontekste vykstančių reiškinių sekos tvarką“ (Castells 2005: 447–449). Todėl monadologinis principas šiame darbe pasitelkiamas ne tik aiškinantis nominaliąsias kultūrinio potencialo vertes bei identifikuojant jo sektorius, bet ir formuluojant KF koncepciją.

30 pav. Saldumynų monados Lapazo (Bolivija) turguje
(autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2000)

Antras subordinacijos principas remiasi erdvinėmis kategorijomis – urban-tektoniniais lūžiais ir morfotektoniniais dariniais (žr. „Sąvokos“). Nors terminas tektoninis lūžis yra grynai geografinis, šiame darbe jis vartojamas norint akcentuoti urbanistinės struktūros erdvinę prigimtį, t. y. išplėsti neefektyvią normatyvinę žemėtvarkinę sampratą, iki šiol taikomą Lietuvos miestų planavimo praktikoje. Kitas aspektas susijęs su miestų raidos samprata. Darbe laikomasi nuostatos, kad tam tikra kiekvieno laikotarpio (nesvarbu, ar jį įprasmina bei formuoja istoriniai įvykiai, ar stilistiniai ženklai, ar ideologiniai simboliai) išraiška vienaip ar kitaip atsispindi miesto morfologinėje struktūroje. Tiriant ją, pastebima, kad tam tikri morfostruktūros netolygumai sudaro prielaidas juos interpretuoti kaip naujų miestų raidos sąlygų rezultatą. Tiek urbantektoniniai lūžiai, tiek morfotektoniniai dariniai galėtų būti laikomi miesto kultūrinių artefaktų saugyklomis. Urbantektoninių struktūrų aiškinimą galima sieti ir su architektūros mokslu, nagrinėjančiu pastatų sandaros, jų dalių ir visumos santykį. Sprendžiant pagal statinio architektoniką, galima daug ką pasakyti apie jo vidų. Tuo tarpu urbantektoninių struktūrų pranešimas pirmiausia susijęs su vidine jų logika, t. y. kultūriniais kodais, kurie susiformavo konkrečiu laikotarpiu ir taip tapo specifinę tektoninę išraišką turinčiomis konkrečių kultūros ekonominių

ir socialinių santykių reprezentacijomis. Detaliau subordinacijos principai bus aptariami trečioje darbo dalyje.

1.4. Pirmos dalies apibendrinimas

KF funkcijų sampratai reikšmingi ne tik urbanistikos ar miestų planavimo, bet ir kitų giminingų sričių – miestų bei kultūros teorijos, bendrosios sociologijos ir kultūros sociologijos, kultūros ir politinės geografijos – darbai. Norint pasinaudoti šia įvairialype patirtimi, reikia lanksčios metodikos ir kompleksinių miesto erdvinės struktūros tyrimų. Kadangi praktiškai nebeįmanoma pateikti išsamaus kultūros koncepcijų, o juo labiau – kultūros teorijų bei darbų žemėlapių, nes jų kiekis kiekvienais metais didėja pagal geometrinę progresiją, šiame darbe apsiribojama būdingiausių diskursų pjūviais, pateikiančiais iškiliausių bei aktualiausių mokslininkų teorijas, kurios vėliau papildo tiriamų KF mazgus. Šiomis teorijomis remiamasi atliekant KF turinio ir formos tyrimus bei jas vertinant.

Miesto KF ir miesto erdvinės struktūros sąveikos problema glaudžiai susijusi su šiuolaikinės miesto koncepcijos pokyčiais, urbanistinės erdvės komercializacija ir traukos (atraktyvumo) paieškomis. Šie kertiniai, civilizacijos permainas iliustruojantys veiksniai didžia dalimi lemia ir KF pobūdį. Visas veiksnių kompleksas daro įtaką visuomenės bei jos kuriamų technologijų ir apgyvendintų urbanistinių struktūrų kaitai. Šios kaitos erdvėje kuriasi istoriškai nauja, su funkcionalistine miesto idėja nebesusijusi KF terpė.

Išskiriamos trijų rūšių KF grupės: permanentinės, temporalinės, derivacinės. Darbo metodikos pagrindas – keturi metodiniai (empirinis, statistinis, lyginamasis ir loginis) ir du subordinacijos (monadologiniu ir morfotektoniniu pagrindu) principai.

2

Miesto kultūrinio potencialo analizė

2.1. Kultūrinių funkcijų koncepcija

Pagal antrąjį matematinį apibrėžimą funkcija įvardijama kaip „priklausomas kintamasis dydis, t. y. dydis, kuris kinta, kintant kitam dydžiui“ (TŽŽ 2005: 256). Šis apibrėžimas nurodo du kintamuosius, kurie atitinka šio darbo temos kontekstą ir heterogeninę tyrimo objekto prigimtį. Pirmas trūkstamas elementas – KF koncepcija. Iš neapbrėptos kultūros reikšmių ir definicijų įvairovės pasirenkama trinarė kultūros konstrukcija, sinchroniška kultūros posūkio logikai. Kartu reikalingas instrumentas, kitam kintamajam – nominaliosioms vertėms – suteikiantis sisteminių pagrindą. Todėl kaip miesto KF įvardijamas vietų, objektų ir reiškinių kompleksas, pasireiškiantis miesto erdvinės struktūros kuriamosiomis galiomis. Šių galių pagrindas – nominaliosios vertės. Šiuos terminus ir formuluotes reikia paaiškinti detaliau, todėl visi KF koncepcijos komponentai aptariami iš eilės.

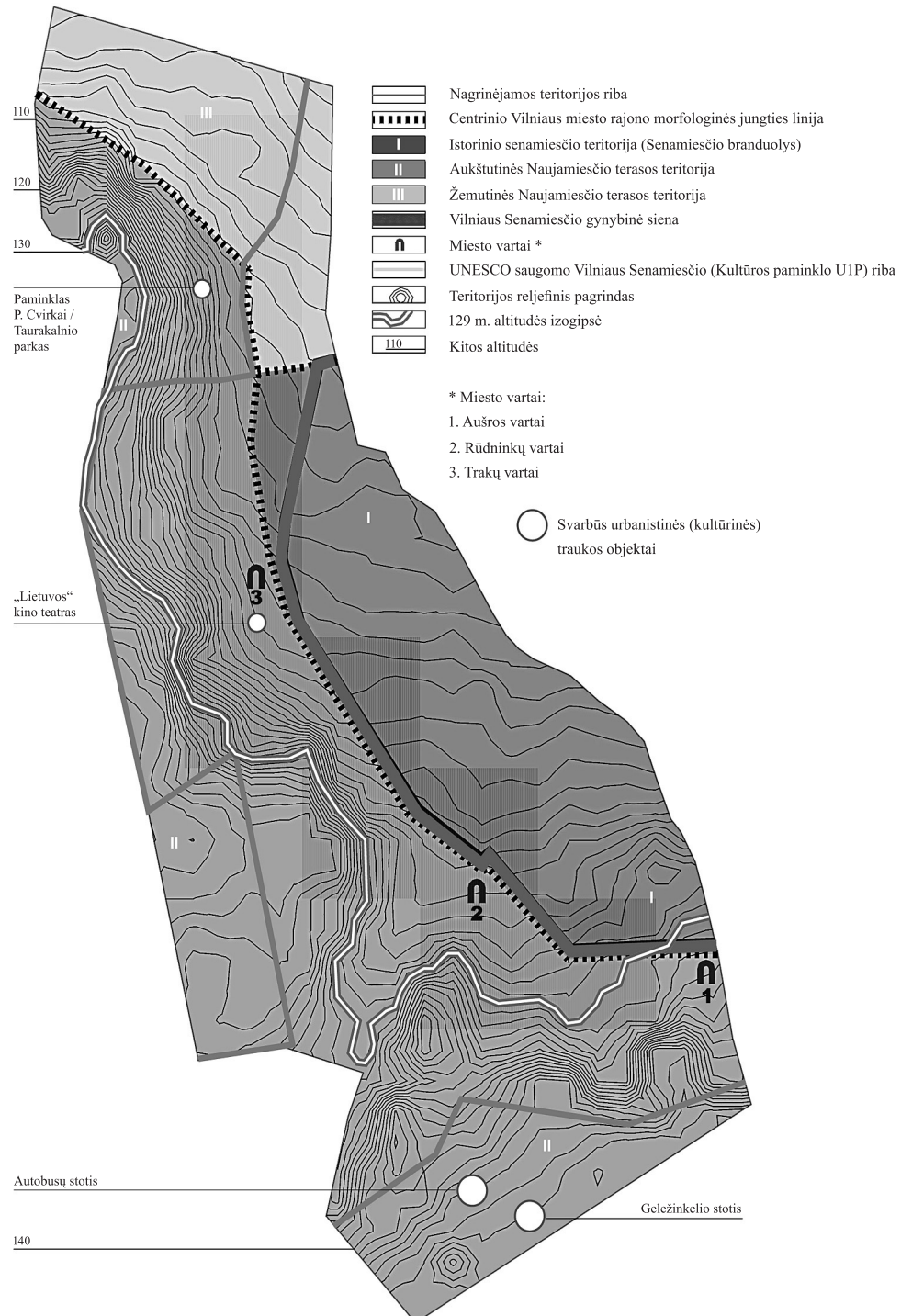
2.1.1. Vieta

Websterio anglų kalbos žodynas pateikia daugiau nei penkiasdešimt sąvokos vieta (angl. *place*) apibrėžimų (*Webster...* 1989: 1099). Miestų teorijos atveju situacija dar sudėtingesnė. Vietos koncepcijos varijuoja: nuo sociologinių „pozicija visuomenėje“ (Tuan 1974: 233), komunikacijų teorijos „vieta kaip tinklas“ (Smith R. 2006) – iki geografinių „tam tikras taškas žemės paviršiuje“ (Mayhew 1997: 327) apibrėžimų. Kadangi tyrimo objektui apibūdinti pasitelkiamos ir kultūrologinės charakteristikos, šiame darbe naudojamosi M. Castellso vietų

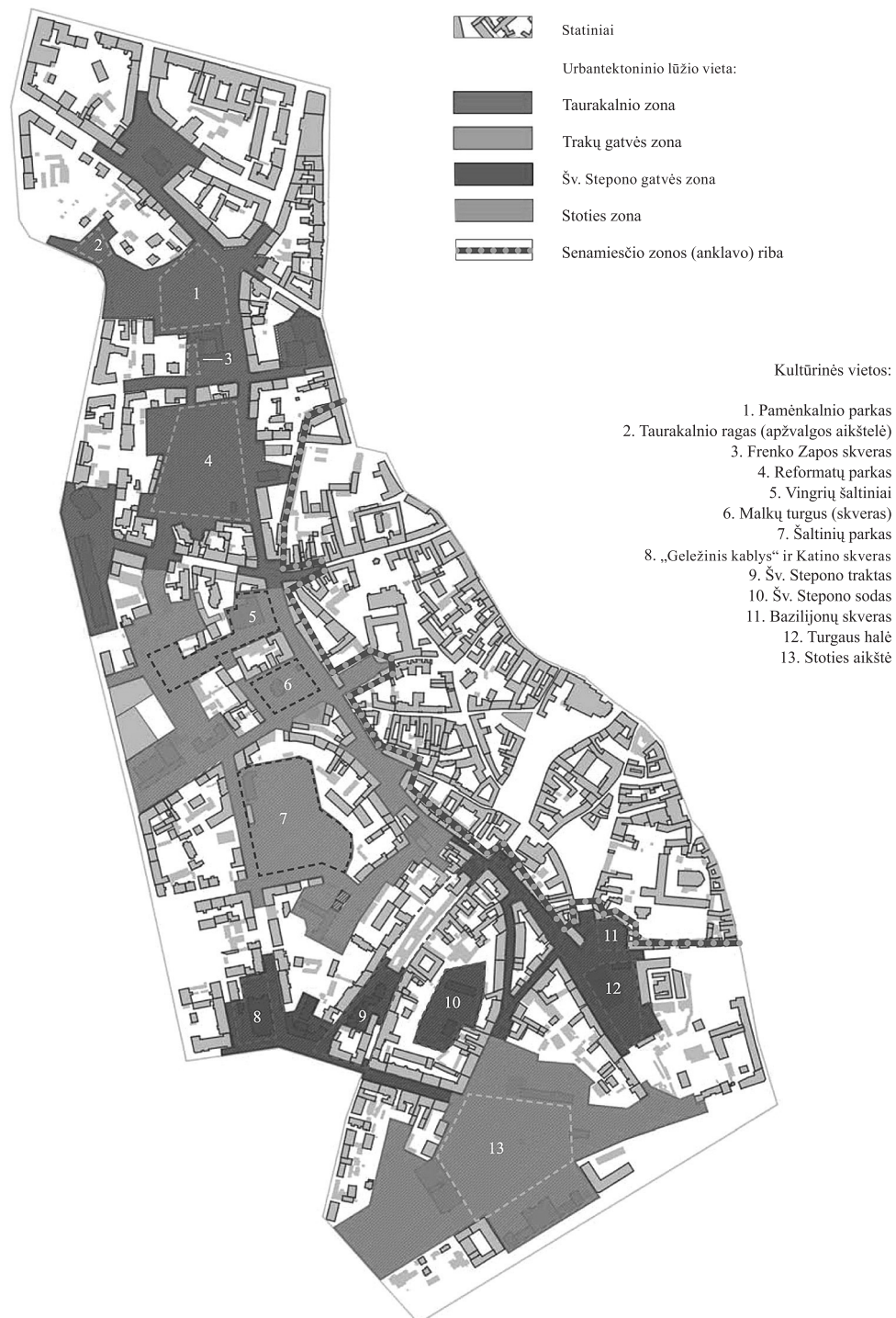
erdvės modeliu, išplėtotu ir pagrįstu tyrinėjant tinklaveikos visuomenę: „vieta yra teritorija, kurios forma, funkcija ir prasmė yra uždarytos fizinio gretimumo ribose“ (Castells 2005: 414).

Uždarumo, fizinio gretimumo ir ribų aspektai nagrinėjami ir klasikinėje K. Lyncho „miestovaizdžio“ teorijoje, jie išreiškiami kaip mentalinės miesto struktūros elementai, sudarantys homogeniško vieneto – rajono – pagrindą (Lynch 1960: 66–72). Remiantis monadologiniu dalies ir visumos principu, miesto erdvinėje struktūroje galima išskirti kitokios prigimties darinius. Tai labiau heterogeniškos, smulkesnės struktūros, kurių vientisumas grindžiamas urbanistine logika (istorinėmis raidos sąlygomis, kompoziciniais užstatymo principais etc.) ir morfologine struktūra. Kartu šis principas įgalina nustatyti tiksliai kultūrinio potencialo sektoriaus vietas, taigi ir sudaryti prielaidas konkrečių jų raiškos formų tyrimui bei plėtojimui. Nagrinėjant Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinę jungtį, pastebima, kad įvietinti kultūrinio potencialo elementai yra ir gamtinio, ir antropogeninio charakterio. Išskiriama Taurakalnio rytinė terasa (šlaitas) bei želdynų masyvas ir Senamiesčio (senasis miestas), Naujamiesčio aukštutinės bei žemutinės terasos urbanistiniai morfologiniai kompleksai (31 pav.). Toliau sudaromas urbantektoninio lūžio žemėlapis ir identifikuojamos keturios kultūrinės zonos: Taurakalnio, Trakų gatvės, Stepono gatvės ir Stoties (32 pav.). Panašus struktūrinis Vilniaus senamiesčio vertinimas fiksuojamas tik viename miesto planavimo dokumente (VSDP 2004). Tuo tarpu svarbiausiame miesto planavimo dokumente – Vilniaus bendrajame plane – įvietintų teritorijų analogu pretenduojantys tapti urbanistiniai kultūriniai draustiniai respektuoja tik vieną vientisą teritorinį darinį – Lazdynų mikrorajoną, kurio vientisumas (ir vizualinės, ir planinės struktūros) po dvidešimtį metų trunkančios stichiškos plėtros yra problemiškas. Istorinis miesto centras kaip vieta tradiciškai išskiriamas į du teritorinius vienetus – Vilniaus senamiestį (UNESCO saugomą pasaulio paveldo objektą) ir Vilniaus pilių valstybinį kultūrinį rezervatą (VBP 2006: 6.1 dalis). Nagrinėjant kito miesto – Klaipėdos – istorinio senamiesčio miesto erdvinę struktūrą, identifikuojamos trys įvietintos teritorijos: „salos“ miestas, apimantis seniausią išlikusią senamiesčio dalį, buvęs Odų priemiestis – Frydricho miestas – ir bevardė teritorija Galinio pylimo gatvės prieigose, apimanti gynybinių pylimų likučius ir pokarinio užstatymo fragmentus (Butkus 2000).

Apibendrinant pastebėtina, kad vietos samprata Lietuvos miestų planavimo praktikoje komplikuota. Vyrauja tikslinių žemės paskirčių mozaika, neakcentuojanti urbanistinių elementų įvairovės, susiformavusios pirminės ar net transformuotos morfologinės struktūros pagrindu. Vienintelis taikomas įvietinimo principas grindžiamas kultūros paveldo išskyrimu iš kitų teritorijų. Tačiau ir jis išnepadeda išvengti miesto vienodėjimo ir tapatumo krizės – dėl pernelyg paviršutiniškos plėtros procesų sampratos, įteisinto vėlyvojo kapitalizmo doktrinos ir ją palaikančių institucijų.

31 pav. *Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties gamtinio ir urbanistinio karkaso elementai*

32 pav. Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties urbantektoninis lūžis ir kultūrinių vietų žemėlapis

2.1.2. Objektas

Objekto (angl. *object*) apibrėžtis susijusi su keliais sunkumais. Pirma: lotynų kalba žodis objektas reiškia ir daiktą, ir reiškinį (čia ir toliau – TŽŽ: 520). Pirma vartojama reikšmė nurodomas reiškinys. Kadangi KF koncepcijos trečiasis dėmuo ir yra reiškinys, ir jis šiame darbe vartojamas šiek tiek kitu aspektu (žr. kitą poskyrį), čia akcentuojama daiktiškoji objekto pusė. Todėl disertacijoje ši sąvoka vartojama truputį pakoreguota antrąja reikšme, t. y. objektas kaip žmogaus ir visuomenės kultūrinės veiklos vienetas. Ir antra: net ir ši apibrėžtis nėra viena-reikšmė, nes urbanistiniame diskurse objektu gali būti įvardijamas ir miestas, ir paminklinė lenta. Be to, šio darbo tyrimo objektas yra kultūrinės miesto funkcijos. Grįžtant prie KF koncepcijos ir „trivalenčio“ jos apibrėžimo, reikėtų kalbėti apie objektą kaip raiškos formų grupę ir susitelkti ties žemesnio rango nei vieta struktūra. Pagal tokią logiką turime apsistoti ties fiziniais, tūriniais dariniais, kurie miesto erdvinėje struktūroje įvardyti kaip permanentinė funkcija, sudaroma jau minėtų elementų grupės (žr. 1.3.2 poskyrį). Todėl KF objekto apibrėžimą reikia patikslinti. Tam vėl naudojamosi Vilniaus morfologinės jungties ir Klaipėdos miesto istorinio branduolio studijomis.

Vilniaus atveju kaip svarbiausias objektas išskiriama gynybinė siena (pasaulinės reikšmės objekto – Vilniaus senamiesčio – erdvinės struktūros sudedamoji dalis), Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos koplyčia ir Franko Zappos paminklas, toliau eina įvairūs regioninės (Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia, Vilniaus choralinė sinagoga), bendramiestinės (Evangelikų Reformatų bažnyčia, buvę „Lietuvos“ kino teatro ir „Geležinio kablo“ pastatai) ir vietinės reikšmės (įvairios meno galerijos, monumentai) kultūros objektai ir taip toliau. (33 pav.). Nors pagal hierarchiją mažiausiai svarbiais objektais laikomos mažosios architektūros formos, jų reikšmė priklauso nuo meninės ir kultūrinės jų vertės bei socialinio konteksto. Paminklo Frankui Zappai pavyzdys liudija, kad visuomeninės iniciatyvos gali ne tik praturtinti kultūrinę panoramą nestandartiniais objektais, bet ir prisidėti prie miesto atraktyvumo didinimo.

Klaipėdos atveju išskiriami šie objektai: Pilies ir gynybinių pylimų liekanos, Dramos teatras ir Anikės skulptūra su fontanu (regioninės reikšmės objektai); Švč. Mergelės Marijos Taikos Karalienės bažnyčia, laivas-restoranas „Meridianas“ (bendramiestinės reikšmės objektai), Klaipėdos parodų rūmai, skulptūra „Žvejas“, urna su gėlėmis Atgimimo aikštėje tapytojui Vytautui Vičiuliui atminti (vietinės reikšmės objektai) ir taip toliau. Galima paminėti ir daugiau objektų, kurie sudarytų hipotetinį Klaipėdos centrinės miesto dalies kultūrinio potencialo žemėlapi. Tačiau šiame skyriuje svarbiausia – KF koncepcija ir jos komponentai. Todėl tolesniam kultūrinio potencialo tyrimui reikalingi konkretūs pavyzdžiai, susiejantys teorines KF sampratos konstrukcijas su realia Lietuvos miestų erdvine struktūra.

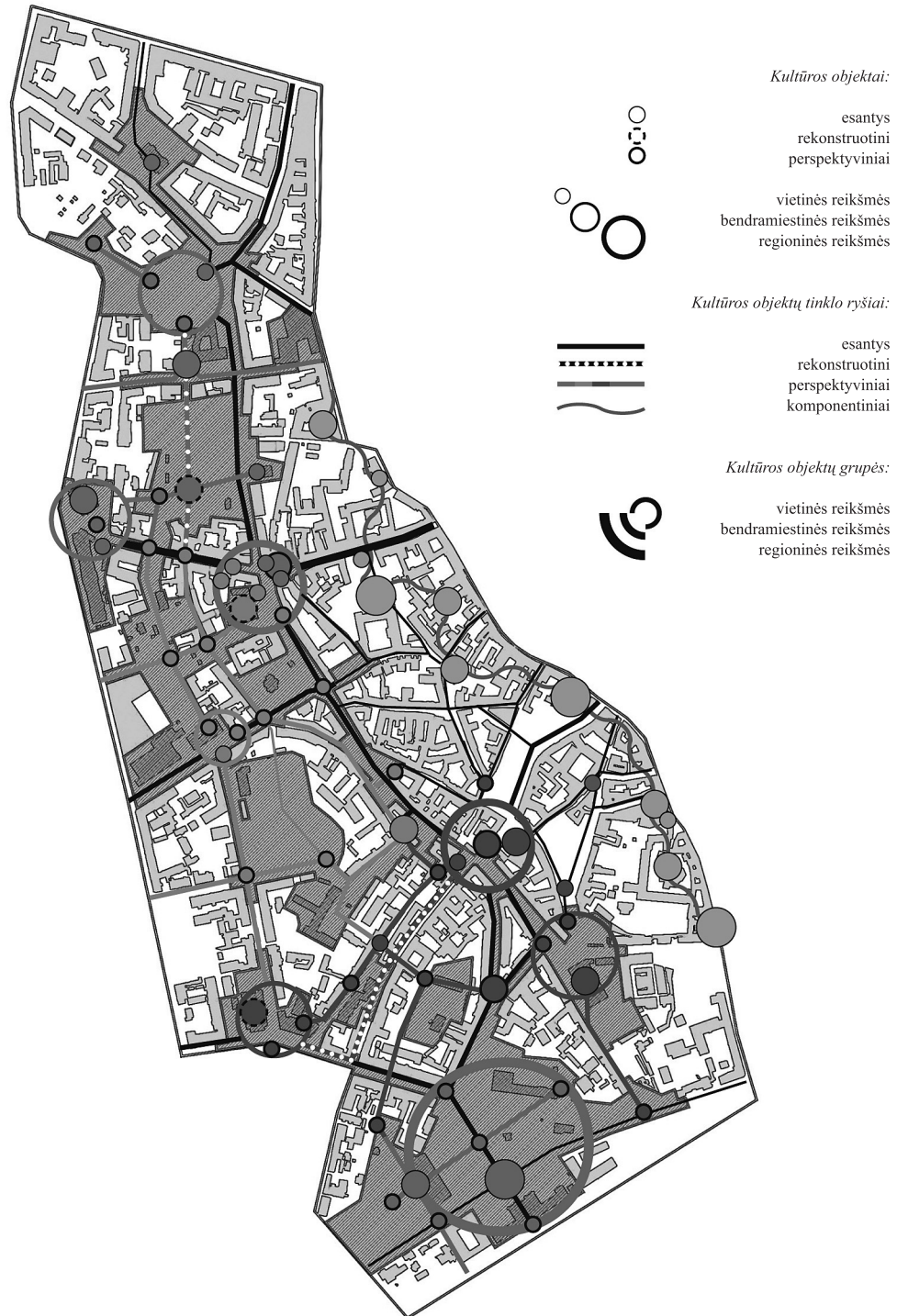
Reziumuojant galima teigti, kad sąvoka objektas kaip teorinė konstrukcija Lietuvos miestų planavimo praktikoje vartojama dažnai, ypač kalbant apie strateginius, visuomenei svarbius dalykus. Vis dėlto pastarųjų metų patirtis Vilniuje (LDK valdovų rūmai, Nacionalinis stadionas, Guggenheimo-Ermitažo muziejus), Kaune (Kauno arena), Klaipėdoje (Šv. Jono bažnyčios atstatymas) rodo, kad visuomenės nuomonė nėra svarbiausias ir respektuojamas veiksnys. Komplikuotas ir šių objektų bei miesto erdvinės struktūros santykis.

2.1.3. Reiškiny

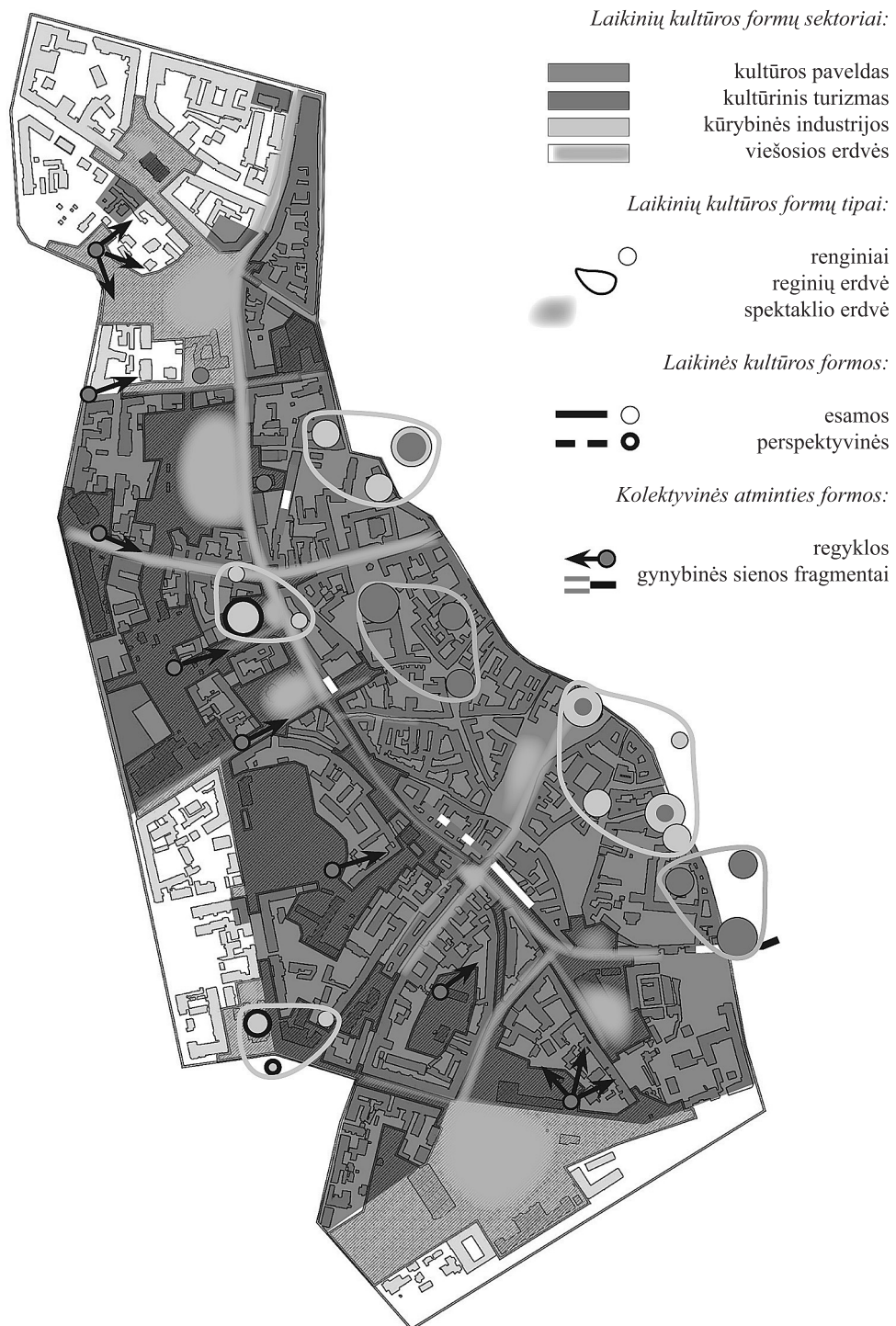
Reiškinį (angl. *phenomenon*) galima įvardyti kaip nepakartojamą, reikšmingą faktą arba įvykį. Siedami šią reiškos formų kategoriją su globalinėmis miestų perspektyvomis, turime kalbėti apie miesto erdvinės struktūros įvykiškumą – apie įvykių tankį, produkuojamą konkrečiose KF taškuose. Miestų sociologijoje pasitelkiama srautų erdvės koncepcija yra naujų sudėtingų miesto raidos sąlygų atspindys, kuri geriausiai apibūdintų ši nuostata: „globalinis miestas yra ne vieta, o procesas“ (Castells 2005: 381). Tačiau reikia tikslinti: miestas nebėra forma, jis yra įvykis, t. y. dėl virtualios realybės miestas kaip forma užleido pozicijas miestui kaip įvykiui (Butkus 2008b). Nors įvykiškumas yra gana naujas urbanistinis matmuo, pirmiausia priklausomas nuo tinklaveikos visuomenės atsiradimo, miesto kaip įvykio koncepcija susijusi su jau aprašyta bendrąja miesto kultūros problematika, tiksliau – su miesto koncepcijų kaita. Siejant įvykį su reiškiniu, galima paaiškinti tas miesto erdvinės struktūros transformacijas, kurios paprastai išeina už miestų planavimo ar urbanistikos mokslo ribų.

Tyrinėjant kultūrinį Europos miestų potencialą pastebėta, kad nepakanka gerai suformuotos miesto erdvinės struktūros, išplėto vietų ir objektų tinklo. Labai svarbu ir tai, kaip miestas išnaudoja jų parametrus, kokias veiklas jie patys sugeba produkuoti (Minton 2003: 391). Konkretaus reiškinio mastas (reikšmė) priklauso ir nuo to, koks produkuojamas įvykių tankumas, kokios socialinės traukos galios sukuriamos (Sassen 1994: 76–78; Smith R. et. 2007).

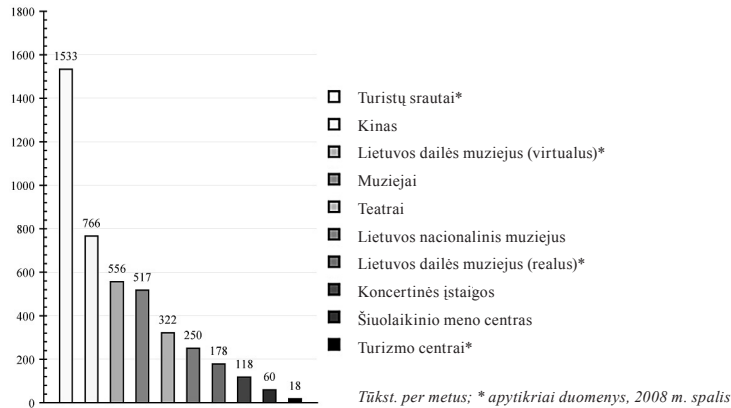
Remiantis natūriniais tyrimais, galima teigti, kad istoriškai susiformavusios miesto erdvinės struktūros vietose, patyrusiose įvairias transformacijas (karai, sovietizacija), atsirado naujų erdvinių parametrų objektų. Vykstant kitam miesto erdvinės struktūros deformacijos etapui – „šopingui“, šie nauji dariniai pradeda įgyti naujas formas bei prasmes, ir taip patys kurti naujus reiškinius. Morfologinės jungties analizė rodo, kad reiškinys kuriasi deformuotoje miesto erdvinėje struktūroje, sudarydamas tam tikras naujas elementų grandis. Tokie yra Vilniaus Šiuolaikinio meno centras, „Lietuvos“ kino teatras, Vokiečių gatvės pėsčiųjų traktas (34 pav.). Visų šių bendramiestinės reikšmės reiškiniių pagrindas – objektas kaip traukos centras, dėl bendruomeninių interesų laiko perspektyvoje įgijantis pridėtinę vertę. Ši vertė yra tai, ką P. Bourdieu įvardija kaip įkūnytą kultūrinio kapitalo

33 pav. Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties kultūros objektų tinklas

34 pav. *Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio aukštutinės terasos morfologinės jungties laikinės kultūros formos*

35 pav. Kultūros sektoriaus lankytojai Vilniaus mieste

būvį (Bourdieu 1986). Pirmas reiškinys (Šiuolaikinio meno centras) įdomus tuo, kad jo kapitalas remiasi ne tik pastoviomis (kontekstualus modernistinės architektūros statinys senojo miesto širdyje), bet ir laikinomis vertėmis (tikslines šiuolaikinio meno parodas dabar neretai nurungia išskaidyta bei sinchronizuota įvykių – paskaitų, koncertų, susibūrimų ar tiesiog pasilinksminimų, – nukreiptų į tikslinę šiuolaikinio meno vartotojų auditoriją, seka). Antras reiškinys paminėtinas dėl šurmulio, kilusio išpiplieskus viešojo intereso konfliktui, kai dalis visuomenės stoji ginti paskutinio Vilniaus Senamiesčio kino teatro bei simboline tapusios viešosios erdvės. Prie šio beprecedenčio įvykio sociologai grįš dar ne kartą. Trečiasis reiškinys (Vokiečių gatvės pėsčiųjų traktas) yra tipiškas mutavusios miesto erdvinės struktūros pavyzdys, susijęs su pakitusiais visuomenės įpročiais. Galbūt dėsninga tai, kad statistinis šios naujoviškos viešosios erdvės („podiumo-promenados“, beje, sujungiančios kitus du minėtus traukos centrus) lankytojas neretai lankosi ir apranga prekiaujančiuose prekybos centruose (35 pav.). Taigi visai suprantamas nemažos visuomenės dalies pomėgis masiškai lankytis „pramogų sostinėse“ – savotiškuose naujos kartos hibriduose, imituojančiuose miesto mieste idėją. Tačiau šis reiškinys, kaip rašyta 1.2.3 poskyryje, nėra nei naujas, nei išskirtinis.

2.2. Nominaliųjų verčių sistema

Prieš pradėdant aiškintis antrojo KF nežinomojo (kintamojo) kontūrus, pravartu trumpai pristatyti 2.2 skyriaus turinį. Jį sudaro dvi dalys. Pirmoje pateikiami hierarchiniai kultūrinio potencialo principai, t. y. aptariamas KF turinys. Antroje pristatoma nominaliųjų verčių sistema, kurią sudaro penki kultūriniai „-umai“: tapatumas, savitumas, patrauklumas, konkurencingumas, reproduktyvumas.

2.2.1. Kultūrinių funkcijų turinys ir hierarchiniai principai

Aiškinantis KF turinį, dėmesys atkreiptinas į ekonominį miestų raidos aspektą. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad pagrindinė miestų ir visuomenės raidos sąlyga yra kapitalo kaupimas bei įsisavinimas. Kapitalo pobūdį paprastai lemia visuomenės sąrangos ypatumai, vyraujanti vertybių sistema (žr. 3 lentelę, 1.1.1 poskyris). Nesigilinant į ankstesnių laikotarpių KF formavimosi ypatumus (tai ne šio darbo tema, nors svarbiausios XX a. paradigmos trumpai pristatomos 3.3 skyriuje), galima paminėti esminį pirmo–ketvirto visuomenės ir ekonomikos raidos etapų skirtumą nuo pastarojo laikotarpio. Pirmųjų pagrindas – grynasis ekonominis kapitalas, o miestų raida – produktyvistinė. O kūrybinės ekonomikos laikotarpiu akcentuojama specifinė ekonomikos reikšmė: ne tik pelnas, bet ir kūrybiškumas; ne tik verslas, bet ir bendradarbiavimas, ir taip toliau (Senior 2003). Šio specifiškumo esmė – kapitalas, kuris remiasi kultūriniu kodu, kūrybine klase, postmaterialistinė pasaulėžiūra. Kitaip sakant, XXI a. paradoksaliu būdu ima pildytis utopinis komunizmo epochos idealas – dalies žmonijos gyvenimo būdas pradedamas sieti ne su „pragyvenimu“, bet su pramoga, dirbama ne dėl išlikimo, bet dėl malonumo. Svarbiausias šio skyriaus uždavinys kaip tik ir pasiaiškinti, kas sudaro tokio „malonumo“ šerdį – KF turinį – ir kaip sudaro, t. y. kokia vertybinė sistema sudarytų KF ir miesto erdvinės struktūros sąveikos organizmą.

Pradedant Th. Adorno, baigiant šiuolaikinių kultūros teoretikų darbus, akcentuojama ekonominė kultūrinio potencialo vertė, kultūra traktuojama kaip varomoji pasaulio miestų jėga, esminis miestų ir regionų konkurencijos šaltinis (Adorno 2004; du Gay 1998; Ray 1999). Kultūrinio potencialo ribos apima ne tik nekilnojamojo kultūros paveldo ar turizmo zonas – joje savo vaidmenį atlieka ir korporatyvinių įmonių klasteriai bei vietiniai visuomeniniai centrai. Netgi bandoma teigti, kad kūrybinės ekonomikos taikiklyje gali atsidurti bet kuris žymesnius kapitalo srautus pritraukti įstengiantis objektas, dėl ko jam atsiveria galimybė tapti nauju miesto ar regiono traukos centru (Leong 2002: 187). Pagrindinė šio aspekto sąlyga – regiono arba miesto išitraukimas į pasaulinės ekonomikos tinklus. Kaip kultūrinis potencialas gali būti įvardijami ir kultūriniai miesto išteklių: barai, kazino, pramogų bei laisvalaikio centrai ar net kulinariniai miesto ypatumai (Bianchini 1999). Tai greičiau neformalioji kultūrinio potencialo dalis, kuri, nors ir negali būti atsiejama nuo trečiosios žmogaus veiklos srities – poilsio, vis dėlto pasiduoda tiesioginėms „šoppingo“ efekto įtakoms, todėl nepatenka į šio darbo tyrimo orbitą.

Tokiame kontekste reikšmingu atskaitos tašku laikytina vertybinė KF skalė, miesto erdvinės struktūros elementams, turintiems nominalų arba realų kultūrinį potencialą, suteikianti hierarchiją. Ši skalė grindžiama piramidės principu, jos viršutinėje dalyje dislokuoti pasaulinę reikšmę turintys objektai, o apačioje –

kultūrinis konkretaus miesto vietinės reikšmės fundamentas. Pirmas hierachinis principas, kaip iliustruojama trijuose KF koncepcijos poskyriuose, gali būti taikomas kultūriniam potencialui įvertinti, siekiant identifikuoti aiškesnius miesto strateginio planavimo prioritetus. Antras hierarchinis principas – nominaliosios vertės, kurios toliau pristatomos atskirai.

2.2.2. Tapatumas

M. Castellsas, tyrinėdamas tinklaveikos galias, tapatumo bruožą vertina kaip esminį žmonijos prasmės ir patirties šaltinį (Castells 2006: 22). V. Rubavičius tapatumą konstruoja kaip dvisluoksnę sistemą: „tapatumą galima suvokti ir esencialistiškai – kaip unikalų visuminį esmių darinį, ir santykiškai – kaip priklausomą nuo įvairių suvokimo ir lyginimo kontekstų“ (Rubavičius 2005b). KF koncepcijoje kultūrinis tapatumas suvokiamas kaip pirminė miesto erdvinės struktūros sąlyga, be kurios bet koks kitas (ir meninio, ir mokslinio pobūdžio) diskursas netektų prasmės. Tačiau suprantama ir tai, kad praktiškai jokio tapatumo neįmanoma dirbtinai sukurti ir palaikyti tam, kad būtų užtikrinta minimali miestietiškos kultūros tradicija. Šiai tradicijai susikurti reikalingos tokios pagrindinės sąlygos: miesto erdvė, miesto erdvinė struktūra, politinių, ekonominių ir socialinių veiksmų kompleksas.

Skirtinos kelios tapatumo formos. Kultūrologiniame diskurse įsitvirtinusi sensualinė tapatumo reikšmė, suvokiama kaip socialinis miesto aplinkos veiksnys. Kitaip sakant, čia akcentuojamas emocinis miesto erdvinės struktūros vertinimas, paremtas individualizuota miesto gyventojų ir atvykėlių patirtimi. Šiam darbui artimesnė esencialistinė tapatumo samprata, pagrįsta savaimingo KF vystymosi miesto erdvinėje struktūroje prielaidomis, todėl teigiama, kad pirminis kultūrinio tapatumo šaltinis yra pats miestas, tiksliau – morfologiniai jo erdvinės struktūros dėmenys, iš dalies pakartojantys to miesto raidos programą ir prisidedantys prie bendruomenių formavimosi proceso.

Kultūrinis istorinio Europos miesto tapatumas neatsiejamas nuo senamiesčio, jį juosiančių gynybinių sienų, pylimų, fosų ir pilių ansamblių ir jį galima laikyti esencialistinio požiūrio šaltiniu, o naujųjų miestų rajonuose, pastatytuose tuščiose vietose, tapatumai kuriasi per kontekstus – gyvenamąjį rajoną, gamtinį ir socialinį kontekstą ar net naudojamo viešojo transporto rūšį. Nesena naujųjų Lietuvos miestų gyvenamųjų rajonų patirtis patvirtina šį teiginį: Lazdynų mikrorajono Vilniuje, Kalniečių – Kaune, Debreceno – Klaipėdoje tapatumai per palyginti trumpą laikotarpį sukurti ne tiek dėl socialinės, kiek dėl fizinės aplinkos. Ir šią fizinę aplinką sudaro ne kas kita, kaip tipinio profilio modifikuota erdvinė struktūra plus specifiniai architektūros elementai (36 pav.). Šie pavyzdžiai iliustruoja ir kitą anksčiau minėtą mintį: tapatumai nėra konstruojami – jie įgyjami. Net jei planinė ekonomika 1990-aisiais nebūtų žlugusi, sunku įsivaizduoti, kad tokie mikrorajonai-monados ir

po keturiasdešimties metų būtų išlaikę pirminę struktūrą bei vaizdą. Funkcionalistinei miesto sampratai ir planuojamos raidos modeliui patyrus fiasko, miegamieji miestų rajonai neteko galimybės plėtotis organiškai bei apsaugoti turimą kultūrinį tapatumą.

Pasikeitus miesto plėtros sąlygoms, gali rasti ir tokio pobūdžio kultūriniai tapatumai, kuriems pasireikšti konkreti miesto erdvinė struktūra nebėra reikalinga. Jie reiškiasi kaip socialiniai beviečių („a-topinių“) bendruomenių pokyčiai, gyvenamąją miesto erdvę transformuojantys laike, t. y. šie tapatumai nėra iš karto identifikuojami bei pastebimi (Metaal 2005). Dar daugiau – tapatumas vertintinas ne tik kaip kokybinis fizinės – antropogeninės ar gamtinės – aplinkos parametras, bet ir kaip konkretaus savo kultūrinį kodą turinčio socialinio substrato įvietinimo bei pasireiškimo urbanistinėje miesto struktūroje forma. Šis aspektas yra naujas ir prie jo dar grįžtama nagrinėjant laikines KF modelių formas.

2.2.3. Savitumas

Kitas vertybinis KF atskaitos taškas – savitumas (angl. *peculiarity*). Miestų teorijoje ir tarpdalykinėse kultūros studijose sąvokos savitumas reikšmės neretai persikloja su išskirtinumu (angl. *exclusiveness*) bei skirtingumu (angl. *difference*) reikšmėmis. Urbanistikos srityje savitumo, kaip ir tapatumo, paieškos susijusios su kultūros posūkio reiškiniais – kultūros paveldo atgaivinimo, miestų regeneracijos ir urbanistinės aplinkos gražinimo judėjimais. Nors šie judėjimai sąlygoti bendrų vėlyvojo kapitalizmo raidos dėsnių, neaplenkusių nė vieno Vakarų Europos, Šiaurės Amerikos ir iš dalies Tolimųjų Rytų miesto, išskirtinumo bei skirtingumo vertės, pritaikytos globaliniams poreikiams, netenka savo turinio (Serexhe 1996). Dėl šios priežasties KF koncepcijoje pasirenkama įgimto, būdingo bruožo (WOD) reikšmės išsaugojusi savitumo vertė.

Lietuviškame kontekste sąvoka savitumas vartojama kultūros paveldo vertėms akcentuoti: „Urbanistikos paveldo vertybėmis laikomos tos plano, užstatymo, tūrinės ir erdvinės kompozicijos visumos dalys, elementai ir formos, kurios (1) yra reikšmingos viso Lietuvos urbanistikos paveldo ar atskirų jo objektų raidai bei

36 pav. Las Vegaso ir Klaipėdos erdvinės struktūros tapatumai: forma ir turinys VS nuoga forma (šaltinis: Google Earth)

37 pav. *Vilniaus urbanistinis savitumas: ankstyvojo modernizmo pastatai šalia Lukiškių aikštės (autorius fotografija; © Vario burnos, 2008)*

jos savitumams atskleisti, fiksuoti, pažinti; (2) lemia ir įprasmina paveldo objektų kompozicijos brandumą ir savitumus“ (Miškinis 1999: 14). Ši kategorija (greta originalumo, regionalumo, būdingumo) minėtojo autoriaus Lietuvos urbanistinės paveldo vertybių sistemoje pasitelkiama ir kaip kriterijus, taikomas objektus priskiriant vienam ar kitam juridiniam statusui (ibid). Savitumas dar aiškinamas naudojant papildomus požymius: stilistinius, struktūrinius, urbanistinius ir taip toliau (Riaubienė 2000).

Tačiau žvelgiant iš KF plėtotės perspektyvos, savitumo problema susijusi su pernelyg siaura kultūros paveldo samprata, apimančia kaip vieta ir objektas KF koncepcijoje įvardytus elementus. Kalbant apie šią šiuolaikinę Lietuvos miestų kultūros sampratą, čia pasigendama laikinų formų ir svarbiausio KF koncepcijos segmento – reiškinio – respektavimo. Vilniaus savitumas gali būti siejamas su tokiais reiškiniais kaip ankstyvojo modernizmo architektūra (37 pav). Šios sąsajos išraiška miesto erdvinėje struktūroje: secesiniai Lukiškių, Pohuliankos, Rasų, Šnipiškių rajonų kvartalai-salos ir viešosios erdvės – skverai, kurie galėtų būti skirti iškiliausiems tuo laiku ten gyvenusiems ir kūrusiems lietuvių, lenkų, gudų, žydų, rusų ir kitų tautybių menininkams. Kitas pavyzdys – sovietinio modernizmo architektūra. Unikalus dėl savo mastelio, stilistikos, konstruktyvinių sprendimų, daugelis tokių pastatų ignoruoja nusistovėjusią reguliaraus plano miesto erdvinę struktūrą. Paradoksalu, kad būtent šie pokyčiai susiję su morfologinės struktūros entropija, kurią (su retomis išimtimis) tęsia šiuolaikinė

vėlyvojo kapitalizmo urbanizacija. Taigi teiginiai apie sovietinės architektūros nekontekstualumą ir brutalumą aplinkos atžvilgiu teisingi tik iš dalies, nes ir sovietinė (modernistinė), ir šiuolaikinė (postmodernistinė) architektūra yra tos pačios, pirmiausia gamybiniais santykiais paremtos erdvinės sampratos produktas. Todėl svarbu akcentuoti ne urbanistinius, bet stilistinius ar net ideologinius sovietinės architektūros požymius. Tai sudaro sisteminio sovietinio modernizmo architektūros įvertinimo ir kultūros paveldo koncepcijos atnaujinimo prielaidas. Šitaip prie Žaliojo tilto skulptūrų grupės ir Sporto rūmų (kurie labiau laikytini išimtimi nei taisykle) prisijungtų per dvidešimt dar išlikusių sovietinės architektūros relikvų. Visi šie objektai turėtų įgyti specifinį juridinį statusą ir įsiterpti į daugiasluoksnį Vilniaus urbanistinį bei kultūrinį audinį.

2.2.4. Patrauklumas

Nors patrauklumas (angl. *attractiveness*) yra vienas iš miesto ir jo kultūrinės aplinkos traukos aspektų, šioje darbo dalyje kalbama apie su juo susijusį vertybinį momentą.

Kultūriniam kapitalui tapus kultūros planavimo ašimi, įvairios jo kaupimo formos įgyja strateginę reikšmę (Richards 1999). Rimtai savo perspektyvas svarstantys miestai, užuot toliau investavę į socialinę sritį (mokyklas, darželius), pradeda rinktis rizikingesnes sritis. Bilbao, paskui Niukaslio, Glazgo, Birmingemo pavyzdžiai rodo, kad investicijos į kultūros sritį leidžia ne tik suaktyvinti kultūrinį miesto gyvenimą, bet ir pasitarnauja kaip netiesioginis tolesnio socialinio stabilumo garantas. Kultūros katalizatorius nukreipiamas į miesto patrauklumo verčių didinimą, kartu – ir į investicinio klimato gerinimą, o tai užtikrina, jog miesto biudžetas sulauks nemažų įplaukų. Be to, pastebima, kad miesto patrauklumas lemia ir kūrybinio potencialo migracijos srautus. Pavyzdžiui, idealias darbo ir poilsio sąlygas turintys Trondheimo (Norvegija) technikos universiteto studentai kaip negatyvų savo kultūrinio gyvenimo aspektą (Oslo naudai) įvardija skurdžią vietos barų bei kavinių ir naktinio gyvenimo pasiūlą. Kitas pavyzdys: regeneruojant buvusios „Carlsberg“ gamyklos rajoną Kopenhagoje, siekiama ne tik sukurti naują vietos tapatumą ir integruoti jį į esamą Valby, Humleby, Vesterbro ir Kongens Enghave rajonų socialinę infrastruktūrą, bet ir padaryti šį rajoną nauju traukos centru (*Vores by...* 2006). Apskritai naujausiuose Šiaurės šalių miestų plėtros strateginiuose planuose patrauklumas laikomas vienu svarbiausiu miestietiškos gyvensenos prioritetų.

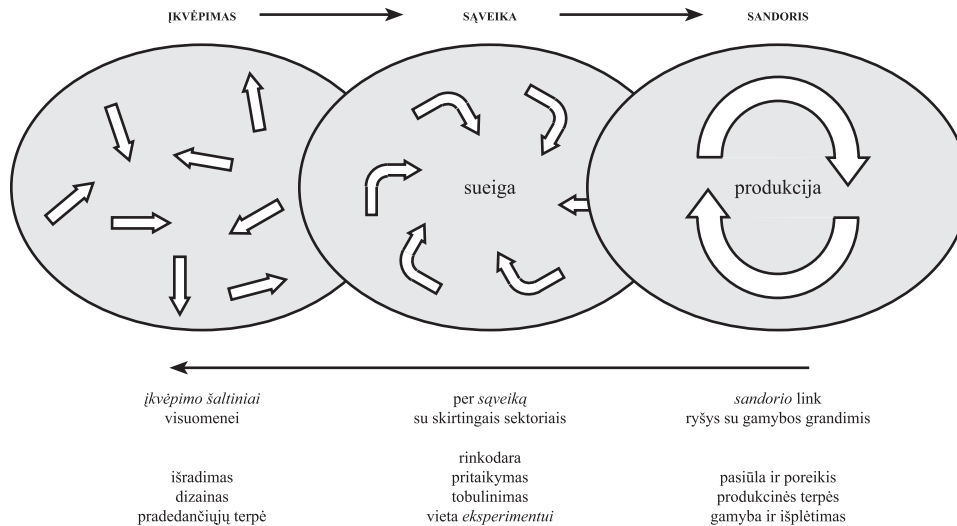
Sudarant vertybinę KF skalę, patrauklumo kriterijus pasitelkiamas dėl savo vaidmens socialiniam ir ekonominiam miesto gyvenimui, derinamam tam tikrų kultūrinių įpročių bei logikos, būdingų miesto gyventojams renkantis gyvenamąją, darbo ir poilsio vietas (Sennett 1999). Patrauklumas taip pat susijęs su miesto įvaizdžiu, urbanistinės erdvės, kultūros ir gyvensenos formų įvairove

(angl. *variety*) bei skirtingumu (angl. *diversity*). Šie aspektai minimi kaip būtina urbanistinės aplinkos socialinio heterogeniškumo, užtikrinančio ir kultūrinio potencialo turtingumą, sąlyga (Castells 2002: 38). Dėl šių priešasčių kultūrinio potencialo įvairovė ir skirtingumas šiame darbe laikomi pagrindiniais patrauklumo požymiais, reikalingais jį integruojant į nominaliųjų verčių sistemą. Čia patrauklumas reikalingas kaip kriterijus, nusakantis miesto erdvinės struktūros elementų traukos gebą. Nors nėra aišku, kaip tiksliausiai įvertinti konkrečią miesto patrauklumo padėtį (ekonometriniai indikatoriai kultūros sričiai ne visai tinka), tačiau nepriklausomų institucijų atliekami įvairūs natūriniai tyrimai, viešosios nuomonės apklausos gali pateikti gana apytikrį miesto, regiono arba visos šalies patrauklumo (reputacijos) vaizdą (*Lietuvos įvaizdžio...*; *Lietuvos turizmo...*). Kalbant apie viešąją nuomonę, dėmesys atkreiptinas ir į tai, kad formuojant miestą bei jo kultūrinį potencialą gana svarbi yra žiniasklaida. Dalyvavimas įvairiuose tarptautiniuose projektuose, konkursuose ir programose miestams atveria naujų perspektyvų, didinančių miesto patrauklumo gebas ir esamo kultūrinio potencialo vertę. Nors reputacijos charakteristikos gali tapti manipuliacijos objektu, šių technologijų diegimo formą vis dėlto reikia laikyti papildoma kultūros planavimo ir valdymo strategija – nesant efektyvios kultūros politikos, net ir sėkmingiausia viešųjų ryšių kampanija miesto nepadarys patrauklesnio.

2.2.5. Konkurencingumas

Kūrybinę ekonomiką ir jos poveikį urbanistinėms struktūroms tyrinėjantys olandų mokslininkai pabrėžia: „kūrybinė ekonomika, kurdama naujus poreikius, erdvinei miesto organizacijai ir miestų tinklams siūlo naujas galimybes“ (Saris et. 2005: 109). Miestams ir regionams siūloma išnaudoti ne tik vietinius urbanistinės kultūros išteklius, socialinės ir kultūrinės infrastruktūros potencialą, bet ir sutelkti dėmesį į nišinius vietos ypatumus. Nesvarbu, ar kalbama apie etniniu, konfesiniu arba kitu pagrindu besiformuojančią bendruomenę, ar apie specifinę pramonės bei ūkio šaką, pasak jų, bet kurią urbanistinę vietovę įmanoma paversti konkuruojančiu regionu. Pagrindiniu konkurencingumo (ir produktyvumo) veiksnium jį įvardijamas kūrybiškumas. J. Saris ir J. Brouwer pateikia ir schemas (38, 39 pav.; Saris et. 2005: 115–116). Kaip veiktų toks modelis konkrečioje urbanistinėje struktūroje, kokie elementai galėtų perimti „inspiracijos“, „interakcijos“ ir „transakcijos“ funkcijas? Tai galėtų būti keturių tipų kūrybinės terpės: kūrybinės dirbtuvės, inkubatorius, sandorio terpė ir produkcijos terpė. Šių terpių branduolį sudarytų kūrybinės industrijos, o pagrindą – kūrybinių industrijų žemėlapis.

Nagrinėjant miestų konkurencingumą, prieinama prie netikėtos išvados: net tokios palyginti savarankiškos KF sritys kaip korporatyvinė kultūra tiesiogiai priklauso nuo miesto kultūrinio potencialo ir jo sklaidos erdvinėje struktūroje (Florida 2005a: 23–27). Dar daugiau – konkurencingumo dinamika koreguoja įprastus

38 pav. Kūrybinių industrijų veikimo principai: nuo įkvėpimo iki sandorio (J. Sariso ir J. Brouwerio schema)

turistinius, sporto, mugių maršrutus, automatiškai transformuoja ir juos aptarnaujančius ekonominius sektorius, neretai susijusius su specifinėmis kūrybinių industrijų šakomis. Toks pavyzdys: prasidėjus pigių skrydžių vajui, Roterdamą užplūdo muzikos gerbėjai iš Londono. Pigesni bilietai į koncertus nebuvo pagrindinė šios specifinės turizmo rūšies priežastis. Veikiau jau įprasto rinkodaros principo (moki truputį daugiau nei įprasta, bet gauni du kartus tiek) pritaikymą populiarinant tarptautinius scenos menus bei gerinant vietos kūrybinių industrijų konkurencinį pranašumą šiuo atveju nulėmė aplinkos veiksnys (liberalesnė miesto aplinka). Darbo įvade minimas Pitsburgo pavyzdys taip pat puikiai iliustruoja konkurencingumo vertę – šįkart ji susijusi su naujų talentų pritraukimu ir senų talentų motyvacijos poreikiu, dėl to „Lycos“ korporacija iš Pitsburgo persikėlė į Bostoną.

Konkurencingumo aspektas itin aktualus kalbant apie lietuviškąjį kontekstą. Nors Konkurencijos įstatymas priimtas 1999 m., veikia Konkurencijos taryba, tačiau kultūros sričiai konkurencijos principas netaikomas. Apskritai vis dar laikomasi nuostatos, kad kultūra „yra pati iš savęs“ ir jos paslaugoms bei gaminiams negali būti taikoma konkurencija, nes taip būtų pažeistas etinis bei moralinis principas, pagrįstas tradicionalistine „aukštesniojo meno“ hierarchija. Kita problema – įprasta manyti, kad kultūros kūrimas, kaupimas ir kitoks įprasminimas materialiuoju pavidalu – atsakingų žinybų ir institucijų rūpestis, todėl jos ir turėtų nustatyti subjektų konkuravimo sąlygas, sakykim, leidybos, vizualinių menų srityse. Tačiau konkuruoti galima tik subordinuotoje aplinkoje,

39 pav. Kūrybinių industrijų veikimo principai: keturių kūrybinių terpių tipai
(J. Sariso ir J. Brouwerio schema)

kitaip sakant, kai laikomasi aiškios ir visuomenei priimtinos kriterijų sistemos. Lietuviškoje periodikoje nemažai kalbama šiais klausimais, todėl darbe apsiribojama šiomis pastabomis: konkurencingumas Lietuvos kultūrinėje aplinkoje yra problemiškas. Pagrindinės to priežastys: institucinės aplinkos nepastovumas, kriterijų sistemų ir taisyklių kaita, didelė šališkumo ir „savumo“ veiksnių įtaka ir saugiklių taikymo jai vengimas. Apibendrinant galima pasakyti, kad, nepaisant tam tikrų pozityvių poslinkių (dalyvavimas tarptautiniuose projektuose), regima nemažai ženklų, leidžiančių suprasti, kad bet kokios sąžiningos konkurencijos apraiškos greitai gali pasidengti formalizmo lavina (Donskis 2008: 68–78). Dėl šios priežasties geriausios kultūros paslaugos ir prekės lieka hipotetinės galimybės erdvėje, o visuomenė sukasi užburtame produktyvumo rate, lėtai judančiame dreifuojančia pokomunistinio kapitalizmo trajektorija.

2.2.6. Reproduktyvumas

Paskutiniu nominaliųjų verčių sistemos kontrapunktu pasirinktas reproduktyvumas. Šis pasirinkimas pagrįstas cikliško, spiralinio miestų kultūros plėtotos modeliu. Pirmi keturi kriterijai yra mentalinių, estetinių, psichologinių, socialinių, ekonominių, galų gale – moralinių veiksnių reprezentacijos, o paskutinis vertybinis punktas atsako už fundamentalią gyvybinę kultūrinio potencialo energiją, išreikštą tam tikromis miesto galiomis konkrečioje jo erdvinėje struktūroje. Aiškinant cikliškumo idėją, išskirtinas svarbus KF bruožas: ir įteisinti, ir kuriamieji tapatumai, ir savitumo ar patrauklumo vertės dėl transnacionalinio kapitalo ir lokalizuoto institucinio bei socialinio substrato sąveikos miesto galias įveiksmina tik tada, kai produktyvumas virsta reprodukcija. Kitaip sakant, miesto erdvinėje struktūroje turi atsirasti prioritetinių, išskirtinio gyvenimo formų ir ekonominių

funkcijų branduoliams skirtų teritorijų, kurių tikslas – kokybiškai nauja miesto erdvė, sveikas socialinis ir kultūrinis mikroklimas. Todėl suprantamas Europos miestuose vykstantis meninių ir korporatyvinių iniciatyvų antplūdis, apimantis apleistas miestų dalis, industrines zonas ar net atskirus postindustrinius regionus (Griffiths 1999: 461–463). Kaip dar vieną miesto galių stiprinimo sąlygą KF pagrindu galima paminėti ir R. Floridos „3T“ koncepciją. Tačiau, nagrinėjant Europos miestų praktiką, pastebima tendencija: ne Talentas, ne Tolerancija, bet tik Technologijos (inovacijos) vyrauja kultūrinių branduolių kūrimo programose, o didįjį „T“ generuojantys ekonomikos sektoriai formuojami patraukliausiuose miestų rajonuose ir svarbiausiuose urbanistinių struktūrų mazguose (Saris et. 2005: 125–129; Rogers et. 1997: 19). Taigi, kalbant apie miesto galių stiprinimo KF sąlygas, didžiausią dėmesį reikia skirti socialiniams produktyvumo aspektams (Everling 1997: 115–125).

Reproduktyvinės miesto galios reiškiasi ne tik kaip miesto erdvės atgamimas ar perkūrimas suteikiant jai naujas formas, turinius ir prasmes, bet ir kaip kintančio sociokultūrinio konteksto išlikimo sąlyga. Tai paaiškintų pokarines miestų regeneracijos programas, gražinusias dalį miesto bendruomenių ir leidusias atkurti subombarduotas Varšuvos, Berlyno, Drezdeno, Niurnbergo ir kitų miestų istorinių senamiesčių erdves (Grünbacher 2004). Ironiška, kad šios programos tęstinos ir XXI a.: Beirutas – Libane, Mostaras – Bosnijoje, dabar ir Cchinvalio griuvėsiai Gruzijoje; taigi neabejotinai reikalingas naujas regeneracijos protrūkis (40 pav.). O kartu reikalingi ir nauji transnacionalinio kapitalo srautai, nors jie,

40 pav. Beiruto bombardavimas ir priverstinė konversija: stadionas kaip amunicijos tiekimo bazė (P. R. Feary fotografija, 1982)

galimas daiktas, netiesiogiai yra prisidėję ir prie tų miestų naikinimo. Dėl to kalbant apie miestų plėtros procesus ir miesto erdvės reproduktivumą, negalima atmesti dar vieno svarbaus aspekto – kolektyvinio kultūros formų pasireiškimo, turinčio laikinį pavidalą. Būtent kolektyvinė patirtis ir jos modeliai, kolektyvinė atmintis ir jos formos užtikrina miesto raidos cikliškumą – nesvarbu, ar miestas sugriautas iki pamatų, ar tik sunaikinti atskiri jo objektai-simboliai. Niujorko bokštų „dvy- nių“ *Ground Zero* fenomenas paaiškina, kaip 65 tūkst. m² dydžio skylė miesto žemėlapyje informacijos prasme gali būti talpesnė už tris kartus didesnius Chatham Village tipo klasikinius miestelius. Informacijos amžiuje kolektyvinė atmintis ir patirtis tampa lygiaverte informacijos rūšimi, paverčiančia miestus gaivališkais įvykių telkiniais, nulemiančia ir jų kultūrinio potencialo sąrangos ypatybes. Galbūt todėl, apsibrėžiant KF koncepcijos kontūrus, reproduktivumas nagrinėjamas kaip ribinis vertybinės skalės taškas, kuriame akumuliuojami kūrybinės energijos sužadinti miesto raidos ciklai, niekada neprasidedantys ir nesibaigiantys tose pačiose koordinatėse.

2.3. Miesto kultūrinio potencialo sektoriai

Glaustai aptarus abu disertacinio darbo kintamuosius – KF koncepciją ir nominaliųjų verčių sistemą, galima pradėti aiškintis, kas sudaro KF turinį. Remiantis srautų erdvės teorija ir pastarųjų keturių dešimtmečių kultūros kapitalo kaupimo logika, perspektyvu KF turinį sieti su miesto kultūriniu potencialu. Kalbant apie kultūrinį potencialą, omenyje pirmiausia turima fizinė, institucinė ir socialinė miesto aplinka, teoriniame darbo lygmenyje įvardijama kaip substratas. Aiškinantis KF turinio sąrangos principus, išskiriami keturi pagrindiniai kultūrinio potencialo sektoriai: nekilnojamojo kultūros paveldo (toliau – kultūros paveldo, kp), turizmo ir rekreacinių išteklių (toliau – rekreacinių išteklių, ri), kūrybinių industrijų (ci) ir viešosios erdvės (ve). Kultūrinio potencialo arsenalą papildo keturios suverenių subsektorių grupės: kultūros centrai, bibliotekos, muziejai ir švietimo įstaigos. Kiekvienas sektorius atskirai ir detaliau aptariamas tolesniame 2.4 skyriuje pristatant Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūrinį tyrimą.

2.3.1. Kultūros paveldo terminalai

Pagal gana aktualią Lietuvos miestų kultūros saugojimo metodiką urbanistinį paveldą siūloma saugoti išskaidytą į tris grupes (Bučas 1995: 156). Prie vertingiausios jo dalies priskiriamos urbanistikos paveldo paminklinių vertybių teritorijos, toliau eina urbanistikos paveldo vertybių teritorijos ir galiausiai – teritorijos, turinčios kultūrinę vertę. Nors ši metodika ypač pravarti saugojant istorines miestų dalis, kai ryškinami kultūrinio miesto potencialo kontūrai,

pasigendama kitokio požiūrio. Juk urbanistinio kultūros paveldo nesudaro tik pavieniai objektai ar didesnę arba mažesnę vertę turinčios vietovės, juridiniu lygmeniu akcentuojant jų saugojimo prasmę bei tikslą, bet ne amžių ir vientisą plotą. Urbanistinis kultūros paveldas yra terminalas, generuojantis kolektyvinę atmintį bei patirtis ir saugantis kultūrinio kapitalo kūrimo bei kaupimo kodus ir slaptžodžius. Šių terminalų stokojanti miesto erdvinė struktūra ne tik kad nepajėgi vystyti savo kultūrinį potencialą – iš tiesų ji pasmerkta eliminacijai iš miestų kultūros diskurso. Todėl, plėtojant KF, svarbu apsaugoti (kaip siūlo V. Rubavičius – įpaveldinti) tas teritorijas, tuos miesto erdvinės struktūros segmentus, kuriuose ne tik kuriami miesto tapatumai, bet ir reprodukuojama miesto galia. Pasak B. Grahamo, šio potencialo sektoriaus galios reiškiasi trejopai: kaip prestižinis miesto išskirtinumas (konkretus statinys suteikia psichologinio stabilumo, estetinio pasitenkinimo), atraktyvumas (kultūros paveldo vietovė miesto erdvę daro gyvesnę, įvairesnę) ir kontekstualumas (senamiesčio artumas daro įtaką naujųjų statybų artumui bei architektūrai) (Graham 2002: 1014). Taip pat svarbu iš akiračio neišleisti ne tik jau įteisintų, visuminę struktūrą bei vaizdą išlaikiusių kultūros paveldo teritorijų, bet ir tų miesto erdvinės struktūros fragmentų, kuriuose kultūros paveldo jungčių dar galėtų atsirasti, taip užtikrinant kultūros paveldo sektoriaus augimą ir paspartinant kokybiškai naujų miesto kvartalų bei rajonų kūrimąsi kaimynijoje.

Šis principas nėra naujas. Miestų teorijoje panašiai plėtojamos „istorinių branduolių“ (Visbis, Švedija; Koperis, Slovėnija; Baska Bystrica, Slovakija), „kultūrinių terpių“ (*The Norwegian Directorate...*) ir „kultūrinių rajonų“ koncepcijos (Ajova Sitis, Fort Vortas, Pitsburgas – visi JAV). Įdomų modelį pateikia italų mokslininkai: urbanistiniai kultūros paveldo objektai transformuojami į aktyvų paveldo kapitalą, taip centrinėse miesto dalyse ir istoriniuose branduoliuose atsiranda kultūrinio palimpsesto teritorijos (Maurizio Carta) (d'Auria 2001: 41). Globalizacijos sąlygomis ši koncepcija gerai iliustruoja ir tuos procesus, kurie vyksta šiuolaikiniuose lietuviškos kultūros paveldo terminaluose, kai keli kultūriniai sluoksniai „perrašomi“ iš viršaus nauju, neidentifikuojamu kultūriniu sluoksniu (pastaraisiais metais itin paplitęs „nostalgiškojo istoricizmo“ sluoksnis). Tų sluoksnių įvairovė ir tankumas, kiekybė ir kokybė, priklausymas istoriniams laikotarpiams bei periodams yra svarbūs pirminio KF potencialo sektoriaus parametrai, kurių identifikavimas ir verifikacija užtikrintų sėkmingesnę kultūros planavimo priemonių integraciją į miestų planavimo procesą. Taip pat tai paskatintų spartesnę ir sėkmingesnę kultūrinio, Rytų ir Vakarų Europoje retomis pagoniškų (sakralinių vietų), europietišκών (baroko, ankstyvojo moderno architektūros) ir slaviškų (sentikių anklavų) kultūrų sampynomis paremto turizmo plėtrą. Konservacinio pobūdžio ribojimai, taikomi Lietuvos nekilnojamojo kultūros paveldo srityje, ne tik kad neskatina naujų miesto plėtros bei investicijų formų, bet ir neapsaugo nuo tiesioginės intervencijos. Remiantis preliminarium

skaičiavimu, jau dabar 10 proc. kultūrinio Vilniaus senamiesčio sluoksnio negrįžtamai sunaikinta, apie trečdalis teritorijos patyrė didesnę arba mažesnę „re-generacijos“ įtaką.

2.3.2. Kultūrinis turizmas ir rekreaciniai ištekliai

Nors laikomasi nuostatos, kad turizmo industrijos potencialas mažesnis nei kultūros paveldo, jo reikšmė miesto erdvinei struktūrai ir miesto plėtros potencialui kartais labiau pastebima (Rubavičius 2005b: 161). Tai galima paaiškinti ekonomine logika ir ekonominiais rodikliais, kurie paprastai apima trumpesnį laikotarpį ir yra lengviau įvertinami. Nors abu KF potencialo sektoriai susiję – jei nebūtų kultūros paveldo objektų, sunku būtų įsivaizduoti ir kultūrinį turizmą, pastarasis išskiriamas į atskirą grupę su rekreaciniais ištekliais. Šis išskyrimas ne tik struktūrinis. Jis remiasi požiūriu, kad kultūrinės miesto funkcijos ir jų potencialas turi aiškia hierarchiją, todėl ir galima taikyti subordinacijos principus. Juk kultūros paveldas operuoja universaliomis reikšmėmis, nukreiptomis į vientisą istorinį laiką, o kultūrinis turizmas ir rekreaciniai ištekliai naudojami epizodiškai, jiems būdingas sezoniskumas, jie orientuoti į tikslines grupes. Planuojant mažų miestų ir miestelių kultūrinio turizmo ir rekreacinių išteklių žemėlapius, siūloma atsižvelgti į šiuos veiksnius: istorinius išteklius, apčiuopiamus ir neapčiuopiamus etninius (kultūrinius) bruožus, gamtinius požymius, prieinamumą (infrastruktūros lygį), regimumą (miestovaizdį), aplinkos kokybę (klimatą, triukšmą, apšvietimą) ir kitus (Jamieson 1993: 92). Kalbant apie kultūrinį turizmą, negalima pamiršti ir ekonominio veiksnio. Dar 1991 m. Švedijos turizmo sektorius su metinėmis 11 mlrd. dolerių pajamomis sudarė 3–4 proc. šalies BVP, su šia sritimi šalies mastu buvo siejama 21 tūkst. bendrovių ir 230 tūkst. darbo vietų (Cuattinguis 1993: 43). Lyginant šiuos skaičius su bendromis Baltijos šalių turizmo sektoriaus tendencijomis, matyti, kad bendra pajamų ir turistų išlaidų proporcija dėsninga, o tai reiškia, jog sektorius yra stiprus ir perspektyvus finansinio kapitalo plėtros segmentas, ir toliau išliekantis pagrindine akumuliacine kultūros paveldo jėga (6 lentelė).

Kultūrinis turizmas gali būti ne tik reikšmingas ekonominis svirtas, bet ir svarbus kultūrinio potencialo plėtros veiksnys. Tačiau pirmiausia jis turėtų būti integrali nacionalinės ar municipalinės kultūros politikos dalis. Pavyzdžiui, kai kurių Europos miestų ir miestelių tapatumai nebeatskiriami nuo specifinės kultūrinio turizmo rūšies: Olandijos sostinė Amsterdamas pasaulyje garsėja raudonųjų žibintų kvartalais ir coffee-shop'ais (nors pastaruoju metu daugėja apribojimų), velsietiškas Hay-on-Wye miestelis žinomas kaip panaudotų (angl. *second-hand*) knygų meka (Landry 2000: 10), Trondheimas Norvegijoje didžiuojasi didžiausia ūsus nešiojančiųjų bendruomene ir šiaurčiausia pasaulyje karališkąja rezidencija. Čenstakavos Lenkijoje, Santjago de Kompostelos Ispanijoje, Asyžiaus Italijoje piligrimysčių vietos – geri dar vienos turizmo industrijos rūšies (vyraujančios tų

6 lentelė. *Turizmo sektoriaus tendencijos Baltijos šalyse*
(šaltinis: World Tourism... 2008; Lietuvos turizmo... 2007)

Šalis	Išlaidos (mlrd. \$)			Atvykimas (mln. turistų)	Išlaidos toje šalyje (mlrd. \$)	
	1995	2000	2006	2006	2000	2006
Vokietija	60,2	53	73,9	23,569	18,693	32,76
Rusija	11,6	8,8	18,2	20,199	3,429	7,628
Švedija	5,4	8	11,5	3,27	4,064	9,081
Danija	4,4	4,7	7,4	...	3,694	5,586
Lenkija	5,5	3,3	5,7	15,67	5,677	7,239
Suomija	2,3	1,9	3,4	3,375	1,411	2,374
Lietuva	...	1,87	2,8	2,18	0,391	1,038
Estija	1,94	0,131	0,498
Latvija	1,535

miestų kultūrinio potencialo masyve) pavyzdžiai, čia kasmet suplūstantys dideli turistų srautai miesto biudžetą papildoma nemenkėmis pajamomis.

Rekreacinių išteklių sistema remiasi labiau gamtinio karkaso elementais: antropogeniniu kraštovaizdžiu, orografinėmis formomis, vandens telkiniais, želdynų grupėmis. Ji taip pat apima urbanizuotos aplinkos elementus, susijusius su žmonių poilsiu ir rekreacija. Dviračių takai, slidinėjimo trasos, paplūdimiai, natūralūs sporto aikštynai bei regyklos išsiterpia į esamą urbanistinę audinį, struktūruoja išvardytuosius gamtinius elementus ir sudaro atskirą kultūrinio potencialo sektorių. Šis sektorius gali būti vystomas miesto ar miestelio mastu, bet gali pasiekti ir regioninį lygį (VUP 2002: 10).

Nagrinėjant KF plėtros perspektyvas ir Lietuvos miestų kultūros planavimo tendencijas, juolab atsižvelgiant į geopolitinę perspektyvą ir įvertinant konkurencijos su gretimomis valstybėmis veiksnius, labiau akcentuoti reikia ne kultūrinio turizmo, bet rekreacinių išteklių potencialo svarbą.

2.3.3. Kūrybinės industrijos

Kūrybinės industrijos siejamos su kūrybiškumu kaip alternatyvaus mąstymo instrumentu, postindustrinių šalių kultūros planavimo srityje nuo 1990-ųjų naudojamu miestų krizei įveikti (Landry et. 1995: 17–24). Paprastai kūrybinės industrijos lyginamos su kultūrinėmis industrijomis, jas apibrėžiant kaip kūrybinės ekonomikos branduolį (Braun et. 2007: 18). Pagal britiškąjį modelį kūrybinės industrijos, kaip ir bibliotekos, paveldas, laisvalaikis ir turizmas bei sportas, vertinamos kaip

kultūrinių industrijų dalis (CIMD 2001). Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad trečiąjį kultūrinio potencialo sektorių sudaro kūrybinės industrijos, paveldas priskiriamas pirmam sektoriui (kultūros paveldo terminalams), turizmas (iš dalies) papildoma rekreacinių išteklių sektorių, o viena kultūrinių dalis industrijų (bibliotekos) perkeliama prie atskirų subsektorių. Likusios kultūrinių industrijų sritys (sportas, laisvalaikis), kaip pernelyg autonomiškos ir tolimos KF koncepcijai, į kultūrinio potencialo žemėlapi nepatenka.

Kūrybinių industrijų pagrindą sudaro atitinkamos kultūros politikos sritys, pirmiausia tos, kurios nukreiptos į inovacijas, verslininkystę, prieigą prie rizikos kapitalo, nacionalinės rinkos plėtrą, kūrybinių klasterių kūrimą, intelektualinės nuosavybės teisę ir kitas (Braun et. 2007: 10–12). Pagal olandišką apibrėžimą šis sektorius skiriamas į tris pagrindines sritis: menus, mediją bei pramogas, kūrybinius verslus ir paslaugas (7 lentelė). Pagal britiškąjį modelį kūrybinės industrijos skaidomos į šias ekonomines veiklas: amatus, architektūrą, dizainą, kiną ir vizualiuosius menus, programinę laisvalaikio įrangą, leidybą, menus ir antikvariatą, muziką, programinę įrangą ir kompiuterines paslaugas, radiją ir televiziją, reklamą, scenos menus ir kitą kultūrinę veiklą.

Pirmi kūrybinių industrijų dokumentai parengti Didžiojoje Britanijoje (1998 m. ir 2001 m.), Danijoje (2000), Vokietijoje (2002), Ispanijoje (2002), Naujojoje Zelandijoje (2002) ir Australijoje (2002–2003). Nors Lietuvoje šiuo ekonomikos sektoriumi vis labiau domimasi (parengtas pirmas Alytaus ir Utenos apskričių kūrybinių industrijų žemėlapis, 2005 m.; visos apimties Lietuvos kūrybinių industrijų žemėlapis įtrauktas į Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 2006 m. IV-ojo ketvirčio planus, bet šie nebuvo įgyvendinti; atskiros jo dalys įtrauktos į strateginį Vilniaus miesto planą bei kitas programas; jau veikia pavieniai kūrybinių industrijų objektai), urbanistiniams tyrimams vykdyti esamų duomenų nepakanka (*Alytaus ir Utenos...* 2005; Starkevičiūtė 2003b; Makselis 2005; Jucevičius 2005). Iš pradžių būtina atlikti kompleksinius lyginamuosius pagrindinių Lietuvos miestų ir regionų tyrimus. Remiantis Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis, neaišku, kuri sritis Lietuvoje vyrauja, kokie blokai galėtų sudaryti kūrybinių industrijų klasterius, kokios sritys jas galėtų papildyti (*Kultūra, spauda...* 2005). Nėra tiksliai žinoma, koks kūrybinių industrijų įmonių bei darbuotojų skaičius, nors bendras šių industrijų įnašas į ekonomiką siekia 2 proc. BVP (SD 2002). Palyginti: Didžiosios Britanijos kūrybinių industrijų sektorius apima 2,1 proc. šalies gyventojų ir sudaro 5 proc. BVP, Estijos rodikliai šiek tiek mažesni – 1,5 proc. ir 3 proc. (CIMD 2001; CIE 2005).

KF tyrimui svarbi ir kūrybinių industrijų įmonių (ekonominės veiklos subjektų) analizė. Ji leistų pateikti reprezentatyvius ir kontekstualius duomenis apie ekonomiškai reikšmingo kultūrinio potencialo sektorių konkrečioje miesto erdvinėje struktūroje. Taip būtų galima išskirti prioritėtines teritorijas, jas planuoti ir integruoti į esamą kultūros objektų tinklą. Šiandieninėmis sąlygomis naudojantis

7 lentelė. Kūrybinių industrijų sektoriaus struktūra. Olandiškas modelis
(šaltinis: Study on the Economy... 2006)

Sritis	Sektoriai	Subsektoriai	Charakteristika
BRANDUOLYS: (pagrindinės meno sritys)	Vizualieji menai	Meninė tapyba, grafika, skulptūra, fotografija	Neindustrinė veikla Produkcija: potencialiai autorinėmis teisėmis apsaugoti kūriniai
	Scenos menai	Teatras, šokis, cirkas, festivaliai	
	Paveldas	Muziejai, bibliotekos, archeologinės vietos, archyvai	
1 SRITIS: kultūrinės industrijos	Filmai ir vaizdo įrašai		Industrinė veikla, nukreipta į masinę reprodukciją Produkcija: autorinėmis teisėmis apsaugoti kūriniai
	Televizija ir radijas		
	Žaidimai		
	Muzika	Muzikos įrašų rinka, gyvas muzikos atlikimas, biudžeto pajamos iš muzikos sektoriaus	
	Knygos ir spauda	Knygų, žurnalų ir laikraščių leidyba	
2 SRITIS: kūrybinės industrijos ir veiklos	Dizainas	Drabužių dizainas, grafinis dizainas, interjero dizainas, industrinis dizainas	Nebūtinai industrinė veikla Produkcija: autorinėmis teisėmis apsaugoti kūriniai. Gali būti ir kitos intelektinės nuosavybės formos (TM) Kūrybiškumas yra esminė šių nekultūrinių sektorių plėtotės sąlyga
	Architektūra		
	Reklama		
3 SRITIS: susijusios industrijos	PC, MP3 grotuvų gamintojai, mobiliųjų telefonų industrija, etc.		Ši sritis neturi aiškių kriterijų. Ji susijusi su daugeliu kitų ekonomikos sektorių ir nuo jų priklausoma

■ Kultūros sektorius

■ Kūrybos sektorius

tikslinės žemės naudojimo paskirtimi šio kultūrinio potencialo neįmanoma identifikuoti. Remiantis vieno iš Lietuvoje atliktų kūrybinių industrijų tyrimo duomenimis, atpažinti jų sektorius miesto erdvinėje struktūroje taip pat beveik neįmanoma: Utenos apskrityje vyrauja laikinės KF formos – renginiai (29 proc. visų kūrybinių industrijų įmonių), Alytaus apskrityje – individualios smulkaus verslo įmonės, užsiimančios suvenyrų ir meno dirbinių gamyba bei prekyba (22 proc. įmonių) (*Alytaus ir Utenos...* 2005). Kalbant apie Nemuno euroregiono kontekstą, didžiausia kūrybinių industrijų įmonių dalis sutelkta Alytuje, tačiau pagal šių įmonių santyki su visais verslo subjektais regione pirmauja Varėnos rajonas – 16,96 proc. (*Nemuno zonos...* 2007: 8).

2.3.4. Viešosios erdvės

Viešoji erdvė (angl. *public space*) platesne prasme apibūdinama kaip vieta, kurioje kiekvienam piliečiui galima mėgautis sambūviu su kitais žmonėmis, galima atstovauti kolektyviniam ir bendram interesui, nenustelbiant ar nenaikinant jo įvairovės. Miestų teorijoje viešoji erdvė dažniausiai suprantama kaip vienas iš svarbiausių miesto erdvinės struktūros lygmenų, apimančių neužstatytas (atviras), statinių apribotas (uždaras) ir žaliąsias (kintančias) miesto erdves. Skiriami pagrindiniai jų tipai: gatvė, pasažas, krantinė, aikštė, skveras ir parkas. Viešąją erdvę gali tapti ir erdvė pastato viduje (pvz., viešoji biblioteka). Ne visada ir ne visos atviros erdvės būna viešos: ne tik privatūs parkai, bet ir dalis miesto parkų tam tikru paros ar metų laiku paprastai neprieinami visuomenei. Kitaip sakant, klasikinei viešajai erdvei įtaką daro ne tik jos ypatybės, bet ir panaudojimo būdas bei juridinis statusas. Globalizacijos sąlygomis sudėtingėjant ir ekonominio kapitalo kaupimo formoms, ir pačiai miesto struktūrai, klasikinė viešoji erdvė ima nebeišsistiekti tradicinės apibrėžties rėmuose. Šitai miesto struktūroje atsiranda pusiau privačios viešosios erdvės (La Vara 2002: 428), nusavintos viešosios erdvės (Smith B. et. 2006), virtualizuotų urbanistinės erdvės taškų-sąsajų (Mitchell 2002: 34). Taip pat nėra visiškai aišku, kokie ribojimai turi galioti vienose ar kitose viešosiose erdvėse, jų sektoriuose ar net skirtingose kultūrinėse terpėse, kiek į jas leistinas reklamos ir privataus sektoriaus išsibrovimas (nors tai iš principo kertasi su pačia viešosios erdvės samprata).

Visi šie aspektai daugelyje postindustrinių šalių reglamentuojami; viena svarbesnių direktyvų galima laikyti 2007 m. pasirodžiusį Anglijos ir Velso viešųjų erdvių registrą (*Register of Licensed...* 2007). Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Rytų Europos šalių, viešųjų erdvių, kaip teisiškai ir normatyviškai apibrėžtos kultūros planavimo srities, nėra. Nesusiformavusios ir atitinkamos institucijos (tokios kaip Viešosios erdvės komitetas Toronte, Šiuolaikinės kultūros centras Barselonoje ar „Viešųjų erdvių projektas“ Niujorke), kurios gintų viešąjį interesą ir užsiimtų viešųjų erdvių kultūros puoselėjimu bei plėtra. Kalbant apie miestų planavimo procesą,

apskritai trūksta elementaraus viešosios erdvės supratimo – pastaroji šiuo metu tėra prilyginama asfaltuotoms gatvių dalims, o tai diskredituoja ne tik viešumo, bet ir pačios erdvės sampratą (žr. *Vilniaus miesto...* 2001). 2007 m. patvirtintame Bendrajame Vilniaus plane viešosios erdvės priskiriamos gamtos vertybėms ir želdynams (VBP 2006: 5.1. schema). Jų neįmanoma identifikuoti nei kaip vietų, nei kaip objektų, nekalbant apie konkrečių viešųjų erdvių eksplikacijas. Nors pastaruoju metu skiriama dėmesio Vilniaus skverams tvarkyti (paskelbta keletas konkursų) ir viešųjų erdvių akcentams, pats kultūrinis viešųjų erdvių potencialas Lietuvos urbanistikoje nėra visapusiškai ištirtas ar juo labiau panaudotas. Keliose mokslinėse studijose šiuo aspektu nagrinėjamos aikštės ir krantinės (Grunskis 2000; Grunskis et. 2004), tyrinėjami viešųjų erdvių skulptūriniai akcentai (Novickas 2000). Paminėtina, kad nemažai dėmesio skiriama žaliosioms miestų erdvėms, nors Lietuvos urbanistikoje paprastai apsiribojama miestotvarkiniais tyrimais (Jakovlevas-Mateckis 2003; Dringelis 2005). Mąstant apie viešųjų erdvių kaip vieno iš svarbiausių

8 lentelė. *Vilniaus viešųjų erdvių kokybiniai ir kiekybiniai parametrai*
(* įskaitant ir nesuformuotas erdves)

Kokybiniai parametrai	Tipai			
	Senamiestis	Gatvės	Skverai	Parkai
Originalumas ir unikalumas	10	7	8	5
Fizionominių požymių susidarymo laikas	9	8	7	6
Kompozicinė ir stilistinė vienovė	9	8	8	7
Urbanistinė raiška	8	7	7	6
Autentiškumas	8	6	7	8
Istorinė ir socialinė reikšmė	9	7	8	7
Bendras rodiklis	8,71	7,29	7,43	6,57
Galutinis rodiklis	7,5			
<i>Kiekybiniai parametrai</i>				
Miesto dydis (km ²)	401			
Gyventojų skaičius (tūkst.)	554			
Viešųjų erdvių plotas* (km ²)	48			
Viešųjų erdvių dydis miesto teritorijoje (%)	12			
1000 žmonių tenka m ² viešųjų erdvių	87			

kultūrinio potencialo sektorių perspektyvas, pravartu atlikti tikslius kompleksinius miesto erdvinės struktūros tyrimus, apimančius jau tirtus atskirus šio sektoriaus fragmentus bei integruojančius naujus, Lietuvos urbanistikoje mažai tyrinėtus elementus (8 lentelė), orientuojantis į naujausias viešųjų erdvių plėtojimo tendencijas užsienyje (Gehl et. 1996).

2.4. Vilniaus kultūrinio potencialo natūrinis tyrimas

Bendrais bruožais pristačius teorinį KF turinį, prieinama prie praktinės darbo dalies. Aiškinantis, koks yra KF sąveikos miesto erdvinėje struktūroje mechanizmas, bandoma įvertinti kultūrinio potencialo mastelį ir pateikti kuo tikslesnę KF turinio analizę. Dėl šios priežasties disertacinio darbo teorinėms prielaidoms pagrįsti atliktas Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūrinis tyrimas. Tyrimo objektas – kultūrinis Vilniaus potencialas, tiksliau – fizinė, institucinė ir socialinė miesto aplinka, koreliuojanti su miesto erdvine struktūra.

2.4.1. Tyrimo objektas ir metodika

Tyrimo aprėptis – Vilniaus miestas juridinėse savo ribose. Prioritetinė tyrimo zona – centrinė miesto dalis. Tyrimo duomenys klasifikuojami, atsižvelgiant į juridinį miesto dalijimą bei kultūrinio potencialo sąrangos principus. Kadangi bet kokio miesto legitimumo pagrindas yra savivalda (laiduojanti ne tik tam tikrą jo savarankiškumą nacionalinės valstybės ar regiono atžvilgiu, bet ir įgalinanti atskiras miesto dalis veikti savarankiškai), atskaitos tašku pasirenkama seniūnija. Antras klasifikavimo principas grindžiamas kultūrinio potencialo struktūra, kuri nustatoma remiantis vyraujančiomis kultūrinio kapitalo formomis, tokiomis kaip kolektyvinė atmintis bei patirtis, socialinių įtampų saugikliai bei socialinė sanglauda, kūrybiškumas, nacionalinio saugumo garantas (9 lentelė). Duomenys rinkti 2007 m. rugsėjo–gruodžio mėn. iš viešai prieinamų interneto portalų bei kitų informacijos šaltinių (B3 lentelė). Kiekvienas sektorius pristatomas paeiliui. Vėliau pateikiamas ir Vilniaus centrinės dalies kultūrinio potencialo sektorių žemėlapis bei tyrimo rezultatai.

Seniūnijos ir centrinė miesto dalis

Vilniaus miestas skirstomas į 21 seniūniją, vieną nuo kitos besiskiriančias antropogeniniais ir geografiniais duomenimis. Seniūnijų dydžiai skiriasi iki 33 kartų, gyventojų skaičius – iki 5 kartų, o gyventojų tankumas – net iki 94 kartų (B1 lentelė). Atsižvelgiant į tai, kad administracinis Vilniaus miesto dalijimas yra senos planavimo sistemos reliktas, nekoreliuojantis su realia miesto erdvine struktūra,

9 lentelė. *Miesto kultūrinio potencialo struktūra*

<i>Sektoriai (žymėjimas)</i>	Kultūros paveldas (kp)	Rekreaciniai ištekliai (ri)	Kūrybinės industrijos (ci)	Viešosios erdvės (ve)	Sub-sektoriai (s)
#0	NKP registro objektai				
#1	Bažnyčios	Vandenys	Amatai	Aikštės	Bibliotekos
#2	Dvarai	Želdynai	Architektūra	Krantinės	Kultūros centrai
#3	Kapinės		Dizainas	Parkai	Muziejai
#4	Vienuolynai		Kinas	Skverai	Švietimo įstaigos
#5			Leidyba	Viešųjų erdvių kompleksai	
#6			Muzika		
#7			Reklama ir viešieji ryšiai		
#8			Teatras		
#9			TV ir radijas		

prioritetinį šio tyrimo pagrindą – centrinę miesto dalį – apibrėžiame taikydami ne tik administracinių ir fizinių ribų, kurias sudaro miesto magistralinės gatvės, principą: čia centrinę miesto dalį bandoma apsibrėžti taip, kad į ją patektų svarbiausi miesto erdvinės struktūros ir gamtinio karkaso elementai, glaudžiausiai susiję su istoriniu miesto centru. Šitaip išskiriamas labiausiai urbanizuotas miesto

fragmentas, sudarantis 6 proc. visos miesto teritorijos. Į jį patenka 9 seniūnijos (Antakalnio, Rasų, Senamiesčio, Naujamiesčio, Naujininkų, Vilkpėdės, Žirmūnų ir Žvėryno), iš kurių tik trys (Senamiesčio, Naujamiesčio ir Žvėryno) – visos.

Kultūrinis Vilniaus potencialas ir jo substratai

Vykdamat natūrinį tyrimą pagrindinis dėmesys telkiamas į kultūrinį potencialą, kurio dydį galima įvertinti vienetais: viena bažnyčia, vienas skveras, vienas kūrybinių industrijų subjektas (įmonė) ir taip toliau. Tokiu būdu galima nustatyti beveik tikslų kiekvienos seniūnijos kultūrinio potencialo dydį. Kadangi tyrimo tikslas – įvertinti preliminarų Vilniaus kultūrinio potencialo dydį ir nustatyti jo charakterį, tokio rezultato visiškai pakanka. Aiškinant kultūrinio potencialo vertes, reikėtų tiksliai nurodyti rekreacinių išteklių, kultūros paveldo vietovių dydį (plotą), jo santykį su kitomis miesto funkcijomis. Tai turėtų būti Vilniaus kultūrinio potencialo studijos objektas, o studijos užsakovas galėtų būti savivaldybė, turinti tam reikalingą techninę ir materialinę bazę.

Remiantis teorinėmis kultūrinio potencialo skaidymo į sektorius prielaidomis, nustatomos ir Vilniaus miestui pritaikomos penkios jų grupės. Išskiriami keturi sektoriai, sudaryti iš elementų grupių, ir viena suverenių subsektorių grupė. Miesto kultūrinio potencialo struktūra skaidoma į tris lygmenis (substratus): fizinį, institucinį ir socialinį. Kiekvienas iš šių lygmenų ir jiems priskirtų sektorių pristatomi tolesniuose poskyriuose.

2.4.2. Fizinis substratas

Fiziniam Vilniaus kultūrinio potencialo substratui priskiriami trys sektoriai: kultūros paveldo, rekreacinių išteklių ir viešųjų erdvių. Pirmą sektorių formuoja nekilnojamojo kultūros paveldo objektai (naudojantis KPD klasifikacija) ir penkios elementų grupės, išskiriamos kaip specifinės. Pastarasis veiksmas atliekamas dėl dviejų priežasčių. Pirmą: ne visos kultūros paveldo vertybės (archeologijos, įvykio vietos, monumentai, laidojimo vietos, urbanistikos vertybės, statiniai, statinių kompleksai ir naujai aiškinami objektai) identifikuojamos kaip artikuluoti miesto erdvinės struktūros elementai. Antra: išskirtosios elementų grupės (bažnyčios, kapinės, vienuolynai, dvarai) sudaro Vilniaus urbanistinio kultūros paveldo šerdį ir formuoja nominaliųjų verčių sistemos pagrindą. Toliau atskirai aptariama kiekviena elementų grupė.

Kultūros paveldo sektorius

Pagal Lietuvos nekilnojamojo kultūros paveldo registrą Vilniaus mieste dislokuota 1050 objektų, palyginti: Kaune – 413, Klaipėdoje – 265. Tačiau į šį sąrašą

patenka ir atskiri statinių kompleksams priklausantys objektai, o šiame tyrime statinių kompleksai skaičiuojami kaip nedalomas objektas. Tyrimo metu pirmoje kultūrinio potencialo sektoriaus grupėje apskaičiuota 660 objektų, iš jų 208 – nenustatytose vietovėse (dažniausiai tai paminkliniai Rasų ir Antakalnio kapinių antkapiai bei laidojimo vietos). Didžiausia nekilnojamojo kultūros paveldo koncentracija Senamiesčio (251), Žvėryno (55) ir Rasų (47) seniūnijose. Nulinė koncentracija – 6 seniūnijose. Didžiausia archeologijos objektų koncentracija – Naujosios Vilnios (4), monumentų – Senamiesčio (2) seniūnijoje, laidojimo vietos vyrauja Rasų (42) ir Antakalnio (30), statinių bei statinių kompleksų daugiausia Senamiesčio seniūnijoje (atitinkamai 165 ir 63), naujai aiškinami objektai dominuoja Žvėryno seniūnijoje (B1 pav.).

Antrą elementų grupę sudaro bažnyčios, išlikę jų fragmentai, koplyčios, skirtingoms konfesijoms priklausančių religinių bendruomenių maldos namai. Jų Vilniaus mieste – net 72 (B2 pav.). Senamiestyje dislokuota beveik pusė šių kulto objektų (32). Penkiose seniūnijose (Justiniškių, Karoliniškių, Pašilaičių, Šeškinės, Žirmūnų) jų iš viso neaptikta. Dešimt kulto objektų pastatyta nepriklausomybės laikotarpiu, beveik dvidešimt kulto objektų neveikia arba yra uždaryti visuomenei. Kelios bažnyčios funkcionuoja kaip kultūros centrai (Šv. Kotrynos, Šv. Kryžiaus). Didžiąją dalį kulto objektų sudaro bažnyčios (40), kita dalis išsidalija taip: cerkvės (14), koplyčios (9), maldos namai ir pilnai neišlikę kulto objektai (po 2), šventovė, bazilika, kenesa, sinagoga ir kunigų seminarija (po 1). Jau dešimtmetį Vilniuje planuojama statyti totorių mečetę šią įvairovę dar pagyvintų. Pagal religines konfesijas pasiskirstoma taip: katalikai (45), pravoslavai (18), sentikiai, evangelikai liuteronai, evangelikai reformatai, baptistai, evangelinio tikėjimo krikščionys, sekmininkai, graikų apeigų katalikai, judėjai ir karaimai (po 1). Dar galima pateikti kulto objektų skirstymą kalbiniu pagrindu (pagal tai, kokia kalba atliekamos pamaldos): lietuvių kalba (33), lenkų kalba (20), rusų kalba (12), lotynų kalba (2), anglų, baltarusių, ukrainiečių, žydų ir karaimų kalbomis (po 1).

Trečią elementų grupę sudaro vienuolynai. Nors tradiciškai vienuolynai priskiriami prie tų pačių kulto objektų, Vilniaus atveju vienuolynai miesto kultūriniam gyvenimui svarbūs ir istoriniu aspektu. Vienuolynai ir religinės bendruomenės ilgą laiką formavo kultūrinę Vilniaus erdvę, tapusią skirtingų kultūrų persilieji- mo ir traukos centru. Šiandien kultūriniame miesto žemėlapyje fiksuojami tik 5 veikiantys vienuolynai: Vilniaus Šv. Jono Teologo (Šventojo Jono kongregacija), Vilniaus Šventųjų Apaštalų Jokūbo ir Pilypo (Dominikonų pamokslininkų ordinas), Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino (Šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių ordinas), Vilniaus stačiatikių (prie Šv. Dvasios cerkvės) ir Švč. M. Marijos nekaltojo prasidėjimo kunigų marijonų kongregacijos Vilniaus vienuolynai. Buvusių ir iš dalies išlikusių vienuolynų skaičius siekia 24. Didžiausia sunykusios struktūros

dalis nustatoma Senamiesčio (19), Antakalnio bei Verkių (po 2) ir Šnipiškių (1) seniūnijose (B3 pav.).

Ketvirta grupė – kapinės. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad kapinės svarbios ne kaip vieta, kur auga želdynai (tradicinė miesto planuotojų nuostata), bet kaip vieta, kur laidojami žmonės. Kitaip sakant, realiausia (iš viešojo gyvenimo beveik išstumtos) mirties kultūros reprezentacija erdvinėje miesto struktūroje yra kapinės – veikiančios, neveikiančios, sunaikintos (buvusios). Kapinės reikšmingos ir archeologiniu aspektu. Be abejonės, nustatyti visas, į juridines miesto ribas patenkančias, svarbias vietas, kur nuo seniausių laikų laidoti žmonės, – beveik neįmanoma. Dalis neišvengiamai užstatyta pastatais, vėliau perstatytais ar nugriautais, kita dalis net nukasta su visu kultūriniu sluoksniu tiesiant inžinerinę infrastruktūrą. Šiuo metu Vilniuje randamos 35 veikiančios (taip pat veikiančios iš dalies) kapinės. Šios rūšies kultūros paveldą taip pat sudaro 16 neveikiančių bei 5 sunaikintos kapinės. Visas kapinių plotas, remiantis Vilniaus miesto 2007 m. bendruoju planu (neįskaitant sunaikintų kapinių), sudaro nei daug, nei mažai – 2,2 km² plotą, arba 0,5 proc. visos miesto teritorijos. Įdomu, kad didžiausia kapinių sutelktis užfiksuota rytinėje miesto pusėje – Antakalnio (12) ir Naujosios Vilnios (10) seniūnijose (ibid).

Paskutinė elementų grupė negausiausia. Sparti ir beatodairiška antrosios XX a. pusės Lietuvos miestų urbanizacija lėmė, kad pagrindiniai ankstesnių epochų kultūros židiniai – dvarai – beveik eliminuoti iš miesto žemėlapiu. Ne išimtis ir Vilnius. Šiandien fiksuojami tik 8 išlikę dvarai ir dvarvietės (dvarų sodybos): Antavilių, Kairėnų (Antakalnio seniūnija), Pučkorių (Naujosios Vilnios seniūnija), Trakų Vokės (Panerių seniūnija), Pilaitės (Pilaitės seniūnija), Markučių (Rasų seniūnija), Verkių (Verkių seniūnija) ir Tuskulėnų (Žirmūnų seniūnija). Šiuo metu bene ryškiausias dvarvietės pritaikymo pramoginiams, rekreaciniams visuomenės poreikiams pavyzdys yra Pučkorių dvaro ir malūno rekonstrukcija.

Rekreaciniai ištekliai

Antras fizinio substrato sektorius – rekreaciniai ištekliai. Šio sektoriaus elementai, kaip dėstoma teorinėje darbo dalyje, siejami su trečiąja socialinio laiko ir žmogaus veiklos sritimi – poilsiu. Nors rekreacinėje aplinkoje įmanomas ir aktyvus poilsis, vis dėlto pagrindinis šių išteklių naudojimo tikslas turėtų būti skirtas socialinėms ir psichologinėms įtampoms neutralizuoti, propaguojant pasyvesnes – meditatyvines buvimo su savimi ar buvimo gamtoje – formas. Nors vienu Vilniaus miesto ypatumų laikomi dideli miškingi plotai (sudarantys apie 36 proc. teritorijos, t. y. virš 140 km²), kurie, jei miestas išlaikys esamą tankėjimo tempą, greičiausiai taps perspektyviniu rekreacinių išteklių rezervu, darbe laikoma, kad

rekreacinių išteklių sektorių sudaro trys elementų grupės – vandenys, želdynai ir draustiniai. Pirmos dvi dėl intensyvios žmogaus veiklos įvardijamos kaip stipriai antropogenizuoti gamtiniai elementai. Dėl išteklių formavimo metu patiriamos įtakos ir dėl glaudaus santykio su miesto aplinka šie elementai laikytini labiau urbanistinės nei gamtinės struktūros dalimi. Trečia grupė yra gamtinio karkaso dalis ir sudaro svarbiausią rekreacinių išteklių arsenalą.

Vandenys apima 1,8 proc. visos Vilniaus teritorijos. 7,2 km² plotą sudaro 15 upių ir upelių, 16 ežerų ir 50 tvenkinių. Neries upė kerta net 12 seniūnijų, Vilnios – 3 seniūnijas. Gausiausias vandens rezervas dviejose seniūnijose: Verkių (26 objektai) ir Antakalnio (22 objektai). Vertinant bendrai, šios rūšies rekreaciniai išteklių nėra nedideli, nors ir išsiskiria nemaža (hidrografine ir geomorfine) įvairove. Daugiausia jų išsidėstę miesto pakraščiuose, atokiau nuo svarbių pėsčiųjų ir dviratininkų trasų, todėl prieigoms trūksta vizualinio sąlyčio taškų. Kitaip kalbant, šis potencialas nėra pakankamai patrauklus ir išnaudotas. Tai ypač pasakytina apie arčiau miesto centro esančius vandens telkinius (Senvagės, Ribiškių tvenkinių grupės). Geresnė yra gyvenamųjų namų kaimynijoje, atraktyvioje gamtinėje aplinkoje esančių vandens telkinių padėtis (Cedrono, Jeruzalės, Kūdrų parko, Markučių tvenkiniai). Problemiškiau su upėmis ir upeliais. Nors paskelbta nemažai politinių, strateginių ir kitokių deklaracijų, šiandien Vilniaus miesto situacija prastesnė nei prieš du dešimtmečius. Neries upės krantinės centrinėje dalyje labiau primena tvarkingą kanalizacijos griovį, prieigos prie upės praktiškai atiduotos automobilių eismui. Mažieji upių intakai neturi ypatingos reikšmės kuriant vietas rajonų rekreacinių zonų formantus (jų vagos atitveriamos nuo viešųjų erdvių, praėjimai suklojami į vamzdynus), nors šį potencialą gražinti visuomenės poreikiams nėra sudėtinga (Cedrono upelis Baltupiuose, Kaukysos upelis Markučiuose). Centrinėje miesto dalyje svarbiausią vaidmenį vaidina Vilnios upės rekreacinis potencialas, jos padėtis geriausia Kalnų, Pilies, Sereikiškių parkų ir Pučkorių užtvankos zonoje. Kiek prastesnė situacija Užupio–Paupio bei Markučių–Belmonto kaimynijose. Čia nesutvarkyta infrastruktūra, nesuformuotos gretimos teritorijos.

Tiriant Vilniaus kultūrinį potencialą, fiksuojami 148 želdynai ir želdynų grupės. Remiantis Vilniaus bendrojo planu, jie sudaro 1,1 proc. visos miesto teritorijos – 4,2 km² plotą. Pagal savo pobūdį didžioji šių plotų dalis yra stichiško miesto planavimo padarinys. Dėl to šios ekstensyviai apželdintos ir atviros teritorijos priskirtinos fiziniam kultūrinio potencialo substratui, atliekančiam ne viešųjų erdvių, bet žaliųjų jungčių tarp gyvenamųjų, pramonės ir infrastruktūros objektų teritorijų funkciją. Nuosekliau planuojant bei naudojant šiuos išteklius, nemažai jų plotų galėtų tapti parkais bei skverais ir taip sustiprintų konkretaus rajono kultūrinį tapatumą, o miesto erdvinė struktūra įgytų kompozicinę subordinaciją. Daugelis JAV ir Europos miestų turi ne po kelis, o po keliasdešimt parkų, paprastai nuo

30 iki 50 (pvz., 36 tūkst. gyventojų turinčiame Dubline, Ohajo valstijoje, yra net 40 parkų; tiek pat ir Ajova Sityje, kur gyvena 63 tūkst. gyventojų). Vilniuje šiuo metu didžiausia želdynų koncentracija yra Verkių (19) ir Naujosios Vilnios seniūnijose (16). Mažiausia koncentracija – Naujininkuose (1), Vilkpėdėje, Grigiškėse, Justiniškėse ir Karoliniškėse (po 2). Beveik visi šie želdynai – didesnių želdynų masyvų, patyrusių 2000–2007 m. statybų vaju, fragmentai arba likučiai. Nežymią želdynų dalį sudaro revitalizuota gamtinė aplinka (Kūdrų–Bastėjos–Misionierių, LR prezidentūros). Želdynų grupę gali papildyti ir 2 botanikos sodai – Kairėnų bei Vingio parko (šiuo metu neveikia).

Paskutinė elementų grupė – draustiniai. Šią rekreacinių išteklių dalį sudaro valstybės ir savivaldybės saugomos teritorijos – regioniniai parkai (Pavilnių, Verkių) ir rezervatai (Kalnų gamtinis), taip pat kraštovaizdžio (11), geomorfologiniai (6), hidrografiniai (3), botaniniai (2), architektūriniai (1) ir istoriniai (1) draustiniai. Tai pat fiksuotini geomorfologiniai bei geologiniai-hidrografiniai gamtos paveldo objektai – atodangos (3), sufozinis cirkas (1), kalva (1), slėnio atragis (1) ir šaltinis (1). Didžiausia draustinių bei gamtos paveldo objektų koncentracija būdinga rytinei Vilniaus daliai. Antakalnio ir Naujosios Vilnios seniūnijų potencialą sudaro 7 objektai ir bendrai daliamasi Pavilnių regioniniu parku. Šios rūšies objektų neaptikta 11 seniūnijų.

Viešosios erdvės

Paskutinis fiziniam kultūrinio potencialo substratui priskiriamas sektorius yra viešosios erdvės. Iš tiesų visa neužstatyta, neaptvirta ir neprivatizuota teritorija yra viešoji. Tačiau šiame darbe laikomasi požiūrio, artimesnio ne miestų planavimui, bet į kultūrologinį diskursą orientuotai urbanistikai, ir viešosios erdvės sąvoka taikoma ne kaip erdvės formavimo būdas (principas), bet kaip koncepcija. Todėl ne bet kokia erdvė yra viešoji. Miesto miškas nėra viešoji erdvė, kaip ji nėra ir kuris nors Sibiro miškas; neužstatyta ir nesuformuota erdvė nėra viešoji erdvė, ji yra urbanistinė dykra; erdvė, atitvarta pastato nuo pagrindinės gatvės ir palikta žmonėms praeiti į kitą gatvę (servituto teise), nėra viešoji erdvė, ji yra privatus kiemas. Nesuformuota, kad ir patraukli (su želdiniais, suoliukais ir danga), erdvė taip pat dar nėra viešoji. Viešosios erdvės pagrindas yra aiškus erdvinis ir nuosavybės formos tipas. Vilniaus kultūrinio potencialo studijoje skiriami tokie tradiciniai viešųjų erdvių tipai: aikštė, skveras, parkas, krantinė. Atsižvelgiant į išskirtinę sostinės situaciją, atsiranda naujos kartos tipas – viešųjų erdvių kompleksas. Jį sudaro sudėtingesnės formos ir pairesnė istorinę bei kultūrinę raidą patyrę miesto erdvinės struktūros elementai. Atskiras pogrupis – viešasis erdves formuojantys monumentai ir fontanai. Ši viešųjų erdvių arsenalą papildo ir naujas bei svarbus elementas – regyklos.

Tyrimo metu skaičiuojama, kad Vilniaus mieste tėra 12 aikščių, 71 skveras, 8 parkai ir 37 viešųjų erdvių kompleksai, taip pat 46 monumentai (į šį skaičių neįeina kapinių monumentai), 12 fontanų ir 19 regyklų. Didžiausią aikščių arsenalą turi Senamiesčio (5) ir Naujamiesčio (3) seniūnijos. 15 seniūnijų neturi nė vienos aikštės. Pagrindinė skverų dislokacijos vieta – tos pačios Senamiesčio (31) ir Naujamiesčio (19) seniūnijos. Aštuoni parkai užima maždaug 3,2 km² plotą (0,8 proc. visos Vilniaus teritorijos) ir pasiskirsto daugmaž tolygiai – Senamiestyje (2), Antakalnyje, Naujojoje Vilnioje, Paneriuose, Rasose, Verkiuose ir Vilkpėdėje (po 1). Didžiausias Vilniuje Vingio parkas užima 184 ha teritoriją. Šiuo metu Verkių seniūnijoje kuriamas Pramogų parkas parkų kategorijai nepriskirtinas (kaip ir Autobusų parkas), nes didžiausią jo teritorijos dalį užima naujas užstatymas ir automobilių stovėjimo aikštelių bei infrastruktūros plotai. Viešųjų erdvių kompleksai kartoja aikščių ir skverų išsidėstymo tendencijas: Naujamiesčio seniūnijoje dislokuoti 8, Senamiesčio – 7 objektai. Tiesa, likusieji objektai pasiskirsto gana tolygiai tarp 14 seniūnijų. Krantinės tipo viešasis erdves turi 6 seniūnijos. Bendras jų ilgis sudaro beveik 11 km. Pagrindinis jų potencialas – sovietmečiu išbetonuoti Neries krantai ir atviros, nesuformuotos erdvės.

Viešųjų erdvių objektų pogrupio situacija tokia: didžiausia monumentų koncentracija Senamiesčio (22) ir Naujamiesčio (10) seniūnijose (iš viso 11 seniūnijų turi bent po vieną viešąją erdvę formuojantį monumentą, skulptūrą ar kitą objektą). Regyklomis išsiskiria Senamiesčio (5), Naujosios Vilnios (5) ir dar 6 seniūnijos (Antakalnio, Karoliniškių, Lazdynų, Rasų, Šeškinės ir Verkių). Aukštybinių pastatų stogai regyklomis nelaikomi. 6 fontanai aptikti Senamiestyje, 4 Naujamiestyje, po 1 Naujojoje Vilnioje ir Viršuliškėse. Viešųjų erdvių sektorių galima papildyti dar keliais specifiniais elementais – tai miestiečių susitikimo vietos ir pėsčiųjų pasažai (traktai). Pirmieji aptikti Senamiestyje (13), Naujamiestyje (3) ir Šnipiškėse (1); šiose seniūnijose dislokuoti ir sovietmečiu suplanuoti 7 pėsčiųjų pasažai.

2.4.3. Institucinis substratas

Institucinis substratas – svarbi kultūrinio potencialo grandis, įkūnijanti tikslinės visuomenės organizacijos ir legitimacijos formas. Ji reikšminga ir kaip jungiamoji fizinio bei socialinio kultūrinio potencialo substratų dalis. Šiame skyriuje pristatoma Vilniaus kultūrinė bei institucinė aplinka ir jos elementai.

Kūrybinės industrijos

Pirmą institucinio substrato dalį sudaro kūrybinių industrijų sektorius, kurį metodiškai tiksliai ištirti, deja, labai keblu, nes trūksta ne tik bendrų duomenų

apie į inovacijas bei kūrybiškumą orientuotas įmonės, bet ir aiškios priskyrimo kūrybinėms industrijoms metodikos (pvz., Statistikos departamento bazėje minimos ir įmonės, užsiimančios naudingųjų iškasenų gavyba). Atliekant Vilniaus kultūrinio potencialo skenavimą, svarbu ne tikslus įmonių skaičius (pastaraisiais metais nemažai jų keitė dislokacijos vietą, įsikūrė naujų, o tai dar labiau sunkino tyrimą), bet ir perspektyvinių bei hipotetinių kūrybinių industrijų klasterių analizė. Čia remiamasi 2002 m. Lietuvos kūrybinės ekonominės veiklos įvertinimu (Starkevičiūtė 2003b) ir orientuojamasi į pridėtinę ekonomines kūrybinių industrijų veiklas institucionalizavusių įmonių vertę vienam darbuotojui. Kūrybinių industrijų įmonių grupės pasiskirsto tokia tvarka: televizija ir radijas, dizainas, leidyba, architektūra, reklama, kinas ir videomenas, muzika, amatai, scenos menas, meno ir antikvariato rinka. Kadangi informacinių technologijų indėlio į kūrybinių industrijų veiklą neįmanoma tiksliai įvertinti (dauguma įmonių užsiima tik logistika, surinkimu ar pardavimu), į šią klasifikaciją nepatenka programinės bei laisvalaikio įrangos ir paslaugų sritys (nors jų pridėtinė vertė vienam darbuotojui didžiausia). Viso sektoriaus dydis Lietuvoje – 52,1 tūkst. dirbančiųjų (be programinės įrangos srities) (ibid).

Atliekant Vilniaus kultūrinio potencialo natūrinius tyrimus, fiksuojamos veikiančios kūrybinių industrijų įmonės. Gausiausios Vilniuje – architektūros (157), amatų (134) ir leidybos (103) institucinių vienetų (įmonių) grupės. Mažiausios – televizijos ir radijo (33) bei scenos menų (35) grupės. Tradiciškai pagal kūrybinių industrijų įmonių dislokaciją pirmąja Senamiesčio (248) ir Naujamiesčio (169) seniūnijos. Grigiškėse kūrybinių industrijų įmonių visai nerasta, Naujininkuose, Naujojoje Vilnioje ir Pilaitėje užfiskuoti tik 2 objektai. Iš viso kūrybinių industrijų sektoriui priskirti 688 objektai (B4, B5, B6, B7, B8, B9, B10, B11, B12 pav.).

Subsektorių (suverenu) grupė

Antrą institucinio substrato dalį sudaro suverenūs subsektoriai, suformuoti kaip atskira kultūrinio potencialo elementų grupė. Ji apima kultūros centrus, bibliotekas, muziejus, švietimo ir mokslo įstaigas. Išskirtinis šios kultūrinio potencialo grupės bruožas – nacionalinio saugumo kriterijų kompleksas.

Vilniaus kultūros institucijų pogrupį formuoja valstybinės, savivaldos lygio kultūros įstaigos, lietuviškos ir užsienio ne pelno siekiančios organizacijos, fondai, profesinės kultūros ir meno darbuotojų sąjungos bei asociacijos, kultūros centrai. Dėl specifinių sąlygų, lėmusių tam tikrą socialinės ir institucinės aplinkos hierarchiją, Vilniaus instituciniame substrate identifikuojamos trys dominantės – Kultūros ministerija, Švietimo ministerija ir miesto Savivaldybė, kurios įtaka institucijų tinklui per pastaruosius penkerius metus labai išaugo. Vilniaus kultūros centrų subsektoriuje daugiausia visuomeninių bei bendruomenių

centrų (19), kultūros, švietimo ir informacijos centrų (15), toliau eina meno kūrėjų sąjungos (13), kultūros fondai (7), kultūros ir meno darbuotojų asociacijos (5) ir institutai (5). Dar 10 objektų neklasifikuoti. Didžiausia kultūros centrų koncentracija be konkurencijos būdinga Senamiesčio seniūnijai (40), toliau eina Naujamiesčio (11) bei Šnipiškių (8) seniūnijos. Nulinė koncentracija diagnozuota 8 seniūnijose (B13 pav.).

Bibliotekų subsektoriaus suverenumą sudaro jų finansavimo ir administravimo sąlygos. Šiuo metu dalis bibliotekų finansuojamos per Kultūros ministeriją, kita dalis – per Švietimo ministeriją. Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka finansuojama tiesiai iš Lietuvos Respublikos biudžeto. Pagal Lietuvos bibliotekininkų klasifikaciją šiam darbui aktualūs tokie bibliotekų tipai: nacionalinės ir respublikinės reikšmės bibliotekos (3); savivaldybių viešosios bibliotekos (1); muziejų ir kitų kultūros įstaigų bibliotekos (1); akademinės ir mokslo institutų bibliotekos (6); specialiosios (technikos) bibliotekos (20); aukštųjų mokyklų (universitetų, kolegijų) bibliotekos (10); švietimo įstaigų bibliotekos (121). Vilniaus kultūrinio potencialo tyrime pateikiama supaprastinta klasifikacija. Tyrimo metu identifikuojamos 57 bibliotekos, iš jų – 6 archyvai ir 5 bibliografijos, bibliotekininkystės ir kitokie centrai, 1 civilinės metrikacijos dokumentų skyrius. Kelios bibliotekos (Užupio, Vilniaus savivaldybės centrinė), numatant nelinksimą perspektyvą keisti jų paskirtį į komercinę, šiuo metu jau uždarytos (2008 m. birželio 11 d. duomenys). Didžiausia šių objektų koncentracija Senamiesčio (16), Naujamiesčio (12) ir Antakalnio (6) seniūnijose. Nė vienos bibliotekos nėra 4 seniūnijų (Pašilaičių, Pilaitės, Rasų ir Viršuliškių) erdvinėje struktūroje (B14 pav.).

Muziejai – dar viena institucinio substrato grupė. Vilniuje ši subsektorių sudaro 61 muziejus (B15 pav.). Iš jų 11 muziejų – nacionaliniai, 4 – respublikiniai, 6 – savivaldybių, 7 – visuomeniniai, likusią dalį (33) sudaro žinybiniai ir privatūs muziejai. Pagal lankytojų skaičių, patalpų plotą, eksponatų gausą ir reikšmę ryškūs lyderiai – nacionalinės reikšmės Lietuvos nacionalinis muziejus, išsidėstęs 6 atskiruose filialuose, ir Lietuvos dailės muziejus – 5 filialuose. Tiesa, į pastarąjį skaičių įeina ir rekonstruojama Nacionalinė dailės galerija. O Lietuvos nacionalinį muziejų netrukus papildys statomi Valdovų rūmai. Vilniaus universitetui priklauso 8 muziejai, tačiau beveik visi jie užima vieną kabinetą. Vilniaus memorialiniam muziejui priklauso 4 filialai. Valstybiniam Vilniaus Gaono žydų muziejui priklauso trys filialai. Kiti muziejai filialų neturi ir yra įvairaus dydžio bei paskirties: nuo pastato dydžio Literatūrinio A. Puškino muziejaus iki Kompozitoriaus A. Budriūno kambario. Didžiausia muziejų koncentracija yra Senamiesčio (26) ir Naujamiesčio (17) seniūnijose. Muziejų neaptikta tik 6 seniūnijose: Grigiškių, Justiniškių, Lazdynų, Naujosios Vilnios, Pilaitės ir Šeškinės. Kalbant apie lankomumą, į akis krinta valstybinių muziejų monopolis: Lietuvos nacionalinį muziejų

per metus (2007 m. duomenys) apėankė 247 tūkšt., Lietuvos dailės muziejų – 161 tūkšt. lankytojų. Lietuvos mastu gausiausiai lankomu muziejumi išlieka Trakų istorinis muziejus – 327 tūkšt. lankytojų.

Kultūrinio potencialo institucinį substratą taip pat sudaro aukštesniosios ir aukščiausios pakopos įstaigos (pagal lietuvišką švietimo sistemos klasifikaciją – penkto–septinto lygmens, pagal tarptautinę ISCED klasifikaciją – penkto–šešto lygmens), t. y. universitetai, institutai, konservatorijos, jaunimo mokyklos ir gimnazijos. Fiksuojami tokie duomenys: Vilniuje veikia 11 universitetų (iš jų 4 nevalstybiniai), 8 kolegijos (iš jų 3 valstybinės), 1 užsienio universiteto filialas, 27 institutai (13 – valstybiniai valstybės mokslo, po 7 – valstybiniai universitetų mokslo ir valstybinės valstybės mokslo įstaigos), 3 valstybinės mokslo ir studijų institucijos, 1 konservatorija, 2 jaunimo mokyklos ir 19 gimnazijų (iš jų po 1 valstybinę bei nevalstybinę). Iš viso suskaičiuoti 72 objektai. Atskirai paminėtini integruoti studijų, mokslo ir verslo centrai – „slėniai“. Šiuo metu jų įkurti du – Vilniaus Saulėtekio technologijų slėnis Antakalnio seniūnijoje ir Vilniaus Santaros slėnis Verkių seniūnijoje. Pirmas jų apima Vilniaus universiteto ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto mokslinį potencialą, antrasis – 11 mokslo ir studijų institucijų, apie 30 verslo įmonių, 6 medicinos praktikos įstaigas ir keletą asocijuotų struktūrų ir verslo paramos institucijų. Tai pirmas ir didžiausias šalyje tokio masto mokslo ir verslo klasteris.

Apžvelgtinas ir šių objektų išsidėstymas urbanistiniame miesto žemėlapyje. Nors objektų skaičius nėra galutinis (nes jis neapima universitetų filialų skirtingose miesto dalyse), didžiausia švietimo įstaigų koncentracija aptikta Naujamiesčio (15) ir Senamiesčio seniūnijose (13). Taip pat ryški koncentracija Antakalnio (7) ir Verkių (7) seniūnijose, ji susijusi su minėtąja mokslo ir technologijų slėnių steigimi. Šio pobūdžio institucinių substratų neaptikta tik 4 seniūnijose.

2.4.4. Socialinis substratas

Miesto socialinis substratas – labiau sociologinių tyrimų objektas, todėl šiame darbe apsiribojama kelių elementų analize, reikšminga urbanistiniu kultūrinio potencialo formavimo aspektu. Skirtingai nuo kitų natūrinio tyrimo dalių, socialinio substrato elementai nesudaro tyrimo duomenų pagrindo ir yra naudojami kitu darbo etapu – nustatant kultūrinio potencialo raiškos formas miesto erdvinėje struktūroje. Tai daroma ir dėl kitų priežasčių – trūksta ir apibendrinamosios, ir specifinės informacijos, be to, kalbant apie socialinį substratą, netinka pasirinktas tyrimo metodas.

Trečiame kultūrinio potencialo lygmenyje veikia keturios elementų grupės: bendruomenės, kolektyvai, grupės ir lyderiai. Šiame tyrime apsiribojama pirma grupe. Nagrinėjant Vilniaus pavyzdį, išskiriami 7 bendruomenių tipai: seniūnijų

bendruomenės, amatininkų bendruomenės, kūrybinių industrijų bendruomenės, profesinių kultūros sąjungų bendruomenės, religinės, etninės ir subkultūrinės bendruomenės. Seniūnijų bendruomenės Vilniuje, kaip ir visoje Lietuvoje, gana silpnos. Pagrindinė priežastis jau minėta – savivaldybių savivaldos administracinis ir juridinis aparatas nepritaikyti seniūnijų veiklai. Šiuo metu Vilniuje aktyviai veikia ne daugiau kaip 10 seniūnijų bendruomenės. Paminėtinos Antakalnio, Baltupių, Balsių, Naujininkų, Pašilaičių, Užupio ir Žvėryno bendruomenės. Kultūriniame miesto gyvenime pastebima tik užupiečių veikla, nors grynai lokaliu rajono ar kvartalų grupės mastu visų išvardytų bendruomenių trauka yra potenciali. Aktyvesnės bei pastebimesnės amatininkų bei kūrybinių industrijų bendruomenės. Pirmosios dalyvauja Senamiesčio atgaivinimo programoje ir dėl amatininkų dirbtuvių tinklo jų veikla miesto kultūriniame gyvenime pastebima. Kūrybinių industrijų bendruomenės daugiau reiškiasi kaip institucinis substratas, t. y. jos neatsiejamos nuo savo institucijų veiklos (pvz., teatralai buriasi prie teatro įstaigų ir matomi išskirtinai teatrinėje aplinkoje). Įtakingiausias Vilniuje – profesinių kultūros sąjungų bendruomenės. Jų pagrindas – bendri narių interesai, atstovavimas jiems įvairiose institucijose. Miesto gyvenimo požiūriu ne tokios ryškios yra religinės bendruomenės. Nors darant tyrimą fiksuojamos 24 aktyvios religinės bendruomenės, jų vaidmuo kultūriniam miesto gyvenimui bei socialinei bendruomenių sąveikai daugiau pasyvus nei aktyvus. Etniniu pagrindu veikiančių bendruomenių Vilniuje nėra daug. Paminėtinos lenkų, rusų, žydų, ukrainiečių, baltarusių, romų bendruomenės, pasyvesnės armėnų, azerbaidžaniečių, totorių, karaimų ir kitos bendruomenės. Pastaruoju metu daugiau dėmesio skiriama subkultūrinėms bendruomenėms (Ramanauskaitė 2004). Tačiau nustatyti jų lokalizaciją miesto erdvinėje struktūroje bei jų kultūrinio potencialo pobūdį gana keblu. Galima tik pasakyti, kad šio tipo bendruomenės linkusios rinktis alternatyvius miesto erdvinės struktūros mazgus (požemines slėptuves, sandėlius, apleistus namus). Tačiau jų negalima nuvertinti, juolab kad miesto kultūriniam gyvenimui jų organizuojami reginiai (festivaliai, koncertai, eitynės etc.) suteikia gyvybės, spontaniškumo, įvairovės.

2.5. Antros dalies apibendrinimas

Aiškinantis KF reikšmę miesto erdvinei struktūrai, svarbu apibrėžti, kokia reikšmė suteikiama pačioms KF. Joms suteikus vietos, objekto ir reiškinių reikšmės, pasirenkama koncepcija, koreliuojanti su miesto erdvine struktūra ir su pirmoje darbo dalyje aptarta bendrąja miesto kultūros problematika. Pirmos dvi reikšmės atitinka klasikinę KF sampratą (kultūra „realizuojama“ konkrečiu laiku konkrečioje miesto erdvėje), o reiškinys yra naujų pokyčių, susijusių su virtualiosios ir masinės kultūros išsivyravimu miestų plėtros procese, išraiška (kultūra skirtingu intensyvumu vyksta bet kuriuo metu ir bet kur).

Aiškinantis KF reikšmę miesto erdvinei struktūrai, svarbu apibrėžti dar vieną dalyką – vertybinę sistemą. Nors darbe pasirenkama penkių nominaliųjų verčių sistema skiriama kultūrinio potencialo sektoriams identifikuoti, tikslus tų sektorių skaičius ir vieta sistemoje gali keistis. Dėl skirtingų miestų ir visuomenės raidos sąlygų fiksuota kriterijų sistema apskritai vargu ar įmanoma. Globalizuotai vartojimo kultūrai skatinant vertybinės neapibrėžties ir ankstesnių ribų naikinimo procesus, pagrindine jėgos atstojamąja laikytini tą jėgą absorbuojantys ir skaidantys miestų bei visuomenės raidos ciklai. Cikliškumo idėja remiasi ir siūloma nominaliųjų verčių sistema. Vietų tapatumai lemia fizinės ir socialinės aplinkos savitumą. Šis savitumas daro įtaką investicinės ir institucinės aplinkos patrauklumui, o patrauklumas sudaro konkurencingumo pagrindą. Konkurencingumas stiprina reproduktyvines miesto galias, kurios prisideda prie naujų tapatumų kūrimo.

Remiantis KF koncepcija ir nominaliųjų verčių sistema, išskiriami keturi kultūrinio potencialo sektoriai ir keturių subsektorių grupė. Didinant šių sektorių (kartu ir KF) įtaką miestų, o ypač kultūros planavimui, tikslinga šį potencialą sieti su ekonominiais rodikliais. Dėl šios priežasties naudinga inicijuoti integruotus tarpdalykinius tyrimus, siekti ne formalaus, bet produktyvaus suinteresuotų institucijų įsitraukimo į juos bei palaikymo, aktyvaus verslo bei vietos bendruomenių prisidėjimo.

Kompleksinis Lietuvos miestų kultūrinio potencialo esamos padėties ir plėtros galimybių tyrimas leistų suformuluoti faktinius KF karkaso parametrus. Šiuo atveju Vilniaus miesto natūrinis tyrimas įgalina identifikuoti pirminius kultūrinio potencialo kontūrus, taip pat identifikuoti prioritетines KF plėtros kryptis ir pagrįsti teorines KF turinio formavimo prielaidas. Gautus duomenis naudojant kultūrinio potencialo raiškos formų analizei, trečioje darbo dalyje daromos kai kurios išvados. Tuo pagrindu numatoma KF paradigmos analizė bei KF modelių tyrimas.

3

Kultūrinių funkcijų raiškos formos ir modeliai

3.1. Kultūrinių funkcijų raiškos formos: sąlygos, uždaviniai

Antroje darbo dalyje aiškinamasi, kas sudaro KF turinį. KF turiniu įvardijus kultūrinį potencialą ir jo sektorius, laikas užduoti kitą klausimą: kokios galėtų būti KF raiškos formos miesto erdvinėje struktūroje? Bandant į jį atsakyti, reikia grįžti prie kultūros posūkio ir vėlyvojo kapitalizmo logikos. Kitaip sakant, reikia pažvelgti, kokiomis sąlygomis įmanomas miesto KF formavimas. Taip pat toliau nagrinėjami įvairūs postindustrinių šalių KF plėtros pavyzdžiai ir paradigmos, šio darbo tyrimo objektą susiejantys su 1990–2008 m. Lietuvos miestų erdvine struktūra ir jos raida. Sąsajos pagrindas – dvipakopė modeliavimo sistema, apimanti bazinius ir taikomuosius KF modelius.

Sąlygos

Grįžtant prie F. Jamesono ir jo išplėtos kultūros posūkio koncepcijos, akcentuotina, kad XXI a. kultūrinį potencialą formuoti apeinant vėlyvojo kapitalizmo logiką nebeįmanoma. Bet kuris rinkos segmentas, visuomenės dalis, galios centras, siekdamas įsitvirtinti globalizuojamų ir lokalizuojamų tinklų erdvėje (kitokios erdvės arba tiesiog nėra, arba ji nunyko, arba dėl joje vykstančio karo ši erdvė yra izoliuota), naudojami lanksčiai kultūrinių kodų sistema. Kultūriniai kodai visada egzistavo, tačiau niekada nebuvo tokie lankstūs, fluidiški, „genetiškai modifikuoti“. Todėl pirmiausia ši sistema susijusi ne tik su fizinės miesto erdvinės struktūros

pokyčiais, bet ir su pačios kultūros erdvinės bei laikinės organizacijos kaita. Kultūros posūkio erdvėje nyksta kultūrinė Vakarų ir Rytų skirtis, kuriasi tinklaveikos visuomenė, formuojasi kūrybinė ekonomika. Šio reiškinio epicentre – miestų plėtros procesai, ir ypač tie, kurie remiasi įvairiomis renovacijos, revitalizacijos, regeneracijos programomis, daug dėmesio skiriančiomis viešosioms erdvėms formuoti, kūrybinių industrijų branduoliams kurti, rekreaciniams ištekliams ir kultūros paveldo apsaugoti bei naudoti. Tačiau JAV, Vakarų Europos ir posovietinių šalių patirtys šioje srityje gerokai skiriasi.

Nors amerikietiškoji miestų kultūros teorija europiečiams padarė ir vis dar daro didelę įtaką, įvairios miestų kultūros plėtros programos Vakarų Europoje turi senas savo tradicijas ir yra sėkmingai įgyvendinamos. O JAV urbanistai atkreipti dėmesį į kultūros veiksnių politikus privertė tik devintajame XX a. dešimtmetyje, susidūrę su miestų centrų tuštėjimu. Posovietinėje erdvėje situacija niūresnė. Kultūrinis miesto erdvinės struktūros sluoksnis klojasi ant seno, normatyvinio visuomeninės paskirties užstatymo. Istorinius senamiesčius išsaugoję miestai naujomis ekonominėmis ir socialinėmis sąlygomis dar sugeba palaikyti ar net atkurti kultūrinio gyvenimo vertes, kad ir prarasdami nemažą dalį savo socialinio substrato (dėl nekilnojamojo turto rinkos), o miestai be istorinio matmens praktiškai pasmerkti nykti ir degraduoti. Tačiau šiomis aplinkybėmis įmanoma pasinaudoti Vakarų Europos miestų patirtimi. Unikaliuose gamtinėse sąlygose įsikūrę miestai ir miestai, kuriuose veikia stiprios pramonės įmonės, puoselėjančios savitą bendruomeninę gyvenamąją, turi daugiau galimybių plėtoti KF, išnaudoti kultūrinį potencialą (41, 42 pav.). Be to, jie gali ieškoti būdų, kurie užtikrintų galimybę tapti patraukliams ir paprastiesiems gyventojams, ir investuotojams, ir turistams. O tai ne tik patrauklumo, bet ir ilgalaikės konkurencijos didesniuose regionuose bei rinkose pagrindas.

Uždaviniai

Tiriant Lietuvos ir užsienio šalių miestų erdvinę struktūrą, pastebima, kad KF nėra apibrėžtinai kaip vieną žemės naudojimo paskirtį turinčių elementų suma. Šis kompleksas (kitaip nei, pvz., homogeniškos pramonės ar gyvenamosios funkcijos) miesto erdvinėje struktūroje reiškiasi kaip nevienaplanis, heterogeniškas darinių struktūra. Dėl šios priežasties disertaciniame darbe apie šį reiškinį kalbama daugiskaita. Pasitvirtina bendras dėsningumas: kuo senesnis miestas, kuo permainingesnė jo raida, tuo sudėtingesnis KF kompleksas, todėl, norint pateikti išsamų ir kontekstualų KF žemėlapi, nepakanka įprasto kultūrinio potencialo aiškinimo (kultūros potencialas kaip kultūros ištekliai ir kultūros planavimo objektas), reikia išsamių tyrimų. Atliekant Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūrinį tyrimą, akcentuojami trys dalykai. Pirma: remiantis vyraujančiomis KF ir priskiriama nominaliųjų verčių sistema, identifikuojami kultūrinio potencialo sektoriai bei jų elementai. Antra: remiantis surinktais viešai prieinamais duomenimis, įvertinamas

41 pav. Neapolis: miestas, išikūręs vienintelio kontinentinio veikiančio Europos ugnikalnio papėdėje (šaltinis: Google Earth, 2007)

42 pav. „Autostadt“ pramogų kompleksas Wolfsburg, Vokietija (šaltinis: Wikipedia, 2008)

kultūrinis miesto potencialas ir sudaromas jo sektorių žemėlapis (šie du etapai aprašomi antroje darbo dalyje, žr. 2.5 skyrių). Trečia: ištiriamos kultūrinio potencialo raiškos formos miesto erdvinėje struktūroje. Tokiu atveju atliekamas trijų žingsnių įvertinimas, formuojantis kultūrinio potencialo fundamentą ir fiksuojantis tolesnio disertacinio darbo etapo kryptį.

Pereinant prie KF raiškos formų miesto erdvinėje struktūroje identifikacijos, reikia patikslinti išsikeltus uždavinius. Pirmas uždavinys – išsiaiškinti, kaip konceptualiosios KF raiškos formos susijusios su vakarietiškos miestų kultūros tradicija ir kas sudaro prielaidas nagrinėti jas kaip erdvinius modelius, toliau įvardijamus kaip baziniai. Norint įrodyti šią prielaidą, atliekamas tyrimas, nagrinėjantis trijų bazinių modelių – anklavų, institucijų, habitatų – ir trijų KF sklaidos lygmenų – fizinio, institucinio, socialinio – sąryšį. Svarbiausi centrinės Vilniaus dalies kultūrinio potencialo natūrinio tyrimo rezultatai atskirose vietose pateikiami kaip argumentai (nes lauko tyrimas yra ne tikslas, o priemonė).

Antrąją trečios darbo dalies pusę lydintys uždaviniai formuluojami šiek tiek kitaip. Miesto kultūrinio karkaso problemą galima įvardyti fundamentaliu klausimu: ar globalizacijos ir vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis, kai finansinio kapitalo spaudimas įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijoms pasiekia kritinį tašką (kuris pirmiausia pasireiškia tam tikrų rinkų, tarp jų ir kultūros, monopolizavimu), kalbant apie miesto erdvinę struktūrą, dar įmanoma efektinga kultūros politika ir strateginis jos planavimas bei valdymas? Pagrindinė problema tokia: kas vykdo ir kas prižiūri kultūros srities (nacionaliniu, regiono ir miesto mastu) plėtrą? Tolesni klausimai: kokia yra strateginė kultūros plėtros ašis, koncepcija ir konceptualus jos turinys, kokį vaidmenį čia atlieka bendruomenės ir visuomenė, miestas ir regionai?

Pastarųjų metų Lietuvos miestų patirtis, skriejanti bauginama kultūros fragmentacijos ir niveliavimo trajektorija, įspėja apie esminius kultūros pokyčius. Vilniaus ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų kino teatrų tinklo sunaikinimas, Vilniaus „Siemens“ arenos didžiųjų renginių uždaroje patalpose monopolis, Kauno „Megos“ prekybos ir pramogų centro priskyrimas prie lankytinų vietų, kultūros ir istorinio objekto statuso suteikimas – tai tik keli pavyzdžiai, iliustruojantys skausmingą ir nevienareikšmę finansinio kapitalo skverbimą į kultūros sritį, jau nekalbant apie naujosios pramogų imperijos „Akropolis“ invaziją, paremtą nauju kultūrinio kodo formavimo principu (vertybių, tačiau – kitokių, pagrindu) ir jo diegimu per „visaliaudinį“ vartojimą. Šiame kontekste ir ieškoma atsakymų į anksčiau pateiktus klausimus. Taip pat, remiantis kultūros planavimo paradigmomis, bandoma pagrįsti prielaidą, kad naujomis miesto raidos sąlygomis (globalizacija, informacionalizmas, kapitalo augimas ir skvarba) KF neprarado savo reikšmės, nors turėjo susitaikyti su neišvengiamais miesto erdvinės struktūros formos bei turinio pokyčiais, kartu ir su prasmės implozija visose jos naudojimo srityse.

10 lentelė. *Baziniai kultūrinių funkcijų modeliai ir jų požymiai*

<i>Modelis</i>	Anklavas	Kultūros centras	Habitatas
<i>Žymėjimas</i>			
<i>Žemės naudojimo paskirtis</i>	Mišri	Visuomeninė	Gyvenamoji
<i>Planinės organizacijos principas</i>	Teritorija	Taškas	Terpė
<i>Erdvinės struktūros analogas</i>	Miesto centrinė dalis Rajonas	Dominantė Mazgas	Kvartalas Kvartalų grupė
<i>Pavyzdžiai</i>	Monmartras (Paryžius)	„Glaspaleis“ (Herlenas)	Soho (Niujorkas)
	Venecija	Pompidu centras (Paryžius)	„Svartlamon“ (Trondheimas)
	Istorinių miestų senamiesčiai	Gugenheimo muziejus (Bilbao)	Užupis (Vilnius)

3.2. Kultūrinių funkcijų formavimas: baziniai modeliai

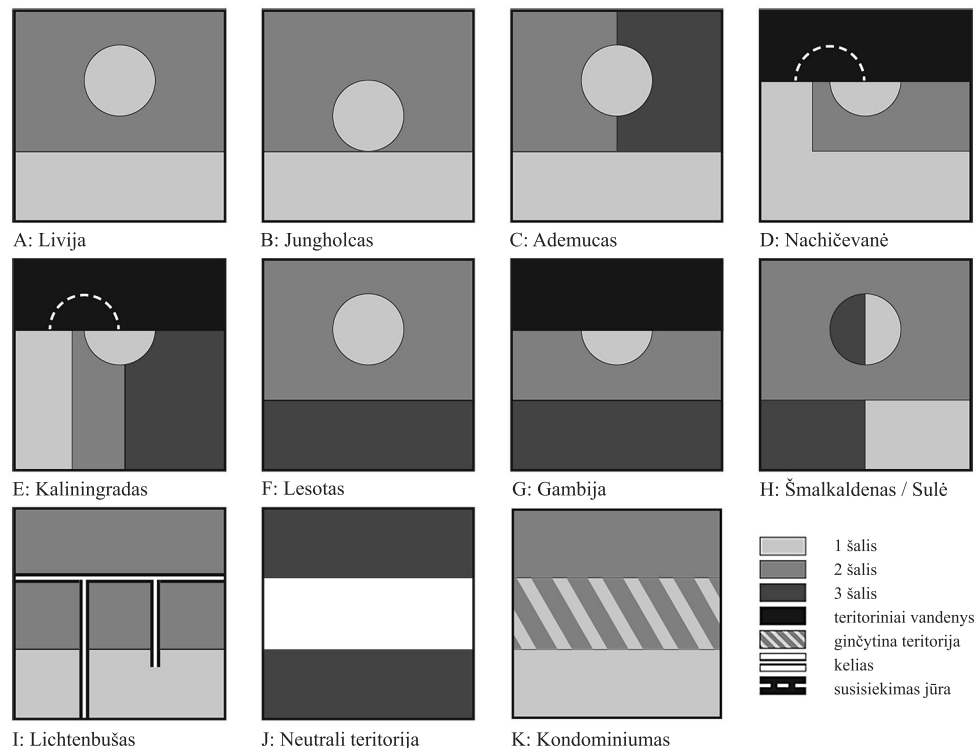
Ieškant tinkamos krypties KF plėtotei miesto erdvinėje struktūroje, nagrinėjami klasikiniai užsienio šalių kultūros planavimo pavyzdžiai. Identifikuojamos trys raiškos formos, sudarančios pirmą KF plėtotės pakopą. Šios raiškos formos įvardijamos kaip baziniai modeliai, jie urbanistinėje miesto struktūroje atpažįstami kaip anklavas, institucija ir habitatas (10 lentelė). Prie kiekvieno iš šių modelių stabtelima atskirai.

Anklavas

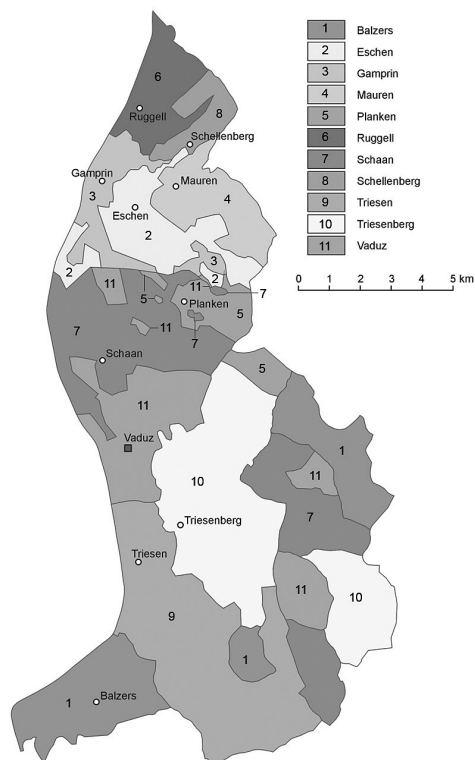
Paprastai anklavo sąvoka vartojama norint pabrėžti tam tikra ekonomine, socialine ir kultūrine organizacija pagrįstą teritorinių darinių autonomiją (43 pav.). Kalbant apie santykį su miesto erdvine struktūra ir jos elementais, anklavo modeliui

būdingas ryškus monadologinis aspektas. Anklavas pasižymi sąlygiškai vientisa forma ir turinio nedalumu (sąlygiškai, nes šiuolaikinis miestas vargu ar begali turėti viduramžiškas sienas ir bastionus, aiškiai atskiriančius nuo išorės) (44 pav.). Anklavo atitikmuo KF koncepcijoje būtų vieta. Šis modelis veikia kaip specifinė socializacijos formą palaikanti teritorija ir kultūrinis ženklas (Margulies 2000). Specifinė socializacija pagrįsta tik tai vietai būdingais gyventojų santykiais, nulemtais ekonominės jų veiklos bei kultūros. Kultūrinis anklavo ženklas yra jo urbanistinis tapatumas, kuriantis pridėtinę vertę ir nekilnojamojo turto prekiautojams bei turistams tampantis patrauklia miesto dalimi.

Kultūrinius anklavus galima skirti į tris grupes: meninius, kalbinius ir socialinius (šie anklavai dar skiriami į etninius, rasinius ir klasinius). Pirmieji anklavai glaudžiai susiję su šiuolaikinio meno idėjomis ir jo raida. Šiandien įvairūs XIX–XX a. meniniai sąjūdžiai jau nebeatsiejami nuo konkrečių miestų ar jų rajonų. Pavyzdžiui, realizmo ir modernizmo pereinamojo laikotarpio reprezentantas Monmartro rajonas (apie jį daugiau kalbama šio poskyrio pabaigoje) Paryžiuje išskirtinis dėl impresionizmo bei postimpresionizmo sąjūdžių ir siejamas su V. van Gogho, H. de Toulouse-Lautreco, C. Monet vardais (su šia vieta taip pat susijęs keturvėjininkas J. Tysliava), o Soho rajonas Niujorke (nors ir turėjęs

43 pav. Anklavų-eksklavų tipologija (J. S. Krogh schema; šaltinis: Jan's Krogh... 2008)

44 pav. *Lichtenšteinas: 18 anklavų kunigaikštystė*
(šaltinis: Wikipedia, 2008)

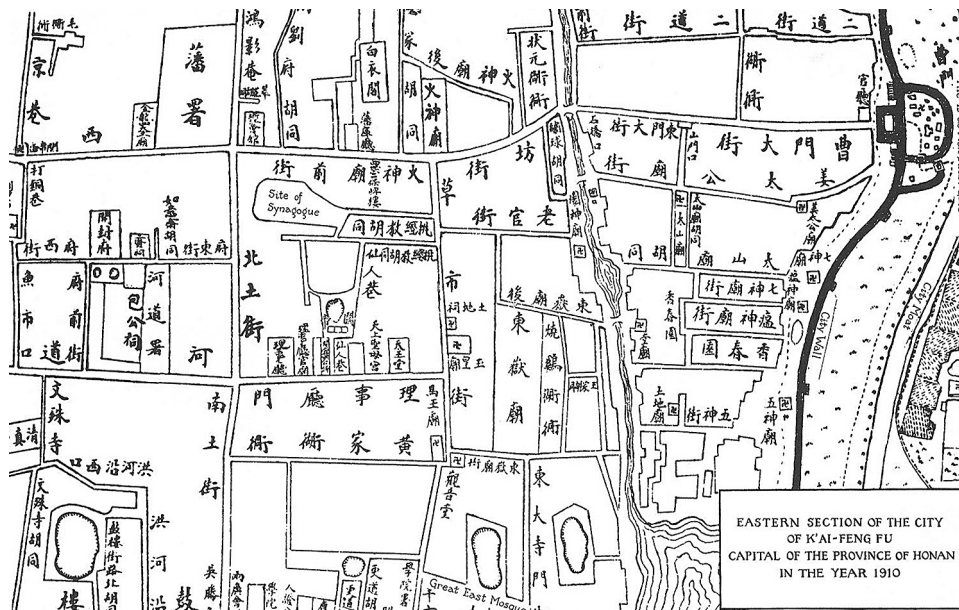
anklavo bruožų, bet juo netapęs) atspindi perėjimo iš modernizmo į postmodernizmą momentą ir garsėja kaip „Fluxus“ judėjimo avanpostas.

Antra anklavų grupė yra kitokio pobūdžio. Kalbiniu pagrindu susikūrę anklavai būdingi daugiakultūriams miestams, kuriuose didelis emigrantų, išsviečių skaičius. Vienos diasporos linkusios telktis stočių rajonuose, kitos renkasi užmiesčio kvartalus (Abrahamson 1995: 40–44) – paprastai tai lemia ekonominiai bendruomenės interesai. Pavyzdžiui, pakistaniečių rajonai Londone susiję su tekstilės pramone ir išsidėstę netoli pagrindinių tekstilės logistikos centrų. Miestietiškos gyvenamosios požiūriu pagrindinis tokio modelio organizacijos principas grindžiamas ne tik kalba, bet ir kultūrinėmis tradicijomis bei įpročiais. Vieta gali būti vadinama „rusų kvartalas“, „žydų kvartalas“, jei joje veikia bent vienas atstovaujamos grupės kultūros centras, kulto objektas, restoranas, parduotuvė. Paminėtina, kad kalbiniu pagrindu susiformavę anklavai yra vieni seniausiųjų. Žydų kolonija Kaifenge, Kinijoje, minima dar XII a. (45 pav.). Lietuvos istorijoje kalbama apie totorių ir karaimų apgyvendinimą Vilniuje bei Trakuose XIV a. pabaigoje.

Šis modelis itin sparčiai plėtojasi pramoninės revoliucijos metais. Naujai pastatytuose gamybos centruose prisireikia daugiau darbo jėgos ir į miestus plūsteli

emigrantai iš gretimų šalių ir žemynų. Emigracijai didelę įtaką daro ir kiti veiksniai: badmetis, ligos; pvz., dėl 1863 m. sukilimo malšinimo dalis išeivių iš Lietuvos persikelia į Čikagą, Niujorką, Buenos Aires ir kitur (Roucek 1936). Vėlesnę emigracijos bangą lemia ne tik toliau didėjantis darbo jėgos poreikis, bet ir tam tikri informacijos kanalai, pirminių ryšių pagrindu susiformavę vietovėse, artimoje gimtosioms išeivių vietoms.

Trečia anklavų grupė išsiskiria ryškiu socialiniu charakteriu. Jų pagrindą sudaro tos teritorijos, kuriose aktyviai reiškiasi pagal klasinį rangą, turtinę padėtį, pareigas, profesiją diferencijuojamos žmonių grupės. Analogiška struktūra – kastų sistema su visa jos išsidėstymo miesto erdvinėje struktūroje logika – aptinkama Indijoje. Panašių darinių, besiformavusių ilgiau nei porą tūkstantmečių, dar galima rasti Egipte, Kinijoje, Japonijoje. Tokio tipo struktūrų pagrindu Europoje formuojasi europietiškos tradicijos miesto pirmtakas – polis. Nors, kalbant apie Europą, aišku, kad pirmieji europietiški socialiniai anklavai pradeda vystytis tik sustiprėjus amatininkų sluoksniui. Šis stiprėjimas vyksta kartu su nauju miesto erdvinės struktūros raidos etapu ir pasireiškia priemiesčių augimu bei daline jų autonomija pilies bei miesto atžvilgiu. Truputį vėliau, susiformavus tvirtesniems ryšiams, priemiesčiai ar tiesiog laisvi plotai patenka į miesto augimo zoną ir tampa pirmaisiais kultūriniais anklavais. Neblogas pavyzdys, iliustruojantis miesto erdvinės struktūros ir KF transformacijų ritmą, – Klaipėdos Odų (Frydricho) priemiestis. Unikali šios miesto branduolio dalies (nors ir netapusios atskiru anklavu) morfologinė bei erdvinė struktūra sudaro visas prielaidas čia tarpti įvairiems socialiniams ir kultūriniais

45 pav. Žydų kolonija Kai-fenge, Kinijoje, 1910 m. (šaltinis: Wikipedia, 2008)

46 pav. Klaipėdos Frydricho miesto užstatymas XIX a. pabaigoje

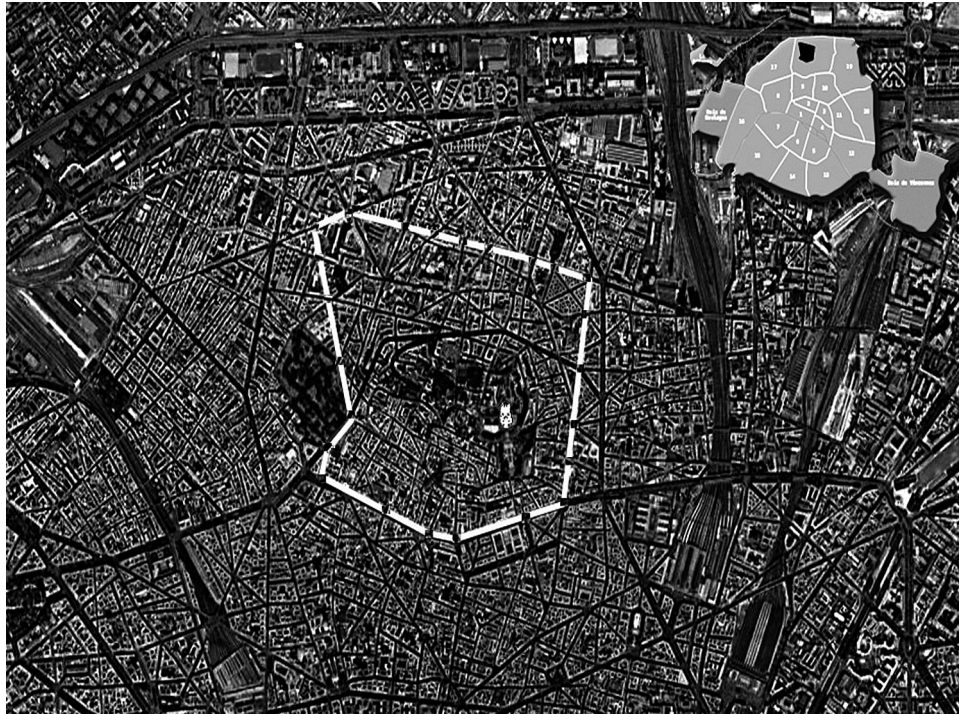
projektams, galintiems suteikti postūmį ne tik senamiesčiui, bet ir visam miestui (46 pav.). Erdvūs studentų miesteliai, homofobiški nuvorių kvartalai, klaidūs čigonų taborai taip pat gali būti priskiriami prie socialinio pobūdžio anklavų. Pastaruoju metu Lietuvoje taip pat jau pradedama kalbėti apie socialinių anklavų formavimąsi, kinų tautybės piliečių būrimąsi Vilniaus Naujamiestyje (jų traukos epicentras – Kinijos ambasada) (Juškevičius et. 2007: 128).

Monmartro rajoną Paryžiuje galima laikyti prototipiniu meninės pakraipos anklavu, kurio iškilimas simbolizuoja realizmo epochos ir modernių laikų sankirtą. Monmartro paradigma susijusi su XIX a. vidurio „hausmanizacijos“ procesu, davusiu pradžią naujiems viešosios ir privačios nuosavybės santykiams, kurie padarė įtaką ir morfologiniams miesto erdvinės struktūros pokyčiams (Benevolo 1998, 182–202). Šių įvykių fone susiformuoja nauja visuomenė, išigali nauji kultūriniai bei socialiniai reiškiniai, o iškilusias to meto reprezentacijas katalizuoja meno meka – Monmartras (Buisson, Parisot 1996: 7–21). „Marso kalva“, įsikūrusi beveik pačiame miesto centre, pirmiausia siejama su impresionistinės tapybos pradžia, kabaretų kultūros atsiradimu (čia 1889 m. pastatytas garsusis „Mulen Ružas“), populiariosios muzikos gimimu. XIX a. Monmartras garsėja ir kaip viešnamių rajonas. Dabar jis turistus traukia veikiau iš inercijos nei dėl sąmoningo KF

planavimo. Tačiau, analizuojant šio modelio veikimo principus, darosi aišku, kad, laikui bėgant, keičiasi ir pats modelio profilis (gyvenamoji erdvė pamažu tampa „muziejumi po atviru dangumi“), ir jo, kaip morfotektoninio ansamblio, reprezentacinės galios. XIX a. pr. Monmartras garsėja kaip meno procesų ir atitinkamų socialinių grupių formavimosi centras, o kultūros posūkio laikotarpiu šios vietos socialinė struktūra keičiasi (menininkai Monmartrą apleidžia, nes jis tampa vienu brangesnių Paryžiaus gyvenamųjų rajonų). Ši procesą įprasmina išaugęs kultūrinis rajono ženkliskumas, užbaigiamas rajono virtimu urbanistine ikona (47 pav.).

Kultūros centras

Dabar kultūros centrais vadinamos beveik visos svarbesnėmis save laikiančios institucijos, vykdančios meninę, mokslinę, edukacinę ar kitokio visuomeninio pobūdžio veiklą (48 pav.). Tačiau ne visa ši veikla yra institucionalizuota, ne visa aiškiai išreikšta miesto erdvinėje struktūroje, juolab – nukreipta į miesto reproduktuvumo galių stiprinimą. Pasitelkiant KF koncepciją, institucija suvokiama kaip modelis, veikiantis pagal traukos centro principus, kur centras traktuojamas kaip forma (Werber 2002: 102–116). Kultūros centras gali būti ir istorinis traukos šaltinis (bažnyčia, operos rūmai ar kitas kultūros paveldo objektas), ir naujos formacijos potencialo kaupykla (meno fabrikas, kūrybinės verslininkystės inkubatorius

47 pav. Monmartras: Paryžiaus kultūrinio-urbanistinio anklavo kontūras

48 pav. Herlenas (Olandija): 1935 m. statytas „Glaspaleis“ („Stiklo rūmai“) kultūros centras pačiame miesto centre (D. van der Made fotografija)

ar tiesiog greitojo interneto kavinė). Beveik visais atvejais šie elementai miesto erdvinėje struktūroje regimi kaip objektas, ir tai juos susisieja su antra KF koncepcijos sritimi.

Istorinių kultūros centrų ir šiuolaikinių institucijų vaidmuo miesto erdvinei struktūrai nelygiavertis. Pirmieji (istoriniai kultūros centrai) dėl XX a. antrosios pusės urbanizacijos veiksnių (savivaldos ir nekilnojamojo turto politikos, kultūros paveldo direktyvų) išlaiko daugmaž nusistovėjusį santykį su aplinka (paveldo statusas), didesnę ar mažesnę patrauklumo vertę. Antrųjų (šiuolaikinių institucijų) padėtis sudėtingesnė. Vakarų Europoje laikomasi požiūrio, kad KF plėtoti nebepakanka remtis kultūros paveldo baze, kad miesto plėtrai reikia dinamiškos ir efektyvios miesto kultūros politikos ir vadybos, galinčios nulinio potencialo urbanistines struktūras paversti patraukliomis ir konkurencingomis erdvėmis. Nors iki šiol dar nėra vieningos nuomonės, kas yra kultūros vadyba ir koks turėtų būti optimalus santykis tarp dviejų fundamentaliausių žmonijos veiklų – materialinės (gamybos) ir dvasinės (kūrybos) (Rauhe 2004: 13–16), nemažas skaičius naujos kartos kultūros centrų liudija, kad institucijos modelis gali būti labai efektyvus.

Nors nuo pačios statybos pradžios Pompidu centrą lydėjo įprasti Paryžiaus visuomenei pasipiktinimas ir abejonės (apsisprendus nedemontuoti Eifelio bokšto irgi taip buvo nutikę), jis tapo vienu pirmųjų pasaulinio garso Europos kultūros centrų, įprasminusių kultūros posūkio slinktį (49 pav.). Šį 1977 m. atidarytą objektą per 25 veiklos metus aplankė daugiau nei 150 mln. žmonių. Sunkiai suvokiamos formos, bet mieste lengvai atpažįstamas centras unikalumą išsikovojo per santykį su aplinka (ją ignoruodamas) ir per novatoriškas KF. Ekscentriškas tūris – XX a. technokratinės visuomenės simbolis, tačiau kaip tik jis ir atspindi šiuolaikinio gyvenimo formų neapibrėžtumą, ambivalenciją, geriausiai nusakytą J. Baudrillardo. Funkcinė šio kultūros centro schema taip pat analogiškos sandaros: objekto heterogeniškumas pasireiškia erdvinių ir laikinių matavimų apimtimi. Viena vertus, „Beaubourg'o efektas“ į aplinką įsiterpia tapdamas nauju miesto erdvinės struktūros mazgu, antra vertus, jis institucionalizuoja naujas kaitovaizdžio traukas ir traktus (lankytojų srautai ir ekspozicijos yra sudedamosios Pompidu kaitovaizdžio dalys) (Baudrillard 2002: 75–89). Šis aspektas įvardytas kaip naujos miesto raidos sąlygos, keičiančios ir pačią miesto koncepciją.

Ne tiek dėl išskirtinės formos bei turinio, kiek dėl kokybiškai naujų traukos galių (srautų erdvės papildoma vietų erdves) Pompidu centrą galima vadinti įvykių gamykla. Dėl šios priežasties jį taip pat galima laikyti vienu pirmųjų postmoderniosios kultūros bastionų, padariusių įtaką ir nacionalinėms kultūros politikoms, ir globalizuotiems kultūros proveržiams. Devintajame XX a. dešimtmetyje visoje Europoje prasidėjęs šiuolaikinių kultūros centrų statybos vėjus tęsiasi iki šiol. Didžiosios Britanijos miestų regeneracijos programa kultūros centrams skiria itin daug dėmesio. Britų mokslininkai apskaičiavo, kad didesnį

49 pav. Pompidu centro vieta ir urbanistinės morfostruktūros eksplozija (šaltinis: Établissement... 1973)

efektą padarys ne mokyklų, rekreacinių, gyvenamųjų ar juo labiau prekybos objektų, bet kultūros centrų statyba. Naujieji Glazgo, Kardifo, Niukaslo prie Taino, Mančesterio centrai planuojami kaip daigafunkciai objektai, kur svarbus pastato išorės įvaizdis, interjero kaitovaizdis ir – dar labiau – viešosios erdvės, pėsčiųjų traktai ir infrastruktūros koridoriai (*Regeneration...* 2004).

2002 m. laikraštis „Newsweek“ Niukaslą ir Geitshedą, įsikūrusius Šiaurės Anglijoje abipus Taino upės, pavadino vienu iš aštuonių kūrybingiausių pasaulio miestų. Palyginti su septintojo–aštuntojo XX a. dešimtmečių situacija, kai šis miestas išgyveno sunkiosios pramonės griūtį, dabar matoma visiškai nauja urbanistinės plėtros kryptis. Permainoms pradžia davė 1992 m. Geitshedo tarybos išplatinta „Miesto regeneracijos per menus“ programa („Urban Regeneration Through the Arts“), vėliau pervadinta „Kultūros kaip katalizatoriaus strategija“. Pirmasis miesto regeneracijos ženklas yra statula „Šiaurės angelas“, iki 1998 m. spėjusi tapti nacionaliniu postindustrinio miesto permainų simboliu. Toliau užsiimta savarankiškos Geitshedo prieplaukos ir Greinžerio miesto programos plėtotėmis, kur nustatyti atitinkamai Geitshedo ir Niukaslo prie Taino urbanistinių struktūrų atgaivinimo darbai. Realizuoti keli tarptautinės reikšmės objektų projektai: Tūkstantmečio tilto, 2001 m. (architektai: „Wilkinson Eyre Architects“, inžinieriai: „Gifford and Partners“); šiuolaikinio meno centro „Baltic“, 2002 m. (rekonstruotas 1950 m. statytas miltų fabrikas); muzikos centro „Sage“, 2005 m. (architektai: „Foster and Partners“). Unikali struktūros Tūkstantmečio tiltas tapo ne tik Niukaslo ir Geitshedo bendradarbiavimo simboliu, bet ir mėgstamiausia miestiečių laisvalaikio vieta. Šiuolaikinio meno centras „Baltic“ užima 22 ha buvusios pramoninės teritorijos, jį sudaro menininkų studijos, penkios didelės ekspozicijų erdvės ir viešojo maitinimo sektorius. Dalis teritorijos dar neperimta, bet irgi suplanuota miesto kultūros bei verslo reikmėms. Milžiniško prezervatyvo formos muzikos centras „Sage“, likus keleriems metams iki atidarymo, jau buvo tapęs vienu svarbiausių miesto orientyrų. Šie trys didžiausi projektai įėjo į Geitshedo prieplaukos atgaivinimo programą, kurios biudžetas – 467 mln. svarų (Minton 2003: 7), arba du Vilniaus miesto 2008 m. biudžetai.

Greinžerio miestelio regeneracijos programos pagrindą, kitaip nei Geitshedo prieplaukos programos, sudaro paveldo objektų pritaikymas šiuolaikiniam miesto gyvenimui. Klasikiniai Niukaslo kvartalai pastatyti apie 1830 metus. Apie 1970-uosius, sunkiosios pramonės nuosmukio metais, teritorija pradėjo prarasti savo vertę. Paskutinio XX a. dešimtmečio pradžioje apie 640 pastatų, užimančių 35 ha teritoriją, įtraukti į miesto atgaivinimo programą, kuri buvo inicijuota kaip veiksminga priemonė Didžiosios Britanijos miestų postindustrinei krizei įveikti. Vienas svarbesnių Greinžerio miestelio programos aspektų tas, kad siūlant, vertinant ir įgyvendinant programos uždavinius, konstruktyviai dalyvavo ir miesto valdžia, ir privačios korporacijos, ir miesto bendruomenės.

Pasirengimo tapti Europos kultūros sostine 2008 m. darbai Niukasle ir Geits-hede gal ir nėra pagrindinė miesto regeneravimo projekto priežastis, tačiau tai geras lanksčios miesto politikos, šiandieninių Europos Sąjungos finansinių išteklių ir privataus sektoriaus – ir verslo, ir kultūrinių industrijų – suderinimo pavyzdys, pravartus kalbant ir apie Lietuvos miestus, patyrusius didžiąsias sovietinės urbanizacijos statybas, o dabar bandančius įveikti naujas vėlyvojo kapitalizmo grėsmes.

Habitatas

Pirmoje skyriaus dalyje pateikiamos anklavo ir vietos, antroje – kultūros centrų ir objektų sąsajų iliustracijos. Trečioje dalyje, remiantis KF koncepcija, mėginama susieti gyvenamąją miesto terpę – habitata – ir reiškini. Miesto erdvinėje struktūroje habitatas gali būti išreikštas bendruomenių principu. Dauguma Lietuvos miestų kultūrinių bendruomenių yra organizuotos pagal 5 klases ir 39 stratas (*Lietuvos socialinė... 23–39*). Nors ir neapima socialinės struktūros ekstremumo taškų (į ją nepatenka skurdžiausi ir turtingiausi gyventojai), ši organizacija gali būti aiškiai išreikšta fiziniame erdvėje (Juškevičius 2005, 125). Kalbant apie kultūrinių bendruomenių formavimosi ypatumus, akcentuotina tai, kas minima aptariant bendrąją miesto kultūros problematiką. Vėlyvojo kapitalizmo stadijoje ypač reikšminga virtualiosios bei masinės kultūros slinktis iš centro į periferiją, iš viešosios erdvės į privačią. Tai paaiškina, kodėl didžiuosiuose miestuose naikinamas unikalus kino teatrų tinklas, nyksta kiti kultūros centrai. Tai taip pat lemia viešųjų erdvių konkurenciją ir katastrofiškus jos padarinius Kaune, Klaipėdoje, kituose miestuose. Šie padariniai – tai nauji pėsčiųjų srautai prekybos centrų kaitovaizdyje ir dėl jų pamiršti senamiesčiai – vienintelės viešųjų erdvių salos, skirtos automobiliams, keliems pasiklydusiems turistams ir bendruomenėms, viešoms su kitomis nebeturinčioms nieko bendra.

Habitatas pirmiausia suprantamas kaip gerai organizuota privačių erdvių sandrauba. Jam įtaką daro privačios erdvės dydis, namų ūkio pobūdis, komforto lygis, dislokacijos vieta miesto erdvinėje struktūroje. Antras svarbus aspektas susijęs su specifine socialine aplinka, iš dalies nulemta anksčiau išvardytų veiksmų; kita vertus, habitatas reprezentuoja tam tikrą žmonių gyvenamosios būdą, per tam tikrą laiką susiformavusį dėl urbanistinių įpročių ir įkūnytą konkrečioje vietovėje (50 pav.). Sudarant habitatų žemėlapius, reikia įvertinti ne tik urbanistinę, bet ir socialinę miesto struktūrą bei išskirti pagrindinius veikiančių bendruomenių tipus.

Šiuolaikinė bendruomenių tipologija pagrįsta ne tiek klasiniu pagrindu ar moderniosios sąmonės supriešintomis kultūros srities konfigūracijomis (kultūra, subkultūra, kontrkultūra) – ją lemia bendruomeninės veiklos specializacija. Paprastai bendruomenė apibūdinama kaip „sudaryta iš tam tikro skaičiaus individų,

50 pav. *Liuesas (Rytų Saseksas, Jungtinė Karalystė): Laužų nakties eitynės, paminint XVI a. anglų protestantų kankinius (šaltinis: Wikipedia, 2008)*

kurie turi ką nors bendra – bendrą kalbą, bendrą koncepcinę sąrangą – ir ką nors bendrai kuria: naciją, poli, instituciją“ (Lingis 1997: 9). Kalbant sociologiniais terminais, miesto bendruomenės yra modernizmo epochos socialinis produktas. Jų istorinė raida skiriama į keturis etapus (Figueira-McDonough 2001: 2–6; Kuzmickaitė 2004: 18–19). Pirmas etapas apima XIX a. pab.–XX a. pr. ir siejamas su tipiška kaimo arba miestelio bendruomene, pasižyminčia natūralia socialine tvarka, nusistovėjusiais socialiniais ryšiais, bendra praeitimi, tradicijomis, įpročiais. Antras etapas vadinamas asmeninių bendruomenių laikotarpiu, apimančiu 1920–1945 metus. Jo pagrindą sudaro politinės, religinės, profesinės bendruomenės, veikiančios urbanistinėje aplinkoje ir panaudojančios didesnės asmeninės laisvės, naujų komunikacijos kanalų ir vystomo transporto arsenalą. Trečias etapas apima šaltojo karo laikotarpį ir įvardijamas kaip pasipriešinimas masių visuomenei. Skiriamieji jo bruožai: lokalumas, solidarumas. Šios bendruomenės panašios į anklavus ir yra sutelktos etniniu, amžiaus, lyties, rasės, seksualinės orientacijos pagrindu. Paskutinis etapas žymi postmodernaus būvio simptomus ir jo įlaikinimas datuojamas šeštuoju XX a. dešimtmečiu. „Ribotos atsakomybės

51 pav. Soho: kultūrinį žymaus Niujorko rajono gyvenimą dar mena suvenyrų prekeiviai (S. Webber fotografija)

bendruomenės“ atspindi urbanistinės kaimynystės nykimą, jų bendruomeniškumas pasireiškia kaip dalinė specializacija, susijusi su bendruomenės narių pomėgiais, hobiais, aistromis.

Galimas toks pavyzdys: Niujorko Soho kvartalas šiandien niekuo nesiskiria nuo kitų pasaulinio lygmens metropolio gyvenamųjų rajonų (nebent tuo, kad yra vienas svarbiausių kosmetikos centrų rytinėje Amerikos pakrantėje) (51 pav.). Vis dėlto miestų kultūros raidai jo indėlis nenuginčijamas. Pavadintas pagal planavimo žemėlapiu dviejų trumpinių vedinį (SOuth of HOuston Street), šis rajonas susijęs su socialinėmis šeštojo–septintojo XX a. dešimtmečio permainomis, sukeltomis Niujorko menininkų pastangomis. Tuo laiku, ieškodami darbo ir gyvenamosios vietos, į Soho atkeliauja iškilūs to meto žmonės: J. Pollockas, M. Rothko, W. de Kooningas, J. Mačiūnas. Dar 1962 m. miesto plėtros dokumentuose įvardijama, kad ši teritorija tėra dykvietė, o pagrindinį socialinį jos kontingentą sudaro skurdžios tautinės mažumos, dirbančios vietos atliekų perdirbimo įmonėse. Menininkus ši vieta traukia kaip zona, kur galima rasti nemokamą plotą gyvenimui ir darbui. Ieškodamos geresnių veiklos sąlygų, pramonės įmonės pradeda keltis į kitus Niujorko rajonus ir apleidžia nemažas Soho teritorijas. Veiklūs menininkai tuo pasinaudoja ir pradeda

steigti kooperatyvus. 1966 m. Jurgis Mačiūnas (George Maciunas) vienas pirmųjų ima telkti žmones kovoti su miesto valdžia, dažnai išskeldinančia šioje teritorijoje nelegaliai įsitaisiusius menininkus. Konflikto esmė tokia, kad rajonas nepatrauklus verslui, todėl namų savininkai suinteresuoti juos pigiai išnuomoti jokių įstatymų neginamiems menininkams, kuriuos paskui lengva išskeldinti. 1970 m. Soho surengiamas pirmas gatvės festivalis, atkreipiantis miesto valdžios dėmesį į esamas problemas. Miesto planavimo komitetas priima rezoliuciją, leidžiančią rajono „loftuose“ gyventi menininkams su sąlyga, kad jų kooperatyvai Vyriausiojo teisėjo kanceliarijai pateiks savo veiklos projektą (Melton 1998: 225). Tačiau legalizuoti gyvenamąją vietą menininkams pernelyg brangu. J. Stratton rašo: „(...) svarbiausias projekto tikslas – padidinti pastato kainą asmeniui (...) ir apriboti naujakurių skaičių, kad liktų tik tie, kurie turi pakankamai lėšų“ (Stratton 1977: 78). Dėl šios priežasties J. Mačiūnas 1966–1975 m. suorganizuoja penkiolika kooperatyvų, nepateikęs nė vieno projekto. Kooperatyvų ir jų narių daugėja, jie tampa namų savininkais ir moka mokesčius miestui. Intensyvėja ir meninė veikla, liudijanti apie rajono bendruomenių aktyvumą ir rajono urbanistinės savireguliacijos stabilumą. Pastarųjų dešimtmečių Soho rajono procesus tinka apibūdinti vieno savininko 1982 m. pasakytais žodžiais: „(...) mes mokėjome 6000 dolerių per mėnesį tam, kad liktume pačių svarbiausių išsilavinusio pasaulio sankirtų centre. „Armani“ mus išskeldino, sumokėdamas 675 tūkst. per metus“ (Davis 2005).

Reziumuojant galima teigti, kad kryptinga meno bendruomenių veikla tapo Niujorko Soho rajono natūralios regeneracijos projekto pagrindu. Ne miesto valdžia ar didžiosios korporacijos, bet menininkai nestandartiniais ir neteisėtais veiksmais išplėtė esamos miesto erdvinės struktūros matmenis, paversdami ją savita ir patrauklia vieta. Antra vertus, Soho habitatas šiandien jau tapo bendruomeninio miesto planavimo sinonimu ir vadovėliniu KF plėtros pavyzdžiu. Tai patvirtina poskyrio pradžioje iškelta prielaida, kad kultūrinės bendruomenės, sąmoningai operuojančios kultūriniais bei socialiniais kodais ir perlydančios bei nukreipiančios juos į urbanistinę aplinką, tampa reiškiniumi.

3.3. XX a. kultūrinio planavimo paradigmos

Kalbant apie miestų planavimą ir naująsias ekonomikos sritis, kultūra ir kūrybiškumas pastaraisiais dešimtmečiais čia nenuginčijamai dominuoja. Tačiau kultūrinis planavimas, apimantis ir kultūros, ir kūrybiškumo diskursus, urbanistiniame Vakarų Europos, Amerikos ir Australijos kontekste nėra naujas reiškinys. Australijos mokslininkai, remdamiesi K. Bassetto, „Comedia“, „Evans“, P. Hallo ir G. Youngo istorinėmis apžvalgomis, siūlo šešių etapų fizinio, ekonomikos

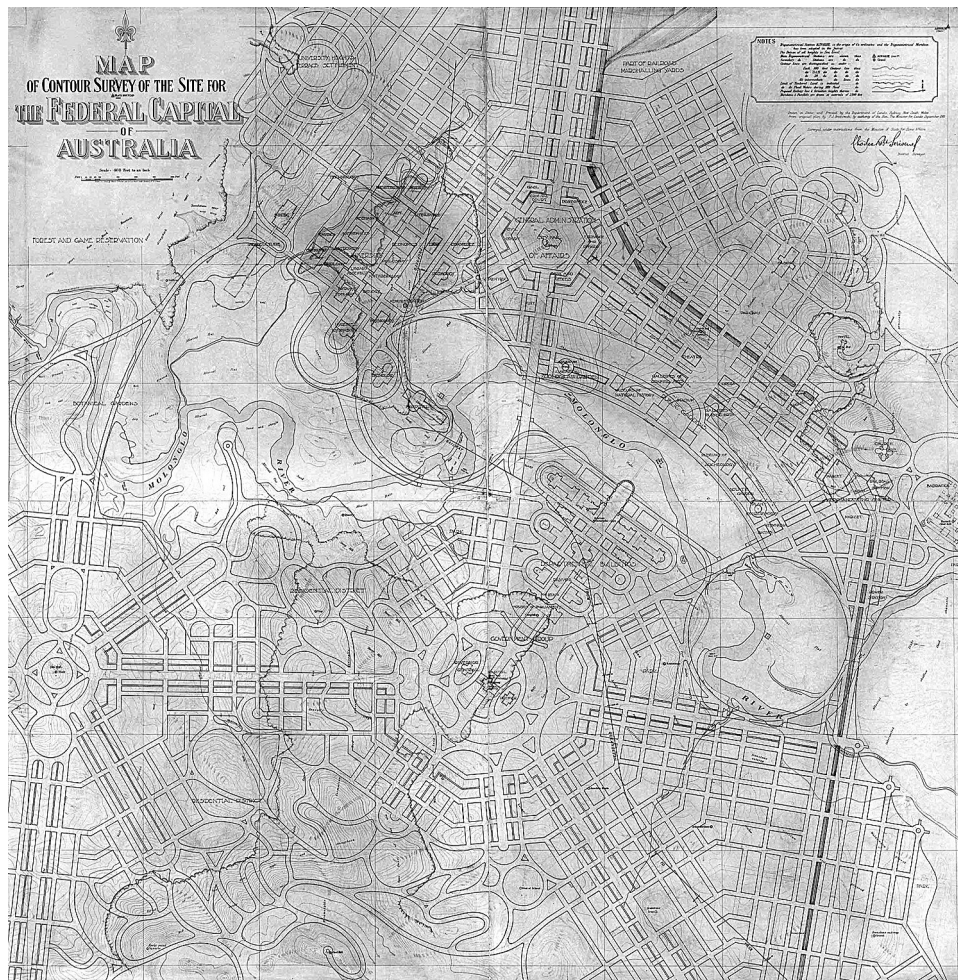
ir kultūros planavimo paradigms evoliucijos modelį (Freestone et. 2006: 21–41). Juo, papildytu reikšmingomis nuorodomis, šiame skyriuje ir remiamasi.

Pirmas etapas: *miestas kaip meno kūrinys*

Pirmas kultūros planavimo etapas apima pirmąjį XX a. dešimtmetį. Jo atskaitos pradžia laikoma 1898 m. E. Howardo (1850–1928) „Miesto Sodo“ idėja, jau po ketverių metų – 1903 m. – įgyvendinama Letchwortho miestelyje, Rytų Anglijoje. Žymiausias šio laikotarpio atstovas – amerikiečių architektas D. Burnhamas (1846–1912), meną laikantis gerovės ir moralinio poveikio šaltiniu. Geriausiai miesto kaip meno kūrinio idėjos atsispindi Čikagos miesto plane (arch. D. Burnhamas, E. Bennetas, 1909 m.). Šiame projekte bandoma realizuoti amerikietišką Paryžiaus senamiesčio idėją, įkūnijančią meno, švietimo, filantropijos ir pilietinio dvasingumo idealus. Čikagos projekto idėjos pasikartoja ir kituose D. Burnhamo sukurtuose miesto planavimo projektuose (Manilos, San Francisko), kur akcentuojami naujųjų meno institucijų kvartalai – muziejai, bibliotekos, meno galerijos, koncertų salės ir miesto viešieji sodai. Čikagos, San Francisko, Manilos (tuometinės JAV kolonijos – Filipinų sostinės) projektai Čikagos planuotojų mokyklai padeda išgarsėti tarptautinėje arenoje. Ši mokykla padaro įtaką ir naujai statomo (1911 m.) Australijos sostinės Kanberos planui (52 pav.), kurio konkursą laimi čikagiečiai architektai W. Burley (1876–1937) ir M. Mahony (1871–1961) Griffinais (Vanagas 2003: 208–210). Iš europinių pavyzdžių paminėtini Pietų Kensingtono muziejų kvartalas Londone, Amsterdamo „Museumplein“, Vienos fortifikacinių įrenginių rekonstrukcijos projektas. Visi jie atspindi XX a. pr. kultūros sampratą, taip pat miestų planavimo srityse tuo metu regimą elitinės kultūros formų dominavimą.

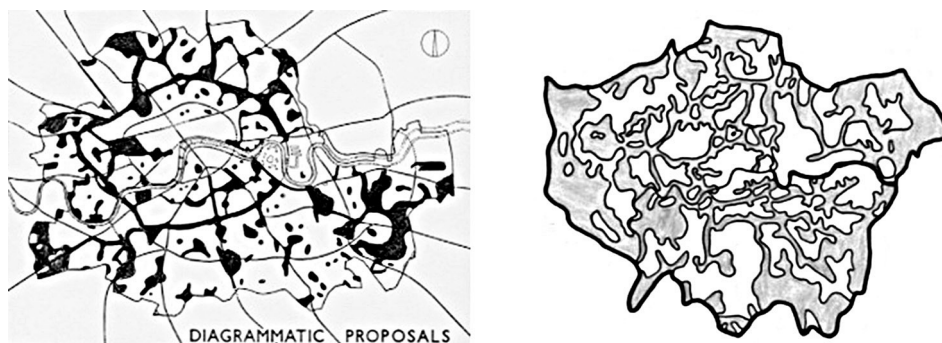
Antras etapas: *kultūrinis zonavimas*

Zonavimas – turbūt prieštaraujusiai vertinama miesto planavimo koncepcija, apimanti pirmos bei antros kartos modernizmo laikotarpius (1910–1950). Formalizuotas kultūrinis rajonas atsiranda kaip miesto zonavimo doktrinos padarinys, atspindintis to laiko fizinės ir socialinės aplinkos sampratą, paremtą sintetiniu žmogaus veiklų atskyrimu (segregacija). Vadovaujantis šiuo principu, įgyvendinama nemažai žinomų visuomeninių bei kultūros centrų, miestų planų projektų. Paminėtini keli iškilieji šio laikotarpio miestų planuotojai: amerikietis H. Bartholomew (1889–1989), britas seras L. P. Abercrombie (1879–1957), škotas seras P. Geddesas (1854–1932). Vieni reikšmingesnių kultūros planavimo paradigmai – L. P. Abercrombie'o parengti Bato (1945) ir Londono (1943) grafysčių planai (53 pav.). Pastarąjį projektą išgarsina kultūrinių rajonų „nutūralusis zonavimas“ ir jo sprendiniai – Vest Endo „Teatro ir kino valda“, Soho restoranų kvartalas, Pietų

52 pav. 1911 m. Kanberos planas (arch. W. B. ir M. M. Griffinai)

Kensingtono Muziejų ir institucijų centras. Daugelis kitų modernizmo dvasia atliktų miesto planavimo projektų kultūros sričiai skiria fragmentišką dėmesį – jis apsiriboja kavinių, parduotuvių ir teatrų įkurdinimu greta pagrindinių visuomeninių centrų miesto centrinių rajonų cokoliniuose aukštuose. Periferinių miesto dalių kontingentui (naujajai darbo klasei, savo dispozijoje turinčiai 16 valandų per parą) numatomi įvairios paskirties ir įvairaus dydžio pramogų bei laisvalaikio praleidimo kompleksai (Hall 2002: 224). Viena vertus, šie projektai pasiduoda prieškarinio ekonominio nuosmukio ir pokarinio nestabilumo paženklinintai socialinės atskirties inercijai, antra vertus, miesto planuotojai pradeda justti ir miestų atnaujinimo idėjų protrūkį, kurio ignoruoti nebegalima.

53 pav. Londono grafystės plano fragmentas: atvirų erdvių ir parkų schemas (arch. P. Abercrombie)

Trečias etapas: miestų atnaujinimas ir objektai-flagmanai

Nors septintojo XX a. dešimtmečio architektūros tendencijos dar tęsia idėjinį modernizmo epochos imperatyvą, pakitusios estetinės nuostatos ir techninės galimybės jau brėžia lūžio liniją. Pirmoji miestų atnaujinimo (angl. *urban renewal*) banga didžiausia dėmesį skiria per Antrąjį pasaulinį karą sugriautų miestų senamiesčiams atstatyti, mažiau nukentėję miestai imasi pertvarkyti centrinę savo dalį, pritaikyti ją naujiems visuomenės poreikiams. Antroji miestų atnaujinimo banga pereina prie staigių demografinių pokyčių ir urbanizacijos problemų, naujų kolektyvinių įtampų įžeminimo. Šį etapą iliustruoja naujos kartos kultūros centrai, objektai-flagmanai: išpūdingo ploto (61 tūkst. m²) Rockefellerių finansuotas Niujorko Linkolno scenos menų centras (1956–1966, arch. R. Mosesas) (54 pav.), Sidnėjaus operos teatras (1954–1973, arch. J. Utzonas). Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras Vilniuje (1974, arch. N. E. Bučiūtė) – vienas ryškiausių lietuviškų šios kartos objektų, istoriniu požiūriu pakartoja kultūros centrų plėtros logiką ir pasaulines to meto miestų planavimo tendencijas (nors projektas įgyvendintas dešimtmečiu vėliau, išsiskiriant ir iš kaimyninių Baltijos jūros regiono valstybių). Nepaisant dedamų pastangų, miestų atnaujinimo programos neišsprendžia socialinės atskirties ir funkcinės izoliacijos problemų. Be to, jos neišvengia ir įtakingų miesto planuotojų kritikos, akcentuojančios atnaujintos miesto erdvės nykumą, prarastus kultūros institucijų ir aplinkos ryšius (Jacobs 1961: 168–170). Šias patirtis bandant įvertinti iš laiko perspektyvos, galima teigti, kad tos pačios problemos Amerikos miestams aktualios ir dabar. Pvz., dauguma Hiustono kultūros institucijų dislokuota toli nuo centro, periferinėse gatvėse. Apskritai niūroką miesto centro vaizdą pagyvina tik nauja viešojo tramvajaus linija, kursuojanti per veikiančią fontaną, o šeštadienio ryte čia sunku atrasti veikiančią kavinę.

Ketvirtas etapas: bendruomenių kultūros

Masyvūs socialiniai septintojo XX a. dešimtmečio pokyčiai susiję su globalaus masto aplinkosaugos, kultūros paveldo, seksualinių mažumų ir kitais bendruomeniniais judėjimais (55 pav.). Kultūros ir socialinių mokslų teorijoje šie pokyčiai žymimi sistemine vėlyvojo modernizmo ir postmodernizmo slinktimi. Kaip tik tuo metu ateina laikas ir naujoms planavimo strategijoms. Ryškiausi kultūros planavimo pavyzdžiai sudaro alternatyvą funkciniam zonavimui ir pasireiškia kaip negailėstinga švaistūniškos praėjusio dešimtmečio kultūros politikos kritika bei į bendruomenes nukreiptos iniciatyvos. Šioms iniciatyvoms įgyti konkretų pavidalą padeda įvairių miestų (Bazelio – 1976, Vankuverio – 1976, Baltimorės – 1977) menų ir kultūros industrijų studijos. Didžiosios Britanijos atveju bendruomenių pastangomis atskiri menų centrai pradeda steigtis senuose pastatuose. Šios tendencijos labiausiai reiškiasi eilinių ekonominių nuosmukį patyrusiuose pramonės miestuose, ypač uostuose, taip pat ten, kur darbavosi į valdžią atėjęs naujasis kairės pakraipos politinis elitas. Vėliau šis modelis (politinis kontekstas jau nesvarbus) pasidaro labai populiarus ir paplinta didžiojoje urbanizuoto postindustrinio pasaulio dalyje. Kita svarbi bendruomenių kultūros plėtros kryptis – pasipriešinimas merkantilinėms miestų atnaujinimo programoms, prisidedančioms prie masinio mažiau patrauklių teritorijų nusavinimo ir pavertimo beveidėmis pastatų sancaupomis. Minėtasis Soho rajonas Niujorke – puikus šių deformacijų pavyzdys,

54 pav. Linkolno scenos menų centras (N. Olander fotografija, 2007)

55 pav. San Francisko „City Lights“ knygynas – bytnikų, psichodelinės revoliucijos ir neformaliosios septintojo XX a. dešimtmečio kultūros centras (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2006)

ilustruojantis septintojo XX a. dešimtmečio nekilnojamojo turto ir infrastruktūros rinkų situaciją. Kalbant apie bendruomenių plėtojimą, paminėtina ir tai, kad prie šių iniciatyvų prisijungia kai kurie architektai; reikšmingi R. Erskino, P. Soleri ir kiti bendruomeninės architektūros projektai pristatomi kitame skyriuje.

Penktas etapas: *kultūra miesto plėtros procese*

Dramatiškai devintojo XX a. dešimtmečio pasaulio politinės scenos pokyčiai išprovokuoja naują ekonomikos restruktūrizacijos bangą. Fordistinę ideologiją pakeičianti neoliberalistinė pasaulėžiūra dar įžuliau skverbiasi į miestus bei regionus, nusilpusias jų galias masindama atstatyti patraukliais „kultūros generatoriais“. Šios kultūros politikos pagrindą sudaro kultūra paremtos miesto regeneracijos, kultūrinio turizmo, vietos rinkodaros, miesto įvaizdžio keitimo ir stiprinimo programos, taip pat kultūros rajonų planavimo bei kūrybinių industrijų plėtros koncepcijos. Šias idėjas skleidžia ir populiarina ne tik iškilūs miesto teoretikai bei jų darbai (Zukin 1995), bet ir eilė progresyviai mąstančių miestų valdžios ir administracijos elitų (kad ir katalonietis P. Maragalis) (56 pav.).

Dėmesį kultūrai miestų planavimo procese stiprina privataus ir viešojo sektoriaus partnerystės programos, individualios plėtros motyvacinės sistemos, mišraus naudojimo plėtros bazės, nauji finansavimo šaltiniai (pvz., Nacionalinė loterija), meno institucijos, ne pelno siekiančios organizacijos ir fondai, viešieji ryšiai, vietinės ir tarptautinės kultūros projektų konsultavimo ir derinimo įmonės ir privatus planuotojai. 1985 m. Atėnuose priimama Europos kultūros sostinės programa yra viena sėkmingiausių iniciatyvų, ji pradeda didesnius bei mažesnius Europos miestus jungti į kultūrinių srautų tinklus. Šiame diskurse jau išvirtino miestai – sėkmės kūdikiai: Barselona, Bilbao, Glazgas, Mančesteris Europoje; Bostonas, Sietlas, Torontas – Šiaurės Amerikoje. Kultūrinių srautų tinklų plėtrą spartina ir naujas kultūros centrų statybos vėjus. Nuo 1985 m. iki maždaug 2002 m. (t. y. per septyniolika metų) pastatoma daugiau nei 70 naujų scenos menų objektų ir muziejų (Strom 2002; 11 lentelė).

Šeštas etapas: kūrybiški miestai

Šeštuoju raidos tarpsniu, apimančiu paskutinį praėjusio amžiaus dešimtmetį ir vėlesnius metus, kultūra tampa nekvestionuojamu urbanistinio planavimo instrumentu. Dar 2001 m. vienaip ar kitaip su kultūra siejamos 36 Europos miestų planavimo strategijos (*Cultures of Cities...* 2001) (12 lentelė). Šiuo laikotarpiu pradedama investuoti į sudėtingas meno rinkos ir kultūros planavimo studijas,

56 pav. Pėsčiųjų tiltas, jungiantis Port Velo senąją uostą su „Maremagnum“ komercine zona Barselonoje (W. Banks fotografija, 2005)

kurti miestų ir regionų kūrybiškumo indikatorius. Šiais įrankiais pirmiausia pasinaudoja stiprius institucijų tinklus turintys miestai (Berlynas, Helsinkis) ir regionai (Katalonija Ispanijoje, Flandrija Belgijoje) (*Developing Clusters...*; *Districts of Creativity...*). Dabar kaip niekad anksčiau išaugo kultūros institucijų reikšmė. Jos pradeda skatinti miestų atgaivinimo ir vietovės rinkodaros iniciatyvas, nukreiptas į ekonomikos suklestėjimą, institucinio pilietiškumo ugdymą, fondų pritraukimą, bendruomenines pramogas ir turizmą. Dalis šių iniciatyvų kyla iš devintojo XX a. dešimtmečio kultūros planavimo direktyvų, kita dalis išauga iš sistemiskai naujos politinės bei ekonominės postfordistinės realybės stuburo (57 pav.). Paminėtini ir įtakingiausi šio tarpsnio teoretikai, prisidėję prie kūrybiškų miestų teorijos plėtotės. Ch. Landry kultūrą įvardija holistinės pasaulėvokos centru, esminiu miestų resursu, kuriam gyvybiškai reikalingi kūrybiškumo „gręžiniai“ (Landry 2000: 3–6). Šio mokslininko įnašą į KF plėtojimą sudaro keli šimtai tarptautinio lygio projektų (rengiamų kartu su jo vadovaujama konsultacine kompanija „Comedia“), pusšimtyje valstybių skaityti pranešimai ir tezės. Kitu šios srities Amerikos guru vadinamas R. Florida kultūrą tapatina su fundamentaliausiu miestų ekonominio augimo šaltiniu, miestų ateitį sieja su kūrybinės klasės fenomenu (Florida 2004: 3–7).

3.4. Tolesnės kultūros planavimo perspektyvos

Aiškinantis tolesnes kultūros planavimo perspektyvas, svarbu akcentuoti tai, kad aptartosios paradigmos ne tik apibūdina praėjusio amžiaus istorinę miestų kultūros politikos raidą, bet ir sinchronizuoja su Lietuvos ir platesnio – Baltijos jūros – regiono miestų patirtimi. Nors žymėti etapus dešimtmečiais – labiau simbolinis veiksmas negu tikslus (daugelis projektų trunka ne vienerius ir ne penkerius metus), šešios išskiriamos paradigmos atspindi istorinį bei kultūrinį XX a. kontekstą ir fiksuoja principines jo kaitos panoramas (13 lentelė). Antra vertus, dėl globalinio informacionalizmo (taip, kaip jį apibrėžia tinklaveikos aiškintojai) (Castells 2005–2007 1: 28–35), pasireiškiančio nepertraukiama traukos galių sklaida ir kultūrinių kodų aktyvinimu (bei neutralizacija), visos šešios evoliucijos paradigmos tampa įmanomos – čia ir dabar – vienu metu vienoje vietoje. Ši kultūros įvykių sinchronizacija artima britų geografo D. Harvey erdvės ir laiko kompresijos teorijai, pagrįstai technologijų vystymosi analize ir greičio bei erdvės sąveikomis (Harvey 1989: 241). Įdomu, kad paskutinis civilizacijos etapas žymimas 1960-aisiais, kai technologinės keleivinių lainerių srities inovacijos suteikia galimybę pasiekti iki tol neregėtą – 800–1100 km/val. – greitį. Kultūros posūkio laikotarpiu panašiu greičiu vyksta ir teorinės erdvės produkcija, akcentuojanti naujų diskursų kūrimą ir pritaikymą. Todėl, kalbat apie kultūros planavimo perspektyvą, dėsninga atlikti šešių analizuotųjų paradigmų „priirišimą“ prie Lietuvos

11 lentelė. Kultūros objektų plėtra didžiuosiuose JAV (nuo 200 tūkst. gyv.) miestuose 1985–2005 m. (Strom 2002). 1 dalis

<i>Miestas</i>	<i>Objektas</i>	<i>Nauja; Rekonstruota</i>	<i>Metai</i>
Albukerkė	Niu Meksikos kultūros centras	N	2003
Ankoridžas	Aliaskos scenos menų centras	N	1988
Atlanta	Didysis liaudies meno muziejus	N	1986
	Foks teatras	R	1993
Baltimorė	Operos ir lyrikos teatras	R	1992
	Volterso meno galerija	R	2001
Cincinatis	Aranofos centras	N	1995
	Šiuolaikinio meno centras	R	2001
Čikaga	Simfonijos centras	R	1997
	Šiuolaikinio meno muziejus	N	1998
	Meksikos vaizduojamojo meno muziejus	R	2000
Dalosas	Dalaso meno muziejus	N	1985
	Mejersono simfonijos salė	N	1989
	Našero skulptūrų sodas	N	1999
	Dalaso scenos menų centras	N	2004
Denveris	Denverio meno muziejus	R	2001
Detroitas	Operos teatras	R	1996
Filadelfija	Kimelio scenos menų centras	N	2001
	Filadelfijos meno muziejus	R	2002
Fyniksas	Dodžų teatras	N	2001
Fortvortas	Bass scenos menų centras	N	1998
	Amono Carterio muziejus	R	2001
	Fortvorto modernaus meno muziejus	R	2002
Hiustonas	Taikomojo meno muziejus	R	2000
	Scenos menų laisvalaikio centras	N	2002
Indianapolis	Murato centras	R	1996
Kanzas Sitis	Nelsono-Atkinso muziejus	R	2000
	Scenos menų centras	N	2005–2006
Los Andželas	Kalifornijos meno ir prekybos centras	N	1985
	Gečio muziejus	N	1998
	Kodako teatras	N	2002
	Walto Disney'aus koncertų salė	N	2002
Majamis	Bass meno muziejus	R	2000
	Scenos menų centras	N	2001

11 lentelė. Kultūros objektų plėtra didžiuosiuose JAV (nuo 200 tūkst. gyv.) miestuose 1985–2005 m. (Strom 2002). 2 dalis

Milvokis	Beikerio teatro kompleksas	N	1989
	Milvokio meno muziejus	R	2000
Naujasis Orleanas	Naujojo Orleano meno muziejus	R	2001
Nešvilis	Fristo vizualiųjų menų centras	N	2001
Niuarkas	Niuarko muziejus	R	1986
	Niu Džersio scenos menų centras	N	1997
Niujorkas	Fordo scenos menų centras	R	1997
	Amerikos liaudies meno muziejus	R	2000
	Modernaus meno muziejus	R	2002
Orlandas	Orlando meno muziejus	R	1997
Ostinas	Jacko S. Blantono meno muziejus	R	2001
	Ostino meno muziejus	N	2001
Pitsburgas	Andy Warholo muziejus	N	1994
Portlandas	Portlando meno muziejus	R	2000
San Franciskas	Kauelo teatras	N	1985
	Devieso simfonijos halė	R	1992
	Yerba Buena centras	N	1993
	Florence Gould teatras	R	1995
	Karo memorialas ir Scenos menų centras	R	1997
	Vaizduojamojo meno muziejus	N; R	1998
	Modernaus meno muziejus	N	1998
	Azijos meno muziejus	R	2002
Sant Paulas	Ordvėjaus teatras	N	1985
Sietlas	Sietlo meno muziejus	N	1991
	Sietlo Azijos meno muziejus	R	1994
	Benaroja halė	N	1998
	Sietlo operos teatras	R	2000
Šarlotė	Blumentalio halė	N	1992
Tampa	Tampa Bėjaus scenos menų centras	N	1987
Vašingtonas	Nacionalinis statybos muziejus	R	1985
	Arthuro M. Sacklerio galerija	N	1987
	Linkolno teatras	R	1994
	Korkoran galerija	R	2001
	Nacionalinė paveikslų galerija	R	2000–2004
	Kenedžio scenos menų centras	R	2000–2007

12 lentelė. Kultūrinių funkcijų plėtros kryptys Europos Sąjungos miestuose (šaltinis: Cultures of Cities... 2001)

<i>Valstybė</i>	<i>Miestai</i>	<i>Gyv. skaičius (tūkst.)</i>
1 KF plėtros kryptis – GLOBALINĖS JĖGOS (kultūriniai globalizacijos aspektai)		
Ispanija	Bilbao	354
Olandija	Lelistadas	73
Italija	Novara	103
Olandija	Roterdamas	584
Ispanija	Valensija	810
2 KF plėtros kryptis – KULTŪROS PAVELDAS (plėtra ir apsauga)		
Olandija	Apeldornas	155
Italija	Faenza	56
Italija	Genuja	620
Vokietija	Giorlicas	57
Olandija	Hertogenbošas	136
Italija	Luka	80
Prancūzija	Mecas	124
Prancūzija	Nansi	105
Ispanija	Saragosa	649
Ispanija	Valjadolidas	320
Austrija	Viena	1680
3 KF plėtros kryptis – KULTŪRINIAI TAPATUMAI (piliečiai ir kultūriniai susitikimai)		
Olandija	Almerė	183
Olandija	Amsterdamas	752
Ispanija	Barselona	1606
Olandija	Enšedė	155
Danija	Kopenhaga	1154
Italija	Kosenza	72
Liuksemburgas	Liuksemburgas	480
Prancūzija	Marselis	821
Vokietija	Volfsburgas	120
4 KF plėtros kryptis – GATVĖS GYVENIMAS (naujoji viešųjų erdvių architektūra)		
Airija	Dublinas	506
Austrija*	Gracas	253
Olandija	Groningenas	182
Italija	Kosenza	72
Didžioji Britanija	Lydsas	443
Vokietija	Miunchenas	1495
Olandija	Nijmegenas	161
Portugalija	Porto	240
Vokietija	Rėgensburgas	130
Italija	Salernas	146
Prancūzija	Strasbūras	273
Italija	Turinas	921

57 pav. Bilbao stebuklas – Gugenheimo muziejus. Arch. F. O. Gehry
(M. Reeve fotografija, 2005)

miestų erdvinės struktūros, taip pat, naudojantis KF formavimosi prielaidomis, siūlyti taikomųjų modelių antstatą, papildantį ir įprasminantį bazinių modelių fundamentą. Kiekvienas modelis pristatytinas atskirai.

Branduoliai

Pirmas taikomasis KF modelis kartoja miesto kaip meno kūrinio koncepciją, susiformavusią XIX–XX a. sandūroje. Kalbant apie miesto erdvinę struktūrą, ši koncepcija plėtojasi ir savaimingai, ir yra kuriama dirbtinai. Pirmu atveju šis modelis natūraliai formuojasi istoriniuose miestų centruose, kurie ir toliau išsaugo didžiausią urbanistinės gyvenamosios koncentraciją bei įvairovę. Menininkų anklavus Paryžiuje, Berlyne, Milane ir kitur galima laikyti klasikine tokios KF plėtros išraiška. Tačiau kultūrinius miesto anklavus (Kopenhagos Kristianiją, Vilniaus Užupį, Trondheimo „Juodąją citriną“), aktyvios miesto menininkų bendruomenės iniciatyva pradėjusius formuotis devintajame–dešimtajame XX a. dešimtmetyje, geriau priskirti bendruomenių paradigmai nei sieti su branduolių modeliu. Antru atveju miesto kaip meno kūrinio koncepcija plėtojama pasitelkiant miestų planus, įgijusius estetizuotų formų erdvinės sistemos bruožų (Čikaga, Kanbera, iš dalies San Franciskas, Brazilija). Dalis tų projektų, stipriai paveikusių ir XX a. architektūros teorinį lauką, išlaiko modernistinės ideologijos užkratą, miesto kaip meno kūrinio ateitį siejantį su futuristine progreso galia. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, galima teigti, kad ir simbolinės, ir politinės galios įtvirtinimo principu paremtos miesto plėtros koncepcijos demokratijos (tegu ir „valdomos“) sąlygomis vargu

13 lentelė. *Taikomieji kultūrinių funkcijų modeliai ir jų klasifikacija*

<i>Modelių tipai</i>	Branduolių	Zonų	Flagmanų
<i>Istorinė paradigma</i>	Miestas kaip meno kūrinys	Kultūros zonavimas	Miesto atnaujinimas ir objektai-flagmanai
<i>Laikotarpis</i>	1900–1910 m.	1910–1950 m.	1960–1970 m.
<i>Pavyzdžiai</i>	Lečvorto (Letchworth) „Garden City“, 1903 m.	Berlyno „Museumsinsel“ išplėtimas, 1930 m.	Visuomeninių kultūros centrų ir miesto kaimynijų planavimas
	Čikagos planas, 1909 m.	Londono grafystės planas, 1943 m.	Rockefellerių Linkolno scenos menų centras, 1956–1966 m.
	Kanberos planas, 1911 m.	Bat (Bath) grafystės planas, 1945 m.	Sidnio operos teatras, 1957–1973 m.
<i>Autoriai</i>	E. Howardas	P. Abercrombie	P. Mosesas
	D. Burnhamas	P. Geddesas	J. Utzonas
	W. B. ir M. M. Griffina	H. Bartholomew	N. Bučiūtė

<i>Modelių tipai</i>	Komunų	Regeneruotų teritorijų	Klasterių
<i>Istorinė paradigma</i>	Bendruomenių kultūros	Kultūra miesto plėtros procese	Kūrybiški miestai
<i>Laikotarpis</i>	1970–1980 m.	1980–1990 m.	1990–2000 m.
<i>Pavyzdžiai</i>	Bendruomenių kultūros plėtra, socialinis planavimas ir paveldo judėjimas	Kultūros atgaivinimo ir kultūros industrijų strategijos	Menų ir kultūros planavimo strategijos
	„Arcosanti“ urbanistinė laboratorija, nuo 1970 m.	Europos kultūros sostinės, nuo 1985 m.	Didžiosios Britanijos kūrybinių industrijų studija, 2001 m.
	„Bykerswall“ kvartalas Niukaslyje prie Taino, 1968–1982 m.	Barselonos miesto regeneracijos projektas	Pasaulinis kūrybiškumo indeksas ir kūrybinės klasės bendruomenės
<i>Autoriai</i>	J. Jacobs	P. Maragall	R. Florida
	R. Erskine	Sh. Zukin	Ch. Landry
	P. Soleri	Progresyviai nusiteikusių miestų administracijos	J. Gehl

ar įmanomos. Politinės galios įveiksmintos urbanistinės erdvinės sistemos galimos veikiau kaip išimtis, bet ne kaip realūs planavimo modeliai (naujieji profuturistiniai Arabijos pusiasalio miestai), jos taikomos dykumoje, po vandeniu, ore, tačiau ne per laiką susiklosčiusioje urbanistinėje ir socialinėje miesto struktūroje. Todėl, konceptualizuojant branduolių modelį, reikia kalbėti apie teritorijas, neatsiejamas nuo miestų ištakų ir miestų galių generavimo. Globalizuojamoje kultūrinių srautų erdvėje šios teritorijos aiškintinos kaip pagrindines miesto socialinės ir institucinės aplinkos gyvybingumo funkcijas užtikrinantys kultūros paveldo terminalai. Kita vertus, šios teritorijos išlieka svarbiausia miesto viešųjų erdvių baze, atsveriančia stipriai besiplečiantį privačių viešųjų erdvių kaitovaizdį oro uostuose, geležinkelių, autobusų, metro stotyse, prekybos centruose ir virtualioje erdvėje (*Shopping...* 2002: 154). Branduolių modelio prioritetas – istoriniai miestų branduoliai, kurie, palyginti su kitomis miesto teritorijomis, vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis patiria mažiausias (nors ne mažiau skausmingas) transformacijas, pasireiškiančias kaip kultūrinio sluoksnio naikinimas, nusistovėjusių nuosavybės ribų keitimas, morfologinės struktūros principų ignoravimas, vietovei nebūdinga statybos technologija ir inžinerija, estetinių bei architektūrinių priemonių standartizacija. Šiame kontekste istoriškai susiformavę senamiesčiai ir miesto kvartalai dėl savo reproduktivinių galių traktuotini kaip meno kūrinys, kurio autorius – nežinomas. Štai kodėl,

58 pav. *Vilniaus Šiuolaikinio meno centro lokacija ir urbanistinės morfostruktūros eksplozija*

kalbant apie istorinės miesto dalies regeneraciją, reikėtų laikytis monadologinio principo (juo turėtų remtis ir miesto strateginis planas, ir valstybės kultūros politikos koncepcija): visuma svarbiau nei fragmentas, įvairovės vienovė, ne vienvių įvairovė ir t. t. Remiantis monadologiniais principais parengtas taikomasis KF branduolių modelis, nekilnojamoji kultūros paveldą įveiksmintų kaip aktyvų pirminį kultūrinį kapitalą, o jo saugyklos – senamiesčiai – būtų įteisinti kaip archetipiniai kultūros planavimo modeliai.

Zonos

Kad ir kaip atrodytų keista, dėl dar intensyvesnės finansinio kapitalo skverbties ir jo tandemo su žiniasklaidos bei įstatymų leidžiamųjų ir vykdančiųjų institucijų tinklais XXI a. miesto funkcinio zonavimo koncepcija vis dar aktuali. Kitokio turinio, kitokių kultūrinių kodų pagrindu planuojami nauji miesto kvartalai, skiriami pramogoms ir laisvalaikiui, yra ne kas kita, kaip naujosios šio modelio paradigmos. Las Vegaso, Disneilendo, dabar jau ir lietuviškojo „Akropolio“ prekių ženklai itin klina naujas urbanistines erdves. Kuo galima pagrįsti šiuos teiginius? Pagrindinis argumentas remiasi miesto morfostruktūros, tiksliau – eksponentiškos nuosavybės formų ir miesto erdvės formavimo kaitos analize: lyginama Pompidu kultūros centro, sovietinių visuomeninių centrų ir šiuolaikinių kultūros bei pramogų kompleksų eksplozija istorinėje morfostruktūroje (47, 58 pav.). Nors CIAM funkcinio zonavimo direktyva, kurią perėmė ir išplėtojo sovietinė miestų planavimo mokykla, rėmėsi brandžios industrinės visuomenės veikų atskyrimo logika ir vyraujančios paskirties objektų koncentracija vienoje vietoje, jos produktas – gana homogeniška kvartalinė struktūra, paprastai formuojama iš taškinio užstatymo ir dominuojančio nominalinės erdvės tipo. Laisvosios rinkos sąlygomis (naujosios paradigmos atveju) keičiasi užsakovas, bet produktas lieka tas pat – gana homogeniška kvartalinė struktūra pajvairinama tikslinės žemės naudojimo paskirties mozaika ir neaprepiama ūkinės bei komercinės veiklos įvairovė. Antras argumentas – grynai politinis. Kaip aiškina galios perdavimo (ar perėmimo) teorija (angl. *power transition theory*) (Tammen 2000), pagrindinis jos tikslas – galios tęstinumas. Šio taikomojo modelio atveju reikia paminėti ir tai, kad fizinės aplinkos išskirtinumas pirmojo modelio (branduolių) atžvilgiu nulemiamas XX a. technologijų (nuosavo automobilio, antžeminio viešojo transporto) ir jas įkūnijusios inžinerinės kultūros mastų. Zonavimo modelį šiandieninio miesto erdvinėje struktūroje atitinka pramogų („Siemens“ arenas, „Vichy“ vandens parko Vilniuje), iš dalies visuomeninių bei komercinių (formuojamų naujųjų Vilniaus centrų Šnipiškėse bei Klaipėdos centrų tarp Baltijos ir Taikos prospektų) pastatų kompleksai. Kitokio pobūdžio zonų modeliai taikomi buvusių gamyklų teritorijose, apleistuose kariniuose miesteliuose. Tačiau regeneracijos proceso metu dėl fragmentiško ir menkaverčio užstatymo šios teritorijos perstatomos naujai,

todėl kaip homogeniški kompleksai neišlieka. Taip nutiko Žirmūnų kariniame miestelyje Vilniuje, buvusiose kareivinėse Klaipėdoje. Paminėtini ir keli įdomesni atvejai: jau parengtas vystymo planas Andrejsala kvartalui Rygoje (architektas: „O.M.A.“) ir greičiausiai netrukus jis taps vienu pirmųjų Baltijos šalių regione įgyvendintų stambių projektų, besiremiančių kultūros kaip katalizatoriaus idėja; Dauguvos upės krantinėje, per kilometrą nuo miesto centro esančioje pramoninės zonoje numatomas Rygos „Soho“ – prabangių butų, parduotuvių ir meno galerijų kvartalas, o šiuo metu ši zona intensyviai naudojama kaip alternatyvių menų platforma; „Metelkova mesto“, įsikūrusi buvusiuose Nacionalinės Jugoslavijos armijos pastatuose Liublijoje, įvardijama kaip autonominė kultūros zona, šio beveik pačiame miesto centre esančio kvartalo geografinė padėtis panaši į Vilniaus „Menų spaustuvės“, tačiau institucijų požiūriu problema čia dar neišspręsta: meno bendruomenė kuria vietos tapatumą, vykdo tarptautinius projektus, tačiau miesto ir valstybės dėmesys – minimalus.

Flagmanai

Trečias taikomasis KF modelis susijęs su įtakingiausia šių funkcijų baze – kultūros centrais. Valstybės mastu šis modelis turi dar ir strateginę reikšmę –

14 lentelė. *Italijos ir Baltijos jūros regiono valstybių operos teatrų lokacija ir renginių skaičius (šaltinis: Didysis Rusijos...; Estijos nacionalinė...; Karališkoji Danijos...; Karališkoji Švedijos...; Latvijos nacionalinė...; Lenkijos nacionalinė...; Lietuvos nacionalinis...; Milano...; Suomijos nacionalinė...)*

Miestas	Objekto pavadinimas	Įkūrimo data	Renginių skaičius*	Lokacija**
Maskva (A)	Didysis Rusijos teatras	1776	270	S
Milanas (B)	Teatro alla Scala di Milano	1778	240	S
Varšuva (C)	Lenkijos nacionalinė opera	1778	60	B
Stokholmas (D)	Karališkoji Švedijos opera	1782	200	B
Ryga (E)	Nacionalinė Latvijos opera	1860	200	B
Talinas (F)	Estijos nacionalinė opera	1913	200	B
Vilnius	Nac. operos ir baleto teatras	1974	130	B
Helsinkis (G)	Suomijos nacionalinė opera	1993	200	B
Kopenhaga (H)	Kopenhagos operos teatras	2004	240	S

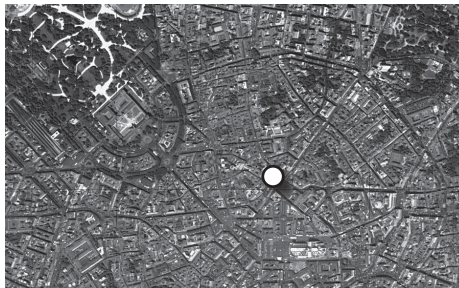
* Apytikslis skaičius, nustatytas pagal dviejų praėjusių sezonų programą;
 ** Objekto lokacija miesto erdvinės struktūros atžvilgiu:
 S – senamiestis; B – buferinė zona, skirianti senamiestį nuo kitų miesto rajonų

daugelis flagmanų yra nacionalinės reikšmės objektai. Įdomi šių objektų dislokacija urbanistinės morfostruktūros atžvilgiu. Nagrinėjant Baltijos regiono miestų operos teatrus, aiškėja, kad daugelis jų suplanuoti unikaliose buferinėse žaliosiose zonose, skiriančiose istorinius senamiesčius nuo priemiesčių, šiandien vadinamų

(A)

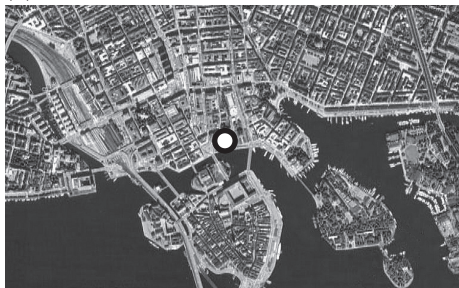
(B)

(C)

(D)

(E)

(F)

(G)

(H)

naujamiesčiais. Rygos, Talino, Vilniaus, Helsinkio ir Stokholmo pavyzdžiai, nors pačių objektų architektūra skiriasi (ją lėmė istorinis laikotarpis), beveik identiški. O Kopenhagos, Maskvos ir Milano (operos žanro pradininkės) flagmanai išsikūrę pačiuose senamiesčiuose (14 lentelė). Galimas paaiškinimas toks, kad tokie strateginiai objektai dislokuojami svarbiausių pėsčiųjų srautų mazguose, sukurtuose viešojo transporto (nors įtakos turi ir kiti veiksniai: istorinis raidos modelis, miesto erdvinė struktūra). Taigi miestai, turintys požemines viešojo transporto linijas, flagmanus gali išleisti į rajono vidų ir šitaip sudaryti prielaidas kultūrinio potencialo sankaupoms formuotis pačiame miesto branduolyje, o ne jo išorėje. Nagrinėjant galimą Vilniaus kultūrinio karkaso sandarą, pastarasis modelis tiktų tik Senamiesčio teritorijai, kur ryškiausi flagmanai – Nacionalinė filharmonija, Nacionalinis dramos teatras, Šiuolaikinio meno centras, o likusioje miesto dalyje kultūrinio potencialo koncentracija pasižymi dispersiniu pobūdžiu. Prie aktyviausiai besiformuojančios ašies – Neries upės trasos – ir jos gretimybėse identifikuojami šie flagmanai: „Litexpo“ parodų rūmai, Nacionalinė galerija, Sporto rūmai. Šią seką pratęstų ir skandalingai pagarsėjęs Gugenheimo–Ermitažo muziejus Vilniuje, tik jis turėtų ne įveiksminti buferinę zoną Baltojo tilto prieigose (centrinį Vilniaus miesto urbantektoninį lūžį), bet persikelti ten, kur urbanistinės sąveikos tarp gretimų rajonų labiausiai trūksta. Tinkamiausia vieta – industrinės kapavietės (numatyto eilinio „Akropolio“ sklype) jungtis tarp Vingio parko, žūtbutinės regeneracijos reikalingo Savanorių prospekto, pramoninio Vilkpėdės ir gyvenamojo Lazdynų rajonų.

59 pav. Neandertaliečio muziejus Metmane, Vokietijoje. Arch. G. Z. Kelpas ir kt. (šaltinis: Schmedeknecht 2000: 73)

60 pav. „Byker Wall“
 Niukasle prie Taino.
 Arch. R. Erskine
 (šaltinis: Wikipedia, 2008)

Lyginant trečio kultūros planavimo etapo (septintojo XX a. dešimtmečio) pavyzdžius su vėlesnės kartos flagmanais, pastebima, kad šių objektų santykis su miesto erdvine struktūra nesikeičia, kinta tik dislokacijos principų įvairovė. Naujieji meno centrai ir muziejai planuojami toliau nuo istorinio miesto centro, bet arčiau pagrindinių magistralių, parkų, vandens telkinių. Kaip iliustraciją galima pateikti du pavyzdžius. R. Koolhaso suprojektuota „Kunsthal II“ Roterdame (pastatyta 1992 m.) pratęsia centrinės miesto dalies atskyrimo buferinę zona tradiciją, kurią įprasmina išskirtinių apimčių ir sąrangos traukos centras. Ir kartu siūloma neįprasta koncepcija – kultūros centras formuojamas kaip skaidrus, tačiau nepermatomas kevalas, apvelkantis spirale prasikeičiančius pėsčiųjų srautus ir ekspozicijas (Koolhaas et. 1995: 431–473). Spiralinis motyvas naudojamas ir kitame projekte – Neandertaliečio muziejus Metmane (Vokietija) (architektai: G. Z. Kelpas, J. Kraussas, A. Brandhuberis; 1993–1996) suplanuotas atokiau miestelio centro, netoli šioje vietovėje 1856 m. rasto neandertaliečio urvo. Įspūdingą, konceptualų objektą galima traktuoti kaip žmogaus evoliucijos idėjos perteikėją, įkūnijantį 1.2.2 poskyryje cituotą G. Z. Kelpo mintį: architektūra, norėdama išsaugoti savo poziciją visuomenėje, turi tapti įvykiu ar bent vieta jiems kaupti (59 pav.).

Komunos

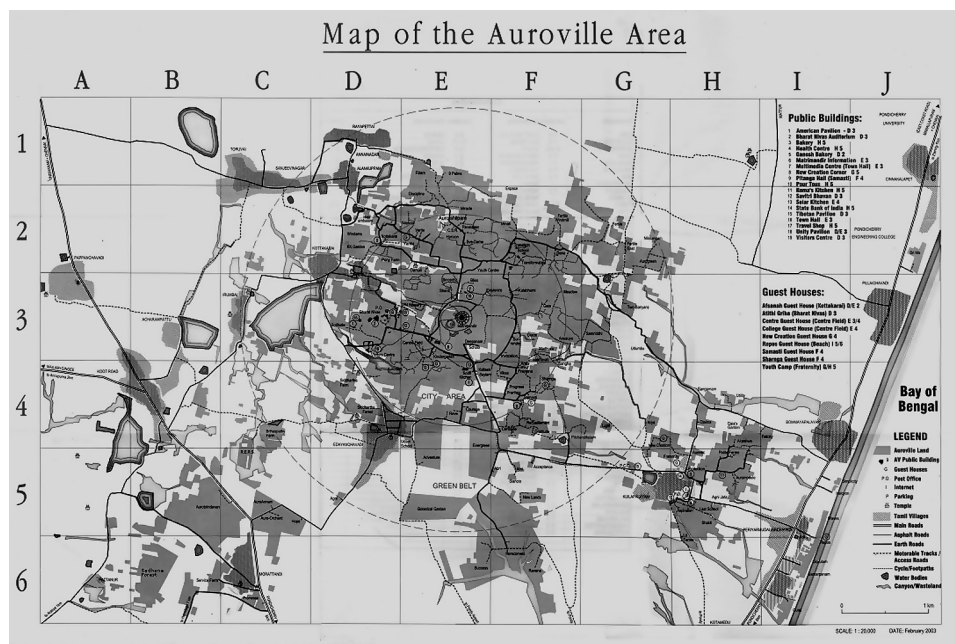
Ketvirtas taikomas KF modelis remiasi komunomis (pranc. *commune*, nuo žodžio *commun* – „bendras“) – mažiausiu teritoriniu administraciniu vienetu, turinčiu savivaldos teisę. Prancūzijoje komunos egzistuoja dar nuo XVIII a. pab., svarbų vaidmenį jos vaidina ir kitų šalių (Ispanijos, Vokietijos) miestų bendruomenių gyvenime. Tačiau tik septintajame XX a. dešimtmetyje komunų architektūra pripažįstama visaverte kultūros planavimo strategija. Tam didelę įtaką padaro ne tik jau minėti socialiniai judėjimai, bet ir pasikeitęs nekilnojamojo turto plėtotojai požiūris. Niukaslo prie Taino gyvenamųjų namų kvartalas Byker Wall (1968–1982), suprojektuotas R. Erskino, – vadovėlinis bendruomeninės architektūros pavyzdys, atskleidžiantis gyvenamųjų segmentų įvairovę, maksimaliai pritaikytą gyventojų poreikiams (60 pav.). Kitas įdomus pavyzdys: Trondheimo Svartlamon, tarp senamiesčio ir uosto išspraudęs trikampis kvartaliukas, kurio tapatumus kuria aktyvi vietos bendruomenė. Paskutinio XX a. dešimtmečio pabaigoje ji pasipriešina miesto plėtros planams šią teritoriją užleisti prabangiems namams ir parduotuvėms. Apgynusi savo interesus, „Juodosios citrinos“ komuna šiandien naudojami socialiniu būstu, bendruomenės teritorijoje pastatytu už miesto lėšas (61 pav.). Dar vienas atvejis: Karostos rajonas Liepojos šiaurėje, kariniais tikslais dar XIX a. pab. įkurtas Rusijos caro Aleksandro III. Sovietmečiu šioje teritorijoje veikia karinio jūrų laivyno bazė, o nuo 1994 m. rajonas patikimas miesto reikmėms. Ilgą laiką apleistas ir garsėjęs kaip didžiausio nedarbo bei didžiausio gimstamumo Latvijoje vieta, šiuo

61 pav. *Trondheimas (Norvegija): „Juodosios citrinos“ komuna*
(šaltinis: Svartlamon... 2008)

metu Karostos rajonas inicijuoja įvairius projektus socialiniam mikroklimatui gerinti. Komunai skatinti įkurtas kultūros centras, kuris tuos meninius bei socialinius projektus ir vykdo. Ryškiausia lietuviška komuna yra susiformavusi Užupyje, Vilniuje, ir šiuo metu įgyvendina saugios kaimynystės projektą. Problema tik ta, kad Lietuvos miestuose savivalda iš principo neveikia: seniūnijos neturi autonomijos, jų organizacija pavaldėta iš sovietinės planinės ekonomikos laikų ir neatitinka pasikeitusios visuomenės poreikių bei lūkesčių. Be to, jos neatspindi realios urbanistinės ir socialinės miesto struktūros, nekaltant apie morfologinę struktūrą, sudarančią industrinių miestų rajonų, kaimynijų bei habitatų pagrindą.

Dar kelios komunos yra eksperimentinio pobūdžio. Štai Aurovilis, Sri Aurobindo bendruomenės iniciatyva įkurtas 1968 m. Indijoje, Tamil Nadu valstijoje šalies pietryčiuose, netoli Bengalijos įlankos. Šiuo metu mieste gyvena apie 2 tūkst. gyventojų, vienaip ar kitaip palaikančių integralinės jogos idėjas. Trisdešimt penkių tautybių bendruomenė veikia pagal universalaus miesto modelį, pagrįstą skirtingoms pasaulėžiūroms, etnosams, rasėms ir įsitikinimams atstovaujančių žmonių tarpusavio sambūviu. 5 km diametro dydžio teritorijoje nėra nuosavybės, visi planavimo ir plėtros darbai atliekami laikantis griežčiausių darnios aplinkos principų, kurie remiasi vidinėmis bendruomenės nuostatomis ir tikėjimu (62 pav.). Kita urbanistinė laboratorija italų architekto P. Soleri 1970 m. įkurta Arizonos valstijoje (JAV). Arkosantis – tai labiau pasaulietinio tipo gyvenvietė, kurioje nuolat gyvena ir kuria apie šimtas žmonių iš viso pasaulio. Pagrindinė ekonominė bendruomenės veikla – smulkioji keramika, studijos ir turizmas (kiekvienasi metais šią vietą

62 pav. Aurovilis (Indija): universalus miesto planas
(šaltinis: Auroville Universal..., 2008)

63 pav. *Arkosantis (JAV, Arizona): urbanistinė P. Soleri laboratorija (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2006)*

aplanko apie 50 tūkst. turistų). Visa miestelio teritorija yra vieša, pagrindinės jos erdvės skirtos galerijoms, studijoms, apartamentams. Taip pat įkurtas bendruomenės baseinas, amfiteatras, viešbutis ir kavinė. Urbanistinė laboratorija veikia pagal uždaro ciklo principą: naudojami tik atsinaujinantys energijos resursai, buitinės atliekos perdirbamos, plėtojamos edukacinės sistemos (63 pav.).

Regeneruotos teritorijos (terpės)

Miestų regeneracijos (*urban regeneration* britiškame ir europiniame kontekste), arba atnaujinimo (*urban renewal* – amerikietiška kontekste), koncepcija pradeda vartoti dar ketvirtajame XX a. dešimtmetyje. Nors iš pradžių (daugiausia JAV) šis procesas apima tik nusidėvėjusio gyvenamojo fondo atnaujinimą (kartu ir skurdžiausio žmonių kontingento vijimą iš centro), vėliau jis persimeta prie greitkelių tiesimo ir centrinių miesto rajonų valymo, užterštų pramoninių teritorijų utilizacijos. Lietuvoje terminas regeneracija vartojamas kalbant apie istorinių senamiščių atnaujinimo programas (Jurkštas 1994), o pasaulinio lygio miestų planavimo praktikai pasitelkia daugiau jo reikšmių, apimančių ir kultūros paveldo teritorijas, ir gyvenamuosius, komercinius ir administracinius centrinės miesto dalies kvartalus

bei jų grupės (*Regeneration...* 2004; *Urban Regeneration* 2001, 2008). Regeneracija kultūros pagrindu – gerokai vėlesnis reiškinys, fiksuotinas kaip devintojo XX a. dešimtmečio socialinių ir ekonominių permainų ženklas. Pirmiausia šiuo modeliu kaip gelbėjimosi ratu pasinaudoja industrializacijos krizės ištikti miestai, staiga susirūpinę prastu socialiniu mikroklimatu, atgrasia investicine aplinka, nuliniu simbolinio kapitalo lygiu. Greitai regeneruotų teritorijų modelis prigyja ir tampa beveik kiekvieno didesnio miesto atgaivinimo programos pagrindu, taip pat aktyvesnių bendruomenių sutelkties priežastimi. Menininkų dirbtuvės, kino ir šokių salės, teatrai, rezidentūros, kultūros centrai, kitos universalios paskirties erdvės bet kurią apleistą gamybinės ir kitokios paskirties teritoriją miesto centre ar periferijoje gali prikelti iš mirusiųjų, taip pat suteikti miestui naują postūmį. Didieji regionų centrai, turintys metropolinių ambicijų, pradeda įgyvendinti masyvias regeneracijos programas: Barselona (1992), Bilbao (1997), Glazgas (2000). Mažesniems miestams pakanka vietinių bendruomenių iniciatyvų, kurioms neprieštarauja ir kurias palaiko tiek savivaldybės, tiek ir privatus verslas: Dublino Barra an Teampail; Gioteborgo Rōda Sten, Leipcigo Plagwitz (64, 65 pav.). Lietuvoje regeneruotų teritorijų modelis po nepriklausomybės bene sėkmingiausiai panaudojamas rekonstruojant Šv. Stepono kvartalą Vilniuje. Minimaliomis priemonėmis bei pasitelkus kūrybines idėjas čia sukuriamas patrauklios vietos įvaizdis (ikuriama meno galerija, prieš Rūdininkų Vartus pastatomas skulptūrinis skvero akcentas). Cokoliniuose rekonstruotų šio kvartalo pastatų aukštuose (kiti aukštai išlieka gyvenamieji) natūraliai ima telktis amatininkai bei į kūrybines industrijas linkęs smulkusis verslas. Kitas pavyzdys:

64 pav. Dublinas (Airija): „Temple Bar“, etaloninis regeneracijos pavyzdys (šaltinis: Wikipedia, 2003)

65 pav. Goteborgas (Švedija): „Raudonasis akmuo“ – alternatyvi kultūros zona ir mėgstama miestiečių poilsio vieta (Miljasson ir Ruminatrix fotografijos; šaltinis: „Flickr“... 2008)

„Menų spaustuvė“, kad ir sulaukė didesnio valdžios palaikymo, gretimybėms labiau pastebimo poveikio nedaro, nors kaip alternatyvių scenos menų bastionas nenuveigiamai buvo ir tebėra svarbus traukos taškas. Šiuo metu rengiamose (nors neaišku, kada bus parengti, jei iš viso bus) Klaipėdos Tabako fabriko, Kauno ir kitų miestų pramoninių kompleksų regeneracijos programose nemažai dėmesio skiriama kultūrinėms iniciatyvoms, o tai rodo, jog šis KF modelis turi nemenką perspektyvą.

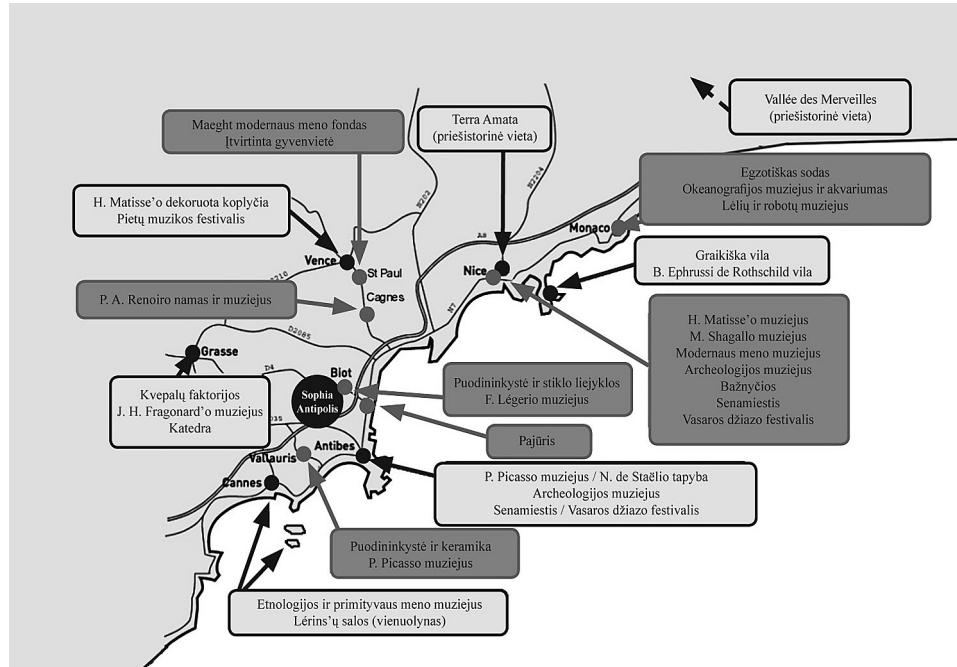
Klasteriai

Vėlyvuju kultūros politikos planavimo etapu KF plėtojimas pasiekia pasaulinį mastą. Kultūra kaip katalizatorė pasitelkiama rengiant ne tik atskirų pastatų ar kvartalų, bet ir visų miestų bei regionų regeneracijos strategijas (žr. 2.2.4 poskyrį ir 3.2 skyrių). Populiarinama kūrybiško miesto koncepcija, paremta kūrybinės klasės jėga bei jos išsilykimu į globalinę ekonomiką, ir jos įtaka lokalinėms politikoms. Dėl to naujosios ekonomikos šakos, suliejančios verslus bei kūrybiškumą, miesto erdvinėje struktūroje ima įgyti vis regimesnį pavidalą. Ne tik pramogų, laisvalaikio, poilsio, bet ir gyvenamosios bei darbo zonos planuojamos kaip atitinkamą formą ir estetiką įteisinantis socialinis kūrybinių klasių užsakymas. Ir šis užsakymas siekia būti matomas, t. y. jis kuria savo kultūrinius tapatumus, kurie įvietinami pasitelkiant intelektą, technologijas, kūrybiškumą. R. Florida kūrybinę klasę moko: „Venk kopijavimo. Nebėra prasmės tapti dar vienu Silicio slėniu ar kūrybinėmis industrijomis kažkur. (...) Kūrybingi žmonės ieško autentiškų, neišbaigtų vietų, vietų, kuriose galėtų palikti kažką savo“ (Hospers 2005). Taip miesto žemėlapyje atsiranda klasteriai – kūrybinių industrijų santalkos. Žymiausios pasaulinės klasterių planavimo paradigmos neakcentuoja miesto erdvinės struktūros, veikiau esama kelių kertinių sąlygų: klimatas ir aplinka, susisiekimas, artumas centro atžvilgiu.

Didžiosios santalkos paprastai apima mokslo ir tyrimų parkus, technologijų bei industrinius centrus, universitetų miestelius ir lokalizuojasi kaip miesto satelitai. Mažosios santalkos gali įsiterpti į jau egzistuojančią miesto erdvinę struktūrą ir būti apibrėžtos kaip pastatų kompleksas, kuriame įsikūrusios pažangiausios pramonės bei kūrybinių industrijų įmonės, jas aptarnaujantys centrai. Pasaulinio lygio klasteriai formuoti pradeda dar 1960-aisiais, o šiandien jie sudaro kiekvienos išsivysčiusios industrinės šalies kūrybinės ir technologinės bendruomenės smailę (15 lentelė). Garsesni klasteriai: Silicio slėnis, Stanfordo industrinis parkas,

15 lentelė. Kultūros darbuotojai ES šalyse, 2002 m. (* 25 ES šalys, išskyrus Lenkiją ir Malta; šaltinis: Eurostat... 2002; Definition & production... 2004)

Valstybė	Kultūros darbuotojai (tūkst.)	Visi darbuotojai (tūkst.)	Kultūros ir kitų darbuotojų santykis (%)
Airija	42,8	1 610,4	2,7
Austrija	70,4	3 469,0	2,0
Belgija	89,0	3 933,6	2,3
Čekija	79,56	4 424,5	1,8
Danija	79,9	2 613,4	3,1
Estija	19,9	538,1	3,7
Graikija	81,2	3 277,6	2,5
Ispanija	307,9	15 118,3	2,0
Italija	453,0	20 438,4	2,2
Jungtinė Karalystė	877,1	27 805,4	3,1
Kipras	7,3	293,6	2,5
Latvija	15,0	813,1	1,8
Lietuva	30,1	1 121,7	2,7
Liuksemburgas	3,2	183,8	1,7
Olandija	49,1	7 626,5	3,3
Portugalija	60,4	4 448,3	1,4
Prancūzija	434,0	20 705,7	2,1
Slovakija	27,0	1 952,9	1,4
Slovėnija	20,1	816,0	2,5
Suomija	78,8	2 249,0	3,5
Švedija	139,6	4 207,4	3,3
Vengrija	69,0	3 595,9	1,9
Vokietija	929,7	34 364,4	2,7
ES*	4 164,3	165 607,0	2,5

66 pav. Prancūzijos Žydroji pakrantė (Cote d'Azur) ir Sofijos Antipolio mokslo parko gretimybės (šaltinis: Laboratoire d'Informatique... 2008)

67 pav. Otaniemio mokslo parkas Suomijoje (Helsinkio technologijos universiteto miestelis), vaizdas iš paukščio skrydžio (šaltinis: Helsinki University... 2008)

Bostono 128-ojo greitkelio klasteris Amerikoje; Kanzajaus mokslo miestas (Japonija), Hsinchu mokslo parkas (Taivanas), HITEC miestas (Indija) Azijoje; Kembridžo mokslo parkas (Didžioji Britanija), Sophia Antipolis (Prancūzija) (66 pav.), Otaniemi mokslo parkas (Suomija) (67 pav.) Europoje. Miesto erdvinei struktūrai, be abejo, aktualesni mažieji klasteriai, nes jie formuoja naujus erdvių srautus ir mazgus pačiame miesto centre. Be to, telkdami analogiškos paskirties įmones, jie sukuria tam tikrą, socialinį mikroklimatą gerinančią konkurencinę aplinką, stiprina miesto reproduktivumo galias.

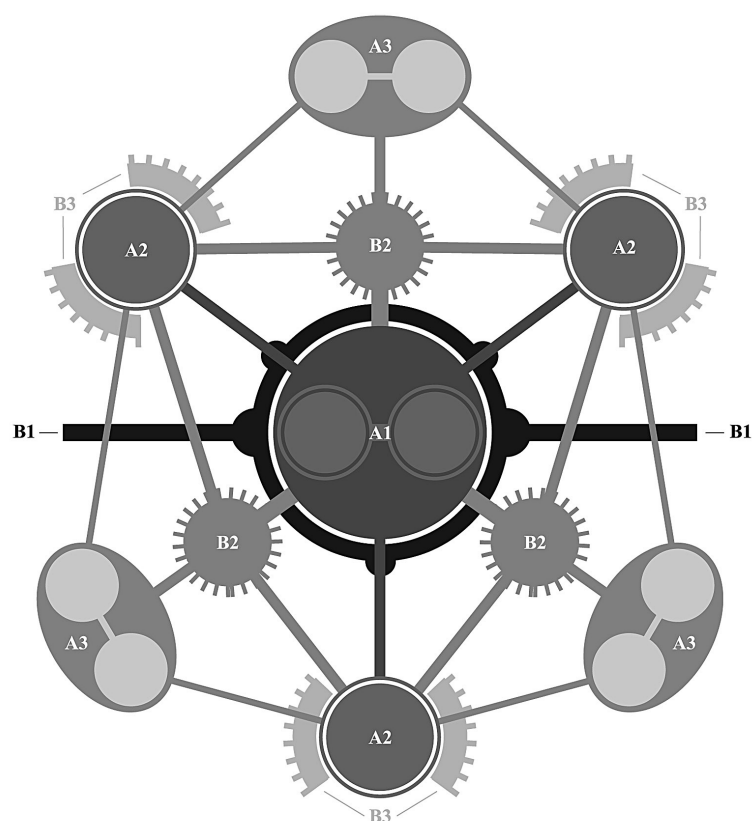
Lietuvoje jau seniai kalbama apie technologijų parkus, ir keli jau veikia: Visorių informacinių technologijų parkas, Šiaurės miestelio technologijų parkas, Saulėtekio slėnis Vilniuje, Klaipėdos Mokslo ir technologijų parkas (buvusiose kareivinėse) ir kiti. Šiam poslinkiui impulsą davė LR Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. (papildytas 2003 m. liepos 18 d.) įstatymas (*LR Vyriausybės... 2003*). Tiesa, vietas, kuriose įsikūrusios minėtosios įstaigos, įvardyti kaip klasterius dar per anksti. Apskritai, darant Vilniaus miesto KF natūrinių tyrimą, pastebimos tik kai kurių kūrybinių industrijų sektoriaus segmentų užuomazgos (reklamos ir viešųjų ryšių – A. Goštauto, J. Jasinskio, Geležinio vilko gatvių trikampyje; architektūros – kvartale tarp A. Goštauto bei Lukiškių gatvių ir Kalvarijų g. 1-ojo namo; 9–10 priedai). Efektyvesnės klasterių plėtotės ir klasterių, kurie išsiskirtų kaip regiono lyderiai, turbūt teks palaukti.

3.5. Miesto kultūrinio karkaso link

Kultūros planavimo strategijų ir programų vakuumas, jų idėjų ir turinio ambivalentiškumas yra pagrindinė priežastis, lemianti miesto kultūrinio karkaso (MKK) poreikį. Šiame darbe keliamas klausimas, ne kas turėtų būti tokio karkaso užsakovas bei vykdytojas, bet koks galėtų būti jo turinys. Pirmiausia jis neįmanomas be KF natūrinių tyrimų ir esamos padėties studijų. Šių studijų tikslas – numatyti sisteminės priemonės KF planuoti bei valdyti ir sinchronizuoti su svarbiausiais miesto (ar valstybės) kultūros politikos prioritetais (suformuotais pasitelkiant ne abstrakčius, aptakiomis frazėmis visuomenei pateiktus įstatymus ir direktyvas, bet kompleksinius projektus, apimančius statistinę ir lyginamąją KF analizę, ekonominius kultūrinio potencialo ir jų indėlio į šalies ekonomiką skaičiavimus, taip pat strategijos įgyvendinimo planus ir padarinius). Net ir neturint strateginio plano, vis dėlto įmanomi natūralūs kultūros planavimo procesai, tačiau tokiu atveju socialinės sąveikos balansas darosi komplikuoatas. Sekant industrinių valstybių pavyzdžiu, reikia siekti šio balanso stabilumo, socialinių grupių interesų sferos apibrėžtumo, galiausiai visų grupių bei jų lyderių socialinės atsakomybės. Daugelis pažangių šalių ir regionų tokias strategijas jau turi arba jas dar kuria (*Towards... 2003, The national... 2006, Draft Culture... 2006,*

16 lentelė. Miesto kultūrinio karkaso struktūra

Elementų grupės	Teritoriniai-erdviniai dariniai	Gamtiniai-kultūriniai elementai	Traukos centrai ir jų tinklai
Elementai	Branduoliai	Vandens baseinai	Institucijų tinklas
	Subbranduoliai	Rekreacinių išteklių domenai	Kulto pastatai, kapinės ir memorialai
	Gyvenamųjų terpių domenai	Žaliosios buferinės zonos	Viešųjų erdvių sistema
KF koncepcijos elementai	Vietos		Objektai
	Reiškiniai		

A1 branduolys / A2 subbranduoliai / A3 gyvenamosios terpės domenai

B1 vandens baseinas

B2 rekreacinių išteklių domenai / B3 žaliosios buferinės zonos

68 pav. Teorinis miesto kultūrinio karkaso modelis (vieto lygmuo)

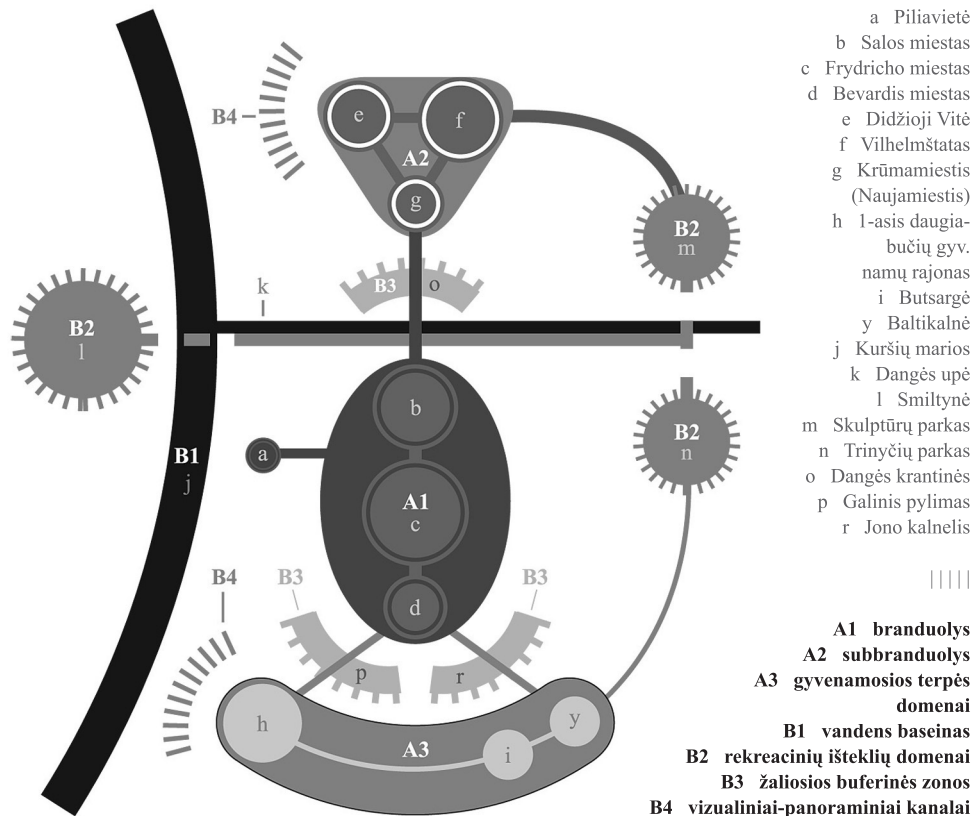
69 pav. Vilniaus miesto kultūrinio karkaso branduolys

Cultural planning... 2004, Bowen et al. 2006, *Cultural planning toolkit...* 2005, *Culture Plan...* 2003). Lietuvos pavyzdžiai (Valdovų rūmai, Guggenheimo–Ermitažo muziejus, Tautos namai), kai sprendimai priimami „iš viršaus“ (jų derinimas su visuomene yra išskirtinai formalaus pobūdžio, nes remiasi visuomeninių ryši pradusių asmenų ar jų grupuočių individualistiniu projektu), tik rodo, kad socialinės sąveikos mechanizmas yra pažeistas ir jį būtina kuo greičiau atkurti. Palikti kultūros sritį susitvarkyti savaime arba bandyti atsižvelgti į tai, „ko nori visuomenė“, taip pat nėra išeitis – juk gali būti, kad visuomenė pareikš, jog kultūra jai iš viso nereikalinga. Apskritai, pajutę globalizacijos traukos galias, net atkampiausi pasaulio miestai ir regionai sprendžia fundamentalų klausimą: kaip išlikti. Ne tik dėl atviros kovos už būvį, bet ir dėl galimybės būti kažkuo daugiau, kultūra pateikiama kaip nekvestionuojamas argumentas. Ir šis argumentas iš naujo kviečia grįžti prie verčių, dėl kurių mūsų atmintis virsta kolektyviniu sąmoningumu bei patirtimi, kitaip įprasminančia visus miestus ir jų erdvinę struktūrą – vietas, objektus ir reiškinius (16 lentelė).

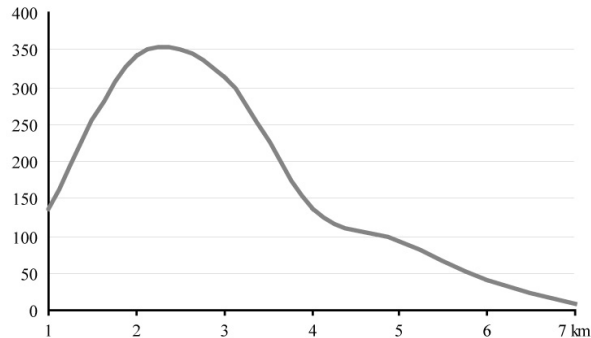
3.5.1. Miesto kultūrinio karkaso pagrindas

MKK pagrindu reikia laikyti kultūrinės vietos – erdvius teritorinius darinius, formuojančius ir istorinius miesto rajonus, ir atskirus kvartalus ar reikšmingas rekreacines bei viešųjų erdvių kompleksų zonas. Remiantis Vilniaus miesto centrinės dalies natūriniu tyrimu, kuris apima kultūrinio potencialo analizę ir esamos padėties įvertinimą pagal erdvinės bei planinės KF struktūros organizavimo principus, siūlomas MKK teorinis modelis (68 pav.). Minėto tyrimo rezultatus papildant Klaipėdos centrinės miesto dalies pavyzdžiu, pristatomi pirmojo (vietų) lygmens elementai.

Vietų lygmeniui priskiriami du elementų blokai. Pirmą bloką sudaro urbanistiniai teritoriniai dariniai (branduolys, sub-branduoliai, gyvenamųjų terpių domenai). Branduolį formuoja pagrindinis kultūrinio potencialo masyvas, kuria, būdinga didelė objektų koncentracija, baziniai anklavo, institucijos ir taikomieji meniniai bei flagmanų modeliai. Vilniaus atveju branduolys dar dalijasi į du autonomiškus morfotektoninius Senamiesčio bei Naujamiesčio žemutinės terasos ansamblius, sudarančius savotišką bumerango formos Vilniaus kultūrinio karkaso stuburą (69 pav.).

70 pav. Klaipėdos miesto kultūrinio karkaso modelis

71 pav. *Vilniaus kultūrinio potencialo koncentracija centrinėje miesto dalyje, objektais*

Morfotektoniniu ansambliu vadinamas istoriškai susiformavęs ir vyraujančiu morfotipu (sudarančiu apie 90 proc. kvartalo ir apie 75 proc. rajono teritorijos) paremtas užstatymas bei jo pagrindu suformuota urbanistinė vietovė. Subbranduoliai – tai didelį kultūrinį potencialą turintys morfotektoniniai ansambliai (Žvėrynas, Antakalnis, Užupis). Paskutinis elementas – gyvenamųjų terpių domenai. Tai vidutinę arba mažą kultūrinio potencialo koncentraciją turinčios miesto rajonų „koalicijos“, neretai sudaromos morfotektoninių kompleksų, t. y. mažesnės vertės urbanistinių vietovių, neturinčių istorinės žymos (arba ji yra nesenos urbanistinės raidos rezultatas). Vyraujantis šio tipo darinių morfotipas apima tik apie 75 proc. kvartalo ir apie 50 proc. rajono ploto teritorijos.

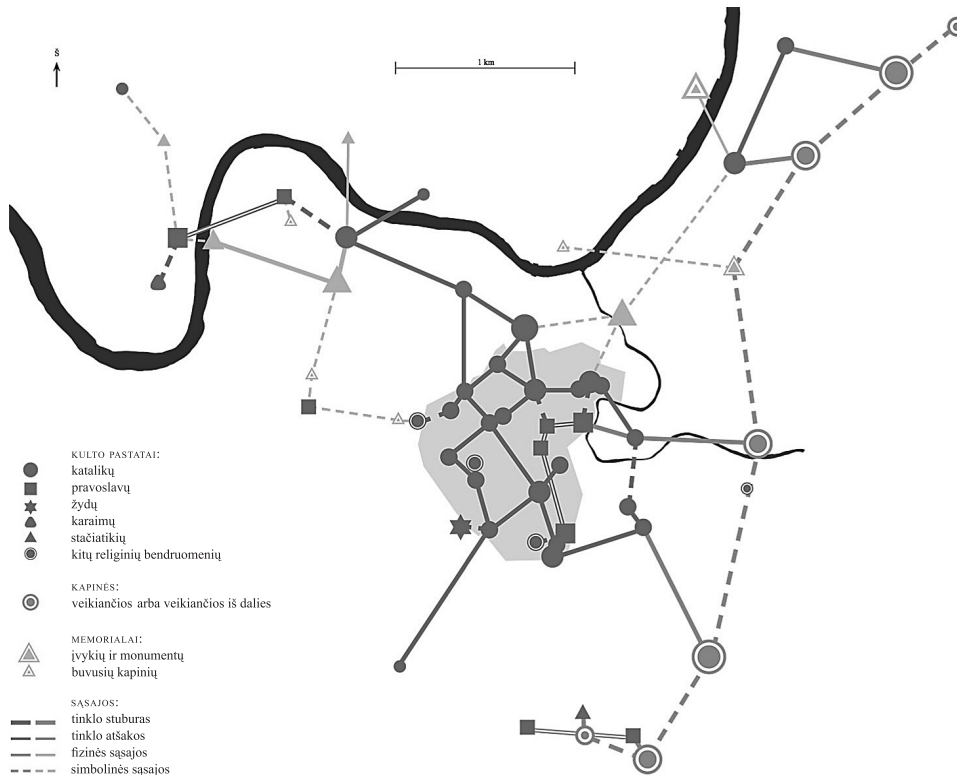
Antras pirmo MKK lygmens blokas – gamtiniai kultūriniai dariniai. Atsižvelgiant į svarbą KF, išskiriamos šios elementų grupės: vandens baseinai, rekreacinių išteklių domenai ir žaliosios buferinės zonos. Vilniaus atveju pirmą elementą atitinka Neries ir Vilnios upių vagos su krantinėmis, antrą – Vingio bei Kalnų, Sereikiškių ir Šventaragio slėnio parkai, trečią – Taurakalnio, Ozo, Saltoniškių ir Rasų želdynų grupės.

Klaipėdos centrinės dalies kultūrinis karkasas subtiliai pakartoja Vilniaus MKK principus (70 pav.). Klaipėdos MKK centre – binarinis branduolys A1 (Salos miestas, Frydricho miestas). MKK šiaurėje – subbranduolių triptikas A2 (Krūmamiestis, Vilhelmštatas, Didžioji Vitė), o pietuose ir pietryčiuose – trys gyvenamųjų terpių domenai A3 (Bevardis miestas Galinio pylimo gatvėje, 1-asis daugiabučių gyvenamųjų namų rajonas, Baltikalnės–Butsargių gatvių rajonas). Vandens baseiną B1 formuoja Danės (Dangės) upė (kanalas) ir Kuršių marių akvatorija. Apibus šio baseino vakarų ir rytų kryptimi formuojasi 3 rekreacinių išteklių domenai B2: nepatenkantis į centrinės miesto dalies ribas, tačiau MKK itin reikšmingas Smiltynės rekreacinis potencialas ir jo atsveriantysis polius (išsidėstęs abipus Danės upės) – gana gausia biologine įvairove išsiskiriantys Skulptūrų ir Trinyčių parkai. Paskutinis MKK vietų lygmens darinys – žaliosios buferinės zonos B3. Klaipėdos centrinėje miesto dalyje identifikuojami vos trys tokio tipo elementai: Galinio pylimo, Jono kalnelio ir Danės krantių.

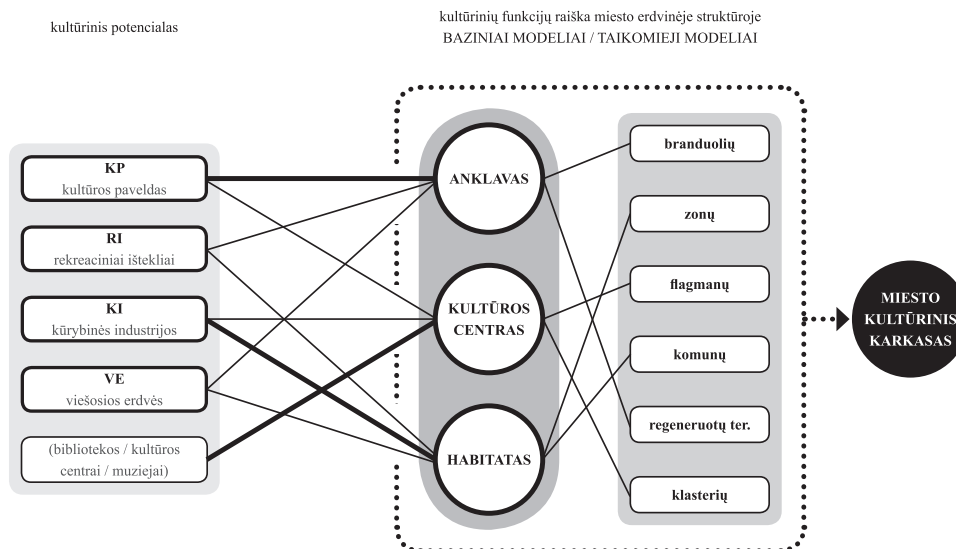
3.5.2. Miesto kultūrinio karkaso tinklas ir mazgai

Pirmą MKK lygmenį sudaro kultūrinės vietos, o toliau aptariamąjį – kultūriniai objektai, miesto erdvinės struktūros ir kultūrinio kapitalo sklaidos tinkle atliekantis mazgų funkciją. Vilniaus centrinės dalies KF natūrinio tyrimo metu gauti įdomūs duomenys. Centrinėje miesto dalyje, sudarančioje 6 proc. visos teritorijos, fiksuojama 512 kultūros paveldo objektų, t. y. 85 proc. visų miesto kultūros paveldo objektų. Analogiškai gaunami ir kitų sektorių duomenys: rekreacinių išteklių – 114 ir 41 proc.; kūrybinių industrijų – 531 ir 77 proc.; viešųjų erdvių – 228 ir 84 proc. Galutinis rezultatas: Vilniaus centrinės dalies kultūrinio potencialo vertė yra lygi 80 proc. (71 pav.). Detalizuojant antrą MKK lygmenį, reikia pateikti teorinį jo modelį ir identifikuoti konkrečius miesto erdvinės struktūros elementus.

Antrą MKK lygmenį sudaro mazgai ir tinklas, kitaip sakant – kultūriniai objektai ir jų konsteliacijos. Svarbiausiu šio lygmens veikimo principu laikytinos traukos gebos – gebėjimas palaikyti bei užtikrinti ryšį tarp vieno ar kelių objektų. Vilniaus atveju išskiriami trys traukos centrai ir jų tinklų grupės: visuomeninių objektų tinklas, viešųjų erdvių sistema ir kulto objektų bei memorialų tinklas.

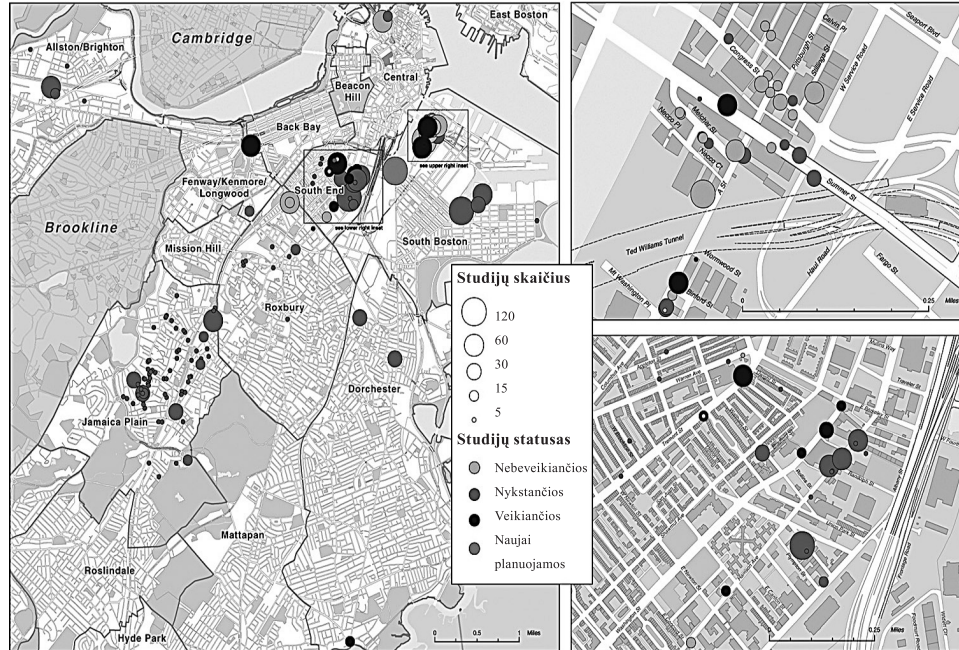
74 pav. Vilniaus miesto centrinės dalies kulto ir memorialinių objektų tinklas (esama situacija)

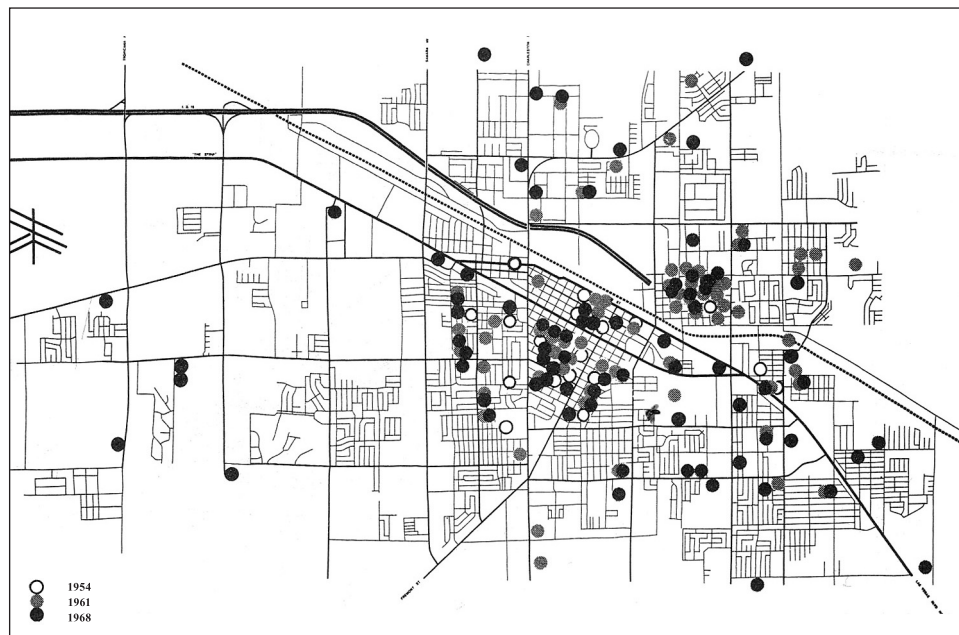
75 pav. Kultūrinių funkcijų raiškos formos ir jų koreliacija

Pirma grupė apima objektus (pastatus, statinių grupes ar jų dalis), suteikiančius miesto kultūros istorijos ir visuomenės raidos pagrindą. Tai vietinės ir nacionalinės reikšmės kultūros centrai, strateginiai kultūros objektai, atliekantys visuomeninės paskirties tinklų subordinavimo ir pagrindinių traukos centrų funkciją (72 pav.). Viešųjų erdvių sistemai priskiriami pagrindiniai viešųjų erdvių tipai, palaikantys nominalias traukos gebas: parkas, aikštė, skveras (73 pav.). Trečia elementų grupė – specifinė. Ne kiekvienas miestas gali pasigirti kultūro objektų gausa. Vilniuje suskaičiuojami net 72 objektai, tiesa, daugiau nei 70 proc. jų sutelkta centrinėje miesto dalyje. Toks nemenkas skirtingoms religinėms bei kultūrinėms bendruomenėms reikšmingų memorialinių objektų kiekis taip pat prisideda prie sakralinės reikšmės objektų tinklo (nominali traukos geba ≤ 1 km) atsiradimo (74 pav.).

Lyginant su preliminariais kitų Lietuvos miestų duomenimis, į akis krinta tai, kad kultūrinių objektų koncentracija yra jų konsteliacijų pagrindas, ir ji tiesiogiai priklauso nuo to, kaip toli šie objektai išsidėsto nuo miesto centro. Vilniaus atveju ši priklausomybė išreiškiama grafiku (75 pav.). Kalbant apie Bostoną, matyti, kad menininkų studijų tinklas organizuotas racionaliau – atskiri rajonai turi savo centrus ir pacentrus, miesto centre sutelkiama tik nedidelė studijų dalis. Pagrindinis menininkų arsenalas bazuojasi šiaurinėje Pietų Bostono dalyje. Uždaromos menininkų studijos – ne naujiena ir Vakarų šalyse: ties nykimo riba – studijos Bostono South End, Jamaica Plain bei Allston ir Brighton rajonuose (76 pav.). Kito JAV miesto Las Vegaso miesto erdvinėje struktūroje

76 pav. Bostono menininkų dirbtuvių tinklas
(šaltinis: The Boston Indicators... 2006)

77 pav. Las Vegaso kulto objektų tinklas (Venturi et. 1972: 25)

nužymėtas septintojo XX a. dešimtmečio pabaigos tuoktuvių koplyčių tinklas sudaro greičiau pavyzdingo KF planavimo nei stichiško ir atsitiktinio darinio įspūdį (77 pav.).

Siejant MKK tinklą ir jo mazgus su KF modeliais, akcentuoti dar keli dalykai. Antrame MKK lygmenyje vyrauja bazinis kultūros centro modelis, jį papildo taikomieji flagmanų ir klasterių modeliai. Nors šie objektai sudaro kultūrinio karkaso traukos galių pagrindą, nulemiantį ir paties karkaso pobūdį, jų

17 lentelė. *Bostono Atvirųjų studijų menininkai ir lankytojai*
(šaltinis: Boston Open Studios... 2004)

Atvirosios studijos	2002 m.		2004 m.	
	Menininkai	Lankomumas	Menininkai	Lankomumas
Roksberio A.C.T.	80	6 000	80	7 500
Alstono menų rajonas	20	2 000	65	2 500
Čarlstauno menininkų grupė	40	...	100	12 000
Dorčesterio menų kolaboracija	65	2 000	180	10 000
Rytų Bostono menininkų grupė	40	2 000	100	8 000
Fenvėjaus studijos	30	1 500	29	800
Fort Pointo menai (Com-Fall)	150	8 000	200	15 000
Fort Pointo menai (Com-Spring)	150	5 000
Hoffmano studijos (North Endas)	15	2 000
Haid Parkas	180	7 000
Jamaica Plaino menininkai	120	8 000	180	8 000
Mission Hillo atvirosios studijos	15	1 000
Pietų Bostono atvirosios studijos	70	1 000	75	5 000
Jungtiniai South Endo menininkai	250	8 000	250	12 000
Iš viso	895	41 500	1 589	92 800

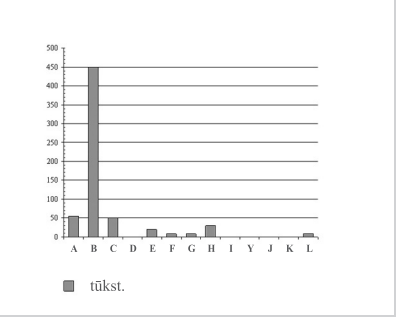
tinklai gali būti laikomi atskiru planavimo objektu. Tai iliustruoja Didžiosios Britanijos miestų muzikos industrijos žemėlapiai, nuosekli kitų industrinių šalių (ryškus šios srities lyderis – JAV) muziejų, meno galerijų, bibliotekų ir kultūros centrų tinklo plėtotė (17 lentelė).

3.5.3. Miesto kultūrinio karkaso reproduktyvumas

Paskutinė, svarbiausia, MKK grandis apima erdvinius bei laikinius darinius, kurie įvardijami kaip reiškinys. Kad būtų įvertintos sudėtingos šiandieninio miesto plėtros sąlygos, darbo pradžioje pasitelkiama kultūros posūkio konstrukcija, aiškinanti, kaip XX a. pab.–XXI a. pr. kultūra darosi ne tik socialinių, ekonominių, bet ir politinių procesų šerdimi. Pagrindinė jos mintis, formuluojama remiantis G. Z. Kelpo architektūros kaip įvykio idėja (Schmiedeknecht 2000) ir M. Castellso tinklaveikos visuomenės studija (Castells 2005–2007), skamba taip: informacijos amžiuje, paslaugų ekonomiką keičiant ekonomikai, kuri remiasi kūrybiškumu ir kuri sutampa su naujomis socialinėmis visuomenės transformacijomis (šeimoms instituto, valstybės ir patriarchalizmo krize), miestą imame suvokti labiau ne kaip formą, bet kaip įvykį. Tačiau turbūt sunku paneigti, kad forma ir toliau lieka pagrindiniu miesto fizinio legitimumo instrumentu. Taip pat sunku paneigti, kad miesto formos pokyčiai susiję su žmonių srautais, jų lokacijos ir akumuliacijos kaita, prisidedančia prie miesto erdvinės struktūros įvykių tankinimo. Kaip tik šiems procesams apibūdinti ir įvertinti skirtas trečias karkaso lygmuo, apimantis dar vieną darinių grupę, vietoms bei objektams suteikiančią ketvirtą (laiko) dimensiją. Ši lygmenį formuoja tam tikrais kultūriniais kodais paremtų įvykių išsidėstymas srautų erdvėje, jungiančioje urbanistinio tinklo mazgus ir susaistančioje juos su konkrečia teritorija. Pasauliniai įvykiai (angl. *global events*), tarptautiniai projektai, konferencijos, seminarai, mugės, koncertai ir kiti kultūros renginiai, vykstantys pasauliniu, regioniniu ar vietos mastu, ne tik prisideda prie miesto erdvinės struktūros galių stiprinimo, jie leidžia teigti, kad miesto erdvinės struktūros susietumo pagrindu tampa jos reproduktyvumas. Kokie tai įvykiai, kokia jų lokacija, mastas ir įtaka miesto erdvinei struktūrai? Tai įdomūs ir provokuojantys klausimai, į kuriuos išsamiai atsakyti teks ateityje.

O dabar, naudojantis turimais duomenimis, galima pateikti apibendrintą Vilniaus miesto įvykių charakteristiką, taip pat keletą kitų pavyzdžių – palyginimui. Vilniaus MKK trečio (reiškinų) lygmens branduolį sudaro festivaliai. Pagrindiniai miesto festivaliai orientuojasi į didžiausius turistų srautus ir išsidėsto nuo gegužės iki spalio mėnesio (18 lentelė). Įdomu, kad daugumą šių renginių administruoja viena įmonė – VšĮ „Vilniaus festivaliai“, taigi didžiąją metų dalį kultūrinė miesto trauka (su tam tikromis išimtimis) priklauso nuo muzikos sektoriaus. Dar viena ypatybė: renginių dislokacija, išskyrus Vilniaus knygų mugę ir kai kuriuos kitus atsitiktinèse vietose (skirtose pramogoms ir

18 lentelė. Pagrindinių Vilniaus renginių panorama ir jų lankomumas

	Laikas	Renginys	Lankytojai (tūkst.)	
			2007 m.	2008 m.
A	vasario 21–24 d.	Knygų mugė	55,4	57,8
B	vasario 28 d. – kovo 2 d.	Kaziuko mugė	450*	...
C	balandžio 03–17 d.	„Kino pavasaris“	47	51
D	gegužės 03–12 d.	„Naujasis Baltijos šokis“
E	gegužės 23–27 d.	„Skamba skamba kankliai“	...	20*
F	gegužės 18 d. – birželio 1 d.	„Poezijos pavasaris“	...	8*
G	birželio 4 d. – liepos 2 d.	Vilniaus festivalis	...	8*
H	liepos 3 d. – rugpjūčio 31 d.	Kristupo vasaros festivalis	...	30*
I	rugsėjo 5–7 d.	„Sostinės dienos“
Y	rugsėjo 14 d. – spalio 12 d.	„Sirenos“
J	spalio 15–18 d.	„Vilnius Jazz“
K	spalio 24 d. – lapkričio 8 d.	„Gaida“
L	lapkričio 11–21 d.	„Vilnius Mama Jazz“	...	8*
Vietos:		<p>„Litexpo“ (A) Gedimino prospektas (B, I) Tymo turgus (B) Skalvija (C) „Forum Cinemas“ (C) Nacionalinis dramos teatras (D, K) „Menų spaustuvė“ (D, Y, K) Sereikiškių parkas (E) ir Bernardinų kapinės (K) Karininkų ramovė (E) Teatro, muzikos ir kino muziejus (E, H) Šv. Jono bažnyčia (E) Senamiesčio viešosios erdvės (E, H, I) Rašytojų klubas (F) Bibliotekų ir universitetų salės (E, F) Nacionalinė filharmonija (G, K) „Utenos pramogų arena“ (G, L) Vilniaus mokytojų namai (H,) Šv. Kazimiero bažnyčia (H) Šv. Kotrynos bažnyčia (H, K) Rusų dramos teatras (Y, J) Nacionalinis dramos teatras (Y) Jaunimo teatras (Y) Vilniaus mažasis teatras (Y) Teatras „Lėlė“ (Y) Kavinės, barai, viešbučiai (A, J, K) Kongresų rūmai (K) Energetikos muziejus (K) Šiuolaikinio meno centras (K) Miesto rotušė (K) Nacionalinis operos ir baleto teatras (K)</p>		
 <p>■ tūkst.</p>				
* Apytikriai duomenys				

19 lentelė. *Bostono kultūrinių renginių vietos ir įvykiai (šaltinis: The Boston... 2006)*

Renginių vieta	1998 m.	1999 m.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2004 m.
Huntingtono teatras	115 977	137 733	132 185	154 079	160 149	174 000
Gardnerio muziejus	206 222	211 941	180 555	159 174	160 000	181 457
Bostono baletas	269 220	257 224	253 018	269 882	255 056	210 162
Vaikų muziejus	375 319	415 944	310 575	308 793	385 000	410 000
Vizualinių menų muziejus	1 227 441	1 689 715	1 404 874	1 308 886	1 063 336	942 747
Bostono „Pirmoji naktis“	1 200 000	1 500 000	2 500 000	1 500 000	1 650 000	1 000 000
Mokslo muziejus	1 946 868	1 698 182	1 686 751	1 608 546	1 582 418	1 560 166
Fenvėjaus parkas	2 586 024	2 625 333	2 650 063	2 837 294

20 lentelė. *Lyginamasis Baltijos šalių teatrų ir žymiausių Europos kultūros flag-manų lankomumas (šaltinis: Kultūra, spauda... 2007; Centre Pompidou...; Gugenheim Bilbao...)*

Miestas	Teatrų skaičius	Lankytojų skaičius per metus	Gyventojų skaičius	Lankomumo indeksas*
Helsinkis	10	793 400	565 000	1,40
Talinas	6	375 400	396 000	0,95
Ryga	6	659 000	728 000	0,91
Vilnius	6	322 200	554 000	0,58
Paryžius	Pompidu centras	~6 000 000 (metinis vidurkis)	2 168 000 (miestas)	0,50
			12 067 000 (metropolija)	2,77
Bilbao	Gugenheimo muziejus	~1 300 000 (1997)	354 000	3,67

* Institucijų lankomumui tenkanti miesto gyventojų dalis (%)

sportui) vykstančius kultūrinius renginius, apsiriboja miesto senamiesčiu. Kultūros srityje pagal apytikrius metų lankomumo duomenis vyrauja tradiciniai institucionalizuoti scenos menai, jų suma sudaro maždaug $\frac{1}{4}$ metinių „Akropolio“ srautų. Tačiau šis Lietuvos reiškinys nėra išimtis. Pvz., Bostone taip pat dominuoja „šoppingo“ pramonė: į „meno pirkti“ sritį įsitraukę maždaug 33 proc. turistų (*Boston Indicator...*: 2.2.3 poskyris), nors reikšmingiausi Bostono erdvinės struktūros reproduktoriai – rekreacinis potencialas, muziejai ir kultūros centrai (19 lentelė). Šiuo požiūriu patraukliausiai atrodantis Vilniaus kultūros centras Lietuvos nacionalinis operos ir baletų teatras smarkiai atsilieka ir regione (20 lentelė).

21 lentelė. *Vilniaus kultūrinio potencialo apimtys ir koncentracija*

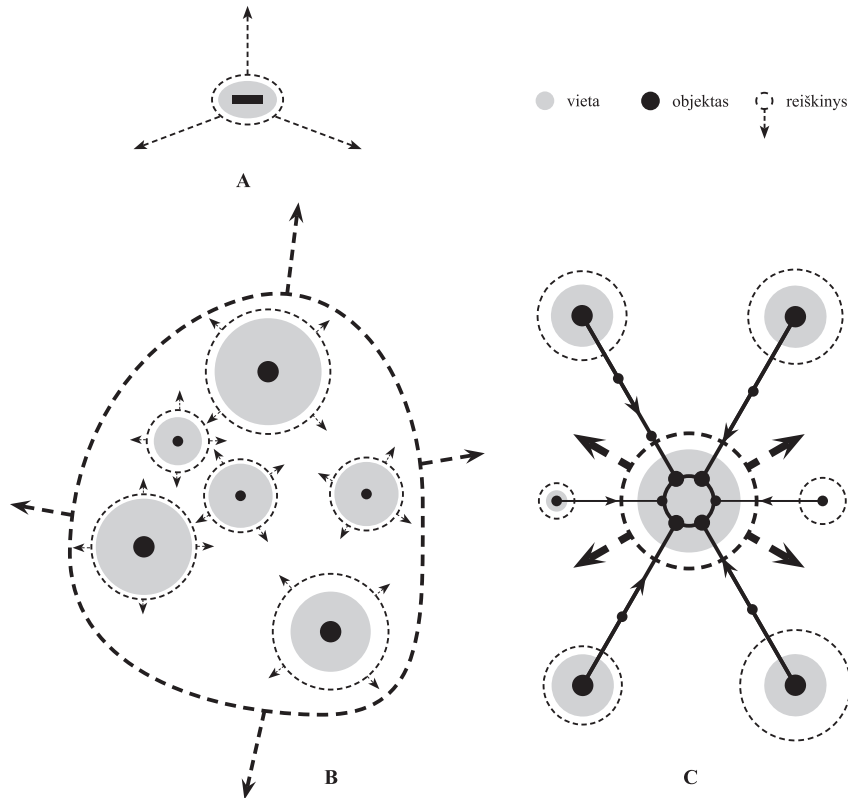
<i>Seniūnija</i>	<i>Kultūrinio potencialo apimtis (vnt.)</i>	<i>Kultūrinio potencialo koncentracija (vnt./1 km²)</i>	<i>Kultūrinio potencialo pasiūla (vnt./1000 gyv.)</i>
Antakalnis	171	2,2	4,3
Fabijoniškės	29	7,1	0,8
Grigiškės	16	2,3	1,3
Justiniškės	18	6	0,6
Karoliniškės	38	9,5	1,2
Lazdynai	28	2,7	0,9
Naujamiestis	294	61,2	10,5
Naujininkai	24	0,6	0,7
Naujoji Vilnia	80	2	2,4
Paneriai	40	0,5	4,5
Pašilaičiai	26	3,2	1
Pilaitė	23	1,7	1,4
Rasos	87	6,9	6,6
Senamiestis	731	162,4	34,8
Šeškinė	31	7	0,9
Šnipiškės	94	30,1	4,9
Verkliai	100	1,8	3,2
Vilkipėdė	32	3,1	1,3
Viršuliškės	25	10	1,5
Žirmūnai	77	9	1,6
Žvėrynas	103	38,1	8,4

78 pav. Kupiškio viešosios erdvės: prielaidos miesto kaip skulptūrų parko formavimui (autoriaus fotografija; © Vario burnos, 2008)

3.5.4. Integruoti miesto kultūrinių funkcijų modeliai

Atskirus MKK lygmenis integruoti į vieną funkcionalią visumą įmanoma tik esant tam tikriems išorės veiksniams. Šie veiksniai: stabilus politinis aparatas, atsakingas už efektyvią ir skaidrią kultūros politiką bei vadybą; socialiai atsakingas verslo sektorius, dalyvaujantis ne tik mecenavimo, bet ir kultūros sklaidos programose; aktyvios bendruomenės, prisidedančios prie miesto kultūros politikos kūrimo ir jos įgyvendinimo. Nepatenkinus šių pirminių sąlygų, bet koks bandymas planuoti ir valdyti kultūros procesus gali įgyti nuo socialinio konteksto atsieto, stichiško, fragmentiško ir merkantilinį interesą turinčio proceso išpūdį. Vis dėlto didelių žmogiškųjų, finansinių, informacinių ir laiko resursų reikalaujanti KF plėtotė labiau laikytina siekiamybe, o ne savaime suprantamu dalyku, kurį galima palikti savieigai, ką rodo Vilniaus kultūrinio potencialo tyrimas (21 ir B2 lentelės, B16 pav.). Taigi šis niekada nesibaigiantis procesas ir atskiri jo rezultatai negali apsieiti be nuolatinių kultūros planuotojų pastangų. Vietas susieti su objektais, o šiuos paversti reiškiniiais – toks būtų supaprastintas KF plėtros modelis, kurį galima iliustruoti jau minėtu Neandertaliečio muziejaus Metmane

79 pav. *Integruotieji kultūrinių funkcijų modeliai*
(A – monocentrisis; B – policentrisis; C – kompleksinis)

pavyzdžiu. Sudėtingėjant miesto erdvinei struktūrai, kompleksiškesnės darosi ir MKK variacijos. Kaip pavyzdį galima paminėti vieną Lietuvos miestą, Kupiškį, beprarandantį savo pozicijas Lietuvos miestų sistemoje. Šio miesto „išsigelbėjimo planas“ galėtų remtis neįprasta rekreacinio ir kultūrinio turizmo plėtros schema – miesto kaip skulptūrų parko idėja. Baltijos šalių urbanistikoje tai būtų kokybiškai naujas reiškinys. Pirmieji žingsniai šia linkme, prisidėjus meninėms iniciatyvoms, jau padaryti (78 pav.). Pripažintina, nestandartinės iniciatyvos jau išsprendė dalį kai kurių Lietuvos miestų tapatumo problemų: masiniai renginiai Kėdainius pavertė Ledų ir agurkų sostine, Pakruojį – Varnų miestu. Visas Nemuno regionas ir jo miestai svarsto galimybę tapti prioritetiniu Baltijos regiono kultūrinio turizmo arealu (*Nemuno zonos...* 2007).

Grįžtant prie labiausiai urbanizuotų Lietuvos teritorijų, akcentuotina, kad KF plėtros scenarijus iš principo galėtų remtis darniosios plėtros morfologiniais tipais (Juškevičius et. 2007: 173; 79 pav.). Kompaktnio KF plėtros modelio pagrindą

sudarytų specialaus statuso teritorijų traukos galios. Vertinant šiandienines Lietuvos miestų pozicijas kultūrinio potencialo atžvilgiu, arčiausiai šio modelio yra mažieji Lietuvos miestai – Rokiškis, Kėdainiai, Plungė, Marijampolė. Dalis didžiųjų miestų naujųjų rajonų, paveldėjusių homogenišką, bet pakankamai erdvią urbanistinę aplinką, taip pat plėtotini šia kryptimi. Bendruomenės centrai, specializuoti poilsio ir pramogų centrai, rekreaciniai išteklių galėtų tapti KF plėtos atskaitos taškais. Daugiacentris KF modelis yra sudarytas iš kelių lygiaverčių daugiafunkčių centrų. Šis modelis labiau paplitęs regionuose, o ne miestuose. Kuršių nerijos, Aukštaitijos nacionalinio parko, Nemuno regiono daugiacentrė erdvinė struktūra plėtotina didinant miestelių ir gyvenviečių kultūrinio potencialo įvairovę, neatmetant nišinės KF plėtos perspektyvos. Tokiai plėtrai vykdyti reikalinga koordinuota planavimo ir valdymo strategija. Decentralizuotos koncentracijos KF modelio pagrindas – stiprius vidinius ryšius kuriantys miestų centrai, pasižymintys kultūrinio potencialo įvairove. Vieni centrai susiklostė istoriškai, kiti atsirado kaip naujų miestų raidos sąlygų (daugiausia – „šoppingo“ efekto) padarinys. Šis modelis vyrauja didžiųjų Lietuvos miestų (Vilniaus, Klaipėdos, iš dalies Kauno) erdvinėje struktūroje. Koncentraciją žymi ne tik didelis fizinės (morfotektoninių darinių) bei institucinės aplinkos tankumas, bet ir jos produkuojamų laikinių formų (renginių, įvykių) gausa. Decentralizaciją apibūdina ryšiai tarp centrų, atsiradę ekstensyvaus užstatymo miesto erdvinėje struktūroje ir formuojami viešojo bei privataus transporto, kuris paprastai laikomas prioritetiniu, srautų. Šis modelis paplitęs daugelyje Rytų Europos miestų ir yra įvardintinas ne tiek kaip kompromisinės plėtos forma (t. y. kaip skaidrios ir sąmoningos politikų, nekilnojamojo turto plėtotojų, urbanistų veiklos vaisius), kiek kaip miestų planavimo krizės rezultatas.

3.6. Trečios dalies apibendrinimas

Darbe siūlomi baziniai modeliai yra sisteminė kultūrinio potencialo identifikavimo priemonė, sudaranti prielaidas pamatinėms KF raiškos formoms išskirti bei joms susieti su konkrečia miesto erdvine struktūra. Miesto kultūrinis potencialas yra konceptualusis KF turinys, miesto erdvinėje struktūroje pasireiškiantis kaip daugiaplanė erdvinė, tūrinė ir informacinė sistema.

KF fundamentą sudarantys baziniai modeliai atrenkami remiantis klasikinėmis užsienio šalių paradigmomis, derinančiomis skirtingų disciplinų (sociologijos, antropologijos, geografijos, kultūros planavimo) patirtis, ir adaptuojant jas Lietuvos urbanistikai. Anklavas išskiriama kaip seniausia ir didžiausią miesto plėtos įtaką patirianti paradigma. Labiausiai paplitęs modelis – kultūros centras. Jo pagrindą sudaro institucijos, turinčios joms būdingą nevienaplanę erdvinę bei tūrinę sąrangą. Nustatoma, kad vieni kultūros centrai gali būti kaip jungtis tarp

kelių morfotektoninių ansamblių, kiti yra permainingo istorinės bei technologinės miesto raidos rezultatas ir miesto erdvinėje struktūroje rodosi kaip dominantės. Habitatatai – bendras sociologijos ir urbanistikos tyrimų objektas. Šio modelio poveikį KF plėtrai lemia itin spartus kultūros sektoriaus perdislokavimas į privačią virtualiąją erdvę, taip pat kūrybinių industrijų veiksnys. Habitatų formavimuisi didžiausią įtaką daro kultūrinės bendruomenės ir savivaldos organai, o jų veiklos efektyvumą užtikrina teisinė sistema, tai, ko labiausiai trūksta Lietuvos miestams ir jų kultūros politikai.

Taikomųjų KF modelių pagrindas – istorinės kultūros planavimo paradigmos, atspindinčios būdingiausias savo laiko kultūros koncepcijas. Maždaug nuo septintojo XX a. dešimtmečio vakarietiškos tradicijos miestų planavimo kontekste šios paradigmos tapo prioritetingos. Globalizacijos, tarpnacionalinio kapitalizmo ir „bevizės“ kultūros kodų migracijos sąlygomis visus šešis modelius galima laikyti miesto kultūros planavimo ir valdymo strategijos arsenalu, praplečiančiu monadologinę G. Leibnizo „laiko kaip daiktų sekos“ koncepciją ir įprasminančiu ją M. Castellso „bemačiame laike“ kaip MKK.

Vietos, kuriose tradiciškai persipina senasis nekilnojamas kultūros paveldas ir atraktyviausia šiandieninio gyvenimo erdvė, sudaro MKK branduolį. Kitos vietos gravituoja branduolio link, todėl miesto erdvinėje struktūroje yra svarbios kaip teritorijos, „žeminančios“ kultūrinio potencialo perteklių. Trečio lygio vietos – tai komercializuotos gyvenamosios vietos. Šių teritorijų integracijos į MKK šiandien Lietuvoje labiausiai reikia. Objektai – gausiausia MKK elementų grupė. Dėl jų formuojasi urbanistiniai traukos mazgai, kuriasi specifiniai kultūriniai tinklai. Sakralinio pobūdžio Vilniaus kultūros objektų tinklas – unikalus pasaulinės reikšmės reiškinys. Jis ir kitos laikinės urbanistinės kultūros formos sudaro prielaidas miestą traktuoti kaip įvykį. Miesto įvykiškumas yra naujų kūrybinės ekonomikos įtakų, įtampų ir galimybių globalizacijos ir regionalizmo sąlygomis atspindys. Įvykiškumui nustatyti reikalinga indikatorių sistema Lietuvoje dar nepradėta kurti. Turima medžiaga leidžia teigti, kad būtent šis elementas kultūrinėms funkcijoms suteikia išskirtines pozicijas, keičiančias ir nusistovėjusį KF santykį su miesto erdvine struktūra.

Bendrosios išvados

1. Kultūrinių funkcijų raiška miesto erdvinėje struktūroje pirmiausia susijusi su nematerialiąja visuomenės ir jos sambūvio erdvės substancija, įvardintina kaip: a) kolektyvinės atminties ir patirties kaupimas bei formavimas; b) socialinių įtampų išeminimas, kolektyvines patirtis ne slopinant masiniais suprekinimo ir vartojimo mechanizmais, bet regeneruojant jas per individualų žmogaus santykį su aplinka; c) kūrybiškumo ugdymas ir skatinimas; d) socialinės sanglaudos ir pilietinių (žmogaus) teisių užtikrinimas; e) nacionalinio saugumo garantas.
2. Kultūrinis potencialas yra pamatinis urbanistinio kultūros planavimo, apimančio ne tik fizinę, bet ir institucinę bei socialinę aplinką, šaltinis. Jis stimuluoja vietos, objekto ir reiškinių reikšmių lauką ir sudaro prielaidas integruotoms miesto kultūrinės raiškos formoms atsirasti miesto erdvinėje struktūroje ir čia plėtotis. Tai konceptualusis kultūrinių funkcijų turinys, miesto erdvinėje struktūroje pasireiškiantis kaip daugiaplanė erdvinė-tūrinė-informacinė sistema.
3. Pagrindinė kultūrinio potencialo identifikavimo priemonė ir pamatinė kultūrinių funkcijų raiškos formų grupė yra baziniai modeliai. Tiek baziniai, tiek taikomieji modeliai ne tik formuoja miesto kultūrinį karkasą, bet kartu lemia ir erdvinės miesto struktūros charakterį. Išskirti trys pagrindiniai baziniai modeliai: anklavas, kultūros centras ir habitatas.
4. Taikomųjų modelių pagrindas – istorinės kultūros planavimo paradigmos, atspindinčios būdingiausias savo laiko kultūros koncepcijas. Maždaug nuo septintojo

XX a. dešimtmečio vakarietiškos tradicijos miestų planavimo praktikoje šios paradigmos tapo neginčijamais miesto plėtros modeliais. Globalizacijos, tarpnacionalinio kapitalizmo ir „bevizės“ kultūros kodų migracijos sąlygomis visus šešis modelius galima laikyti miesto kultūros planavimo ir valdymo strategijos arsenalu, praplečiančiu monadologinę G. Leibnizo laiko kaip daiktų sekos koncepciją ir įprasminančiu ją M. Castellso bemačiame laike kaip miesto kultūrinį karkasą.

5. Vienas svarbiausių miesto erdvinės struktūros formantų, ne tik lemiančių fizinę miesto sandarą, bet ir darančių įtaką nematerialių urbanistinės gyvensenos formų sklaidai bei mastui yra miesto kultūrinis karkasas. Pagrindinis MKK formavimo tikslas – nuoseklus ir tolydus miesto kultūros planavimas, užtikrinantis vienodas arba bent adekvačias prieigas visiems socialiniams sluoksniams ir stratomis visose miesto dalyse ir zonose. MKK formavimas turėtų būti prioritetas bendros valstybės ir savivaldos organų kultūros politikos uždavinys. Konkretaus miesto kultūrinio karkaso koncepcija ir apibrėžtis galėtų būti strateginio arba specialiojo kultūrinių funkcijų plano branduolys, formuojamas bendradarbiaujant pagrindinėms valstybės, regiono ar miesto valdymo institucijoms, socialiai atsakingiems verslo subjektams, svarbiausioms akademinėms ir vietos žmonių bendruomenėms, papildant, koreguojant arba kuriant iš naujo miesto bendrojo plano nustatytą plėtros strategiją.

6. Bendros pastarojo dešimtmečio urbanistinio Lietuvos žemėlapiu raidos tendencijos pakartoja ekonominę staigaus perėjimo iš etatizmo į vėlyvojo kapitalizmo santykių dinamiką. Dėl žemėtvarkinio miesto teritorijų planavimo pobūdžio integruotai plėtoti kultūrinės funkcijos kol kas nėra galimybių. Tačiau pokyčiai, vykstantys kaimyninėse šalyse, leistų teigti, jog situacija per artimiausią dešimtmetį turėtų pasikeisti.

7. Vilniaus atveju kultūrinių funkcijų masyvas koncentruojasi nekilnojamojo kultūros paveldo teritorijoje centrinėje miesto dalyje. Kiekybiniai kultūrinių funkcijų parametrai formuoja istorinio branduolio traukos potencialą, tačiau nelemia kokybinių kultūrinio karkaso pokyčių. Tam tikrą atsvarą kultūrinių funkcijų centralizacijai sudaro ekstensyvaus pobūdžio rekreacinis Verkių ir Antakalnio seniūnijų potencialas. Nauji vartojimo katedrų centrai formuojasi kaip pramoginių pobūdį turintys masių traukos židiniai, kurių metinis įvykių tankumas apie penkis kartus didesnis nei centrinėje miesto dalyje. Panašios tendencijos ir kituose didžiausiuose Lietuvos miestuose.

8. XX a. pabaigos–XXI a. pradžios kultūros posūkio paradigma ir skirtinga post-sovietinių, Vakarų Europos bei Šiaurės Amerikos šalių patirtis, sprendžiant įvairaus masto urbanistinius kultūros planavimo uždavinius, nepateikia vienintelio įmanomo

atsakymo. Remdamiesi šia patirtimi, Lietuvos miestai turėtų ieškoti savų kultūrinių funkcijų plėtojimo modelių, o ne imituoti įgyvendintuosius kitose šalyse, nes pastarųjų sėkmę galėjo lemti kitokios geopolitinio, ekonominio ir sociokultūrinio konteksto sąlygos.

Literatūros sąrašas

Abrahamson, M. 1995. *Urban Enclaves: Identity and Place in America*. New York: Worth Publishers.

Adorno, T. W. 2004. *The Culture Industry* (Selected essays on mass culture). London: Routledge.

Alistratovaitė, I. 2004. *Morfologinės struktūros transformacijos centriniame miesto rajone (Lietuvos pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Vilnius: VGTU.

Alytaus ir Utenos apskričių kūrybinių industrijų žemėlapis. Autoriai: G. Mažeikis, J. Černevičiūtė, A. Ščiگلinskienė, I. Tatarūnė. Vilnius: Europos kultūros programų centras, 2005. Prieiga per internetą: <[http://www.durys.org/industrijos/documents2/Alytaus%20ir%20Utenos%20VISAS%20\(1\).pdf](http://www.durys.org/industrijos/documents2/Alytaus%20ir%20Utenos%20VISAS%20(1).pdf)>.

Auroville Universal Township. Prieiga per internetą: <www.auroville.org>.

Baudrillard, J. 1994. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Baudrillard, J. 2002. Beaubourg'o efektas, *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 74–89.

Benevolo, L. 1998. *Europos miesto istorija*. Vilnius: Baltos lankos.

Bianchini, F. 1999. Cultural Planning for Urban Sustainability, *City and Culture*. Karlskrona: The Swedish Environment Council, 34–51.

The Boston Indicator Project. The Boston Foundation, 2004. Prieiga per internetą: <www.bostonindicators.org>.

Boston Open Studios. Prieiga per internetą: <<http://www.cityofboston.gov/arts/visual/openstudios.asp>>.

Bourdieu, P. 1983. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital, *Die verborgenen Mechanismen der Macht*. Hamburg, 49–75.

Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital, *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education* (ed. J. E. Richardson). Greenwood Press, 241–258.

Bowen, H. P.; Maesen, N.; Sleuwaegen, L. 2006. *A composite index of the creative economy (draft)*. Prieiga per internetą: <http://www.flandersdc.be/download/nl/2270998/entire/creative_economy_index.pdf>.

Braun, E.; Lavanga, M. 2007. An International Comparative Quick Scan of National Policies for Creative Industries, *European Institute for Comparative Urban Research* (EURICUR); *Erasmus University Rotterdam*. Prieiga per internetą: <http://culturalforum.net/lisboa07/script/download.php?file=files/documents/participantscontributions/CONTRIBUTIONSDOC_07_EN.PDF>.

Bučas, J. 1995. Urbanistikos paveldo saugotinos teritorijos, *Urbanistika ir architektūra* Nr. 1–2 (19–20): 156–172.

Bučas, J. 2006. Žaliojo kultūros paveldo problema, *Urbanistika ir architektūra* XXX (1): 19–29.

Buisson, S.; Parisot, Ch. 1996. *Paris Monmartre: A Mecca of Modern Art 1860–1920*. Paris: William Stout Architectural Books.

Castells, M.; Susser, I. 2002. *The Castells Reader on Cities and Social Theory*. Blackwell Publishing.

Castells, M. 2005–2007. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė, kultūra* (I tomas: *Tinklaveikos visuomenė*; II tomas: *Tapatumo galia*; III tomas: *Tūkstantmečio pabaiga*). Vilnius: Poligrafija ir informatika.

Centre Pompidou. Prieiga per internetą: <<http://www.cnac-gp.fr/>>.

Creative industries in Estonia. Ministry of Culture of Estonia, 2005. Prieiga per internetą: <www.kul.ee/avalik/esitlused/CI_Alytus.ppt>.

Creative Industries Mapping Document (CIMD). Department for Culture, Media and Sport, UK, 2001.

Cuattinguis, N. 1993. Cultural Tourism in Sweden, In *Cultural Tourism. International Scientific Symposium (10th General Assembly, Sri Lanka)*. ICOMOS, 43–50. Prieiga per internetą: <http://www.international.icomos.org/publications/93sy_tou5.pdf>.

Cultural planning guidelines for local government. New South Wales Government (Australia), Department of Local Government, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.dlg.nsw.gov.au/Files/Information/CPG-final.pdf>>.

Cultural planning toolkit. A partnership between 2010 legacies now & creative city network of Canada, 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.creative-city.ca/toolkits/downloads/Cultural-Planning-Toolkit.pdf>>.

Culture Plan for the Creative City. City of Toronto, 2003. Prieiga per internetą: <http://www.toronto.ca/culture/brochures/2003_cultureplan.pdf>.

Cultures of Cities – Transformations Generating New Opportunities. 4th biennial Rotterdam, 2001. Prieiga per internetą: <<http://www.planum.net/4bic/>>.

Čepaitienė, R. 2005. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla.

Daunora, Z. J. 1998. Lukiškių aikštės ir jos aplinkos urbanistinės sąlygos ir plėtojimo galimybės, *Urbanistika ir architektūra* XXII (2): 64–76.

Daunora, Z. J. 2004. Istorinių miestų vizualinio įvaizdžio plėtojimo klausimu, *Urbanistika ir architektūra* XXVIII (4): 145–150.

Daunora, Z. J. 2005. Kultūriniai ir struktūriniai miestų plėtros uždaviniai valstybės normatyviniuose dokumentuose, *Urbanistika ir architektūra* XXIX (4): 164–173.

Daunora, Z. J. 2006. Šalies miestų planavimui taikomos gyvenamųjų vietovių klasifikacijos ir jų funkcinės sandaros apibrėžimas, *Urbanistika ir architektūra* XXX (4): 181–191.

Daunora, Z. J.; Kirvaitienė, S.; Vyšniūnas, A. 2004. *Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai*. Vilnius: Technika.

D'Auria, A. J. 2001. City networks and sustainability. The role of knowledge and of cultural heritage in globalization, *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol. 2 (1): 38–47.

Davis, D. 2005. *Soho: the Afterlife*. Prieiga per internetą: <<http://sfd.com/dd/soho-oralhistory-afterlife/realtxt2.html>>.

Debord, G. 2006. *Spektaklio visuomenė*. Kaunas: kitos knygos.

Definition and production of harmonized Statistics on Culture in Europe (Batch 1: Cultural Employment). Department of Studies and Prospective (DEP), French Ministry of Culture and Communication, 2004.

del Cerro Santamaría, G. 2005. Bilbao and the Basque Paths to Globalization, *GaWC (Globalization and World Cities) Research Bulletin* 178. Prieiga per internetą: <<http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb178.html>>.

Developing Clusters for the Creative Industries in Barcelona (case study: Catalonia, Spain). Interarts Foundation, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.ecotec.com/idele/themes/oldindustrial/studies/barcelona_creative_clusters.pdf>.

Didysis Rusijos teatras. Prieiga per internetą: <<http://www.bolshoi.ru/ru/>>.

Districts of Creativity VZW (case study: Leuven, Belgium). Interarts Foundation, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.ecotec.com/idele/themes/lisbon/studies/flandersdc.pdf>>.

Donskis, L. 1993. *Moderniosios kultūros filosofijos metmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Donskis, L. 2004. Kas yra bendruomenė?, *Bendruomenės dalyvavimo socialinėje ekonomikoje galimybės*. Kaunas: Socialinės ekonomikos institutas, 4–6.

Donskis, L. 2008. Akademinė konkurencija gudrių žmonių laikotarpiu, *Tyliosios alternatyvos. Socialinės analizės ir kritikos eskizai*. Vilnius: Versus aureus, 68–72.

Draft Culture (Scotland) Bill. Guidance document. Scottish Executive, Education Department, 2006. Prieiga per internetą: <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/160469/0043653.pdf>>.

Dringelis, L. 2005. Miesto želdynų teritorijų klasifikavimas – teisinis pagrindas miesto želdynų sistemai planuoti, *Urbanistika ir architektūra* XXIX (4): 182–190.

Estijos nacionalinė opera. Prieiga per internetą: <<http://www.opera.ee/>>.

European Green Capital (EGC). Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/about.html>>.

Euroregiono Nemunas Alytaus (Lietuva) ir Suvalkų, Augustavo, Seinų (Lenkija) kūrybinių industrijų žemėlapis. Autoriai: A. Ščiگلinskienė, G. Mažeikis, G. Jucevičius ir kiti. VšĮ „Alytaus verslo konsultacinis centras“, 2006.

Eurostat 2002, European social statistics – Labour force survey results 2002. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Everling, C. 1997. *Social Economy – The Logic of Capitalist Development.* London: Routledge.

Établissement public du centre Beaubourg rapport d'activité. Paris, 1973.

Figureira–McDonough, J. 2001. *Community Analysis and Praxis: Toward a Grounded Civil Society.* London: Brunner–Routledge.

Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life.* New York: Basic Books.

Florida, R. 2004. *Cities and the Creative Class.* New York: Routledge.

Florida, R. 2005a. An Introduction to the Creative Class, *Creativity and the City. How the creative economy is changing the city* (reflect # 05). Rotterdam: NAI Publishers, 20–41.

Freestone, R.; Gibson, Ch. 2006. The Cultural Dimension of Urban Planning Strategies: An Historical Perspective, *Culture, Urbanism and Planning.* Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.

Gartman, D. 1998. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Post-fordism?, *The Sociological Quarterly*, Vol. 39 (1): 119–137.

Gartman, D. 2002. Bourdieu's Theory of Cultural Change: Explication, Application, Critique, *Sociological Theory*, Vol. 20 (2) (July, 2002): 255–277.

du Gay, P. (ed.) 1998. *Production of Culture / Cultures of Production.* London: Sage.

Gehl, J.; Gemzøe, L. 1996. *Public Spaces and Public Life.* Copenhagen: Danish Architectural Press.

Graham, B. 2002. Heritage as Knowledge: Capital or Culture?, *Urban Studies*, Vol. 39 (5–6): 1003–1017.

Griffiths, R. 1999. Artist organisations and the recycling of urban space, *City and Culture.* Karlskrona: The Swedish Environment Council, 460–475.

Grönlund, B. 1997. *The Civitas of Seeing and the Design of Cities – on the Urbanism of Richard Sennett* (introduction to a seminar on Richard Sennett: Transformations of the concept of urbanity). Prieiga per internetą: <http://hjem.get2net.dk/gronlund/Sennett_ny_tekst_97kort.html>.

Grunskis, T. 2000. Lukiškių aikštės estetinės transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse, *Urbanistika ir architektūra* XXIV (3): 119–134.

Grunskis, T. 2002. *Sociokultūrinio konteksto įtaka miesto visuomeninių erdvių formavimui*. Daktaro disertacija. Vilnius: VGTU.

Grunskis, T.; Nekrošius, L. 2004. Istorinės–sociokultūrinės krantinių raidos sąlygos Lietuvos miestuose iki XX a., *Urbanistika ir architektūra* XXVIII (1): 9–16.

Grünbacher, A. 2004. *Reconstruction and Cold War in Germany – The Kreditanstalt Für Wiederaufbau*. Birmingham: University of Birmingham; Ashgate Publishing, Ltd (imprint).

Guggenheim Bilbao. Prieiga per internetą: <<http://www.guggenheim-bilbao.es/>>.

Hall, P. G.; Hall, P. 2002. *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century* (Third edition). Cambridge, Mass.: Blackwell.

Harvey, D. 1989. *The Condition of Postmodernity – An Enquiry Into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell publishing.

Helsinki University of Technology. Laboratory of Acoustics and Audio Signal Processing, 2008. Prieiga per internetą: <www.acoustics.hut.fi>.

Hirschman, D. S. 2005. Urban Attraction. The „Advancement and Amenity Dollars“ Benchmark, *The Next American City*, Issue 04: Competition & Cities. Prieiga per internetą: <http://americacity.org/article.php?id_article=52>.

Hospers, G. J. 2003. Jane Jacobs: visionary of the vital city, *Planning Theory and Practice*, Vol. 4 (2): 207–12.

Hospers, G. J.; van Dalm, R. 2005. How to create a creative city? The viewpoints of Richard Florida and Jane Jacobs, *Foresight*. Emerald Group Publishing Ltd., Vol. 7 (4): 8–12.

Jacobs, J. 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.

Jakovlevas–Mateckis, K. 2003. Miestų želdynų sistemos formavimas, *Miestotvarka*. Vilnius: Technika, 112–167.

Jameson, F. 1984. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism, *New Left Review* 146 (July / August): 53–92.

Jameson, F. 1998. *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983–1998*. London and New York: Verso.

Jamieson, W. 1993. Planning for Small Town Cultural Tourism, in *Cultural Tourism. International Scientific Symposium (10th General Assembly, Sri Lanka)*, ICOMOS. Prieiga per internetą: <http://www.international.icomos.org/publications/93sy_tou11.pdf>.

Jan's Krogh Geosite, 2008. Prieiga per internetą: <<http://geosite.jan-krogh.com>>.

Japp, K. P. 1999. The Form of Protest in the New Social Movements, *Problems of Form* (ed. Dirk Baecker). Palo Alto: Stanford University Press: 155–170.

Jencks, Ch. 1984. *The Language of Post-modern Architecture*. London: Academy Editions.

Jucevičius, G. 2005. Kūrybinės industrijos ir Lietuvos ekonominis konkurencingumas: tendencijos ir perspektyvos (konferencijos pranešimas). *Forumus „Galimybė Europoje: kūrybinės industrijos ir regioninė plėtra“*, Vilnius.

Jurevičienė, J. 1999. Tradicinės dirbtuvės ir jų vietos Vilniaus priemiestyje, *Urbanistika ir architektūra XXIII* (1): 31–37.

Jurevičienė, J. 2003. Vilniaus sakralinių baroko erdvių struktūra, *Architektūros kompozicijos tyrimai* (mokslinių straipsnių rinkinys). Vilnius: Technika, 39–40.

Jurevičienė, J.; Žvaliauskaitė, S. 2005. Sakralinių vietų pietryčių Lietuvoje vertė ir apsauga, *Urbanistika ir architektūra XXIX* (3): 111–119.

Jurkštas, V. 1994. *Senamiesčių regeneracija*. Vilnius: Technika.

Juškevičius, P.; Valeika, V. 2007. *Lietuvos miestų susisiekimo sistemų raida*. Vilnius. Vilnius: UAB „Baltijos kopija“.

Karališkoji Danijos opera. Prieiga per internetą: <<http://www.kglteater.dk/>>.

Karališkoji Švedijos opera. Prieiga per internetą: <<http://www.operan.se/>>.

Keller, M. 2005. Needs, Desires and the Experience of Scarcity. Representations of recreational shopping in post-Soviet Estonia, *Journal of Consumer Culture*, Vol. 5 (1): 65–85.

Kelp, G. Z. 2002. Pašnekovas: Günter Zamp Kelp (išskirtinis interviu, tarpininkaujant Sauliui Valiui paruoštas Almanto Samalavičiaus), *Archiforma* 2001/3: 109–115.

Kien, G. 2004. Culture, State, Globalization: The Articulation of Global Capitalism, *Cultural studies ↔ Critical Methodologies*, Vol. 4 (4): 472–500.

Klaipėdos miesto kultūros vystymo prioritetinės kryptys 2007–2012 metams, 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.durys.daily.lt/?lt=1135698795>>.

Koolhaas, R.; O.M.A.; Mau, B. 1995. *S, M, L, XL*. New York: The Monacelli Press, Inc.

Krafta, R. 2001. Urban Centrality. A fully configurational model of a self organizing process, in *Proceedings. 3rd International Space Syntax Symposium Atlanta*. Prieiga per internetą: <http://undertow.arch.gatech.edu/homepages/3sss/papers_pdf/35_Krafta.pdf>.

Krupickaitė, D. 2003. Naujos Lietuvos ir kitų Baltijos šalių miestų sistemų raidos tendencijos, *Geografija* 32 (2): 38–44.

Kultūra, spauda ir sportas 2005. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006.

Kultūra, spauda ir sportas 2006. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007.

Kuzmickaitė, D. K. 2004. Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai, mokslinio tyrimo „Bendruomenės dalyvavimo socialinėje ekonomikoje galimybės ataskaitos“ pratarė. Kaunas: Socialinės ekonomikos institutas.

Kūrybinės industrijos: galimybė Europoje ir Europai (konferencijos medžiaga). Europos kultūros programų centras, 2003.

Laboratoire d'Informatique, Signaux et Systèmes de Sophia-Antipolis, 2008. Prieiga per internetą: <www.i3s.unice.fr>.

Landry, Ch.; Bianchini, F. 1995. *The Creative City*. London: Demos.

Landry, Ch. 2000. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.

Lapham, L. H. 2003. Amžina dabartis (išanga „Mit Press“ leidimui), in M. McLuhan. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos Lankos, 7–25.

Latvijos nacionalinė opera. Prieiga per internetą: <<http://www.opera.lv/opera.php?>>>.

La Varra, G. 2002. Post-It City: The Other European Public Spaces, in *Mutations*. Barcelona: Actar, 424–431.

Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*. Translated by D. Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.

Leibniz, G. 1993. *Monadology*. Berlin: Reclam.

Lenkijos nacionalinė opera. Prieiga per internetą: <<http://www.teatr Wielki.pl/>>.

Leong, S. T. 2002. Control Space, in *Mutations*. Barcelona: Actar, 184–195.

Lietuvos įvaizdžio formavimo strategija. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/LR-ivaizdis/11_santrauka.pdf>.

Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras: <<http://www.opera.lt/old/teatras/default.asp>>.

LR Vyriausybės nutarimas „Dėl mokslo ir technologijų parkų plėtros koncepcijos“, 2003 m. liepos 18 d. Nr. 963.

Lietuvos socialinė struktūra. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius: Firidas, 2005.

Lietuvos turizmo ir verslo prekės ženklo sukūrimas (TNS Gallup visuomenės apklausos tyrimas). Paieška per internetą: <<http://www.google.com>>: Lietuvos_Reputacija200721911490.

Lietuvos turizmo statistika 2006. Valstybinis turizmo departamentas, 2007.

Lingis, A. 1997. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*. Vilnius: Baltos lankos.

Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge (MA): MIT Press.

Линч, К. 1982. *Образ города*. Перевод В. Л. Глазычева. Москва: Стройиздат.

Lyotard, J. F. 1984. *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

Makselis, R. 2005. Kūrybinės industrijos ir kultūros politika (konferencijos pranešimas). *Forumas „Galimybė Europoje: kūrybinės industrijos ir regioninė plėtra“*, Vilnius.

Malanga, S. 2004. The Curse of the Creative Class. A New Age theory of urban development amounts to economic snake oil, *The Wall Street Journal Opinion Archive, The Big City*. Prieiga per internetą: <<http://www.opinionjournal.com/extra/?id=110004573>>.

Margulies, H. 2000. *Space and Culture: the Case for Land Rights. The Continuum Ethnicity-Culture-Space and Urban Planning*. Prieiga per internetą: <http://culture-and-ecology.com/_wsn/page15.html>.

Markevičienė, J. 2002. Pamiršta hipotezė arba Vilniaus miesto sandara XIV–XV amžiuje, *Menotyra* 3 (28): 30–45.

Markevičienė, J. 2003. Senamiesčio įvaizdžiai Vilniaus kultūros paveldo saugoje XX a.: nuo kraštovaizdžio iki praeities skeveldrų, *Kultūrologija* 10, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas: 233–293.

Markevičienė, J. 2006. Kultūros paveldo samprata tarptautinėje teisėje: nuo Venecijos chartijos iki Europos Tarybos pagrindinės konvencijos dėl kultūros paveldo vertės visuomenei, *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*. Sudarytojas: ICOMOS Lietuvos nacionalinis komitetas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 69–90.

Mažeikis, G. 2004. Kultūrinių ir kūrybinių industrijų pavidalai analizuojant sociologinį tyrimą „Lietuvos gyventojų kultūriniai poreikiai“, *Kultūros aktualijos* 6 (41).

Mažeikis, G. 2005a. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta.

Mažeikis, G. 2005b. Negatyvi kasdienybės kritika kaip kūrybinių industrijų prielaida, *Filosofija. Sociologija* 3. Lietuvos Mokslų Akademijos leidykla: 39–45.

Mažeikis, G. 2006a. Kūrybinės industrijos: nuo kasdienybės revoliucijos iki įdarbintos fantazijos, *Inter-studia humanitatis. Naujieji identitetai kūrybinėse industrijose* 3: 66–94.

Mažeikis, G. 2006b. Kūrybinių industrijų subjektas: rinka ir tinklinių tapatumų dinamika, *Lietuviškojo europietiško rida: dabarties ir ateities iššūkiai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 241–255.

Mažeikis, G. 2008. Šiaulių amfiteatras ir pasitikėjimas, *Literatūra ir menas* 3179 (2008-02-28).

McLuhan, M. 2003. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos Lankos.

Melton, H. 1998. Pastabos apie Soho ir prisiminimas, in J. Mekas. *Trys draugai*. Vilnius: Baltos lankos.

Merriam-Webster's Online Dictionary. Prieiga per internetą: <www.merriam-webster.com/dictionary>.

Metaal, S. 2005. *Oases in the Exurban Desert. An Essay on Changing Identities in the Urban Field*. Prieiga per internetą: <<http://members.ams.chello.nl/smemaal/smw1.htm>>.

Mayhew, S. 1997. *Oxford dictionary of geography* (2nd edition). Oxford: Oxford University Press.

Milano „Teatro Alla Scala“. Prieiga per internetą: <<http://www.teatroallascala.org/en/index.html>>.

Minton, A. 2003. *Northern soul. Culture, creativity and quality of place in Newcastle and Gateshead*. London: Demos.

Miškinis, A. 1991. *Lietuvos Urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis.

Miškinis, A. 1999–2007. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės* (1 tomas: *Užnemunės miestai ir miesteliai*; 2 tomas: *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*; 3 tomas: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*). Vilnius: Savastis.

Mitchell, W. J. 2002. *E-topija. Miestietiškas gyvenimas, Džimai, – bet ne toks, kokį jį pažįstame*. Vilnius: Pasviręs pasaulis.

The Moleskine City Blogs, 2008. Prieiga per internetą: <<http://paris.moleskinecity.com/>>.

Mumford, L. 1938. *The Culture of Cities*. New York: Harcourt, Brace and Company.

The National Development Plan 2007–2013. Submission to the Department of Finance by the Heritage Council (final report). Ireland, 2006.

Nemuno zonos kaip kultūrinės-turistinės zonos potencialo plėtros ir galimybių studija (galutinė ataskaita). Vši „Baltijos rekreacinių sistemų modeliavimo institutas“, 2007.

Neniškis, E. 2002. *Visuomeninių procesų įtakos miesto ir regiono miesto erdvinei struktūrai dėsningumai ir jų modeliavimas*. Daktaro disertacija. Vilnius: VGTU.

The Norwegian Directorate for Cultural Heritage. Prieiga per internetą: <<http://www.norvegija.lt/misc/print.aspx?article={1c02cab2-f5a4-4379-b297-6e7672e94571}>>.

Novickas, A. 2000. Skulptūriniai monumentai Vilniaus miesto aikštėse XIX a. ir XX a. sandūroje, *Urbanistika ir Architektūra XXIV* (1): 11–23.

Orrskog, L. 1999. There is no such thing as a Sustainable City, *City and Culture, Karlskrona*, The Swedish Environment Council, 88–99.

Rauhe, H. 2004. Kultūros vadyba kaip vadyba meno ir kultūros srityje, *Kultūros vadyba*. Vilnius: Tyto alba, 13–38.

- Ramanauskaitė, E.** 2004. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas. XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Regeneration UK*. UK Trade & Investment, 2004.
- Ray, L.; Sayer, A.** (editors) 1999. *Culture and Economy After the Cultural Turn*. London: Sage.
- Register of Licensed Public Spaces in England and Wales*. Department for Culture, Media and Sport, UK, 2007 October.
- Riaubienė, E.** 2000. Kultūros paveldo verčių suvokimo ir vertinimo tendencijos, *Urbanistika ir architektūra* XXIV (1): 3–10.
- Richards, G.** 1999. Cultural Capital or Cultural Capitals?, *City and Culture*, Karlskrona: The Swedish Environment Council, 403–413.
- Roberts, D.** 2003. Illusion only is sacred. From the Culture Industry to the Aesthetic Economy, *Thesis Eleven*, 73 (May): 83–95.
- Rogers, R.; Gumuchdjan, P.** 1997. *Cities for a small planet*. London: Faber and Faber.
- Roucek, J. S.** 1936. Lithuanian Immigrants in America, *The American Journal of Sociology* 41 (4): 447–453.
- Rubavičius, V.** 2003. *Post-modernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Rubavičius, V.** 2005a. Globalizuojamas / globalizuojantis miestas – tinklų ir srautų mazgas, *Urbanistika ir architektūra* XXIX (priedas): 3–12.
- Rubavičius, V.** 2005b. Miesto tapatumas ir išskirtinumas globalizacijos sąlygomis, *Urbanistika ir architektūra* XXIX (4): 157–163.
- Saris, J.; Brouwer, J.** 2005. Creativity as competitive factor for urban regions. Strategies for urban networks in the creative economy, *Creativity and the City*, Rotterdam: NAI Publishers, 108–143.
- Sassen, S.** 1994. *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Schmiedeknecht, T.** 2000. *Zamp Kelp. Expanding space*. London: John Wiley & Sons Inc.
- Senior, A.** 2003. Lietuva: kūrybinės industrijos pereinamojo laikotarpio ekonomikoje, in *Kūrybinės industrijos: galimybė Europoje ir Europai* (konferencijos medžiaga). Vilnius: Europos kultūros programų centras, 51–54.
- Sennett, R.** 1999. The Challenge of urban diversity, *City and Culture*, Karlskrona: The Swedish Environment Council, 128–134.
- Sennett, R.** 2000. Capitalism and the City, *Zentrum für Kunst und Medien-technologie Karlsruhe*. Prieiga per internetą: <[http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader\\$1513](http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader$1513)>.
- Sereda, P.** 2007. Culture Employment in a North American Context 1981–2001, *Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division*. Ottawa: Ministry of Industry, Canada.

Serexhe, B. 1996. *Deregulation / Globalisation: The Loss of Cultural Diversity?*. Prieiga per internetą: <www.ctheory.net/articles.aspx?id=41>.

Shopping (Harvard project on the city), in *Mutations*, Barcelona: Actar, 2002, 124–184.

Short, J. R. 2006. *Urban theory (A critical assessment)*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Smith, B.; Manzi, T. 2006. Private Security and Public Space: New Approaches to the Theory and Practice of Gated Communities, *European Journal of Spatial Development* 11. Prieiga per internetą: <<http://www.nordregio.se/EJSD/refereed22.pdf>>.

Smith, R. G. 2006. Place as Network, *Companion Encyclopedia of Geography* (eds.: I. Douglas, R. Huggett and C. Perkins; 2nd ed.). London: Routledge: 57–69.

Smith, R. G.; Doel, M. A. 2007. A New Theoretical Basis for Global-City Research: From Structures and Networks to Multiplicities and Events, *GaWC Research Bulletin* 221.

Spiller, N. (ed.) 2002. *Cyber Reader. Critical writings for the digital era*. London: Phaidon Press Limited.

Starkevičiūtė, M. 2002. *Vilniaus miesto savivaldybės kultūros įstaigų ir renginių finansavimo analizė*. Atviros Lietuvos fondas. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/kultura/santraukos/VilniausSavivaldybesKulturosIstaiguFinansavimoAnalize.htm>>.

Starkevičiūtė, M. 2003a. Kūrybinių ekonominių veiklų indėlio į Lietuvos ekonomiką įvertinimas, in *Kūrybinės industrijos: galimybė Europoje ir Europai* (konferencijos medžiaga). Vilnius: Europos kultūros programų centras, 55–64.

Starkevičiūtė, M. 2003b. *Teatru ir koncertinių įstaigų veiklos pertvarkymo pažangos įvertinimas*. Atviros Lietuvos fondas. Prieiga per internetą: <http://politika.osf.lt/kultura/santraukos/teatruislaidos_tesinys.htm>.

Stauskas, V. 1990. *Lietuvos rekreacinės sistemos koncepcija (naujomis sąlygomis)*. Kaunas: LSAMTI.

Stauskas, V. 1996. Lietuvos pajūrio teritorinio planavimo strategija, *Statyba ir architektūra* (konferencijos medžiaga). Kaunas: KTU, 291–296.

Steenhoven, J. Van den 2005. The creative capital of the city, *Creativity and the City*. Rotterdam, NAI Publishers, 90–99.

Stratton, J. (1977). *Pioneering in the urban wilderness*. New York: Urizen books.

Study on the Economy of Culture in Europe. The European Commission, 2006. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/culture/pdf/doc879_en.pdf>.

Suomijos nacionalinė opera. Prieiga per internetą: <<http://www.opera.fi/>>.

Шешелгис, К. 1966. Единая система расселения на территории Литовской ССР (Диссертация на соискание ученой степени доктора архитектуры), Каунас.

Tammen, R. L. 2000. *Power Transitions*. New York: Chatham House Publishers.

Talking Cities. The Micropolitics of Urban Space. Berlin: Urban drift productions Ltd, 2006.

Tarptautinių žodžių žodynas (IV leidimas). Vilnius: Alma littera, 2005.

Towards a New Cultural Framework Programme of the European Union. Report of the working group, 2003.

Trilupaitytė, S. 2000. Meninė produkcija ir socialinė erdvė Pierre'o Bourdieu meninio lauko teorijoje, *Menotyra* 1 (18): 26–29.

Tuan, Y. 1974. Space and place: humanistic perspective, *Progress in Geography* (eds.: C. Board, R. J. Chorley, P. Haggett and D. R. Stoddart) 6: 211–252.

Unified Development Code. San Antonio, Texas, 2006. Prieiga per internetą: <<http://epay.sanantonio.gov/dsddocumentcentral/upload/ord06Historic.pdf>>.

UNESCO. Paris, 1972. Prieiga per internetą: <<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>>.

UNWTO World Tourism Barometer (Committed to Tourism, Travel and the Millennium Development Goals) 6 (1). World Tourism Organization to the United Nations, January 2008.

Urban regeneration: the essentials, 2001. Prieiga per internetą: <<http://society.guardian.co.uk/urbanregeneration>>.

Urban regeneration in the Netherlands, 2008. Prieiga per internetą: <www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1949>.

Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Vancouver Urban Parks, Recreation and Open Space Plan, 2002. Prieiga per internetą: <http://www.ci.vancouver.wa.us/parks-recreation/parks_trails/planning/pdf/urban2001.pdf>.

Varnelis, K. 2005. Kultūros industrijos katedros, *Kultūros barai* 2005 (3): 62–67.

Venturi, R.; Brown, D. S.; Izenour, S. 1977. *Learning from Las Vegas: the Forgotten Symbolism of Architectural Form*. Cambridge (MA): MIT Press.

Vilniaus miesto bendrojo plano operatyvusis planavimas (VBP). Savivaldybės viešųjų teritorijų nustatymo schema, tikslinanti bendrojo plano sprendinius. Rengėjas SI „Vilniaus planas“ (proj. vadovas M. Grabauskas, V. Valeika), 2001 m. gruodis (schemos galiojimas patvirtintas 2006 m. rugpjūtį).

Vilniaus senamiesčio kultūros paminklo UIP detalusis planas (VSDP), 2004.

Vores by / Carlsberg. Open International ideas competition (Brief). Copenhagen, 2006.

Wallmont, M. 2003. Wedding plan for inflatable church, *CNN* (Wednesday, May 14, 2003. Posted: 0659 GMT). Prieiga per internetą: <<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/05/13/inflatable.church/>>.

Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the English language. New York: Gramercy Books, 1989.

Werber, N. 2002. Centre as a Form, *Centre of Attraction*. 8th Baltic Triennial of International Art (parodos katalogas). Vilnius: ŠMC, 102–116.

Willke, H. 2001. *Atopia – Studien zur atopischen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

World Tourism Organization, 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.unwto.org/index.php>>.

World Urbanization prospects. The 2007 Revision Population Database. United Nations, 2008. Prieiga per internetą: <<http://esa.un.org/unup/>>.

Zukin, Sh. 1995. *The Cultures of Cities*. Cambridge: Blackwell.

Autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas:

Butkus, T. S. 1999. City-zen. Senos ir naujos struktūros sąveika Klaipėdos miesto branduolyje (VGTU magistro studijų baigiamasis darbas. Darbo vad. vyr. as. Algis Vyšniūnas). Prieiga per internetą: <<http://www.varioburnos.com/areas/architektura/cityzen.lt.htm>>.

Butkus, T. S. 2002. Trečioji Klaipėda, *Archiforma* 2002/3: 74–76.

Butkus, T. S. 2003. Shopping-city ir kt. komercinės architektūros dalykai, *Archiforma* 2003/2: 49–52.

Butkus, T. S. 2005. Kultūrinė miesto funkcija. Metodologinės prielaidos ir koncepcijos kontūrai, *Urbanistika ir Architektūra XXIX* (2): 63–69.

Butkus, T. S. 2007a. Kultūrinės miesto funkcijos potencialas ir jo raiškos formos urbanistinėje struktūroje, *Urbanistika ir Architektūra XXXI* (2): 87–95.

Butkus, T. S. 2007b. Water Vision. A View on Waterside Development in Lithuania, *Project Baltia* 01.07 (Water): 58–59.

Butkus, T. S. 2007c. Kultūrinė Vilniaus urbanistika. 6 kritinės pastabos, *Statybų Pilotas*, 2007 birželis, Nr. 7.

Butkus, T. S. 2008a. „Baziniai kultūrinės funkcijos modeliai. Miesto kultūrinio karkaso metmenys, *Urbanistika ir Architektūra XXXII* (2): 86–102.

Butkus, T. S. 2008b. City as an event. The changing conception and cultural function of the city, *Looking at European architecture: a critical view from 27 countries*, Editions CIVA, 292–303.

Priedai

A priedas. Tyrimo lauko lokacija
(1996 sausis – 2008 spalį)

B priedas. Vilniaus miesto kultūrinio potencialo natūriniai tyrimai
(2007 rugsėjis – 2008 sausis)

A lentelė. Tyrimo lauko lokacijos vietų sąvadas

Šalis	Metai	Miestai
ALBANIJA	2006	Diuresas; Tirana
AUSTRIJA	2003, 2006	Klangenfiurtas; Viena
BOLIVIJA	2000	Lapazas; Oruras; Potosi
BULGARIJA	1999	Sofija; Vidinas
ČEKIJA	1996, 2003	Praha
DANIJA	2001	Kopenhaga
DIDŽIOJI BRITANIJA	2004, 2007	Edinburgas; Birmingemas; Londonas; Niukaslis
ESTIJA	2001, 2003, 2007	Kiuresarė; Piarnu; Talinas
GRAIKIJA	1999	Tesalonikai
IRANAS	1999	Esfahanas; Jazdas; Širazas; Teheranas; Zahedanas
ITALIJA	2003	Venecija
JAE	1999	Dubajus
JAV	2002, 2006	Niujorkas; Vašingtonas; Filadelfija; Hiustonas; Santa Fe; Ajova Sitis; Demoinas; Čikaga; San Antonijas; San Franciskas; Los Andželas; Las Vegasas; Taksonas; El Pasas; Denveris; Albukerkė; Beikersfyldas; Fresno
KAZACHSTANAS	2007	Almata; Balchašas
KIRGIZIJA	2007	Biškekas; Karabalta
KUBA	2000	Havana
LATVIJA	2001–2007	Daugpilis; Liepoja; Rezeknė; Ryga; Ventspilis
LIETUVA	1996–008	Alytus; Klaipėda; Kaunas; Kedainiai*; Kupiškis*; Marijampolė; Panevėžys; Šiauliai; Vilnius
LENKIJA	1997–1999, 2003, 2007	Chožovas; Gdanskas; Kielcai; Krokuva; Poznanė; Radomas; Vroclavas; Varšuva
NORVEGIJA	2006	Oslas; Trondheimas
OLANDIJA	2005	Amsterdamas
PAKISTANAS	1999	Gudžranvala; Haiderabadas; Karačis; Kveta; Lahoras; Multanas; Ravalpindis
PERU	2000	Ajakučo; Arekipa; Huankajo; Ica; Kuskas; Lima; Punas
RUMUNIJA	1999	Krajova; Oradėja
RUSIJA	1999, 2000, 2005	Apatitai; Maskva; Murmanskas; Pskovas; Petrozavodskas; Sankt Peterburgas
SLOVAKIJA	1998, 2003, 2007	Banska Bystrica; Bratislava; Košicė
SLOVĖNIJA	1998, 2003	Liublįjana; Mariboras; Koperis*
SUOMIJA	2000, 2002, 2003	Helsinkis; Juvaskiulė; Oulu; Turku
ŠVEDIJA	2001, 2005, 2006	Gioteborgas; Helsingboras; Malmė; Stokholmas; Visbis*
TADŽIKIJA	2007	Dušanbė; Khodžandas; Kurgantiubė
TURKIJA	1999	Ankara; Elazi; Kaizeri; Stambulas; Tatvanas; Vanas
VENGRIJA	1998, 1999	Budapeštas; Egeris; Miškolcai; Šegedas
VOKIETIJA	2001, 2005, 2006	Berlynas; Diurenas; Diuseldorfas; Frankfurtas prie Maino; Hamburgas; Kiolnas; Leipcgas; Viesbadenas

Iš viso: 33 šalys; 131 miestas; > 50 tūkst. gyv.; * < 50 tūkst. gyv.

B1 lentelė. *Vilniaus seniūnijos ir jų fiziometriniai parametrai*

<i>Seniūnija</i>	<i>Dydis (km²)</i>	<i>Gyv. skaičius (tūkst.)</i>	<i>Tankumas (gyv./km²)</i>
Antakalnis	77,2	39,7	0,51
Fabijoniškės	4,1	36,6	6,21
Grigiškės	7,1	12	1,62
Justiniškės	2,98	30,96	10,4
Karoliniškės	4	31,2	8,43
Lazdynai	10,3	32,2	3,25
Naujamiestis	4,8	27,9	5,69
Naujininkai	41,1	33,5	0,89
Naujoji Vilnia	39,3	32,8	0,85
Paneriai	84,94	8,9	0,11
Pašilaičiai	8,2	25,7	3,25
Pilaitė	13,8	16	1,15
Rasos	12,7	13,1	0,80
Senamiestis	4,5	21	5,86
Šeškinė	4,4	36,6	7,96
Šnipiškės	3,12	19,32	6,23
Verkiai	55,65	30,9	0,55
Vilkpėdė	10,3	24,7	2,29
Viršuliškės	2,5	16,3	6,25
Žirmūnai	8,5	47,4	8,32
Žvėrynas	2,7	12,2	4,69

Seniūnijos	Sektoriaus dydis	kp1	kp2	kp3	kp4	kp5	re1	re2	re3	kd1	kd2
		Kultūros paveldas	Bažnyčios	Vienuolyniai*	Kapinės**	Dvarai	Želdynai***	Draustiniai	Vandenyys	TV ir radijas	Dizainas
Antakalnis	161	41	4	2	12	2	12	8	21	4	3
Fabijoniškės	24	...	2	2	11	1	0	1	...
Grigiškės	13	2	1	...	2	...	2	...	4
Justiniškės	15	2	...	3
Karoliniškės	32	2	1	1	11	1
Lazdynai	22	1	1	2	2	...	4	...	1	1	...
Naujamiestis	292	25	6	4	6	...	1	10	13
Naujininkai	18	3	1	1	6	...	1	...	0
Naujoji vilnia	70	9	4	...	10	1	16	8	7
Paneriai	31	4	3	...	6	1	8	4	5	1	...
Pašilaičiai	22	1	8	...	1	...	1
Pilaitė	21	1	1	...	2	1	8	1	4
Rasos	83	47	6	2	3	1	4	5	3
Senamiestis	719	251	32	8	1	...	11	...	3	2	16
Šeškinė	25	1	1	...	4	2	2	2	2
Šnipiškės	91	4	2	1	4	...	7	1	5
Verkiai	91	6	3	...	2	1	19	6	26	...	1
Vilkipėdė	30	1	1	...	1	...	2	3	1	...	5
Viršuliškės	21	...	1	...	3	...	3	...	1
Žirmūnai	70	2	...	1	...	1	4	...	1	...	12
Žvėrynas	97	55	4	4	3	...	2	...	3
Nepatenka į miesto centrinę dalį		-12	-21	-4	-13		-25		-27	-4	-16
Potencialo dydis		452	72	29	51	8	134		94	33	62
Centrinėje dalyje	1442	492					101			531	
Visame mieste	1916	612					228			688	

* Kartu su religinėmis bendruomenėmis; ** veikiančios kapinės

B2 lentelė. Vilniaus seniūnijų kultūrinio potencialo sektorių apimtys, objektais.
1 dalis

	kd3	kd4	kd5	kd6	kd7	kd8	kd9	ve	sb1	sb2	sb3
Seniūnijos	Leidyba****	Architektūra	Reklama ir VR	Kinas*****	Muzika	Teatras	Amatai	Viešosios erdvės	Bibliotekos	Muziejai	Kultūros institucijos
Antakalnis	12	4	...	10	1	1	2	13	6	3	...
Fabijoniškės	...	2	1	1	1	1	...	1	...
Grigiškės	1	1
Justiniškės	2	3	...	2	1	2
Karoliniškės	5	1	1	2	...	4	1	2	...
Lazdynai	3	3	2	2
Naujamiestis	25	50	27	7	13	7	17	53	8	17	3
Naujininkai	...	1	1	2	1	1	...
Naujoji vilnia	1	...	1	10	3
Paneriai	...	2	1	2	1	...
Pašilaičiai	2	3	2	1	2	1	...
Pilaitė	...	2	1
Rasos	1	1	...	1	8	...	1	...
Senamiestis	35	32	19	6	24	18	96	90	15	25	35
Šeškinė	...	3	...	1	...	1	1	3	2
Šnipiškės	6	25	7	2	5	1	4	6	1	3	7
Verkiai	5	6	...	3	1	1	1	7	2	1	...
Vilkipėdė	1	1	2	1	4	3	3	1	...
Viršuliškės	...	2	1	1	1	1	3	3	...	1	...
Žirmūnai	5	13	4	3	2	1	5	14	1	1	...
Žvėrynas	1	4	1	4	2	1	1	6	2	2	2
Nepatenka į miesto centrinę dalį	-11	-17	-5	-13	-7	-1	-4	-17	-5	-3	...
Potencialo dydis	103	157	63	43	58	35	134				
Centrinėje dalyje								185	34	52	47
Visame mieste								228	52	61	47

*** Be viešų sporto aikštynų; **** be knygynų; ***** be neveikiančių kino teatrų

B2 lentelė. *Vilniaus seniūnijų kultūrinio potencialo sektorių apimtys, objektais.*
2 dalis

B3 lentelė. *Natūrinio tyrimo internetiniai šaltiniai*

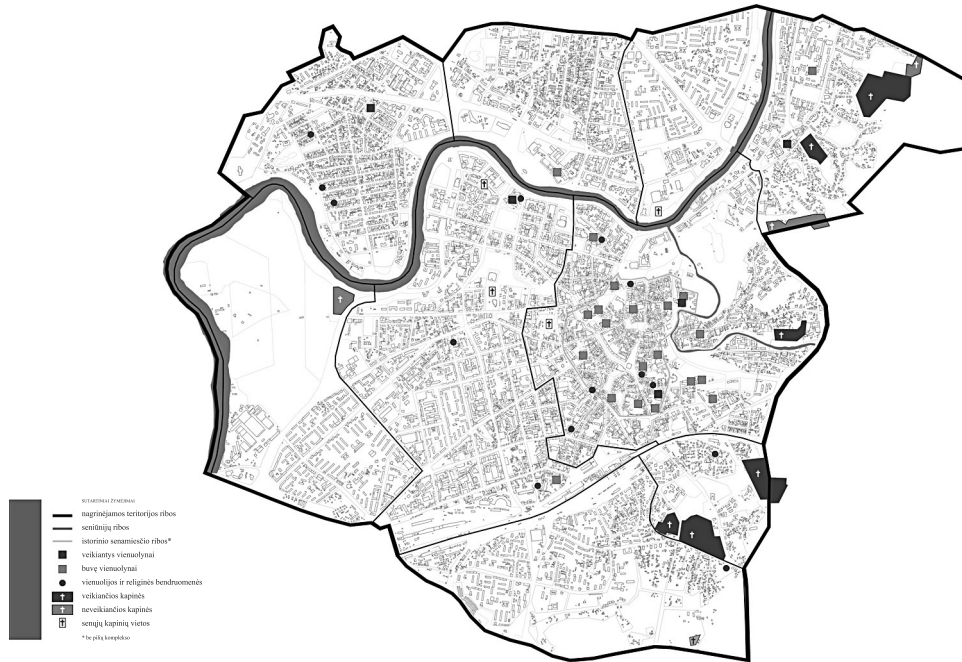
< http://alka.mch.mii.lt >
< http://www.arch.lt >
< http://www.augustana.lt >
< http://www.bendruomenes.lt >
< http://www.booksfromlithuania.lt >
< http://www.imones.lt >
< http://internet.unib.ktu.lt >
< http://www.kamane.lt >
< http://www.komaa.lt >
< http://www.kpc.lt >
< http://www.lfc.lt >
< http://www.lnb.lt >
< http://www.lrvs.lt >
< http://www.liuteronai.lt >
< http://www.mediadesk.lt >
< http://www.miestai.net >
< http://www.muziejai.lt >
< http://www.rrt.lt >
< http://simonas.bartkus.lt/blog >
< http://www.smm.lt >
< http://www.stat.gov.lt/lt >
< http://www.vilnius.lt/bplanas >
< http://www.visalietuva.lt >
< http://vz.lt >
< http://vienuolynai.mch.mii.lt >
< http://www.viko.lt >
< http://www.vilniausmuziejai.lt/ >
< http://vilnius.lcn.lt >
< http://www.vilnius.lt >
< http://www.vilnius-tourism.lt >
< http://www.viskasturizmui.lt >
< http://www.vsaa.lt >

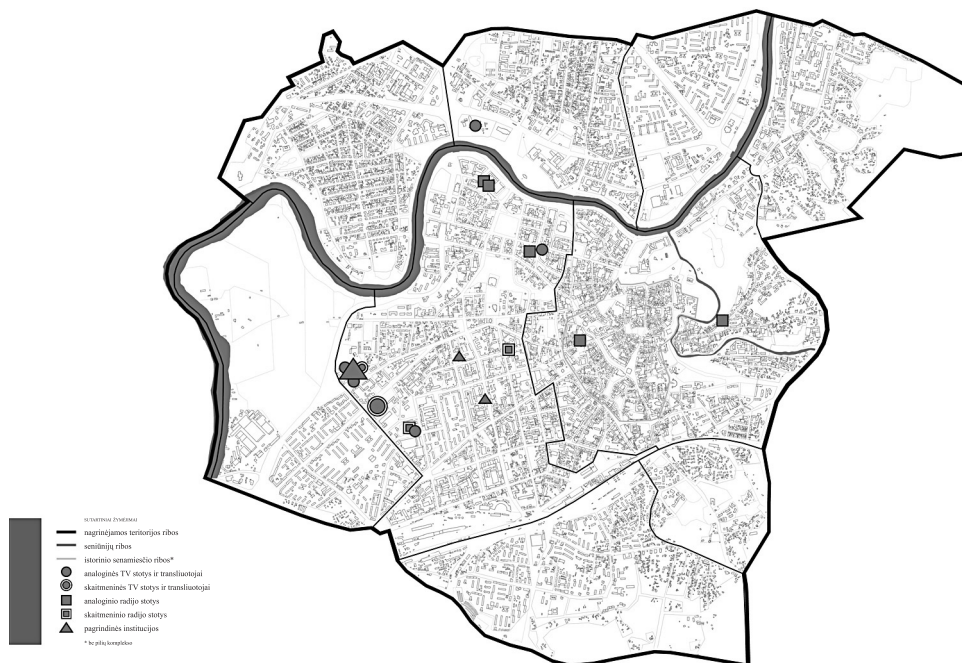
B1 pav. Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai

B2 pav. Kulto objektai

B3 pav. *Vienuolynai ir kapinės*

B4 pav. *Televizija ir radijas*

B5 pav. Dizaino industrija

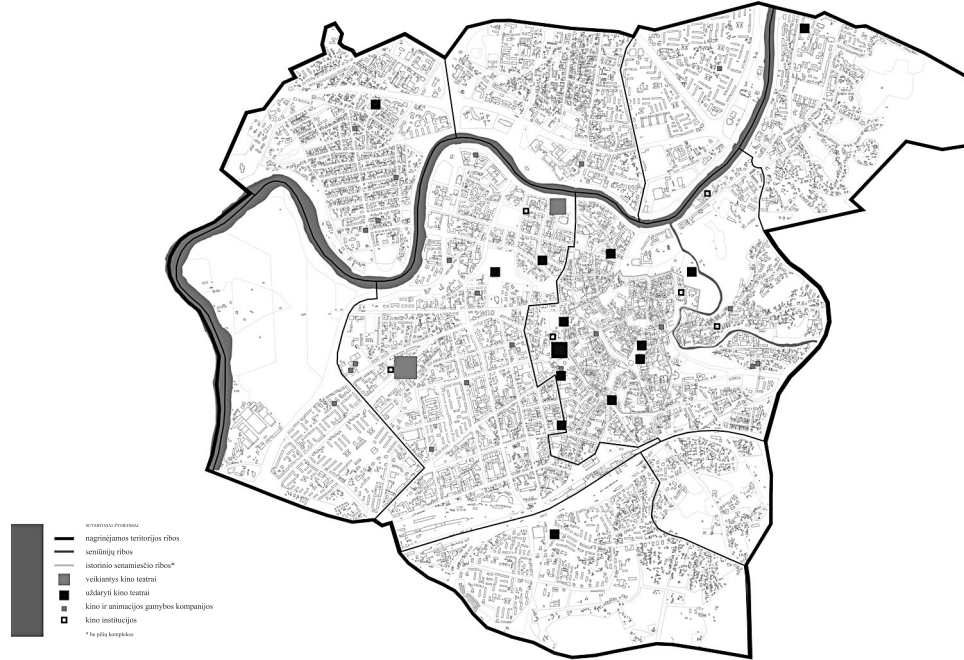
B6 pav. Leidybos industrija

B7 pav. Arhitektūras industrija

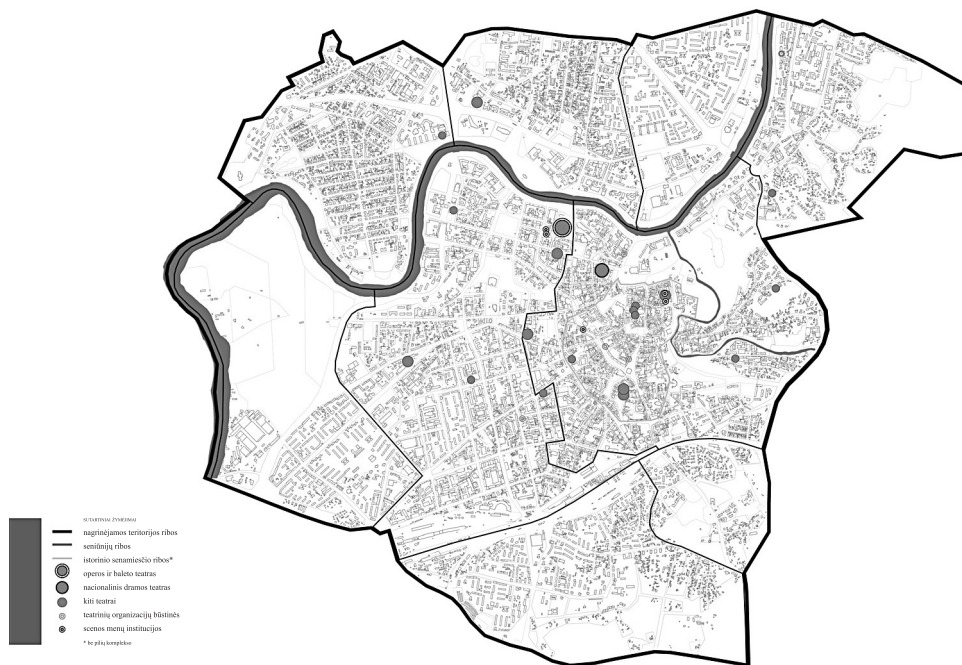
B8 pav. Reklāmas ir viešu rīšu industrija

B9 pav. Kino industrija

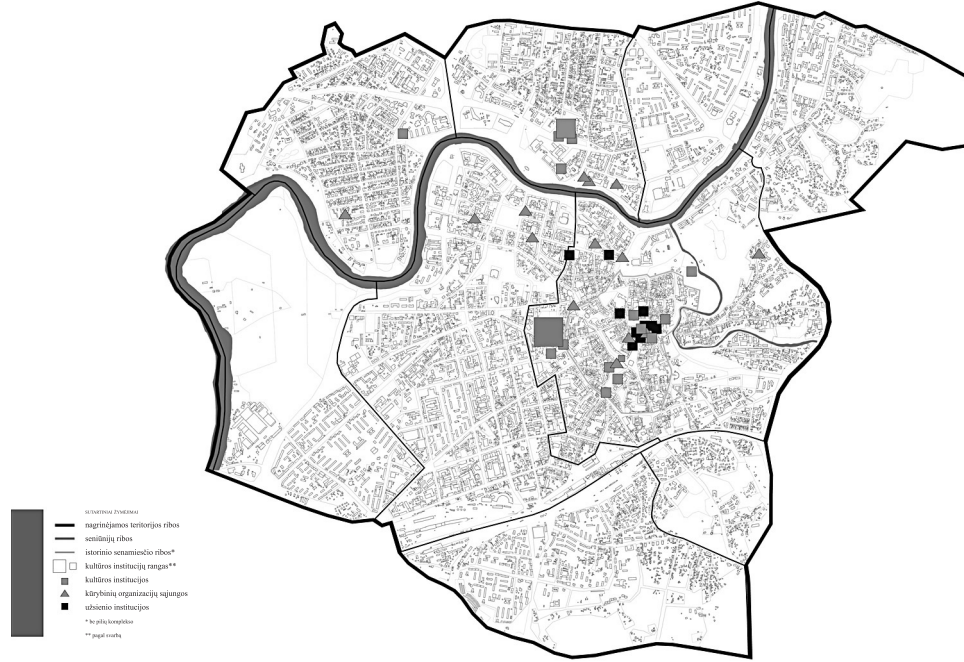
B10 pav. Muzikos industrija

B11 pav. Scenos menų industrija

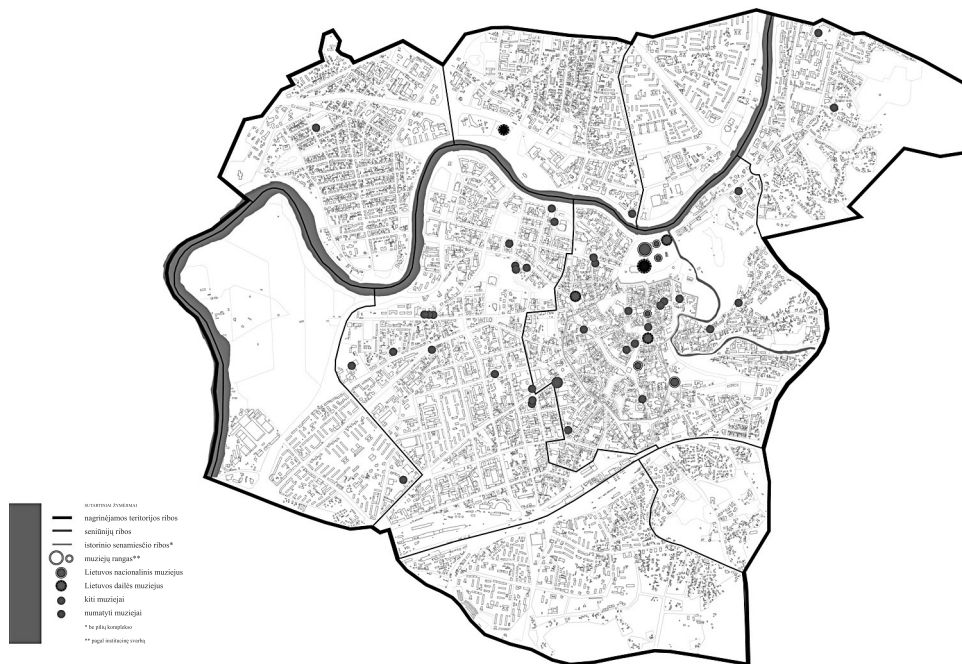
B12 pav. Amatai ir menų rinka

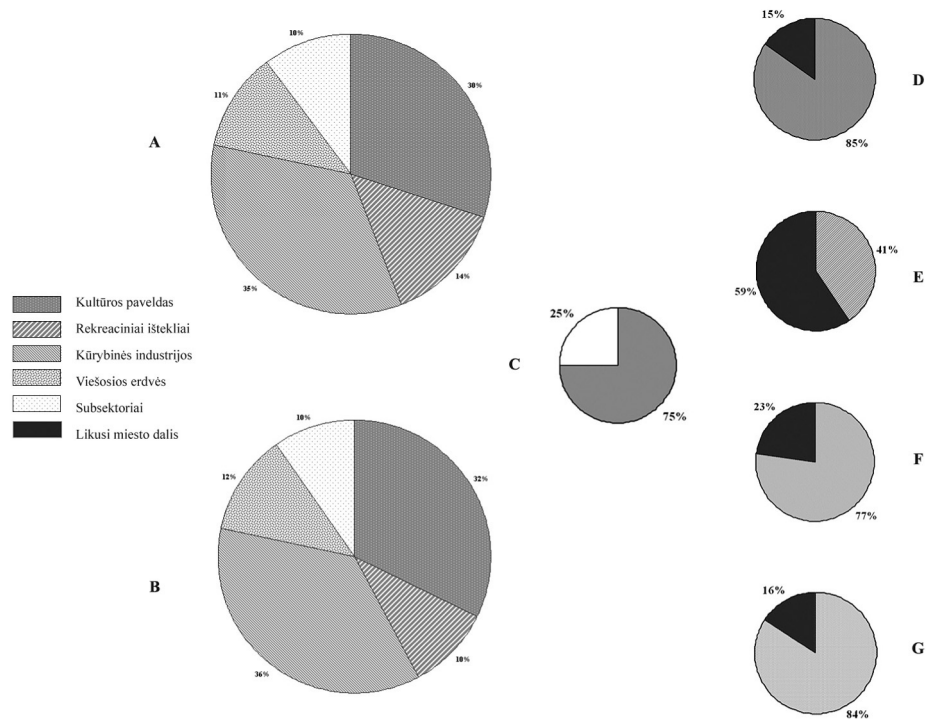
B13 pav. Kultūros institucijos

B14 pav. Bibliotekos

B15 pav. Muziejai

B16 pav. Lyginamasis Vilniaus miesto ir centrinės jo dalies kultūrinio potencialo dydis (A – Vilniaus miesto kultūrinis potencialas; B – Vilniaus centrinės miesto dalies kultūrinis potencialas; C – kultūrinio potencialo santykis mieste ir centrinėje dalyje; D – kultūros paveldo sektoriaus santykis mieste ir centrinėje dalyje; E – rekreacinių išteklių sektoriaus santykis mieste ir centrinėje dalyje; F – kūrybinių industrijų sektoriaus santykis mieste ir centrinėje dalyje; G – viešųjų erdvių sektoriaus santykis mieste ir centrinėje dalyje)

Tomas Butkus

KULTŪRINIŲ FUNKCIJŲ RAIŠKA MIESTO ERDVINĖJE STRUKTŪROJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03H)

THE EXPRESSION OF CULTURAL FUNCTIONS
IN THE CITY'S SPATIAL STRUCTURE

Doctoral Dissertation

Humanities Sciences, History and Theory of Arts (03H),

2008 12 17. 18,75 sp. l. Tiražas 20 egz.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto leidykla „Technika“,

Saulėtekio al. 11. 10223 Vilnius,

<http://leidykla.vgtu.lt>

VGTU leidyklos TECHNIKA 1572-M mokslo literatūros knyga

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius,

<http://www.kopija.lt>